

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SİSTEM YAYINCILIK

İYİ DÜŞÜN DOĞRU KARAR VER

Etkili Yaşamın Temel Boyutları Üzerine Yakup Bey'le Söyleşiler

Doğan Cüceloğlu

10.

BASKI

Doğan Cüceloğlu İçel'in Silifke kasabasında doğmuş ilk ve ortaokul öğretimini orada yapmıştır. Silifke'de o yıllarda lise olmadığı için lise eğitimini Ankara ve Kırklareli'ndeki ağabeylerinin yanında tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden lisans diplomasıyla mezun olmuş ve University of Illinois, Champaign-Urbana'da dil psikolojisi alanında doktora yapmıştır. Türkiye'de İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmış ve bir yıl Fulbright araştırma bursuyla University of California, Berkeley'de bulunmuştur.

Doğan Cüceloğlu'nun uzmanlık alanı algılama, öğrenme ve dil psikolojisidir. Türkçe ve İngilizce yayınlarının birçoğunu iletişim konusunda yapmıştır; bu yayınlar aynı toplumda yetişmiş insanlar arasındaki ilişkileri olduğu kadar, farklı toplum ve kültürlerde yetişmiş kişilerin iletişim ilişkilerini de kapsar.

Doğan Cüceloğlu halen California State University, Fullerton (ABD) görevli olmasına rağmen kitaplarını Türkçe yayınlamaya devam etmektedir. *İnsan ve Davranışı* (1991), *Yeniden İnsan İnsana* (1991) ve *İçimizdeki Çocuk* (1992) adlı kitapları Remzi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Yazar *Cumhuriyet Bilim Teknik* ve başka Türkçe dergilerde de değişik konularda makaleler yayınlamaktadır.

**İnsanlar başarmak için doğarlar,
başarısızlık için değil.
HENRY DAVID THOREAU**

İYİ DÜŞÜN DOĞRU KARAR VER

**Etkili Yaşamın Temel Boyutları Üzerine
Yakup Bey'le Söyleşiler**

Doğan Cüceloğlu

İÇİNDEKİLER

- Sunuş, XI
- 1 Yakup Bey'le Karşılaşmam, 1
 - 2 Yakup Bey - Timur Bey, 5
 - 3 Trafik Kazalarının Söyledikleri, 12
 - 4 Gazetelerin Söyledikleri, 24
 - 5 Kalıplandırılmış ve Geliştirilmiş İnsanlar, 36
 - 6 Dünyayı ve Kendimizi Anlamamızın Altında Yatan Süreç: Algılama, 45
 - 7 Paradigma: Algı ve Düşünceye Yön Veren Harita, 54
 - 8 Türkler Aptal mı?, 72
 - 9 İç ve Dış Başarı, 93
 - 10 Gelişmiş İnsan Paradigmasının Temel İlkeleri, 107
 - 11 Tutumlar ve Paradigmalar, 131
 - 12 Girişimci Tutum, 144
 - 13 Girişimci ve Tepkici Tutumun Dili, 153
 - 14 Liderlik ve Yönetim, 166
 - 15 Yaşama Anlam Veren Kişisel Merkezler, 178
 - 16 İlke Merkezli Birey, 194
 - 17 Düşünme, 205
 - 18 Eleştirel Düşünme, 216
 - 19 Sorunların Çözümünde Eleştirel Düşünme, 225
 - 20 Zamanın Etkili Kullanımı, 241
 - 21 Etkili Yaşam İçin Zaman Kullanımı, 250
 - 22 Zamanı Etkili Biçimde Nasıl Kullanabilirim?, 257
 - 23 İç Başarı Olmadan Dış Başarıya Yönelmek Sakıncalıdır, 264
 - 24 Koşulsuz Sevgi Gerçekten Var mı?, 278
 - 25 Çıkar Paradigmaları, 287
 - 26 Kazan/Kazan Tutumunun Beş Boyutu, 293
 - 27 İnsan İlişkilerinde Dinlemek Konuşmaktan Daha Önemlidir, 302
 - 28 Bir Elin Nesi Var, İki Elin Sesi Var, 311
 - 29 Kendini Geliştirme, 321
 - Sözlük, 330
 - Kavram Buldurusu, 337
 - Kaynaklar, 343

SUNUŞ

Çoğu kişi kendinden beklenen yaşamı sürdürür. Sürdürdükleri yaşam kendi duygu, düşünce ve inandıkları değerlerle uyuşmasa bile, insanlar bu konuda yapabilecekleri bir şey olmadığını düşünürler, istedikleri hayatı yaşama gücünü ve iç özgürlüğünü kendilerinde bulamazlar. Çok az insan duygu, düşünce ve inandıkları değerlere uygun bir yaşamı gerçekleştirme güç ve özgürlüğünü taşır.

«Etkili yaşam» inandığı ilke ve değerleri günlük yaşamında davranışlarına yansıtabilen insanın yaşamıdır. Bu, «verimli yaşam»dan farklıdır. Örneğin çok verimli biri öz değerleri yönünde değil, kendinin inanmadığı, başkalarının beklentileri yönünde üretken olabilir. Bu tür üreticilik onun yaşamını «verimli» yapar, ne var ki bu «etkili» bir yaşam değildir.

Bu kitap, kişinin etkili bir yaşam kurmasının temellerinde yatan süreçleri inceliyor. Kişi etkili yaşamı duygu, düşünce ve değerlerini günlük yaşamına yansıtarak kurar. Kitabın iki kahramanı «Yakup» ve «Timur» arasındaki söyleşi, etkili yaşamın temelinde yatan boyutları aşama aşama sergiliyor.

«Yakup» ve «Timur» yazarın kendi dünyasında yarattığı iki tiptir. Gerçek dünya ile ilişkileri yazarın iç dünyasından kaynaklanmaktadır. Bu iki tip hayali olmakla beraber tartıştıkları konular gerçektir. Her insanın düşündüğü, yaşamının değişik devrelerinde karşılaştığı bu konular, bireyin iç dünyası ile toplumdan kaynaklanan kalıp beklentilerin karşı karşıya geldiği alanları içerir. Kendi duygu, düşünce ve inançları ile ahenk içinde yaşamaya çabalayan her insan, yaşadığı çağ ve mekan ne olursa olsun, bu sorunlarla karşılaşmış, cevap bulmaya çalışmıştır. Bu anlamda, «Yakup» ve «Timur»un etkileşimleri insan öyküsünün özünde yatan evrensel dokuları sergiler.

**Yaptığımız şeyler için pişmanlık zamanla geçer,
ne var ki,
yapmadığımız şeylere pişmanlığın
çaresi yoktur.
SYDNEY J. HARRIS**

1

YAKUP BEY'LE KARŞILAŞMAM

Kumkapı'dan Beyazıt'a yürümeye karar verdim. İçim tanımlamakta güçlük çektiğim duygularla doluydu; hafif hafif çiseleyen yağmurda yürümeye başladım.

Üç saat önce Nesrin'le buluşmaya gelirken ne kadar enerji ve umut doluydum. «Nihayet beklenen gün ve saat gelip çattı» diye düşünmüştüm. Genellikle İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin geldiği çayevinde ona «önemli sorumu» yöneltebilecektim:

"Nesrin, birbirimizi tanıyalı 5 ayı geçiyor. Senden hoşlandığımı biliyorsun. Görmediğim zaman seni özlüyorum, zihnim hep seninle meşgul. Benimle evlenir misin?"

Evet, artık sormuştum. Birdenbire sorunun öneminin farkına vardım. Aman Allahım; ben evlenme teklif ediyordum. Yani artık evli bir adam olacaktım. Korktum.

Nesrin gülümsedi, "Ah ne şekersin!" dedi. Bunu söylerken rahat ve kendinden emin bir hali vardı; ben kaygıyla doluyken onun böylesine rahat oluşu gururumu incitti. «Duruma hakim olan, rahat olan ben olmalıydım» diye düşündüm. Oysa çocuk gibi şaşırmış, kendine güvensiz, mahcup, onun yüzüne bakıyordum.

"Çok şekersin. Bilemezsin seni tanımış olmaktan ne kadar mutluyum" dedi, gülümseyerek elime dokundu ve konuşmasına devam etti. "Ama, ben tek çocuğum. Nişantaşı'nda büyüdüm. Amerikan Koleji'nden mezun oldum ve sık sık dış ülkelere gittim. Sen hiç dış ülkede bulunmadın, değil mi?"

Yüzüne bakıyor, ne diyeceğini merak ediyordum. Başımı «Hayır!» anlamında salladım. «Keşke daha fazla konuşmasa» diye düşündüm. «Biz ayrı dünyaların insanlarıyız, nasıl olur da benimle evlenmeyi düşünebilirsin?» mesajını almaya başlamıştım. Kendime kızıyor, «Ben ne kadar saf biriyim» diye düşünüyordum. Nesrin devam ediyordu:

"Çok iyi insansın, senin arkadaşlığını hiç kaybetmek istemem; ama yaşamda gerçekçi olmak gerek. Örneğin, sen bir sene sonra mezun olacaksın. Biliyorum kariyer yapmak istiyorsun ve üniversitede asistan olarak kalacaksın. Ben senin asistan maaşına denk parayı her ay kuaförüne veriyorum, biliyor musun?"

Kafam uğulduyordu, utanıyordum. «Hayır bilmiyordum» anlamında kafamı salladım. Gözüm dolu dolu oldu. Dışlerimi sıktım ve gözyaşlarımı içime boğdum.

Nesrin, bir ablanın küçük kardeşine sevgi ve şefkatle bakması türünden bir bakışla elimden tuttu, "Hep arkadaş olarak kalalım, tamam mı tatlı Timur?" diyerek gözümün içine baktı ve gülümsedi. Kendimi o kadar aciz ve hiç gibi hissediyordum ki, zorla gülümseyerek, cılız bir sesle "Tamam" diyebildim.

Hafiften çiseleyen yağmurun yüzüme ve enseme dokunuşu hoşuma gidiyordu. Aksaray'a doğru yürürken birbiri içine karışmış duygular içindeydim. Kendimi reddedilmiş hissediyordum. Ama bu tuhaf bir reddedilişti. Kafam karmakarışıklı.

Bir yandan «Oh kurtuldum, artık kimseyle evlenmek zorunda değilim; yaşamımdan sadece kendim sorumluyum, özgürüm» diğer yandan, «ben güçsüz bir insanım» duygularını yaşıyordum. Nesrin'e hak veriyordum, kendimi güçsüz görüyordum. Ama, ne yapacağımı bilemiyordum. Daha sonra, «Şimdiye kadar neden bana hep gülümsedi, sanki beni seviyormuş gibi davrandı, benim gururumla oynadı» düşüncesinden kaynaklanan kızgınlık benliğimi kaplıyordu.

Birden bire kendimi bir taksinin önünde buldum. Şoför kızmış, "Dağdan mı indin be gardaşım? Canına susamış san, git belanı başkasından bul!" diye bana söyleniyordu. Farkına varmadan Beyazıt'a gelmişim. Beyaz Saray'ın önünden karşıya geçiyorum, ama trafik ışığının farkında değilim. Az kalsın taksinin altında kalıyordum.

Ne diyeceğimi şaşırmış, şoförün söyledikleri zaten düşük olan güvenimi iyice sarsmıştı. Şoföre birşeyler söylemek istiyordum. Aklıma bir şey gelmiyordu. Durmuş onun yüzüne bakıyordum. Taksinin arkasındaki araçlar korna çalmaya başladı. Bu arada biri koluma girdi ve beni karşıya doğru yürütmeye başladı. Bir yandan yürüyor, bir yandan da konuşuyordu: "Haydi yürü delikanlı. Ne kadar tehlikeli ortamda olduğunuzu pek anlamış görünmüyorsunuz! Şimdi dalgınlığınızın sırası değil!"

Karşıya geçmiştım; Beyazıt meydanına doğru yürümeye başladım. Benikarşıya geçiren adam yanıma yaklaştı, "Etrafı pek görececek durumda değildin, anlaşılan" dedi. Altmış-altmışbeş yaşlarında kır saçlı, güler-yüzlü, gözleri son derece berrak ve sakin bir insan bana bakıyordu. İçimden onun boynuna sarılarak ağlamak geldi. Güçlkle ağlama duygusunu bastırdım.

Anlayan ve sevgi dolu bir gülümseme vardı yüzünde. Göz göze geldik. Ayrılmak üzere adımını atarken durdu, bana döndü, karşımda bir an sessizce yüzüme baktıktan sonra, "Hüzün ve dalgınlık yaşamın parçası. Ama, siz hüznölünüz ve dalgınsınız diye herkesin arabasını durdurarak size yol vermesini bekleyemezsiniz" dedi.

"Yardımanız için teşekkür ederim" dediğimde, gözlerimde damlacıklar oluşmaya başlamıştı.

Yüzündeki sevgi ve anlayış dolu gülümseme ile konuşmaya devam etti: "Dünya bazen kapkaranlık gözüktür; insan kendini yapayalnız ve değersiz görür. Bu duygular yaşamın parçası" diyerek yüzüme şefkatle baktı. "Sizin konuşmaya ihtiyacınız var. Eğer hüzn ve dalgınlığınızın temelinde yatan nedenleri bulmak istiyorsanız, sizi gerçek anlamda dinleyebilecek olgunlukta biriyle konuşmanız gerekir" dedi.

Yüzüne bakıyordum, artık göz yaşlarımı tutamıyordum, tane tane gözlerimden süzülüyordu. Devam etti:

"Adım Yakup. Sahaflar Çarşısı'ndaki Elif Kitabevi'nde beni bulabilirsiniz. Zamanınız olduğu zaman gelin, bir çayımı için" dedi.

Elini uzattı. Uzatılan eli sıktım, artık hiç tutamadığım göz yaşlarımı göstermemek üzere Vezneciler yönüne döndüm, kaldığım yurda doğru gitmeye başladım.

Kaptanoğlu Özel Öğrenci Yurdu'nda ikinci kattaki odalardan birinde üç başka öğrenciyle birlikte kalıyordum. Odada kimse yoktu. Ayakkabılarımı çıkardım. ve yatağa yattım. Doya doya ağlayabilecek yalnızlığı bulabildiğim için mutluydum. Ağlamadan sonra gelen tatlı uykuya kendimi bıraktım ve o gece elbiselerimle uyudum.

**Davranışlarından utanıp sıkılma.
Yaşamın tümü bir denemedir.
RALPH WALDO EMERSON**

2

YAKUP BEY - TİMUR BEY

İki gün sonra Sahaflar Çarşısı'na gittim. Beyazıt Camii'nin olduğu taraftaki kapıdan girince solda Elif Kitabevi'ni gördüm. Kitabevi'nin önünde bir süre bekledim, ne diyeceğimi düşündüm. Kendini Yakup olarak tanıtan bu adamın karşısında gözyaşlarımı tutamadığım için biraz utanıyordum. Ayrıca karşılaştığımızda ne konuşacağımı, söze nasıl başlayacağımı bilemiyordum. Ama gözlerindeki şefkat ve anlayış beni etkilemişti, o yüzü yine görmek istiyordum.

Ben girip girmeme konusunda tereddüt ederken, dükkanın kapısından aynı adam çıktı, bana baktı, gülümsedi, "Gireyim mi, girmeyeyim mi, girince ne diyeceğim, diye mi düşünüyorsunuz?" dedi. Suçüstü yakalanmış birinin tavrıyla yüzüne bakakaldım. "Gel camii önündeki çayevinde biraz oturalım" diyerek önüme düştü.

Biz masaya otururduktan kısa süre sonra garson geldi; garsonun halinden onu tanıdığını ve saygı duyduğunu anlayabiliyordum. O kendine ıhlamur istedi, ben çay ısmarladım. "Daha önce söylemiştim, benim adım Yakup. Sizin adınız ne?" diye söze başladı. "Adım Timur, Edebiyat Fakültesi'nde Psikoloji öğrencisiyim" diye kendimi tanıttım. "Demek meslektaşız!" dedi. Kendisinin psikoloji dalında doktorası varmış.

"Yakup Bey, haber vermeden geldim, sizin zamanınızı alıyorum" diye söze başladım. Gözlerimin içine baktı; sakın ve sevecen bir hali vardı. "Timur Bey, geldiğinize memnun oldum. Lütfen zaman konusunda üzülmeyin. Eğer zamanım olmazsa size söylerim; kuşkunuz olmasın" dedi.

Altmış-altmışbeş yaşlarında birinin bana bey demesi tuhafıma gitmişti. "Efendim, siz bana Timur deyin, Timur Bey deyince sıkılıyorum" dedim.

"Eğer size Timur dememi istiyorsanız, siz de bana Yakup deyin" diye karşılık verdi. Hiç beklemediğim bu cevap karşısında iyice afalladım ve farkında olmadan, "Hayır, rica ederim; saygısızlık olur" sözleri çıktı ağızımdan.

Gözlerimin içine iyice bakarak: "Belki beni ileride daha iyi tanıyacaksınız, belki bu son konuşmamız olacak. Ama şunu iyi bilmenizi istiyorum: Ne zaman benimle konuşursanız, saygınlık yönünden eşit iki insan olarak konuşacağız. Sizden daha yaşlıyım, uzun yıllar hocalık yaptım ve doğal olarak birçok konuda sizden daha bilgiliyim. Ne var ki, bu sizden daha saygıya değer olduğum anlamına gelmez. Siz, her insan gibi, en az benim kadar saygınlığı olan bir insansınız. Önce bunu kabul ederek işe başlamamız gerekiyor. Ben size «Timur Bey» demek istiyorum. Çünkü «Bey» sözü sizinle ilişkimizdeki saygınlığı ifade ediyor. Siz de bana «Yakup Bey,» derseniz, benim gözümde eşitlik ve saygınlık sağlanmış olur. Umarım buna itiraz etmezsiniz."

O an her şey yeni bir anlam kazandı. Çevremdekileri, çay getiren garsonu, kendimi önemli gördüm. İçimde, şimdiye dek pek aşına olmadığım bir coşkunun kıvılcımını sezinledim. Duygularımı saklamaya gerek görmeden, "Hayır Yakup Bey, itirazım yok" dedim.

"Anlayışınız için teşekkür ederim" dedi ve gözlerimin içine bakarak, "Haydi anlat bakalım" diye beni konuşmaya teşvik etti.

Nesrin ile olan ilişkiyi kısaca özetledim. Kumkapı'daki çayevinde yaptığım evlenme teklifiyle ilgili etkileşimi anlattım.

Beni dikkatle dinledi. İlk defa bir kişiye böylesine rahatça kendimi açabiliyordum. Sözüm bittikten sonra, "Şimdi kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sordu. Hâlâ içimde hüznün olduğunu, kafamın bulanık olduğunu, neyi nasıl düşüneceğimi bilemediğimi, Nesrin'i gerçekten sevip sevmediğimi dahi bilemediğimi söyledim.

Yakup Bey, gözlerimin içine bakarak sakın sakın, "Sizi dinlerken gençliğimi anımsıyorum. Bu tür duygulara sadece benim kapıldığımı düşünür, diğer insanların anlamlı yaşamı var zannederdim. Bana anlattıklarınız yetişmekte olan her normal insanın geçirdiği, ya da yaşaması gerektiği olaylar dizisinden biri. Böyle duygu ve düşünceler kişinin benliğini bulmasına yol açar. Önce bunu saptayalım" dedi ve sıradan bir konuda konuşan insanların rahatlığıyla ıhlamurunu yudumladı.

"Yani benim hüznü olmam ve kafamın karmakarışık olması doğal, önce bu olayın doğal olduğunu kabul etmem mi gerekiyor?" diye emin olmak için sordum.

Sebebini bilmiyordum, ama durumumu doğal olarak kabul etmek içimi rahatlatıyordu.

"Evet, kafanızın bulanık olması doğal" diye ilk söylediğini onayladı. Biraz sustuktan ve ıhlamurundan bir yudum daha aldıktan sonra, "Bana söyley misiniz, Nesrin'e evlenme teklif etmeden önce hayalinizden neler geçiriyordunuz? Öğrenmek istediğim, ileriye dönük düşüncelerinizde Nesrin sizin yaşamınızda nasıl bir yere oturuyordu?" diye sordu.

Bu sorunun cevabını bir süre düşünmem gerekti. Nesrin'in zengin bir aileden geldiğini biliyordum. Giyinişinden, hal ve tavrından, okuduğu yabancı dildeki kitaplardan farklı bir sosyal tabakadan geldiği anlaşılıyordu. Babasının İstanbul'un önde gelen işadamlarından biri olduğunu başka bir öğrenciden duymuştum. Psikoloji bölümünde yeni doçent olan biri, üç ay önce yine İstanbul'un zengin işadamlarından birinin kızıyla evlenmişti. Doçent beni sever ve özel ilgi gösterirdi. Yeni evine, bölümdeki asistanların yanı sıra beni de davet etmişti. Yeni evlilerin evine gittiğimde, Üsküdar'ın fakir ailelerinden birinden gelen doçentin şimdiki evinin ne kadar bakımlı ve zengin olduğunu gözlemiştim. Onun davranışını kendime örnek almıştım. Ben de zengin bir kızla evlenecektim. Nesrin'le tanışıklığımızın daha yakın bir arkadaşlığa dönmesinde bu isteğimin önemli etkisi vardı.

Yakup Bey hikayemi dinledikten sonra gülümsedi ve "Örnek aldığınız doçent gibi başarılı olamadığınıza üzüldüğünüzü sanmıyorum. Zengin kızla evlenerek sosyal yaşamını değiştirme isteğiniz yerine gelmedi, ama sizin hüznünüzün ve zihin bulanıklığınızın altında bunların yattığını da sanmıyorum. Fakir kız zengin erkekle evlenir, fakir erkek zengin kızla evlenir, bu bizim kültürde, daha doğrusu birçok toplumda romanlara, filmelere konu olmuş bir tema. Tanıdığınız doçent gibi siz de bu kültürün ürünüsünüz; böyle bir beklentinin etkisinde kalmanız doğal. Ama, benim o gün sizin yüzünüzde gördüğüm hüznün, istediği zengin kızı elde edemeyen bir insanın hüznü değildi" dedi.

Sezgisel düzeyde dediklerine katılıyordum; ne var ki, zihinsel olarak ne dediğini anlayamıyordum.

"Yakup Bey, o gün benim yüzümde gördüğünüz ifade sizce neyi belirtiyordu" diye sorarak merakımı ifade ettim.

"Özünü bulamamış, duygu, düşünce ve davranışlarıyla yaşamı özgürce kucaklayamayan, karşılayamayan insanın iç burukluğunu ve acısını gördüm sizin yüzünüzde."

Yakup Bey'in sözü hedefini bulmuş bir ok gibi zihnime saplandı. Bu sözün önemini sezgisel olarak kavradığımı hissediyordum, bir düzeyde bana anlamlı geliyordu, ama başka bir düzeyde bu sözü duymak istemiyordum. İçimde bir hüznün, bir acı, bir yalnızlık duygusu kıpırdanmaya başladı.

Yine o şefkat dolu gözler üzerime çevrildi. "Başkalarının beklentilerini yaşamak çoğu kimseye kolay gelir" diye sözüne devam etti. "Ne var ki, çaresizlik nedeniyle başkalarının beklentilerini yaşayan insan yalnızdır, hem de derin bir yalnızlığa gömülüdür."

Bir yandan söylediklerini anlayıp anlamadığımı, önem verip vermediğimi keşfetmek istercesine yüzüme bakıyordu, bir yandan konuşmasını sürdürüyordu:

"Çünkü kendisiyle ilişkisi kopuktur. Kendisiyle ilişkisi olmayan insanın gerçek anlamda kimseyle ilişkisi olamaz."

Bu söz üzerine aramızda şöyle bir etkileşim geçti:

Timur: "Kişinin kendisiyle ilişkisi olması ne demek?"

Yakup Bey: "Yaşamının bilincinde olarak kendi ilke ve değerleri çerçevesinde düşünce, duygu ve davranışlarını anlamlandırması demek."

Timur: "Herkes yaşamının bilincinde değil mi?"

Yakup Bey: "Benim söylediğim anlamda hayır! Biyolojik olarak yaşıyor olduğunu bilmek, yaşamının bilincinde olmak anlamına gelmez. Yaşamının bilincinde olan kişi kendini ailesiyle, mahallesıyla, kasabasıyla, ülkesiyle, dünyasıyla ve kademe kademe tüm evrenle ilişki içinde görür. Evrenle ilişkisini kendisi keşfeder; bu ilişkilerin anlamını kendi verir, başkası değil."

Timur: "Yani yaşamın anlamı kişiden kişiye değişiyor mu?"

Yakup Bey: "Her insan emsalsizdir. Her insanın kendine özgü bir iç evreni vardır. Her insan kendi iç evreni içinde sonsuz zenginliğe sahiptir. Ne var ki, çoğu kez bu emsalsizliği görmez, insanları birbirine benzer kalıplar içinde algılarız. Kişi kendine bu kalıplar çerçevesinde bakmaya başladı mı, kendiyle ilişki kuramaz. Bu anlamda «kendiyle ilişki olmayan insanın gerçek anlamda kimseyle ilişkisi olamaz» dedim."

Bir an sustu. İhlamurundan bir yudum aldı ve konuşmasına devam etti:

"Örneğin, sizin Nesrin'in kendisiyle ilişkiniz yoktu, kafanızda yarattığınız Nesrin kalıbıyla ilişki içinde idiniz: *Zengin ailenin kızı, sosyal ve ekonomik avantajlar getirecek bir varlık*. Anlattıklarınızdan çıkardığım kadarıyla Nesrin dekendisini bulmuş, kendiyle ilişkisini geliştirmiş biri değil. Ne var ki, o sizin beklentilerinize uyduğu halde, siz onun kalıplarına uymuyorsunuz."

İhlamurunu tazeleyen garsona teşekkür ettikten sonra sözlerine devam etti: "Kendini keşfetme süreci içinde olan insanların başına sizin başınıza gelen türden olaylar gelir ve onlar da sizin gibi hüznlenirler, acı çekerler. Hüznünüzü kaybetmeyin. Acınızı ucuza satmayın. Kendinizi bulmanız için yaşam size güzel olanaklar veriyor. Bu fırsatları kullanın. Sizin yaşamınıza yön verecek ilke ve değerleri bulma çabasına girin. Kendi öz ilke ve değerlerinizi keşfederek onları duy;u, düşünce ve davranışlarınızda ifade ederek kişisel bütünlüğünüzü ve yürekliliğinizi geliştirin. İşte insanın gerçek özgürlüğü budur. Bu özgürlüğü yaşamlarının temeline oturtmayanlar, kendilerinin değil ancak başkalarının beklentilerini yaşarlar."

Ne cevap vereceğimi bilemiyordum. Söyledikleri şeyler benim için yeniydi. Bir yandan kendimi savunmak ve ona kalıpların ötesinde olduğumu göstermek istiyordum; diğer yandan içimdeki ses, yaşamımda çok önemli olacak bir insanla tanıştığımı ve savunucu olmamam gerektiğini söylüyordu. Söyledikleri sanki beni büyülemişti.

"Kendini arayan birçok insan bu arayıştan yorulur ve vazgeçer" dedi. Yüzüme uzun uzun baktıktan sonra, "Söylendiği gibi yaşamak, kendi yaşamını kurmaktan çok daha kolaydır" diye sözüne devam etti.

Bir süre ikimiz de sessiz kaldık. İçimde tanımlayamadığım bir tür heyecan, bir coşku kıpırdanmaya başlamıştı.

"Bunun temelinde ne yatar, biliyor musunuz?" diye bana bir soru yöneltti. İçimde kıpırdamaya başlayan duygulara kendimi kaptırmıştım. Sorusunun ne anlama geldiğini anlayamadım. Sorusunu anlamadığımı yüzümden anlamış olacak ki, açtı:

"Yani kendi yaşamını kurmak isteyen insanla, söylendiği gibi yaşamaya devam eden insanı ayırt eden temel özellik nedir, biliyor musunuz?" diye sorusunu yinelledi.

Bilmediğimi söyledim.

"İnsan acı çekmenin, ıstırap çekmenin tam hakkını verir ve onları yaşamında bir öğretici olarak kullanabilirse, ilke ve değerlerini keşfederek zamanla kendine özgü iç dünyasını oluşturabilir. Ama, yaşamın acılarından kaçınmak için değişik savunmalar içine girerse, kendi öz ilke ve değerlerine ulaşamaz. Şimdi yaşam size özgü acıları önünüze koyuyor. Ya bu acıları göğüsler, onların hakkını vererek anlar ve üzerinde uğraşırsınız, ya da «Nesrin kim oluyormuş da beni beğenmiyormuş»dan başlayan ve hergün kafayı çekerek zil zurna sarhoş olmaya kadar giden birçok savunucu davranışdan birine kendinizi kaptırırsınız. Seçim sizin."

Ne diyeceğimi bilemiyordum. Yüzüne bakıyordum. İçimdeki coşku kıvılcımı daha da kuvvetleniyordu. Gerçekten bana önem veren ve bütün dürüstlüğüyle benimle konuşan değerli bir insanla karşı karşıya olduğumu sezinliyordum. Ama söyleyecek söz bulamıyor, yüzüne bakıyordum.

"Kendi temel ilke ve değerleri çerçevesinde yaşayan bir insan olmak istiyor musunuz?" diye sordu.

Tereddütsüz, "Evet!" cevabını verdim.

"Kendi temel ilke ve değerleri çerçevesinde yaşayan insan olmak için ne yapmak gerektiğini biliyor musunuz?" sorusuna da, yine tereddütsüz, "Hayır!" cevabını verdim.

"Timur Bey, kapsamlı ve derinliği olan bir konu ile ilgileniyoruz. Konuyu irdelemek, araştırmak, tartışmak istiyorsanız, sizinle işbirliğine hazırım. Böylesine önemli bir konuyu birkaç karşılaşmada inceleyemeyeceğimiz aşikar. Zamanınız oldukça gelin, adım adım konunun temel boyutlarını tartışalım" dedi.

Şaşıırıp kalmıştım. Böylesine olgun, gönlü ve kafası zengin bir insanın bana bu kadar zaman ayırabileceğini kabul edemiyordum.

"Sizin zamanınızı almış olmaktan çekiniyorum, Yakup Bey!" diyerek kafamdan geçeni dile getirdim. O çok rahat "Timur Bey, eğer zamanım olmazsa size söylerim. Lütfen siz benim namıma karar vermeyin. Kendi yaşamımla ilgili konularda karar verecek güç ve yeteneğim var" diyerek gülümsedi.

Bir süre sessiz kaldıktan sonra Yakup Bey konuşmaya başladı:

"İki koşulum var: 1) İlişkimizde eşit olacağız. Bu konuya «Bey» kelimesini tartışırken daha önce değinmiştim. 2) Birbirimize açık olacağız. İç dünyamızı olduğu gibi paylaşabilme cesaretini göstereceğiz. Ne dersiniz?"

Her iki koşulu da memnuniyetle kabul ettiğimi bildirdim.

Daha sonra yeniden görüşme vadiyle Yakup Bey'den ayrıldım. İçimde söze vuramadığım bir tür kıvançla odama geldim ve yine üstümü çıkarmadan yattım. Ama bu kez ağlamıyordum. Heyecanlıydım. O gece kolay uyuyamadım.

Başarı mı dedin?
Başarı tamamıyla şansa bağlıdır!
İnanmazsan başarısız insana sor.
EARL WILSON

3

TRAFİK KAZALARININ SÖYLEDİKLERİ

Yakup Bey'le konuştuklarımız beni etkilemişti. Nesrin'le ilişkimin türünü hemen kavramış fakat beni bu tür ilişki nedeniyle yargılamamıştı. Kendiyle ilişkisi olmayan insanların bu tür ilişkiler kurduğunu belirtmişti.

Benim yüzüme bakınca nasıl bir ifade gördüğünü sorduğumda, "Özünü bulamamış, duygu, düşünce ve davranışlarıyla yaşamı özgürce kucaklayamayan, karşılayamayan insanın iç burukluğunu ve acısını gördüm sizin yüzünüzde" demişti. «Yaşamı özgürce kucaklamak» kavramı, anlamını pek bilmesem de beni heyecanlandırıyordu. Şu anda yaşamı doyasıya kucaklayamayan biri olduğumun farkına varmıştım. Başkalarının beklentilerini yaşayan insanların yalnızlığından söz etmiş ve "Kendisiyle ilişkisi olmayan insanın gerçek anlamda kimseyle ilişkisi olamaz" demişti.

Kişinin kendiyle ilişki kurmasının kolayca başılamayacağını, ne var ki bu yolda çekilen hüznün ve acıların değerli olduğunu ve onlardan kaçmamak gerektiğini belirtmişti.

Yakup Bey'le konuştuklarımızı düşündükçe, içimdeki kendi yaşamımı kurma, kendi evrenimi anlama isteği artıyordu. Anlamli yaşama ulaşmak için başlayan yeni bir yolculuğun başında görüyordum kendimi.

Yakup Bey'le görüşmemizden üç gün sonra yeniden Sahaflar Çarşısı'na gittim. Elif Kitabevi'ndeki kişi Yakup Bey'in şimdi orada olmadığını, yarım saat içinde gelmesini beklediklerini söyledi. Yakup Bey'i beklemeye karar verdim; beklerken Sahaflar Çarşısı'ndaki dükkanların vitrinlerini gözden geçirmeye koyuldum.

Daha önce Sahaflar Çarşısı'nda pek vakit geçirmemiştim; şimdi dükkanları seyrederken buranın ne kadar zengin bir yer olduğunu anlamaya başladım. Dükkanların tabelaları, camekanlar, kitapların sergilenişi buranın tarihi yer olduğunu hemen belli ediyordu. Dükkanların önünde birbirleriyle konuşan dükkan sahiplerine ilk defa ilgi ile bakıyordum; «Acaba bunlar da Yakup Bey gibi dış görünüşleri mütevazı, iç dünyaları zengin insanlar mı?» diye kendime soruyordum.

Vaktimin geri kalan kısmını daha iyi değerlendirim diye bir gazete satın aldım ve bir köşede okumaya başladım. Yine trafik kazasından söz ediliyordu; kamyonla çarpışan otobüsteki 16 yolcu ölmüş, 12 kişi yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştı. Sağ omuzuma bir el dokundu; beni görmekten memnun birinin yüz ifadesiyle Yakup Bey, "Haydi gel, çayevine gidelim" dedi.

Beyazıt Camii'nin önündeki çayevinde yine eski masamıza oturduk. Bu kez ben de ıhlamur ısmarladım. Elimdeki gazeteye baktı ve "Trafik canavarı can almaya devam ediyor" dedi. Yüzüme baktı, "Bugün sizinle ancak bir saat beraber olabileceğim. Daha sonraki buluşmamız için önceden gün ve saat tesbit edelim, böyle yaparsak sizinle daha uzun süre birlikte olabiliriz" dedi.

"Önceki konuşmamızda kişinin kendi ilke ve değerleri çerçevesinde nasıl bir yaşam kurabileceğini konu edinmiştik. Elindeki gazetesinin trafik kazalarıyla ilgili haberi, konuya iyi bir giriş teşkil edebilir. Ne dersiniz?" diye sordu. Kendisiyle sohbet etmeye geldiğimi, nasıl uygun görüyorsa ona uyacağımı söyledim. Anlaştık anlamında bir kafa işaretinden sonra bana, "Türkiye'deki trafik kazaları sizce Türk toplumunun üzerinde düşünmesi gereken önemli bir olay mı?" diye sordu.

"Evet ama, Türkiye’de eğitim sorunu çözülmeden trafik kazaları önlenemez" diye görüşümü belirttim.

Söylediğim fikrin hemen kabul edileceğinden öylesine emindim ki, Yakup Bey’den benimle hemfikir olduğuna dair bir kafa işareti, yüz ifadesi bekliyordusuna yüzüne baktım.

"Eğitilmemiş kişiler mi trafik kazası yapıyor?" diye sorduğunda biraz afalladım. Birsüre önce gördüğüm bir trafik kazasının bana düşün-dürdüklerini anımsadım. Kendisine somut bir örnek vermek istediğimi söyledim. Gülümsedi ve "Güzel; somut örnekler üzerinde konuşmayı her zaman soyut düşünceler üzerine konuşmaya yeğlerim" diyerek anlatmamı istedi.

Ağlayan Anne

"Birkaç ay önce Karabük’e giderken gördüğüm trafik kazasını anımsıyorum" diye anlatmaya başladım. "Otobüsün yol üzerindeki küçük yerleşim yerine yaklaşınca yavaşlayarak öndeki araç konvoyuna katılmasından bir kaza olduğunu anlamıştım. Otobüs kaza olan yerden şerit değiştirerek geçerken, yol kenarına fırlatılmış paramparça bir bisiklet, üstü gazete parçalarıyla örtülmüş kanlı 8-9 yaşlarında bir çocuk cesedi ve biraz ileride komşularının teselli etmeye çalıştığı, dizlerini döverek ağlayan bir anne görülüyordu.

"İçim burkularak seyrettiğim bu manzara beni derin derin düşündürmüştü. O gün otobüste düşündüklerimi hatırlıyorum: Kış günü yağmurdan sonra her yerin çamur olduğu o küçük yerleşim merkezinde, çocukların bisiklete binebileceği tek yer karayolu idi. Yerleşim bölgesinin içinden geçen yolu inekler, eşekler, atlar ve arabalar, kamyon, otobüs ve otoların yanı sıra kullanıyordu. Biliyordum ki bu zavallı anne, önce içi kan ağlayarak ağıtlar yakacak, sonra yakınlarından teselli bulacak, çocuğun gömülmesini izleyecek yedinci gün, kırkinci gün duaları ve mevlût gibi dinî vecibeleri yerine getirecekti. Ama sonra, bu annenin ve köydeki diğer insanların hayatları kazadan evvelki gibi devam edecekti.

"Çocukların oynayabileceği çamursuz oyun alanı yapmayı kimse düşünmeyecek, trafiğin daha az tehlikeli olması için üst geçit yapma, yerleşim bölgesinden geçen yolun kenarına çit çekme gibi tedbirler almaya kimse girişmeyecekti. Trafik belki 14 ay, belki 8 ay, belki 3 hafta sonra başka bir kurban daha alacak, yine yas ve ağıtlardan sonra yaşam olduğu gibi devam edecekti. Kendi kendime, «Bütün bunlar halkın cahil olmasından, eğitilmemiş olmasından kaynaklanıyor» diye düşündüğümü hatırlıyorum. Eğer yerleşim bölgesindeki halkın çoğunluğu eğitilmiş olsa idi, kendi yaşamlarının sorumluluğunu yüklenerek çocuklarına ve kendilerine daha sağlıklı ve emniyetli bir çevre yaratma yolunda işbirliği içinde çalışmaya başlardı."

Yakup Bey dikkatle anlattıklarımı dinlemişti. "Anladığım kadarıyla sizin esas üzerinde durmak istediğiniz, kişilerin yaşamlarından kendilerini sorumlu tutabilmeleri ve bu sorumluluk duygusuyla yaşamlarına yön verebilmeleri. Eğitimin sorumluluk duygusunun oluşması ve kişilerin kendi yaşamlarına sahip çıkması için gerekli olduğunu düşünüyorsunuz. Dediklerinizi doğru anlamış mıyım?" diye sordu.

Bir süre düşündüm. "Evet" diye cevap verdim. Çünkü söylemek istediğimi o gayet güzel özetlemişti. O söyledikten sonra ne düşündüğümü kendim de açık seçik görebilmiştim.

"İlk düşüncenizi kabul ediyorum, ama ikincisini kabul edemiyorum" dedi.

"İkinci düşüncem hangisi?" diye sormak zorunda kaldım.

"Yukarıda yaptığım özetlemede sizin temel iki düşüncenizi dile getirdim" dedi. "İfade ettiğiniz ilk düşünce, sorunun çözülmesi için kişilerin sorumluluk duygusuyla yaşamlarını sürdürmeleri gerektiği, ikinci düşünce de, sorumluluk duygusunun ancak eğitim yoluyla elde edilebileceği idi. Doğru değil mi?" diye yüzüme baktı.

Evet, gerçekten söylediklerimin bu iki temel fikirle özetlenebileceğini gördüm.

"Trafik sorununun çözülebilmesi için toplumumuzdaki insanların, örneğin sizin kazayı gözlemiş olduğunuz köydeki insanların, sorumluluk duygusuyla bilinçli bir çaba içine girmeleri gerektiğini kabul ediyorum" diye sözüne devam etti. İhlamurundan bir yudum aldıktan sonra, "Ne var ki, bu sorumluluk duygusunun okullarımızda uygulanan türden eğitimle geliştirileceğini kabul edemiyorum" diye ekledi.

Şimdiye kadar okuduğum bütün kitap ve gazete makalelerinde her şeyin temelinde «eğitimsizlik» yattığını o kadar çok okumuştum ki, artık hiç kuşku duymadan, üzerinde pek düşünmeden bütün sorunların eğitimle düzeltileceğini söyleyebiliyordum.

Yakup Bey'in sorumluluk duygusunun okullarımızda verilen türden eğitimle geliştirileceğini kabul etmemesi benim için yeni bir düşünce idi. Keşdimi pek aşınası olmadığım yeni bir yörede hissettim. Bu yörede ezberleyerek bellediğim ve şimdiye kadar pek düşünmeden tekrar ettiğim düşüncelerle pek yol alamayacağımı sezinlemeye başladım.

Yakup Bey kendisine soru sormamı beklercesine yüzüme bakıyordu. Ne soracağımı bilemiyordum. Sustum, onun konuşmasını bekledim.

Bana, "Mevcut eğitimin sorumluluk duygusunu yaratmadığı kanısını nasıl oluşturduğumu sormayacak mısınız?" diye gülümsedi.

"Evet, gerçekten sormak istiyorum" diye canlandım. "Sorumluluk duygusunu eğitim vermiyorsa, ne veriyor?."

Yakup Bey, "İsterseniz önce trafik kazalarıyla ilgili olarak «aydın» dediğimiz eğitilmiş kişinin ne kadar sorumluluk gösterdiğini gözlemleyelim, daha sonra sorumluluk duygusunun kaynaklarını araştıralım," dedi.

Yakup Bey kanılarını dayandırdığı gözlemleri benimle paylaşmak istiyordu. Tartıştığımız konuya böyle yaklaşmak hoşuma gitti. Fikirleri incelerken bunların arkasında yatan mantığı ve dayandırıldıkları gerçekleri adım adım, yavaş yavaş izlemeye alışık olmamakla beraber görüyordum ki şimdi böyle bir yöntem uygulamaktaydık.

"O zaman şöyle sorayım: Okullarımızda verilen türden eğitimin sorumluluk duygusunu oluşturmadağı kanısına sizi götüren kanıtlarınız var mı?" diye sorumu yeniledim.

Yüzünde bir gülümseme belirdi. İrdelediğimiz konuyla ilgili düşüncenin adım adım gelişmesi gerektiği mesajını algıladığımı anlamış ve bu nedenle memnun olmuştu.

"Kazanın olduğu köydeki insanların, özellikle çocuğunu kazada kaybeden annenin acizlik içinde ağlamanın, yakınmanın ötesinde bir şey yapamadığını gözlediniz. Ben de diyorum ki, insanlarımızın acizliğinin temelinde, bizim anladığımız türden «eğitim»in ötesinde bir neden yatıyor. Üniversite bitirmiş, uzmanlaşmış insanımız da, okula gitmemiş vatandaşımız gibi birçok konuda acizlik göstermekte, kendi toplumunu ve çevresini ilgilendiren konularda sorumluluk duygusuyla bir araya gelip işbirliğiyle çözüm aramamaktadır. «Eğitilmişler»in de, «eğitilmemişler» gibi «aciz insanlar» olduğunu söylemek oldukça iddialı olduğu için, bu ifademi destekleyen bazı gözlemlerle konuyu geliştirmeye devam etmek istiyorum" dedi.

Yakup Bey, garsona birer ıhlamur daha ısmarladıktan sonra "Dük-kandan bir yazı getireceğim, bana iki dakika izin ver" diyerek ayrıldı ve elinde bir gazete ile birkaç dakika sonra geri geldi.

Sıraya Dizili Bekliyoruz

Yakup Bey'in elinde *Cumhuriyet Bilim Teknik*'in 3 Ekim 1992 günkü sayısı vardı. "Haftanın Gündemi" köşesinde Orhan Bursalı'nın **Sıraya dizili bekliyoruz...** başlıklı yazısı yer alıyordu. Yazıdaki bazı yerlerin altı çiziliydi. Altı çizili olan yerleri okumamı istedi, okumaya başladım:

"Hangimiz bir trafik kazasına kıyısından da olsa bulaşmadı veya kazalara ramak kalan olaylar yaşamadı? Sevdiklerini, bir arkadaşını, dostunu trafik kazasında kaybetmeyen kaç kişi kaldı bu ülkede? Şöyle bir düşünün, son beş yılda trafiğe kurban hangi ünlü kişilerimizi sayabilirsiniz? (Dip not: Örneğin: Vedat Dalokay, Sami Güner, Metin Oktay, İlhami Soysal, Atanır Oğuz,

Yekta Okur, Safiye Filiz, Hülya Akyol) Yılda 10 binin üstünde insan canı alan trafik kazaları öyle görünüyor ki yazgımız oldu, öylesine kanıksandı.. 30 bin kişi bile ölse, ne bilim adamları, ne sürücüler, ne gazeteciler, ne yetkililer, ne karayolları, ne belediyeler, ne de bakanlıklar ağıt yakmanın ötesinde bir şey yapacak."

(«Ağıt yakmanın ötesinde» ifadesinin altı iki kez çizilmişti.)

"Trafik konusunda yeni ne yapıldığını söyleyebilirsiniz, kemeri bağlama zorunluluğu dışında? O da yıllarca sonra geldi. Otomobil şirketlerimiz arka koltuklara henüz kemer bile takmıyor ve çarpmalarda boyun kırılmalarına karşı tek önlem olan ön koltuk arkalarına kafalık takmayı lüks aksesuar olarak görüyorlar."

"Basında, trafik kazalarını ele alan tek bir ciddi araştırma yayınlanmadı. Bilim adamlarımız, psikoloğundan mühendisine, hangi ciddi araştırmayı yaptılar? Türkiye'nin yaşadığı böyle bir toplumsal terör, arşivler ve kağıtlar üzerinde değil, «suç yerinde» yapılacak gözlem, toplanacak verilerle ve her yönüyle incelenmez mi? «Suça iştirak edenler»in insan özellikleri soruşturulamaz mı? Çeşitli hipotezler kurulup doğruluğu, yanlışlığı araştırılmaz mı?"

Altı çizili yerleri okuduktan sonra Yakup Bey'e baktım. Konuşmaya devam etti:

"Orhan Bursalı'nın yukarıdaki yazısı, Türk bilim adamlarının yılda binlerce can alan trafik kazaları konusunda, daha önce belirttiğimiz ufak yerleşim bölgesindeki «cahil» halktan hiç de farklı davranmadığını kanıtlıyor. Bir yakınımız öldüğünde, biz aydınlar da bisiklet sürerken otobüs altında kalarak ölen çocuğun annesi gibi «ağıt yakıyoruz,» ne var ki, bunun ötesinde bir şeyler yapabilmeye gelince «aciz» kalıyoruz."

Yakup Bey'in söylediklerini açık seçik takip edebiliyordum. Gözleminin altında yatan gerçekler apaçık ortadaydı. Böylesine açık seçik, adım adım düşüncelerini anlatan, ifade eden biriyle olmanın zevki sanki içtiğim ıhlamurun sıcaklığı gibi beni sarıyordu.

Dışarıdan Hiçbir Şeye Gereksinmemiz Yok

Kendisini dikkatle izlediğimi bilen bir ifadeyle Yakup Bey devam etti: "Türkiye'deki trafik kazalarını çağdaş anlamda bilimsel araştırmaya konu edinip, bilimsel inceleme verilerine dayalı etkili bir program geliştirebilmek için Türkiye'nin dış ülkelerden hiçbir şeye gereksinmesi yok. Bu tür araştırmayı düzenleyerek uygulayacak, verileri toplayıp analizleri yapacak eleman, yöntem, araç ve gereçlerin hepsine sahibiz. Araştırmanın yapılmaması bilgi, eleman, araç, gereç ya da olanak yoksulluğundan kaynaklanmıyor" diye sözlerine devam etti.

O anda aklıma «insanın değeri» kavramı geldi. Bu kavramla durumu açıklamayı düşündüm:

"Türkiye'de trafik kazaları önemsenmiyor, çünkü insanın değeri yok. İnsan değeri olmayınca, trafik kazalarında kaç insan kaybettiğimiz üzerinde düşünmek anlamını yitiriyor" dedim.

Yakup Bey, gülümsedi, "Evet, sık sık gazetelerde ileri sürülen açıklamalardan biri de bu" dedi.

İnsana Değer Verilmediği İçin mi?

"Türkiye'de kapsamlı ve sürekli trafik kazalarını inceleyen bilimsel araştırmaların yapılmayışı, insan yaşamına değer vermeyişimizden kaynaklanıyor olabilir mi?" diye sorusunu yeniledi. "Bazıları, «Efendim, bütün bunların olabilmesi için önce bu ülkede insana değer verilmesi gerekir. Bizde insan değeri yok; bu nedenle, trafik kazalarında yılda ha 10 bin ha 30 bin insan ölmüş, ne fark eder? Trafik kazalarını nüfus artışını denetler gibi kullanıyoruz. İnsana değer vermediğimiz sürece, bu konularda ilerleme kaydedemeyiz,» diyebilir" diyerek ıhlamurunu yudumladı ve bir süre sessiz kaldı.

"Bu konuda kesin karar vermeden önce, şöyle hayali bir senaryo yaratalım: Farzet ki, bir düşman ülke günde 7 ile 25 arasında değişen sayıda Türk vatandaşını pusuya düşürerek öldürüyor. Bu vatandaşlar toplumun değişik kesimlerinden geliyor; içinde yaşlısı, genci, kadını, erkeği, zengini, fakiri, tanınmış, tanınmamış var. Bu durum birkaç gün değil, günlerce, haftalarca, aylarca ve yıllarca devam ediyor. Düşman elini kolunu sallaya sallaya geliyor ve her gün 25 kadar vatandaşı öldürmeye devam ediyor.

"Düşmanın fütursuzca aramızdan hergün 25 kişi öldürmesine rıza gösterecek bir Türkiye düşünebiliyor musun? Düşman günde 25 yurttası öldürse, ilk günden itibaren hükümetin konuya dikkati hemen çekilir. Hükümetin elinden bir şey gelemiyorsa, katliamı durduracağı düşünülen başka bir idare o hükümetin yerine geçer. Yeni idarenin bu amaçla başa geçişini hepimiz alkışlayarak onaylarız."

Söyledikleriyle tamamiyle hemfikirdim. Kendisiyle hemfikir olduğumu anlatırcasına, o konuşurken başımla tasdik işaretleri yaptığının farkına vardım.

Yakup Bey izlendiğinin bilincinde sözlerine devam etti: "Eğer, insan yaşamına verilen değer, yukarıda iddia edildiği gibi gerçekten düşük olsa idi, ister trafik, ister düşman öldürsün, kaderimize razı olmamız gerekirdi. Ne var ki, aynı miktarda insan öldürdüğü halde trafik konusunda, Orhan Bursalı'nın da gözlemlediği gibi, «Ne bilim adamları, ne sürücüler, ne gazeteciler, ne yetkililer, ne karayolları, ne belediyeler, ne de bakanlıklar olarak ağıt yakmanın ötesinde hiçbir ciddi girişimde bulunmuyoruz.» Niçin?" dedi ve benden cevap beklercesine yüzüme baktı.

"Düşmanın yurda gelip vatandaşlarımızı öldürmesiyle, trafik kazalarında insanlarımızın ölmesi aynı değil" diye düşüncemi ifade ettim.

"Evet, aynı şey değil, bunu ben de kabul ediyorum. Ne var ki, eğer insan değeri sadece sayılarda kendini ifade etse idi, ister düşman öldürsün, ister trafik her iki halde de ölü sayısı aynı olduğu için benzer ilgiyi göstermemiz gerekmez miydi?"

"Ama Yakup Bey, verdiğiniz örneğin birinde ölü sayısının ötesinde, bir ulusun bağımsızlığı, onuru ve yaşama hakkı söz konusu oluyor. Onun için iki olay birbirinden farklı" diye itiraz ettim.

Düşüncelerimi ne kadar rahatlıkla ifade edebildiğimi gözledim. İçimde herhangi bir tedirginlik olmadığını hissettim, ne söylersem söyleyeyim, Yakup Bey'in beni yargılamadan dinleyeceğinden emindim. Bu güven duygusunun tadına vararak yeniden ıhlamurdan bir yudum aldım ve yüzüne bakarak söylediklerime cevap bekledim.

"Bir ulusun bağımsızlığının önemi, ulusun kendi için yapabileceği işten kaynaklanır. Örneğin, eğer Türkiye bağımsız ulus olmasaydı, kendi halkının gerçek ihtiyaçlarını, istese dahi birinci plana alamazdı. Bağlı olduğu, kendini yöneten güçlerin istediği yönde hareket etmek zorunda kalacaktı."

"Aynı şekilde ulusun onuru, o ulusu oluşturan insanların onurlu davranışlarıyla oluşur ve devam eder. İnsan onuruna önem vermeyen bireylerden oluşan bir ulusun, her şeyin üstünde, soyut, temelsiz ulusal onurundan söz edilebilir mi?"

"Yaşama hakkı düşman saldırdığı zaman söz konusu oluyor da, trafik kazaları öldürdüğü zaman söz konusu olmuyor mu? Konuyu iyice irdelediğin zaman trafik kazalarının can alışı, düşman güçlerin can alışı kadar ülkenin ulusal bağımsızlığı, onuru ve yaşama hakkı ile ilgili. Ama, bugün bir ulusal tarama yapılsa ve vatandaşın ne düşündüğü sorulsa, hemen hemen herkes sizin gibi, trafiğin can almaya devam edişini düşman güçlerin öldürmesinden çok farklı görecektir."

"Şimdi sorulması gereken, «Aynı miktarda adam ölmesine yol açtığı halde bu iki olay birbirinden niçin böylesine farklı algılanıyor?» sorusudur." Sandalyesini biraz geriye atarak bacak bacak üstüne attı ve konuşmasına devam etti:

Bilinen ve Bilinmeyen Olaylar

"«Düşmanla savaşıma» tarihimizde aşına olduğumuz, nasıl yapıldığını bildiğimiz, topluma yaygın algılama, düşünme, değerlendirme ve karar verme mekanizmalarını içeren «bilinen türden bir olay»dır. Bu «bilinen türden olay»la ilgili türkülerimiz, hikayelerimiz, destanlarımız vardır. Yaşamımıza anlam veren özbenlik tanımımızla, bu «bilinen olayın» ilişkisi açık ve seçiktir.

"Öte yandan, «trafik kazalarını önlemek için bilimsel program geliştirme» tarihimizde aşına olmadığımız, nasıl yapıldığını bilmediğimiz, toplumumuzda henüz yaygın olmayan algılama, düşünme, değerlendirme ve karar verme mekanizmalarını içeren «bilinmeyen bir olay»dır. Trafik kazalarını önlemesini bilen yetkiliyi hangi ünvanlarla taltif edeceğimizi dahi bilemeyiz. «Gazi» olamaz, «kahraman» olamaz, «paşa» olamaz, şu veya bu isim altında verilecek bir madalya dahi yoktur.

"Önceden kalıpları geliştirilmiş «bilinen olaylarla» başa çıkabilmek için girişimlerde bulunabilirken, henüz kalıpları oluşturulmamış, kendine özgü çözüm yolları içeren yeni olaylar karşısında hiçbir girişimde bulunamayan, acizleşen insanımızın psikolojik süreçleri nereden kaynaklanmaktadır? İşte sizin daha önce dile getirdiğiniz soruya şimdi geldik. Sorumlu ve etkili yaşamı olan kişi ile, sorumsuz ve aciz insan arasındaki fark nereden kaynaklanmaktadır?"

Yakup Bey yan cebinden bir kitap çıkardı. "Bu kitabın 45. sayfasında hepimizin sık sık gözlediği bir olay anlatılıyor. Lütfen oku" dedi.

Küçük İbrahim'in Öyküsü

İçimizdeki Çocuk⁽¹⁾ başlığını taşıyan kitaptaki gösterilen sayfaları okudum. İbrahim adlı bir küçük çocuğa babasının isteğini nasıl yaptırdığı anlatılıyordu. Yakup Bey, "Şimdi kendini İbrahim yerine koy ve aşağıdaki ifadelere «Evet» ya da «Hayır» cevaplarından hangisini vereceğini düşün" diyerek şu soruları yöneltti:

(1) Remzi Kitabevi, 1992.

- "İlgi ve eğilimlerim önemsendir, onların geliştirilmesi için bana yardım edilir."
/ / Evet / / Hayır
- "Ben, ben olduğum için bana değer verilir."
/ / Evet / / Hayır
- "Ben, ben olduğum için koşulsuz sevilirim."
/ / Evet / / Hayır
- "Yaşamımı istediğim yönde geliştirme gücüne saygı duyulur ve gücümü artırmak için desteklenip yüreklendirilirim."
/ / Evet / / Hayır
- "Dünyayı kendi gözümle görme, kendi kulağımla duyma, kendimce algılama özgürlüğüme saygı duyulur."
/ / Evet / / Hayır

Her ifadede «Hayır» seçeneği cevap olarak belirdi. Yakup Bey'e soruları nasıl cevapladığını söylediğimde, "İbrahim de düşünsel düzeyde değil ama, sezgi düzeyinde ifadelerin her birine «Hayır» cevabını verecektir. İbrahim'in yetiştiği ortam bu özelliği ile «kalıplayıcı» ortam tanımına uygundur" dedi. Yakup Bey durdu, bir süre sessiz kaldı. Yeni bir konuya geçmeye hazırlandığını hissediyordum. İhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra konuşmasına başladı.

«Kalıplayıcı» ve «Geliştirici» Ortamlar

"Çocuğun içinde yetiştiği ortamı «kalıplayıcı» ve «geliştirici» olarak tanımlayabiliriz" diye sözüne başladı. «**Kalıplayıcı ortam**»ın en belirgin özelliği, çocuğun doğuştan getirdiği yetenekleri, eğilimleri ve özellikleri ne olursa olsun, onu daha önceden belirlenmiş kalıplar içine sokmayı amaçlaması, bütün çabanın bu yönde olmasıdır. Öyküsünü kısaca okuduğun İbrahim'in dünyayı keşfetmesi, çevresiyle etkileşim kurarak gücünü o çevrede denemesi, özbenliğine güven duygusunu geliştirmesi önemszenmez; baba, bu yönlerin *farkında bile değildir*. Onun için önemli olan, «çocuğun babaya koşulsuz itaat etmeyi öğrenmesi,» «erkek çocuğu olmanın gereklerini yerine getirmesi» gibi kalıplardır."

"İbrahim'in yetiştiği ortam «**geliştirici ortam**» niteliğinde olsaydı, İbrahim'in karıncalara gösterdiği ilgiye saygı duyulurdu. Çocuğun kendini ve çevresini daha ayrıntılı olarak gözleyebilme yeteneğini kamçılayan oyun-caklar alınır, kitaplar verilir ve doğa gezilerine çıkarılırdı" dedi ve son ifadeyi komik bulup bulmadığını görmek istercesine yüzüme baktı.

Çocuğunun yeteneklerini geliştirmek için bir babanın bilinçli olarak kitap ve oyuncak aldığını hiç görmediğim gibi, çocuğun bu amaçla doğa gezilerine çıkarıldığını şimdiye dek hiç gözlememiştim. Gerçekten böylesine çocuklarının yetişmesine önem veren babalar var mı diye düşündüm. Yakup Bey o anda bana biraz hayalperest biri gibi göründü.

Düşüncelerimi sezinlemiş olmalı ki, Yakup Bey hafifçe gülümseyerek konuşmasına devam etti: "İbrahim'in yetişme ortamının «kalıplayıcı» olması, onun zihinsel, duygusal ve bedensel yeteneklerinin gelişmesini sürekli engeller. Ailenin yanı sıra, çocuğun ilişkide bulunduğu amca, hala, teyze, dayı gibi diğer aile üyelerinin de kalıplayıcı olması, İbrahim'in gelişmesini daha da köstekleyecektir. Okuldaki öğretmenlerin kalıplayıcılık derecesi oranında, «bizim dediğimizi yaptığın sürece değerlisin, aksi halde senin duygu, düşünce ve davranışlarının hiçbir değeri yoktur,» mesajı daha da pekiştirilir."

"Bu mesaj ortaokul, lise ve hatta üniversitelerde verilen kalıplayıcı eğitimle iyice yerli yerine yerleştirilir. Bütün kurumlarıyla kalıplaşmış bir toplum ve kültür İbrahim'in, «Otoritelerin dediğine uyduğum sürece değerliyim. İnsan olarak düşünce, duygu ve eğilimlerimin hiçbir değeri yok. Kendime özgü duygu, düşünce ve eğilimler esasında zararlı, acaip, bastırılması gereken, utanılacak yönlerim» inancını perçinler. Böyle bir inanç aile, sosyal çevre ve eğitim kurumu tarafından yaşamın her yönünde pekiştirilince, kişi kendi yaşamının sorumluluğunu otoritelere bırakmasını öğrenir. Otoriteler söylemedikçe sorumluluk almaz. Yaşamını yönetmekten acizdir."

Yakup Bey bu noktada bana bir soru yöneltti. "Psikoloji okuyorsunuz, değil mi?" Başımla "Evet" dedim. "Şimdi bana söyleyiniz Timur Bey, eğer hükümet sizin bölümle ilişkiye geçse ve «Türkiye'deki trafik kazaları üzerine bir araştırma yapmanızı istiyoruz» dese, bu araştırmaya katılmak isteyen öğretim üyesi bulunur mu?"

Hükümetten böyle bir öneri gelse araştırmayak atılacak ve gerçekten olumlu katkıları olacak öğretim üyelerini düşünemediğimi söyledim.

"İşte bütün mesele bu noktada düğümleniyor" dedi. "Otorite istediği zaman sorunlarımıza sahip çıkarız. Orhan Bursalı'nın makalesinde yaptığı gözlem yerinde ve geçerli: 30 bin kişi bile ölse, ne bilim adamları, ne sürücüler, ne gazeteciler, ne yetkililer, ne karayolları, ne belediyeler, ne de bakanlıklar ağıt yakmanın ötesinde bir şey yapacak.

"Eğer ülkemizde aydın olmanın sorumluluğunun bilincinde olan etkili insanlar Bursalı'nın sözünü ettiği kurumlarda olsaydı, birbirleriyle öylesine bir etkileşim kurarlardı ki, bu ortamda hükümet, aydının başlatıldığı yoldan gitmek zorunda kalırdı."

"Aydın kavramını kimler için kullanıyorsunuz?" diye Yakup Bey'e sordum.

Yakup Bey bir süre düşündü; daha sonra konuşmaya başladı. "Aydın kelimesini sık sık kullandığının farkındayım. Aslında teknik bir terim olarak değil yüksek eğitim görmüş, toplumda eğitime dayalı bir meslek sahibi kişileri belirtmek için kullanıyorum."

"Bu tanımınız yüksek eğitim görmeyen ya da eğitime dayalı mesleği olmayan, ne var ki, kendi çabalarıyla kendilerini yetiştirmiş kimseleri dışarıda bırakmıyor mu?" diye, Yakup Bey'in yapmış olduğu tanımın kısıtlılığını dile getirdim.

Yakup Bey, "Evet, böyle bir sorun var. Aslında oldukça karmaşık bir konuya dokunmuş durumdasınız. Nevarki, bunu tartışmaya başlarsak bizi şu andaki konumuzun dışına çıkarız. Bu nedenle, «aydın» dediğimiz zaman eğitilmiş, toplumda sorumlu mevkilerde bulunan, yüksek eğitime dayalı meslek icra eden, bu nedenle eğitilmemiş insanlara göre toplumu yönlendirmede daha etkili kimseleri kastettiğimizi anlayalım; bunun ötesinde bir anlam yüklemeyelim."

Yakup Bey'in kullandığı «aydın» kavramının kısıtlılığının farkında oluşu beni tatmin etmişti. Bu konuyu daha çok irdelemek istemedim.

Yakup Bey saatine baktı. İhlamurundan bir yudum aldıktan sonra konuşmasına devam etti: "Sizinde başladığımız buluşmalarımızda kalıpları ve geliştirici ortamlarda yetişmiş kişilerin *algılama, düşünme, karar verme, seçme ve yaşamlarını yönetme* açılarından birbirlerinden nasıl farklı davrandıklarını inceleyeceğiz."

"Böyle bir incelemenin sonunda, Nesrin'le konuştuğunuz zaman hissettiğiniz çaresizliğin altında yatan nedenleri olduğu kadar, yılda binlerce kişi kaybettiği halde trafik kazaları konusunda ciddi araştırma ve önleyici program yapmaya başlamamış bir toplumun davranışının altında yatan temel faktörleri de umarım anlamaya başlarız" dedi. Kendinin şimdi gitmek zorunda olduğunu ifade etti. Önümüzdeki perşembe günü öğleden sonra buluşmak üzere ayrıldık.

Hemen yurda gittim ve daha önce başka amaçla aldığım fakat henüz ancak birkaç sayfası kullanılmış bir deftere o gün konuştuklarımızı not etmeye başladım. Sanki yakında başlayacak uzun bir yolculuğun heyecanı içindeyim.

«Kaza, geliyorum der.»
Bu sözün halk arasında kullanılan şekli,
«Kaza, geliyorum demez»dir.
EGE CANSEN

4

GAZETELERİN SÖYLEDİKLERİ

Yakup Bey'in söyledikleri benim için yeniydi. «Etkili» ve «aciz» insan kavramları beni düşündürmeye başlamıştı.

Son buluşmamızda "Yaşama hakkı düşman saldırdığı zaman söz konusu oluyor da, trafik kazaları öldürdüğü zaman söz konusu olmuyor mu? Konuyu iyice irdelediğin zaman trafik kazalarının can alışı, düşman güçlerin can alışı kadar ülkenin ulusal bağımsızlığı, onuru ve yaşama hakkı ile ilgili. Ama, bugün bir ulusal tarama yapılsa ve vatan-daşın ne düşündüğü sorulsa, hemen hemen herkes sizin gibi, trafiğin can almaya devam edişini düşman güçlerin öldürmesinden çok farklı görecektir" demesi beni çok düşündürmüştü. Onun olaylara bakışı ve anlamlandırışı benimkinden farklıydı ve bu farklılık beni ürküteceği yerde, aksine çekici geliyordu.

Yakup Bey'le buluştuğumuzun ertesi günü gazeteler büyük başlıklar halinde Adnan Kahveci'nin ve bazı aile üyelerinin trafik kazasında öldüğünü yazıyorlardı. Gazetelere haber, politik yaşamdaki arkadaşları için üzüntü kaynağı olan bu olay da diğerleri gibi bir süre sonra unutulacak ve «trafik canavarı» normal yaşamını sürdürmeye devam edecekti.

Elime, Sabah gazetesinde yayınlanan ufak bir köşe haberi geçti. «Trafığe 6 bin Kurban Verdik» başlıklı haber kısaca şöyle diyordu:

«ANKARA- Emniyet Genel Müdürü Yılmaz Ergun, 1992 yılında yaklaşık 141 bin trafik kazasında 6 bin vatandaşın hayatını kaybettiğini söyledi; "Bu konuda başarılı olmadık. Ne yazık ki, trafik terörünü önleyemedik" dedi. Otomotiv sektöründeki gelişmeye paralel bir altyapı sağlanamadığını, ayrıca sürücü eğitimsizliğinin de kazalarda önemli payı olduğunu vurgulayan Ergun, şöyle konuştu: "Yeni Karayolları Trafik Yasası'nın değişmesiyle caydırıcılık sağlanacaktır. Hatta bazı suçlarda hapis cezası bile getiriliyor."

Yakup Bey Emniyet Genel Müdürü ile Konuşuyor

Bu küçük gazete haberi bende Emniyet Genel Müdürü ile Yakup Bey'i karşı karşıya konuşturma isteği uyandırdı. Hayalimde onları tanıştırdım ve karşılıklı konuşturdum.

Yakup Bey: "Sayın Genel Müdür, her ikimiz de trafiğin çok can aldığı konusunda anlaşıyoruz. Anladığım kadarıyla siz trafik kazalarının altında yatan nedenleri üç temel faktöre indirgeyebiliyorsunuz: 1) altyapı yetersizliği, 2) sürücü eğitiminin eksikliği, 3) Trafik Yasası'ndaki caydırıcılık noksanlığı. Doğru algılıyor muyum?"

Genel Müdür: "Evet, doğru algılıyorsunuz."

Yakup Bey: "Bu üç faktörün önemli olduğunu nasıl anladınız? Neye dayanarak üç faktörün önemli olduğu sonucuna vardınız?"

Genel Müdür: "Kazaların bilirkışı değerlendirmesi bizi bu sonuca götürüyor."

Yakup Bey: "Yani, kaza yerine gelen trafik polislerinin tuttukları tutanaklara yazmış oldukları ifadeler gözden geçirildiği zaman bu üç faktörün önemli oldukları ortaya çıkıyor, öyle mi?"

Genel Müdür: "Evet."

Yakup Bey: "Böylesine önemli ekonomik, sosyal ve sağlık yönleri olan konuda bu tür kaza raporları size gerekli bilgiyi veriyor mu?"

Genel Müdür: "Ne demek istediğinizi anlayamadım; lütfen açar mısınız?"

Yakup Bey: "Trafik, araç kullanan insanların ilişkilerini tanımlayan kuralların tümüdür. Trafik kazasında insan faktörü algılama, algıladığını değerlendirme, karar verme, davranma biçiminde kendini gösterir. Türk insanının yetişmiş olduğu yöreye, yaşına, eğitim düzeyine ve cinsiyetine göre algılama, değerlendirme, karar verme, davranma yönünden ne gibi özellikler gösterdiğini sözünü ettiğiniz trafik polisleri araştırmış mı?"

Genel Müdür: "Trafik polisinden bu konuda araştırma yapması beklemez, herhalde. Onların görevi trafik polisliği yapmaktır."

Yakup Bey: "Yolun yapısı, genişliği, meyili, görme sahasının kısılgı ya da uzunluğunun değişik mevsimlerde, günün değişik saatlerinde sürücüyü nasıl etkilediğini trafik polisleri araştırmışlar mı?"

Genel Müdür: "Yukarıda da söylediğim gibi, onların görevi trafik polisliği yapmaktır. Araştırma yapma onların görevi değildir."

Yakup Bey: "Haklısınız, trafik polisleri psikologların ve yol mühendisliği uzmanlarının yapacağı işleri üstlenmemekle akıllılık ediyorlar; çünkü bunlar ayrı bir uzmanlık dalı. Ama, benim anlamadığım, nasıl oluyor da, böylesine önemli bir konuda siz trafik polislerinin tutanaklarıyla yetinerek yukarıdaki üç sonuca ulaşabiliyor ve sorunun bu üç faktöre indirgenebileceğine inanıyorsunuz?"

Genel Müdür: "Peki sizce ne yapmam gerekirdi?"

Yakup Bey: "Siz Genel Müdürsünüz. Bu konuda kapsamlı siyasal kararlar almanız beklenemez. Sizin yetki sınırlarınızın kısıtlılığının bilincindeyim. Bu nedenle lütfen söylediklerimi şahsınıza yöneltilmiş eleştiri olarak değil, bir öneri olarak kabul edin. Böylesine cana ve servete mal olan bir olayı önleyecek ulusal bir politika olmalıdır. Bu politikanın temellerinin bilimsel olabilmesi için bir dizi bilimsel araştırmaların yapılması gerekir. Örneğin, **Türkiye Ulusal Trafik Araştırma Enstitüsü** kurulabilir ve bu enstitüde psikolog, mühendis, sosyolog, kültürel antropolog, hukukçu ve trafik polisi gibi değişik dallardan bilim adamlarının katıldığı değişik ekipler oluşturulur. Bu ekipler insanla, toplumla, karayollarıyla, iklimle, teknolojiyle ve daha nice alanlarla ilgili akla gelebilecek her türlü faktörün trafik kazalarıyla ilgisini yöre yöre araştırmaya başlar ve bulgularını yayınlar. Bu tür bilimsel bilginin birikimiyle, sizin gibi idareci durumdaki olanlar, daha gerçekçi kararlar alabilirler. Şu anda Türkiye'nin kültürel ve sosyo-psikolojik yapısından ileri gelen faktörlerin trafik kazalarındaki rolleriyle ilgili hiçbir fikrimiz yok. Bizim kültüre özgü bu tür bilgileri Amerika ya da Almanya'da yapılan araştırmalardan elde edemeyiz. Hatta Türk kadını ve Türk erkeğinin sebep olduğu kazalar bile birbirinden farklı olabilir. Çağımız bilim çağı, niçin bilimsel girişimlerle çözüme gitmiyoruz?"

Genel Müdür: "Söylediğiniz konularda karar verme benim yetkilerimi aşar. Önerileriniz, hükümet düzeyinde verilecek kararları kapsıyor."

Yakup Bey: "Evet, benim de söylemek istediğim buydu. Ve maalesef, siz de, ben de biliyoruz ki, hükümet üzerine bu konuda herhangi bir baskı ne aydından ne da halktan gelmekte. Ve yine siz de, ben de biliyoruz ki, bu konuda bilimsel girişim olmadıkça, herkes kafasına geleni söylerken «trafik canavarı» da «vadesi yeten vatandaşlar»ımızı mezarlığa göndermeye devam edecektir."

"Peki Yeni Ne Öğrendin?"

Bu konuşmayı deftere müsvedde olarak yazdıktan sonra ayrı iki sayfaya temize çektim ve perşembe günü buluşmamızda Yakup Bey'e gösterdim. Yakup Bey yüzünde bir gülümseme ile kendisinin Emniyet Genel Müdürü ile yaptığı konuşmanın metnini okudu. Bitirdikten sonra, "Evet, gerçekten böyle söyledim; benim söyleyeceklerimi iyi tahmin etmişsiniz" dedi.

Elindeki büyük zarftan bazı gazete kupürleri çıkardı. İlk gazete kupürü 14 Şubat 1993 tarihli Hürriyet gazetesindendi. Ege Cansen, «Oyunun Kuralı» köşesinde «Sür ki ölem» başlıklı yazısında şöyle diyordu:

SÜR Kİ ÖLEM

Çok değerli, çok sevimli bir siyaset ve devlet adamımız **Dr. Adnan Kahveci**, kendisi ve eşiyle birlikte üç kişinin ölümüne, kendi evladının ağır yaralanmasına yol açan bir trafik kazasına sebep oldu. Allah, taksiratını (eksik yaptığı kulluk görevlerini) affetsin.

Adnan Kahveci'nin cenazesine giden Bursa Milletvekili **Mümin Gençoğlu** da bir trafik kazasında hayatını kaybetti. On gün önce de Uğur Mumcu'nun cenazesine giden bir SHP heyeti, bir başka trafik kazasında ölü vermişti.

Kara mizah yapmak istersek, yaralıları taşıyan cankurtaranın, yolda takla attığını, olayı tahkike giden trafik otosunun da virajı alamayarak uçuşuma yuvarlandığını ilave etmemiz gerekecek.

Bu trafik yazımın son sözü, «**Kaza, geliyorum der**»di. Bu sözün halk arasında kullanılan şekli, «**Kaza, geliyorum demez**»dir. Her iki deyişin de doğru tarafı var. Kaza geliyorum diyor, ama anlayacağımız dilde söylemediği için, bize demiyormuş gibi geliyor.

Genelde her tür kazayı, özellikle trafik kazalarını sifıra indirmek mümkün değildir. Ancak bunların sayısını azaltmak kesinlikle imkan dahilindedir. Esasen tedbir almanın gerekçesi de budur. Dünyanın en tedbirli şoförünün de kaza yapma ihtimali vardır. En tedbirsiz şoförün de hiç kaza yapmaması muhtemeldir. Ama bu her iki ihtimal de son derece küçüktür. Büyük bir ihtimalle, tedbirli insanlar daha az, tedbirsizler daha çok kaza yapacaktır.

Belki de ihtimallerin birbirine eşit olduğunu sandığımızdan, «**tedbir işe yaramaz**» şeklinde bilinçaltımızda bir kanaat vardır. Belki de tedbir almayı «**kadere karşı gelmeye çalışmak**» gibi batıl bir inanca göre, ilahi iradeye isyan zannediyoruz.

Eğer trafik kazalarını azaltmak istiyorsak (ki bundan pek emin değilim) «**tedbirli ve terbiyeli**» araç kullanmamız şarttır. Tedbirli ve terbiyeli araç kullanmak, şoförü tatmin etmeyen bir sürüş biçimidir. Halbuki araç sürenler için, bir yerden bir yere salimen gitmek ikinci derecede bir gayedir. Birinci gaye «**tatmin**» olmaktır. Araç sürerken tatmin olmak, hatta orgazma ulaşmak için, mümkün merteye «**tedbirsiz ve terbiyesiz**» davranmak gerekir.

Tedbirsizliğin ve terbiyesizliğin dayanılmaz bir cazibesi vardır. Bol selektör, bol korna, bir sağ şeride, bir sol şeride slalom yaparak dalmak varken, inek gibi şerit içinde kalıp önündeki araçla emniyet mesafesi bırakmanın âlemi yoktur. Zaten çapkın şoförlerin nefsinin uyanmasına, en çok, bu iki araç arasındaki emniyet mesafesi sebep olur. Bir arabalık boşluğu gördün mü hemen araya dalacaksın ki, işin tadı çıksın. Kör sollama, viraja sert girip arabaya kış attırtma, eğer büyük araç sürüyorsan, küçüklerin üstüne üstüne sürüp, onları şarampole itmek gibi «**insani**» zevkler varken, tedbirli ve terbiyeli olmanın ne anlamı var?

Ben önemli adamım. Benim işim aceledir. Ben, bekleyemem. Ben, kurallar içinde kalamam. Bana, herkes yol vermelidir, herkes benim önümden buhar olup uçmalıdır. Ben, dünyanın en iyi şoförüym. Kimse, benim gibi gaza basamaz. Kimse beni sollayamaz deyip duruyoruz. Yoksa biz, gerçekte önemsiz kişiler miyiz? Hep sollanmaktan, hep horlanmaktan duyduğumuz hıncı, trafikte mi kusuyoruz?

Son Söz: Tevekkül, tedbire engel değildir.

Yazıyı bitirince Yakup Bey, "Nasıl buldun?" diye sordu. Yazı hoşuma gitmişti. Beğendiğimi belirttim. Gülümseyerek, "Yeni ne öğrendin?" diye sordu. Gazete kupürünü yeniden önüme aldım ve yazıyı gözden geçirdim. "Yeni birkaç şey öğrendim. Esasında kaza «geliorum» dermiş, ama biz belirtileri anlayamadığımızdan tedbir almamışız. İnsanlar tedbirli ve terbiyeli araba sürseler, trafik kazaları azalır mı. Kişilerin tedbirsiz ve terbiyesiz araba sürmesinin altında da bazı psikolojik nedenlerin yatma ihtimali kuvvetliymiş" dedim.

Yakup Bey, "Bu noktada iki soruyla başbaşa kalıyoruz" dedi. "Bunlardan ilki, tedbirli ve terbiyeli araba kullanmama faktörünün trafik kazalarının gerçekten yüzde kaçının altında yattığını öğrenmek, ikincisi de, tedbirsiz ve terbiyesiz araba kullanma davranışının altında yatan temel nedenleri keşfetmek."

Bir süre sustuktan sonra konuşmasına devam etti: "Bu yazıda Ege Bey her iki sorunun da cevabını biliyormuş gibi davranmış. Bir köşe yazarı olarak bu normal karşılanmalıdır. Hiç olmazsa bizleri düşünmeye

davet ediyor ve belirli yönlere işaret ediyor. Şu an, Ege Canseven'in söylediklerinin bilimsel geçerliği olup olmadığını bilmiyoruz. Bunu bilebilmemiz için, hayali konuşmada sizin bana söylediğiniz **Türkiye Ulusal Trafik Araştırma Enstitüsü**'nün kurulması ve araştırmalarına başlaması gerekiyor. Eğer Türkiye'de karar verme durumunda olan yetkili kişiler, bilimsel araştırmadan elde edilen bulgular yerine değişik kişilerin kanılarını kararlarının temeli olarak kullanırlarsa, büyük hata yapmış olurlar. Durum çözüme ulaşmaz, yeni biçim altında devam eder. Zannederim, hayali konuşmada sizin Emniyet Genel Müdürü'ne benim aracılığımla söylemek istediğiniz de buydu, değil mi?" dedi.

Yakup Bey, getirmiş olduğu zarftan bir gazete kupürü daha çıkardı. 6 Şubat 1993 tarihli Hürriyet gazetesinde, «Günün Yazısı» köşesinde Oktay Ekşi, «**Şimdi de Adnan Kahveci**» başlığı altında şunları yazıyordu.

ŞİMDİ DE ADNAN KAHVECİ

İngiliz Kraliçesi İkinci Elizabeth, geride kalan yılı «**annus horribilis**» yani «*berbat yıl*» diyerek tanımlamıştı. Ama onun gerekçeleri, kendi aile bireyleri ile ilgili yayınlar ve olaylardı. Oysa böyle giderse 1993'ü de biz «**annus horribilis**» diye anmaya mecbur kalacağız. Çünkü her ay bir büyük değerimizi kaybederek başladık 1993'e... Önce **Uğur Mumcu**'yu menfur bir suikasta kurban verdik, dün de **Adnan Kahveci**'yi kaybettik.

Bu böyle gider mi? Gidebilir mi?

Daha açık konuşalım... Türkiye'nin, **Uğur** gibi, **Kahveci** gibi değerleri böyle bozuk para harcar gibi harcayacak gücü var mı?

....

Yazık... Çok yazık oldu.

«**Trafik**» denen, insan etinden başka hiçbir şey yemeyen canavar, onu ve eşiai elimizden aldı.

Uğur için terör örgütlerini sorumlu tutabiliriz. Peki ya **Kahveci** için?

Gerçeği korkmadan söylemek gerekirse **Kahveci**'nin ölümünün sorumluluğu, ülkemizdeki «trafik» sorununu yıllardan beri «*çözme kararlılığı*» ile almayan politikacıların ve yetkilerini kullanmayan üst düzey bürokratlarındır.

Söze devam etmeden bir inancımızı belirtelim: Bir sorunu çözmeye karar veren devletin onu çözmemesi mümkün değildir. Bir başka deyişle, ortada çözülmemiş bir sorun varsa biliniz ki, öyle bir sorunun olması, iktidar sahiplerinin işine gelmektedir. Örneğin, Türkiye'de eğer toplumu sarmış bir «*uyuşturucu*» sorunu yoksa veya «*uyuşturucu kaçakçılığı*» bir ulusal sorun niteliği

kazanacak kadar büyümüyorsa, asıl sebep siyasi iktidarın o konuya ciddiyetle eğilmiş olmasıdır. Ama «*vergi kaçakçılığı*» başedilemez bir sorun olarak ortada duruyorsa -ki Türkiye'de özellikle 1950'den bu yana öyledir- biliniz ki, «*vergi kaçırılmasına*» siyasi iktidar göz yumuyordur. Çünkü desteğini, vergi kaçırarak kesimlerden aldığı inancındadır.

Aynı şeyleri «*gerici hareketlerin gelişmesi*», «*para değerlerinin düşmesi*», «*enflasyonla ve yolsuzlukla başedilmemesi*» dahil hemen her konu için söyleyebilirsiniz.

İşte bu düşüncelerle diyoruz ki, Kahveci gibi değerler dahil, 1990'dan önceki on yıl ortalamasına göre yılda 6 bin 212 kişinin trafik kazalarında ölmesinin sorumluluğu, doğrudan doğruya «yönetici» sıfatını taşıyanlardır.

Gerçekten bu konuyu hiçbir iktidarın ciddiye aldığına örneği yoktur. Hiçbiri «*Çözüm nedir?*» sorusuna yanıt aramış değildir. Yapılan, ya iki gün sonra unutulacak raporlar hazırlatıp bir şeyler yapıyormuş gibi görünmek, yahut da her konuda her zaman en iyiyi ve en doğruyu bildiğinden emin olan Sayın Cumhurbaşkanı gibi o sırada aklına gelen parlak fikir ne ise onu söyleyip, «çare budur» la olayı geçiştirir. Nitekim Sayın **Özal**'ın bu konudaki görüşü, 15 Kasım 1988 tarihli gazetelerde vardır. Buna göre «*trafik kazalarının önlenmesi için trafiği yoğun olan yollardaki yükün azaltılması ve kesin çözüm olarak da otoyolları ve ekspres yolların artırılması*» şarttır.

Öteki öneriler? Örneğin, «*yol güvenlik ve haberleşme sistemlerinin kurulması, trafik ile ilgili tüm yetki ve sorumlulukların tek elde toplanması, iki ayaklı hayvanlara sürücü belgesi verilmesinin önlenmesi, halkın ve çocukların eğitilmesi, işaretlerin tamamlanması, kuralların herkese eşit ve ödünsüz şekilde uygulanması*» bu kafa için hiç de önemli değildir.

Ne yazık ki, **Adnan Kahveci**'yi tam da **Özal**'ın dediği türden bir yolda kaybettik.

"Peki bu yazıdan ne öğrendin?" diye gülümseyerek sordu Yakup Bey. İlk aklıma geleni söyleyerek, "Kahveci'nin ölümüne çok üzülmüş ve trafik konusunda bir şeyler yapılmayışına da bozuluyor" dedim.

Yakup Bey hafif bir kahkaha attı. "Evet, bozuluyor" dedi. Sonra beni yine sorgulamaya başladı: "Sizce siyasi kadroya, devlete kızmasında haklı mı?"

Gayet tabii hak veriyordum. Eğer devlet isteseydi şimdiye bu sorunu çözerdi. Düşündüğümü söyleyince Yakup Bey, "Peki devlet trafik sorununun çözümünü niçin istemiyor acaba? Oktay Ekşi'nin mantığına göre, devlet vergi sorununu çözemiyor, çünkü vergi kaçırarak kendilerini iktidara getirdiği kanısında. Sizce devletin trafik sorununu çözmemesi

için ne gibi bir neden var? Siyasi iktidar trafik sorununu çözerse seçilemeyeceğinden mi korkuyor?"

Güzel bir soruydu, bunu hiç düşünmemiştim. Yakup Bey'e cevap veremedim. O sormaya devam etti:

"Farzedelim ki yöneticiler anlayamadığımız bir nedenden dolayı konuya ilgi duymuyor olsunlar, ya da maksatlı olarak çözüm getirmek istemeyinler. Peki, iktidarı seçen halk trafik sorunlarının çözülmesini onlardan niçin istemeyin? «Eğer trafik sorununa çözüm getirecek bir projeyle karşına çıkmazsan, sana seçimde oy vermem» diye bir tavrı niçin takınmasın?"

O sırada gazetelerde okuduğum Aziz Nesin'in söyledikleri aklıma geldi ve Yakup Bey'e "Çünkü bizim millet enayi de ondan" dedim.

Yakup Bey kahkahalarla gülmeye başladı. Bir süre güldükten sonra, "Oktay Ekşi tüm sorundan devletin kötü niyetini sorumlu tuttu; şimdi sizde de halkın enayiliğini sorumlu tutuyorsunuz" diyerek gülmeye devam etti.

Kendisine Aziz Nesin'in gazetelere geçen sözlerini aktardım. "Evet, evet biliyorum; ben de okudum" diyerek gülmesine devam etti. "O konuyla da ilgili bazı gazete kupürlerim var, getireceğim; o konuyu da tartışacağız" dedi.

Bayağı merak etmeye başlamıştım. "Peki, Yakup Bey sizce trafik sorununun çözülmeişinin temelinde yatan neden ne?" diye sordum.

"Türkiye'de sigara içiminin artışını durduramayan aynı neden" diye cevap verdi. Anlayamamıştım. Afallamış kalmıştım. Trafik kazaları ile sigara içme arasında ne ilişki vardı?

Sigara Afeti

"Sigara içmekle trafik kazaları arasında ne gibi bir ilişki olabilir?" diye anlamaya çalışan bir merakla sordum.

Gülümseyerek, "Demek istediğim, trafik afetinin altında yatan neden, sigara afetinin de altında yatıyor. Biri diğerinin nedeni değil; ikisinin kaynağı da aynı" dedi.

Sigara afetinden neyi kastettiğini sordum. Bana «Sigara Alarmı» adındaki dergiyi verdi. Başlığın altında dergi «Türkiye Halk Sağlığı Derneği Sigarayla Mücadele Kolu Yayını» olarak tanıtılıyordu. Aralık 1992 tarihli dergide «Başyazı» başlığı altında «AÇIKDİLEKÇE: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına» diye başlayan bir makale vardı. Makalenin yazarı Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Erol Sezer'di.

Yakup Bey makalenin bazı satırlarının altını çizmişti; altı çizili satırları okumaya başladım:

AÇIK DİLEKÇE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Sigara kullanımı, Türkiye’de erişkin nüfusun en çok ölüme yol açan hastalıklarının önlenabilir en önemli nedenidir. Bilimsel yöntemle yapılan hesaplamalar, Türkiye’deki 35 yaş üstü erişkin ölümlerinin yaklaşık onda birinin sigaradan kaynaklandığını göstermektedir. Yine 35 yaş üstü nüfusta sigara kullanımının neden olduğu yıllık ölüm sayısı, trafik kazaları nedeniyle aynı yaş grubunda ortaya çıkan ölümlerin yaklaşık on katıdır. Eğer Türkiye’de sigara tüketiminde belirgin bir azalma sağlanamazsa ve nüfus yapımızın da giderek yaşlanacağı düşünülürse zaten yüksek olan sigaraya bağlı ölüm sayısında hızlı artış beklenmelidir.

Son yıllarda yapılan epidemiyolojik araştırmalar, ülkemizde erkek erişkinler arasında yerleşmiş bulunan sigara salgınının çocuklar ve kadınlar arasında da yayılımını sürdürdüğünü göstermektedir. Giderek daha çok yurttaşımızın zamansız ölümüne yol açan sigara salgınının sürmesinde aşağıdaki etmenler önemli rol oynamaktadır:

a- Ülkemizde yasal iklimin sigarayı hâlâ doğal bir nesne olarak kabul etmesi: Bilindiği gibi ülkemizde uzun otobüs yolculuklarında annesinin kucağında yolculuk eden bir bebeğin, yol boyunca otobüsteki dumanı soluması hem kültürel olarak ve hem de maalesefyasal yönden doğaldır. Oysa bir bebek 20 saatlik böyle bir yolculukta bir paket sigara içmiş gibi sayılabilir ve sadece bu nedenle hastalanabilir ve daha da kötüsü ani ölümle karşılaşabilir. Ülkemizde bazı banka şubelerinde olduğu gibi kesif duman bulutu içinde çalışan ve hiç sigara içmeyen anne adayları, hiç hakemedikleri bir şekilde istemsiz (pasif) içiciliğin sonucu olarak bebeklerini düşürebilirler veya hastalık ve ölüm riski yüksek, düşük doğum ağırlıklı bebekler doğurabilirler. Yine bu kişiler 45-50 yaşlarına geldiklerinde hiç sigara içmedikleri halde iş ortamında soludukları sigara dumanı nedeniyle akciğer kanserinden ölebilirler. Tüm bunlar ülkemizin hem çalışma gelenekleri ve kültürü hem de mevzuatı açısından hâlâ doğaldır ve olağandır.

b- Sigara üretiminin ve ticaretinin serbestleştirilmesi ve özendirilmesi:... Bilimsel çalışma verilerine göre reklamlar sigara - sağlık konusundaki bilginin inandırıcılığını zedelemekte, cazip ve ilginç eşleştirmelerle sağlanan özendirme ve şartlandırma yoluyla çocukların, gençlerin ve kadınların sigarayı denemelerinde ve sigaraya başlamalarında etkili olmaktadır. ...

c- Sigaranın bağımlılık yapıcı özelliği: Sigara, alkol ve eroin gibi tekrarlayan denemeleri takiben insan davranışlarını kontrol altına alabilen ve bağımlılık yapıcı bir maddé olarak tanımlanmış

durumdadır. Çocuklarımız ve gençlerimiz, bağımlılık yapıcı ve çok zararlı böyle bir nesne konusunda, özendirici etkilere nasıl direneceklerini öğrenmeden büyümekte ve bunun sonucu yaygın bir şekilde bağımlılar arasına katılmaya devam etmekteiler....

Sigara özellikle kalp hastalıklarına, kansere, inmeye ve felçlere yol açarak ülkemizde çok can alırken, sigarayı doğal bir nesne olarak algılatan ve hatta sigara tüketimini dolaylı olarak teşvik eden günümüz mevzuatı.....

Yakup Bey benim bitirmemi beklerken ıhlamurunu yudumluyordu. Altı çizili satırları okumayı bitirince bana "Yeni bir şeyler öğrendin mi?" diye sordu. Gerçekten öğrenmiştim. Sigaranın böylesine tehlikeli olduğunu ve böylesine çeşitli sağlık sorunlarının altında yattığını bilmiyordum. Kendisine, "İnsanlar sigaranın ne kadar tehlikeli olduğunu bilseler, herhalde içmeyi bırakırlar" dedim.

Gülümseyerek, "Gerçekten de zararını bile bile insanın sigara içmeye devam edeceğini düşünmek zor. Ne var ki, gözlemlerim beni bu konuda farklı düşünmeye zorluyor. Sana iki gözlemimden söz edeyim" diyerek bana doğru döndü ve önemli bir şey söyleyen birinin ifadesiyle konuşmaya devam etti:

"Gayet zeki, yetenekli kalp hastalıkları uzmanı tanıdığım bir hekim var; günde bir paket sigara içer. Bir keresinde bana, «Elimde sigara tüterken hastaya, 'Artık sana sigara içmek yasak; şimdiden sonra sigara içmeyeceksin' dediğimi hatırlıyorum» diye içinde bulunduğu çelişkili durumu gülererek anlatmıştı."

"Tanıdığım başka bir hekimin kocası akciğer kanseri oldu; daha sonra kanser beyine sıçradı ve adam beyin kanserinden öldü. Kocasının erken yaşta sigaraya başlamasından kaynaklanan akciğer kanserinin ölüm nedeni olduğunu bildiği halde hekim hanım hâlâ günde bir paket sigara içmeye devam ediyor. İşin en acı tarafı evde iki tane çocuk var ve bu iki yavru geceleri hekim annelerinin sigara dumanıyla dolu evde uyuyorlar. Ve bu kötülüğü çocuklarına cahil biri değil, hekim yapıyor."

Bu olayı anlatırken Yakup Bey'in yüzünü bir hüznün kaplamıştı. O çocukları düşünürken üzülüşü belli oluyordu.

"Yakup Bey, sigara içmenin zararlı olduğunu anlamış durumdayım. Trafik afeti gibi sigara afeti olduğunu da şimdi öğrenmiş durumdayım. Ama hâlâ bu afetleri toplum olarak, devlet olarak önleyememenin altında yatan nedenleri söylemediniz" dedim.

Yakup Bey şakacı bir tavırla önüne bir gazete kupürü daha koydu. 15 Şubat 1992 tarihli Hürriyet gazetesinden ufak bir haber:

Bir Milyonun Dişi Sağlam

İstanbul, (Hürriyet) Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu, "Türkiye'de sadece bir milyon kişi sağlam dişe sahip;" dedi.

Türkiye'nin 30 bin diş doktoruna ihtiyacı olduğunu, 13 bin diş doktorunun yarıdan fazlasının İstanbul, Ankara ve İzmir'de görev yaptığını, Doğu Anadolu'da bir diş doktoruna 20 bin hasta düştüğünü söyleyen Prof. Dr. İlhan Çuhadaroğlu, Sağlık Bakanlığı'nın "Diş Kampanyası" başlatmasını istedi. Çuhadaroğlu, "Sahte diş hekimleri, bu alandaki sorunlardan biridir. Diş hastalıkları, daha büyük sağlık sorunlarına yol açabilir. Bakanlık, bu konuda önlem almalıdır" dedi.

Yakup Bey yüzüme sakın sakın bakıyordun.

"Size trafik kazalarının çözülmediğinin altında yatan nedeni sordum, beni sigara afeti ile tanıştırdınız. Trafik ve sigara afetlerinin temellerinin aynı olduğunu söylediniz. Ama bana bu temelin ne olduğunu hâlâ söylemediniz. Tekrarsorunca, şimdi de elime «Diş Afeti» diyeceğim bir olayı bildiren gazete haberini veriyorsunuz. Yakup Bey, şu anda şaşırmış durumdayım" dedim.

Yakup Bey gülümsemesine devam ederek önüme bir gazete kupürü daha sürdü. 10-16 Ocak 1993 tarihli NOKTA dergisinin 44. sayfasında «Türkiye'de nüfus planlaması doğum sırasında uygulanıyor! DOĞUMHANELER MEZBAHA GİBİ» başlıklı bir yazı. Başlığın altında iri puntolu harflerle şu anlar yazılı:

DOĞUMHANELER MEZBAHA GİBİ

Doktor hataları, mikroplu doğumhaneler, acı dolu anılar... Türkiye'de hergün 5000 bebek doğuyor bunlardan 400'ü ölüyor, doğan her yüz bebekten ikisi sakat kalıyor. İstanbul Tabipler Odası'nda doğumdaki doktor hataları nedeniyle açılmış 1000 dava dosyası yatıyor... Her 10 ölü doğumdan 4'ünün doktor hatasından kaynaklandığı belirtiliyor. Kadınların doğumhanelerde çektikleri çile ise tek kelimeyle korkunç. Anlatılanlara göre, küfür ve hakaretlerle bebeklerini dünyaya getiren anne adayları pislik ve bakımsızlık içinde kendi kaderine terkediliyor.

Bu kısmı okuduktan sonra Yakup Bey gülümseyerek, "Daha başka gazete kupürü ister misin?" diye sordu. "Eğitimin, genel anlamda sağlık hizmetlerinin, beslenmenin ve bunun gibi daha nice konulardaki hizmetlerin yetersizliği ile ilgili gazete kupürüm var; ister misin?" diye sözüne devam etti.

Şaşırp kalmıştım. Benim öğrenmek istediğim trafik kazalarının altında yatan temel nedenleri öğrenmekti. Bu soruyu ne zaman sorsam Yakup Bey beni başka alanlara götürüyordu. Kafamın iyice karışmaya başladığını söyledim.

"Millet olarak kafamız karışık; siz de bu milletin bir üyesisiniz, sizin de kafanızın karışık olması doğal" diyerek esprili bir cevap verdi. Daha sonra sustu ve önemli bir şey söyleyecek insanın ciddiyetiyle "**paradigma**"⁽²⁾ dedi.

Anlayamamıştım. "Efendim? Paradigma mı? Ne demek paradigma?" diye sordum.

"Şimdiye kadar konuştuğumuz konuların temelinde yatan ana neden, paradigmadır" diye sorumu cevapladı.

Hiçbir şey anlamadığımı söyledim.

"Şu anda ben de sizin anlamanızı beklemiyorum" dedi ve "Timur Bey, paradigmanın ne olduğunu birkaç kez buluştuktan sonra tartışmaya hazır hale geleceğiz, o zaman ayrıntılarıyla anlatırım" diyerek beklemem gerektiğini belirtti.

"Şimdi anlatamaz mısınız, gerçekten merak ediyorum" diye ısrar ettim.

Memnuniyetini ifade eden bir gülümseme ile, "Hayır" dedi. "Paradigma kavramı çok önemli; bu kavramın incelenmesini aceleyle getirmek istemiyorum."

Kararlı bir tavrı vardı. İsrar edemedim.

Ayrılma zamanı gelmişti. Cumartesi günü buluşmak üzere kendisine veda ettim.

Yurda gelmeden önce bir şeyler yedim ve geldikten sonra aldığım notlar üzerinde çalışmaya başladım.

(2) "Paradigma" kavramını kullanırken pek rahat değilim. Bu rahatsızlığımın birkaç nedeni var: Herşeyden önce kavram Türk diline yerleşmiş, okuyucunun rahatlıkla tanıyacağı bir kavram değil. Rahatsızlığımın ikinci nedeni, bilim felsefesi ile uğraşanların pek iyi bildiği gibi, "paradigma" filozofların üzerinde görüş birliğine vardıkları bir kavram yerine değişik yorumlarında anlaşamadıkları bir kavramı simgeliyor (daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. A.M.C. Şengör *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 6 Mart, 1993). Bu nedenlerden dolayı, "paradigma" karşılığı "algı düzeneği" ifadesini kullanmak istedim. "Algı düzeneği" aslında "paradigma" kavramını oldukça iyi karşılamakla beraber, cümle içinde kullanırken üslup yönünden zorluklar çıkarmakta ve okuyucunun kolaylıkla izleyeceği cümle kuruluşunu hemen hemen imkansız kılmaktadır. Bu nedenle mefide "paradigma" kelimesini kullanmayı yeğledim.

**Birgün babama,
işleri diğer insanlar gibi yapamadığım için
üzüldüğümü söyledim.
Babamın nasihatı:
"Margo, koyun olma.
İnsanlar koyunları sevmezler.
İnsanlar koyunları yerler."
MARGO KAUFMAN**

5

KALIPLANMIŞ VE GELİŞTİRİLMİŞ İNSANLAR

Cumartesi gününü ipecektim. Yaşamımda yeni bir heyecan kaynağı oluşmuştu. Saat 13'te dükkana gittim, Yakup Bey oradaydı. Merhabalaştıktan sonra yine çayevine geldik. Bu gelişimde not defterimi getirmiştim. "Bu ne" diye sordu. Konuştuklarımızı not aldığımı, bazı noktaları unutmamak için özet halinde notlar alıp, daha sonra odamda daha geniş yazmak istediğimi belirttim. "Güzel fikir" dedi.

İkimiz debirer ıhlamur ısmarladık. "Geçen buluşmalarımızda birçok konuya değindik: kalıplayıcı ve geliştirici ortamlardan kısaca bahsettik; trafik afetinden, sigara afetinden sözettik. Bu sorunların çözümlenemeyişinin altında yatan ana nedenin «paradigma» olduğunu söyledik" diye Yakup Bey konuşmasına girdi.

Bugün önce «kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» kişileri tanımlayarak sohbetimize başlamak istiyorum. Kalıplayıcı ortamda yetişen kişiye «kalıplanmış,» geliştirici ortamdan yetişen kişiye «geliştirilmiş» diyelim."

"«Kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» kişiler tesadüfen bu özellikleri almamışlardır. Biraz önce söylediğim gibi, «kalıplanmış» insan kalıplayıcı, «geliştirilmiş» ise geliştirici yetiştirme ortamının ürünüdür. Yetiştirme ortamı sözü ile öncelikle aileyi anlarız. Fakat çocuğun yetiştirme ortamı içine ailenin yanı sıra komşular, akrabalar, okul ve eğitim sistemi ve daha da genel anlamda toplum ve kültür de girer."

İhlamurlar gelmişti, ıhlamurundan bir yudum aldıktan sonra bugün yanına almış olduğu çantasından kağıt ve kalem çıkardı.

Gözönünde Tutulması Gereken İki Önemli Yön

"Kalıplıcalık ve geliştiricilik değişik derecelerdendir; siyah beyaz gibi iki kategori olarak değil, bir ölçek üzerinde düşünölmelidir" diyerek kağıt boyunca düz bir çizgi çizdi. "Bu ölçeğin bir ucunda «kalıplıcalı»,» diğör ucunda «geliştirici» kelimeleri yer alır ve iki zıt kutbun arasında değişik sayıda basamaklar düşünölebilir. Anlatımda kolay olsun diye 7 basamaklı bir ölçek kullanarak örneklendirelim" diyerek çizginin bir ucuna «kalıplıcalı»,» diğör ucuna «geliştirici» kelimelerini yazdı ve iki kelime arasında kalan mesafeyi aşağıdaki gibi 7 eşit adıma böldü.

Kalıplıcalı: : : : : : : : **Geliştirici**
çok oldukça az ilgisiz az oldukça çok

"Çocuğun içinde yetiştigi ortam «çok» ya da «oldukça» kalıplıcalı olabildiği gibi «az» kalıplıcalı da olabilir. Aynı dereceler geliştirici ortam için de söz konusudur" diye çizdiği ölçeği açıkladı.

"Bu tür ayrıntılara girmeden, anlatımda kolaylığı sağlaması ve belirtmek istediğimiz temel fikri daha iyi ortaya koyması için «kalıplıcalı» ve «geliştirici» ortamlardan ve «kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» kişilerden söz edeceğim" dedi.

Yakup Bey'in kullanmış olduğu «kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» kavramlarından rahatsız olmuşum. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Timur: "«Kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» kelimelerini değer yargısı yüklü buluyorum. Bazı kimselerin kullandığı «gerici» «ilerici» kelimeleri gibi kişileri baştan yargılıyor."

Yakup Bey: "İlk başta gerçekten böyle bir izlenim veriyor. Ama amacım yargılamak değil, kişileri betimlemek. «Kalıplanmış» kişi, kalıplıcalı aile ortamı içinde mevcut kalıplara uyduruluyor; ailenin terbiye an-

layışı bu. Geliştirici aile ortamı içinde ise çocuğun yetenekleri keşfedilerek onun tüm potansiyeli geliştirilmeye çalışılıyor; bu ailenin çocuk yetiştirme anlayışı da böyle; o nedenle ona «geliştirilmiş» insan niteliğini uygun görüyorum. Peki, «kalıplanmış» ve «geliştirilmiş» yerine sizin kullanabileceğiniz daha betimsel bir kavram var mı?"

Timur: "Şimdi aklıma gelmiyor; eğer daha betimsel bir kelime bulursam size söylerim. Ama açıklamanızdan sonra amacınızın yargılama olmadığını anladım. Ne var ki, «geliştirilmiş» sözünden ben hâlâ rahatsızım «Kalıplanmış» insan deyimi beni şimdi rahatsız etmiyor, çünkü çevresinin etkisi altında pasif, edilgen insan anlatımına uyuyor. Ama, «geliştirilmiş» insan yerine «gelişmiş» insan demeyi yeğledim, çünkü «geliştirilmiş» kelimesi de pasif, edilgen bir insan tipi canladırıyor; oysa anlatılmak istenen tip hiç de pasif biri olarak görülüyor. Bu kişiye «gelişmiş» insan dersek daha aktif, içten güdümlü biri canlanacak kafamda" dedim.

Yakup Bey beni dikkatle dinledi. İhlamurundan yudumlamaya devam etti. Bir ara gözlerini yumdu; düşünüyordu.

Bana baktığında gözlerinin içi gülüyordu. "Evet, haklısınız. İşaret ettiğiniz esasında son derece önemli bir nokta. Eleştiriniz yerinde ve kabul ediyorum. Şimdiden sonra, «kalıplanmış» ve «gelişmiş»⁽³⁾ olarak bu tiplerden söz edeceğim" dedi.

Çok sevinmiştim; konuşmaya bir katkı olabilişti ve düşüncemin sağlam bir zemine oturmakta olduğunu kendime ve ona kanıtlamıştım. Heyecandan ellerim titriyordu, masanın üzerindeki kalemi iki elimin içine aldım ve dizlerimin üzerinde evirip çevirmeye başladım. Bu kadar heyecanlandığımı göstermekten utanıyordum.

Yakup Bey konuşmasına devam ederek, "Geliştiriciliğin ve kalıplayıcılığın derecelerinden söz açılmışken, bunların içinde geliştiği kültürlerden de kısaca söz etmek istiyorum" dedi. "Konuşmamızda Tür-

(3) «Gelişmiş» kelimesi yerine «gelişen» ya da «gelişmekte olan» ifadeleri önerildi. "«Gelişmiş» insan kavramı bir tür olmuş, bitmiş, tamamlanmış bir durumu ifade ediyor; halbuki sizin tanımladığınız insan sürekli gelişmekte" denildi. Bu gözleme katılıyorum. Ne var ki, «gelişen» ya da «gelişmekte olan» ifadelerini kullanınca, kişinin gelişmiş olan yönünden daha fazla, gelişmeye ihtiyacı olan yönüne dikkati çekiyoruz. Bazı ülkelerden «gelişmekte olan ülkeler» olarak bahsedilişinin altında bu anlayış yatar. «Gelişmiş ülkeler» gelişmelerini tamamlamış ve artık gelişmeyen toplumları aklı getirmez; aksine sürekli bir dinamizm içinde olan toplumları düşündürür. Bu nedenle, «gelişmiş» kavramını kullanmayı yeğledim. Hülya Yetişken ve Ahmet Dervişoğlu'na bu konudaki tartışmaları için teşekkür ederim.

kiye'deki olaylara, kültürümüz içinde yaptığımız gözlemlere değineceğiz. Bu demek değildir ki, kalıplaşmışlık ve gelişmişlik konusu sadece bizim topluma özgüdür ve diğer toplumların böyle bir sorunu yoktur. Türk toplumu ve kültüründen söz etmemiz, Türkiye'de yaşıyor olmamızdan ve Türk insanının davranışlarını anlamak istememizden kaynaklanmaktadır. Diğer ülkelerde yazarlar, düşünürler geliştirici ortam yönünde değişikliğe yol açmak için çabalıyorlar; insanların kalıplaşması ve gelişmesi üzerine ana-babaları, eğitimcileri ve topluma yön veren idarecileri bilinçlendirmeye uğraşıyorlar. Onların kendi toplumlarını bilinçlendirme için yapmakta oldukları çabayı, bizim de toplumumuz için yapmamız gerek. Bu nedenle, sanki Türk kültürünü sorunlarla dolu, diğer toplumların hiç sorunu yokmuş gibi düşünmek yanlış olur."

Yakup Bey'in Türk toplumunu ve kültürünü yargılamadan kendine özgü sorunları olabileceğini kabul etmesi hoşuma gitmişti. Bu tür bir düşünüş beni sanki daha az savunucu yaptı. Onunla hemfikir olduğumu baş hareketimle belirttim.

Kalıplayıcı ve Geliştirici Yetişme Ortamlarının Özellikleri⁽⁴⁾

Yakup Bey masanın üstüne bir başka boş sayfa koydu; elinde kalemi kağıt üzerinde bir şeyler çizmeye ya da yazmaya hazırlanıyor duygusuna kapıldım. Ama bir şeyler yazmadan konuşmasına devam etti:

"Kalıplayıcı ve geliştirici ortamlar birçok yönden farklıdır. Bu farklılıkları belirgin olarak temel aile gereksinmelerinin karşılanmasında, beş temel özgürlüğün gerçekleştirilmesinde ve aile içindeki kuralların özelliklerinde görürüz" diyerek kağıt üzerine üç sütun çizdi; her bir sütunun başlığını yazdı. Daha sonra ilk sütuna sırasıyla aile gereksinmelerinin ilk kelimelerini yazarak diğer iki sütunu kesecek biçimde altlarını çizdi. Ortaya Tablo 1'in görünümü çıktı.

Yedi temel aile gereksinmesi. Yakup Bey çizdiklerine işaret ederek konuşmasına devam etti: "Her şeyden önce kalıplayıcı ve geliştirici aile ortamları 7 temel aile gereksinmesini karşılamada birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıkları çizdiğim şu tabloda görebiliriz" dedi.

(4) *İçimizdeki Çocuk* adlı kitapta çocuğun içinde yetiştiği ortamın özellikleri uzun uzadıya tartışıldığından burada ayrıntılara girmeden karşılaştırmalı bir gözden geçirme yapılmaktadır.

Tablo 1

Kalıplayıcı ve geliştirici aile ortamlarının temel aile gereksinimleri yönünden karşılaştırılması

Temel aile gereksinimleri	Kalıplayıcı Aile Ortamı	Geliştirici Aile Ortamı
1. Değerli olma duygusu	Önceden saptanmış, belirlenmiş koşullara, beklentilere uyduğu sürece çocuğa değer verilir. Çocuk, «Benim kendim olarak hiçbir değerim yok; ancak koşullara uyar, onların beklentilerine göre davranırsam bana değer verilir» inancını geliştirir.	Çocuk var olduğu için kendisi olarak değerlidir. Çocuk, «Ben kendim olduğum için, başka hiçbir koşul aranmadan ben olarak değerliyim» inancını geliştirir.
2. Güven ortamı	Koşullu güven ortamı vardır. Çocuk, «Ben otoriteğin (ana-babanın) beklentilerini yerine getirdiğim sürece beni beslerler, korurlar ve destekler; onların benden beklentilerini hiç aksatmadan yerine getirmem gerekir,» inancını geliştirir.	Koşulsuz güven ortamı vardır. Çocuk, «Ana-babam beni sevdiğinden her zaman beni besler, korur ve destekler,» inancını geliştirir.
3. Yakınlık ve dayanışma duygusu	Yakınlık ve dayanışma duygusu koşullara bağlıdır. Çocuk, «Benden istenilenin dışına çıkarsam kimse bana yakınlık göstermez ve desteklemez,» inancını geliştirir.	Yakınlık ve dayanışma duygusu koşulsuzdur. Çocuk, «Ailem her zaman bana yakındır; ailemdeki temel tutum anlamaya ve dayanışmaya yöneliktir,» inancını geliştirir.
4. Sorumluluk duygusu	Çocuğun davranışını dış koşullar, beklentiler biçimlediği için olan bitenden dış koşullar ve başkaları sorumlu tutulur; kendi yaşamına yön verecek irade gücü ve sorumluluk duygusu çocukta geliştirilmez. Çocuk, «Beni etkileyen, yaşamını yönlendiren olaylar benim denetimim dışındadır,» inancını geliştirir.	Erken yaştan çocuğun kendi davranışlarına karar vermesine olanak sağlanır; çocuğun kendi yaşamına yön verecek irade gücü ve sorumluluk duygusu geliştirilmesine önem verilir. Çocuk, «Beni etkileyen, yaşamını yönlendiren olaylar benim denetimim altındadır,» inancını geliştirir.
5. Zorluklarla mücadele ederek onların üstesinden gelmeyi öğrenme	Çocuğa zorluklarla mücadele ederek onların üstesinden gelmeyi öğrenme olanağı verilmez. Çocuk, «Karşıma çıkan zorluklarla kendi gücümle başa çıkamam, mutlaka başkasının yardımına gereksinmem vardır,» inancını geliştirir.	Çocuğun zorluklarla mücadele ederek onların üstesinden gelmeyi öğrenmesine özen gösterilir, önem verilir. Çocuk, «Karşıma çıkan zorluklarla önce kendi gücümü kullanarak uğraşmalıyım, Eğer üstesinden gelemezsem o zaman başkasından yardım isterim,» inancını geliştirir.
6. Mutluluk ve kendini gerçekleştirme ortamı	Mutluluk ortamı içinde çocuğun potansiyellerini, yeteneklerini geliştirebilmesi önemli değildir; önemli olan çocuğun beklentiler yönünde hareket etmeyi öğrenmesidir.	Ailenin çocuğun en mutlu olabileceği, bütün potansiyellerini gösterip, yeteneklerini geliştirebileceği bir ortam olmasına özen gösterilir, önem verilir.
7. Manevi yaşamın temellerini oluşturma	Yaşamın, evrenin ve tüm varlığın ne anlama geldiği ya hiç önemsenmez, ya da tümüyle katı kurallar içinde anlatılır ve evren o kurallara göre şekillenir. Yaşamın, evrenin ve tüm varlığın ne anlama geldiği ve evren o kurallara göre şekillenir.	Yaşamın, evrenin ve tüm varlığın ne anlama geldiğini çocuğun kendi dünyası içinde keşfetmesine, anlamasına ve yaşamına gözlemleyerek uygulamasına yardımcı olmaya özen gösterilir.

Bu tablo beni etkiledi. İster istemez yetiştiğim ortamı düşündüm. Nesrin'le olan ilişkimdeki ezikliğin nedenlerini şimdi öğreniyorum duygusuna kapıldım. Yakup Bey'le beraber olmaktan mutluluk duyduğumu hissettim; gerçekten önemli konular konuşuyorduk ve etkin bir öğrenme süreci içindeydik.

Yakup Bey, bir süre susarak benim tabloyu gözden geçirmeme izin verdi. Defterimi çıkardım ve tabloyu çizmeye başladım. "Bu kağıdın üzerine notlar alabilirsiniz" dedi. Tabloyu önüme çektim ve daha sonra konunun ayrıntılarını hatırlamama olanak verecek bazı notlar aldım.

Tablo 2

Kalıplayıcı ve geliştirici yetiştirme ortamlarının beş temel özgürlüğün gerçekleştirilmeleri yönünden karşılaştırılması

Beş Temel Özgürlük	Kalıplayıcı Aile Ortamı	Geliştirici Aile Ortamı
1. Şimdi ve burada olanı duyma ve görme (algılama) özgürlüğü	Şimdi ve burada olanı duyma ve görme (algılama) özgürlüğü yoktur; çocuğun olanı değil, kalıpların, beklentilerin gerektirdiği, yani olması gerekeni duyması ve algılaması beklenir.	Şimdi ve burada olanı duyma ve görme (algılama) özgürlüğü vardır.
2.. Düşündüğünü olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü	Çocuğun kendi düşündüğünü olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü yoktur; çocuğun, düşündüğünü değil, kalıpların, beklentilerin gerektirdiğini ifade etmesi beklenir.	Çocuğun kendi düşündüğünü olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü vardır.
3. Hissettiği duyguları olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü	Çocuğun hissettiği duyguları olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü yoktur; çocuğun kendi duygularını değil, kalıpların, beklentilerin gerektirdiğini ifade etmesi beklenir.	Çocuğun kendi duygularını olduğu gibi ifade edebilme özgürlüğü vardır.
4. Kendi arzularına göre bir şeyi isteme yada reddetme özgürlüğü	Çocuğun kendi arzularına göre bir şeyi isteme ya da reddetme özgürlüğü yoktur; çocuğun kendi arzularına göre değil, kalıpların, beklentilerin gerektirdiğine göre kabul ya da reddetmesi beklenir.	Çocuğun kendi arzularına göre bir şeyi isteme ya da reddetme özgürlüğü vardır.
5. Olmak istediği yönde gelişerek kendi özünü gerçekleştirme özgürlüğü	Çocuğun istediği yönde gelişerek kendi özünü gerçekleştirme özgürlüğü yoktur. Kim olduğunu araştırma, kendi yaşamının, evrenin ve tüm varlığın ne anlama geldiğini düşünme olanakları verilmez; mevcut katı kurallarda hiçbir değişiklik yapılmadan kuralların aynen kabul edilmesi ve uygulanması beklenir.	Çocuğun istediği yönde gelişerek kendi özünü gerçekleştirme özgürlüğü vardır. Kim olduğunu araştırma, kendi yaşamının, evrenin ve tüm varlığın ne anlama geldiğini düşünme olanakları verilir ve çocuğun mevcut kurallarla ilgili sorduğu sorular elden geldiği kadar açık seçik cevaplandırılır; hiçbir değişiklik yapılmadan kuralların aynen kabul edilmesi beklenmez.

Tablo 3
Kalıplayıcı ve geliştirici aile ortamlarının aile kuralları yönünden karşılaştırılması

Temel aile kurallarının özellikleri	Kalıplayıcı Aile Ortamı	Geliştirici Aile Ortamı
1. Gizlilik	Aile kuralları gizlidir ve otoritenin (ana-babanın) isteğine göre her an keyfi olarak değişebilir.	Aile kuralları açık seçik herkes tarafından bilinir; otoritenin (ana-babanın) isteğine göre her an keyfi olarak değişmez, aile kurallarından birinin değişebilmesi için bütün aile üyelerinin katılımı aranır.
2. Denetleme	Aile üyeleri duygu, düşünce ve davranışlarını hem kendi içlerinde hem de aralarında sürekli denetler. Denetlenmeden söz söylemeye, duygu ve heyecanları ifade etmeye izin verilmez. Kendiliğinden ifade edilen düşünce, duygu ve heyecanlar mutlaka cezalandırılmalıdır.	Kendiliğinden ifade edilen düşünce, duygu ve heyecanlar teşvik edilir. Aile üyeleri duygu, düşünce ve davranışlarını hem kendi içlerinde hem de aralarında denetleme gereği duymazlar.
3. Mükemmelliyetçilik	Her şey göstermeliktir, başkalarının beğenisi için yapılır. Yapılan her şeyin, söylenen her sözün, kişinin dışında var olan ölçütlere göre, mükemmel olması beklenir.	Kişi yapabileceğinin en iyisini yapmaya teşvik edilir; «en iyi» yi kişinin yetenek ve deneyimleri belirler, dış ölçütler kullanılmaz.
4. Suçlama	Denetlenmeden yapılan ve mükemmel olmayan davranışlar ortaya çıkınca kişinin çevredeki olayları ya da başka kişileri sonuçtan sorumlu tutup, suçlaması beklenir.	Kişi kendi davranışından sorumludur; çevredeki olayları ya da başka kişileri sonuçtan sorumlu tutarak suçlaması olağan görülmez.
5. Beş temel özgürlük	Beş temel özgürlük inkar edilir.	Beş temel özgürlüğün ailede yaşamasına özen gösterilir.
6. Aile kurallarından söz etmek	Aile kurallarından söz etmek yasaktır.	Aile kuralları rahatlıkla tartışılıp, söz konusu edilebilir.
7. Küskünlük ve kırgınlıkların sürdürülmesi	Küskünlük ve kırgınlıkların sürdürülmesi doğaldır.	Küskünlük ve kırgınlıkların sürdürülmesi doğal değildir; ortaya çıkan çatışmaların etkili iletişim ile çözülmesi doğaldır.
8. Kişilere güvenme	Herkes yüzeyde birbirine güveniyormuş gibi davranır fakat gerçekte kimse kimsese güvenmez.	Kişiler birbirine değer verip desteklediğinden doğal bir güven ve destek duygusu vardır.

Beş temel özgürlüğün gerçekleşmesi. Yakup Bey başka bir boş sayfa üzerine yeni bir tablo oluşturmaya başladı. "Şimdi çizeceğim tablo, beş temel özgürlüğün kalıplayıcı ve geliştirici ortamlarda nasıl gerçekleştiğini gösterecek" dedi.

Yakup Bey'in çizdiği tabloyu da aldım ve üzerine notlar almaya başladım. Benim notlarım bitinceye kadar Yakup Bey konuşmadı, yenilenmiş olan ıhlamuru yudumlayarak benim yazmamı bitirmemi bekledi.

Daha sonra, "Çocuğun beş temel özgürlüğünün gerçekleşmesini kolaylaştıran ya da zorlaştıran aile ortamının temelinde, aile içi insan etkileşimini yöneten kurallar yatar" diyerek aile kuralları üzerinde konuşmaya başladı.

Aile kurallarının özellikleri: Başka kağıt üzerine üçüncü bir tablo çizmeye başladı: "«Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanı daha iyi tanıyabilmek için, insan ilişkilerini düzenleyen aile kurallarını karşılaştırmakta da yarar var" dedi. "Şimdi çizeceğim tablo kalıplayıcı ve geliştirici ile ortamlarında yer alan aile kurallarının özelliklerini karşılaştırmaktadır" diyerek çizdiği tablo üzerine yazmaya başladı.

Tablo üzerinde açıklamasını bitirdikten sonra kısa süre ara verdi. Gülümseyerek bana baktı, "Kalıplayıcı ve geliştirici ortamların çocuk üzerinde farklı fakat o denli güçlü etkilerini şimdi daha iyi kavrayabiliyor musun?" diye sordu.

"Yakup Bey, kalıplayıcı ve geliştirici ortamları aile gereksinimleri, beş temel özgürlük ve aile kuralları yönünden karşılaştırdıktan sonra, kendi özelliklerimin kaynaklarını şimdi daha iyi anlayabileceğimi hissediyorum" dedim.

"Timur Bey, esasında buluşmalarımızın altında yatan temel amaç bu" diyerek gülümsedi.

Okulda ders bitimini bildiren zili duymuş öğretmen tavrı içindeydi. "Bugün konumuzu burada noktalayalım; önümüzdeki buluşmamızda kalıplayıcı ve geliştirici ortamlardan gelmiş kişilerin algılama ve düşünme süreçlerindeki özelliklerini tartışacağız" dedi. Gülümseyerek, "Paradigma kavramının açıklamasına ancak ondan sonra hazır hale geleceğiz" dedi ve ekledi: "Ne demişler, «Sabreden derviş muradına ermiş». Görüyorsun, sana sabretmesini de öğretiyorum." İkimiz de güldük.

Daha sonra biraz havadan sudan konuştuk ve salı günü buluşmak üzere birbirimizden ayrıldık.

Odama gelir gelmez defterime notlar almaya başladım. Konuşulan hiçbir şeyi unutmak istemiyordum; elimden geldiğince ayrıntılı notlar yazdım. İki saat hiç durmadan yazdığım halde hiç yorulmadığımı gözledim. Acıktığının farkına vardım. Laleli'deki köfteciye gitmek üzere yurttan ayrıldım.

Akıl kendi başına
cenneti cehennem,
cehennemi cennet
yapabilir.
JOHN MILTON

6

DÜNYAYI VE KENDİMİZİ ANLAMAMIZIN ALTINDA YATAN SÜREÇ: ALGILAMA⁽⁵⁾

Salı günü dersim yoktu ve sabah saat 9:30'da Elif Kitabevi'ndeydim. Yakup Bey, "Haydi çıkalım, Eminönü'nden Boğaz vapuruna bineceğiz" dedi. Ben dolmuşa ya da otobüse bineceğimizi zannediyordum, o yürümek istedi. Gerçekten de 20-25 dakikalık yürüyüşten sonra Eminönü'ne gelmiştik. Vapurda dışarıya oturduk; pırıl pırıl, ne sıcak ne soğuk, güzel bir gündü.

Yakup Bey, "Bugün kalıplayıcı ve geliştirici ortamların insanın algılamasını nasıl etkilediğini inceleyeceğiz. Önce algılamanın ne olduğunu gözden geçirmemiz gerekiyor; çünkü algılama süreçlerini bilmeden yetiştirme ortamının etkilerini incelememiz mümkün olamaz" diye konuya giriş yaptı ve devam etti:

"Biliyorsunuz psikoloji bilimi insanın düşünüş, duyuş ve davranışını inceler. İnsan düşünce, duyuş ve davranışının temelinde algılama süreçleri yatar." Bu arada yanımdan geçen çaycıya ıhlamur olup olmadığını sordu. ıhlamur olmadığı için iki çay ısmarladık. Vapur pek kalabalık olmadığından, kimseyi rahatsız etmeden rahatlıkla konuşabiliyorduk.

Yakup Bey, konuşmasına devam etti: "Algı süreciyle ilgilenen psikologlar, göz, kulak gibi değişik duyu organlarından gelen duyuşsal verilerin, nasıl anlamlı bir bütün oluşturduğunu araştırırlar.

(5) Duyusal ve algısal süreçler *İnsan ve Davranış*'nda (s.101-117) ayrıntılı olarak incelenmiştir.

"Önce duyuşal süreçler yer alır, onun hemen ardından algı gelir. İkisi arasındaki zaman farkı o kadar kısadır ki, normal koşullar altında bu süre farkedilemez.

"Duyu organlarından en önemlileri sizce hangileri" diye sordu. "Göz ve kulak" diye cevap verdim. "Gerçekten dış dünya ile ilgili bilgilerimizin temelini çoğunda göz ve kulaktan gelen veriler yatar" diye verdiğim cevabı onayladı ve konuşmasına devam etti:

"Duyu organlarımız temas halinde oldukları nesne ve olayların özelliklerine göre tatlı tuzlu, büyük küçük, kırmızı yeşil, hızlı yavaş, sert yumuşak gibi farklı duyuşal veriler üretirler. Bu özellikler, duyuşal düzeyde nörofizyolojik sinyallere dönüşürler ve ancak bu aşamadan sonra algı süreci başlar."

Yakup Bey'e aklıma gelen bir soru yönelttim: "Duyuşal düzeydeki nörofizyolojik sinyallerin hepsini algılar mıyız?"

"Hayır, mümkün değil! Bu konuya biraz sonra değineceğim" diyerek konuşmasına devam etti:

"Algılamada bireyin daha önceki yaşantı ve deneyimlerinin etkisi büyüktür. Algılama anında beyin, bireyin içinde bulunduğu durumdan ne beklediğini, geçmiş yaşantılarını, diğer duyu organlarından gelen başka duyuları, toplumsal ve kültürel etkenleri hesaba katarak bir sentez yapar. Gelen duyuları seçme, bazılarını ihmal etme, bazılarını kuvvetlendirme, arada olan boşlukları doldurma ve beklentilere göre anlam verme bu aşamada yapılır. Duyu organlarının beyine ilettikleri duyular yalındır; algılama ise geçmiş öğrenme ve deneyimlerin işin içine girdiği son derece karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, «kalıplanmış» ve «gelişmiş» bireylerin, beyinlerine gelen aynı duyuşal verilere farklı ağırlıklar yükleyerek bunları değişik biçimlerde algılayıp yorumlamaları doğaldır."

«Farklı ağırlıklar yükleme»den ne kastettiğini anlamadığımı söyledim. "Biraz teknik konuşuyorum herhalde" dedi ve bir örnek verdi. "Bir çarşı düşün; burada lokanta, kitapçı, ayakkabıcı gibi değişik dükkanlar olsun. Çarşıya gelen kişiler açsa lokantayla, ayakkabıcıya gereksinmeleri varsa ayakkabıcıyla ilgileneceklerdir. Belirli bir kitabı arayan kişi ise kitabevine yönelecektir. Yani her insan lokanta, kitabevi ve ayakkabıcıya, içinde bulundukları gereksinme durumuna göre farklı ağırlıklar yükleyecektir. Aç olan kişi kitabevini görecek, ama o anda önemsemeyecek, yani düşükağırlık verecektir. İşte dış dünyalardan gelen önemseme derecesine, matematiksel ifade ile katsayıya, «farklı ağırlıklar yükleme» adını veriyorum.

"Gelen duyu verilerine farklı ağırlıklar yüklemeye sadece gereksinimler rol oynamaz, kişinin beklentileri ve daha önceki deneyimleri de önemli etkenlerdir. Farklı ağırlıklar yükleme, ya da katsayı verme bir kişiden diğerine değiştiği gibi, aynı kişide bir andan diğerine de değişiklik gösterir. Bu nedenle algılama son derece dinamik, sürekli değişim içinde olan bir süreçtir."

O sırada çayımız gelmişti ve bu güzel günde çayımı yudumlarken gözlerimi boğaz kıyılarına çevirdim. Vapur Beşiktaş'a yaklaşıyordu. Yolculara baktım; şu anda onlarla aynı mekanda idim ama ilk defa onların gördükleriyle benim gördüklerimin, dikkat ettiklerimin birbirinden çok farklı olabileceğini anlayabiliyordum. Herkes şu anda kendi algı dünyasını yaratmakla meşguldü ve yarattıkları dünya benimkinden oldukça farklı olabilirdi.

Yakup Bey konuşmasına devam etti: "Her algılama olayı, gelen duyu verilerine dayanılarak dış dünya hakkında kurulan bir kuramdır. Bu kuram sorgulamaya ve denemeye açık, geçici bir kuramdır; daha sonradan gelen duyu verileriyle ya daha kuvvetlenir ya da zayıflayarak yerini başka bir kurama terkeder.

"Her birey algısal kuramını, kendi yaşantıları ve deneyimleri çerçevesinde kurar. Bu özelliğinden dolayı algı, son derece öznel bir süreçtir. İnsanın yarattığı her şey, her düşünce ve davranış kendi algısal sürecinden geçerek oluşur.

"Ateşe dokununca el çekme, üflenince göz kırpması gibi algılama sürecinden geçmeden, duyu verilerinden sonra hemen davranışa yansıyan hareketlere refleks adı verilir. İnsanlar ve hayvanlar arasında refleksler yönünden pek fark yoktur; ne var ki, kendini ve çevresini algılama ve anlamlandırma yönünden büyük farklılıklar vardır. İnsan-oğlunun yaratmış olduğu uygarlık ve kültürün temelinde algısal süreçler yatar."

Yakup Bey'in söylediklerini dinlerken çevremdeki yolculara göz gezdirdim; her birini şu anda çevreleriyle ilgili kuramlar geliştiren birer bilim adamı gibi gördüm. Acaba şu asık suratlı, kara sakallı adamın Beşiktaş kıyılarında gördüğü binalarla ilgili algısal kuramı ile, arasına elindeki kitaba bakarak gördüğü binaların ne olduğunu anlamaya çalışan şu turistin algısal kuramı arasında herhangi bir benzerlik var mı diye düşündüm.

Böylesine farklı insan, bu kadar farklı algısal kuram varsa insanlar birbirlerini nasıl anlayabiliyor diye düşündüm. İnsanların birbirlerini anlayabilmesi için algı kuramları arasında ortaklık, benzerlik olması gerekir. Bu nedenle insanlar kültür ve gelenekler yarattı düşüncesi aklımdan geçti. Konunun önemini gittikçe kavramaya başlıyordum. Defterimi çıkardım ve önemli bulduğum noktaları özet halinde not etmeye başladım.

Yakup Bey, "Algılamada iki önemli alt-süreç yer alır" diyerek kaldığı yerden devam etti: "Bu iki süreci iyi anlarsak, algılamanın yapısı ve oluşumu ile ilgili önemli bir adım atmış oluruz. Alt-süreçlerden ilki **seçici dikkat**, diğeri de **organizasyondur**."

Vapur Beşiktaş'a yanaştı ve çok kalmadan yeniden yola çıktı. Yolculardan hiç inen olmamıştı; sadece üç dört yeni yolcu bizim oturduğumuz güverteye geldi.

Seçici Dikkat

Yakup Bey açıklamasına devam etti: "Biraz önce, «Duyusal düzeydeki nörofizyolojik sinyallerin hepsini algılar mıyız?» diye sormuştun. Şimdi o konuyla ilgili konuşacağım. Dış dünyada olup bitenlerin büyük kısmını duyu organlarımız yakalar, ne var ki biz bu enerjilerin tümünün farkına varamayız. İnsanoğlu, çevresini seçici biçimde algılar. Duyu organlarımızın yakaladığı uyarıcıların ancak bir kısmını seçerek algılarız. Örneğin, şu anda beni dinlemeyi bırak ve gözlerini kapatarak, çevrendeki sesleri dinle" dedi. Gözlerimi kapadım ve Yakup Bey'in dediği gibi dikkatle çevremdeki sesleri dinlemeye başladım.

Birçok sesin farkına varmaya başladım. Yakında oturan insanların konuşmaları, su hışırtısı, kuş sesi, çaycının uzaktan sürekli tekrar ettiği "Çay, taze çay, çay içen var mı?" sözü dikkatimi çekmeye başladı. Bu arada ensemde güneşin sıcaklığını hissetmeye başladım. Oturduğum yerin sertliğini, ayağımdaki çorabın hafifçe gevşeyip aşağıya doğru kaymış olduğunu, kalbimin atışını, öne doğru hafif eğilmiş olduğumu da bu süre içinde gözlemledim.

Yakup Bey, "Şimdi farkına vardığın uyarıcıların hepsine dikkat etmeye devam etseydin, duyduğundan bir şey anlayamazdın" diye sözüne devam etti: "Beynimiz aynı anda gelen milyarlarca duyu verilerinin tümünü işleyecek kapasiteye sahip değildir" dedi ve üstüne

basa basa "bu nedenle beyin, gelen duyuşsal uyarımları seçerek algılar. Seçme olayı, algılama olayının en belirgin özelliklerinden biridir" diye cümlesini bitirdi.

"Algılamada seçiciliği etkileyen tüm faktörleri iki grupta toplayabiliriz" dedi ve bana sordu, "Sizce bu iki grup ne olabilir?" "Bilmiyorum" dedim. "Düşün" dedi.

Düşünmeye başladım. Algılamada seçiciliği etkileyen tüm faktörleri iki kategoriye ayırabiliyoruz, bu kategoriler ne, diye kendi kendime sorguladım; önce aklıma bir cevap gelmedi. "Aklıma bir şey gelmiyor" demek üzereyken, «algılayan» ve «algılanan» ayrımını düşündüm. Yani algılama sürecinde bir algılayan kişi bir de algılanan olay ya da nesne olduğu aklıma geldi.

Yakup Bey gülümseyerek, "Evet, her algılamada bir algılayan bir de algılanan vardır. Doğal olarak algılamada seçiciliği etkileyen faktörler, «algılayana ait» ve «algılanana ait» olmak üzere iki kategori içinde toplanabilir" dedi.

Düşünme yoluyla doğru cevabı bulduğum için mutlu oldum.

"Dış dünyadaki uyarıcılar, belirli bazı özelliklerine göre dikkatimizi çeker ve seçilirler" diye Yakup Bey sözlerine devam etti. "Algılanana ait özelliklerden en başta gelenleri uyarıcının değişkenliği, büyüklüğü ve şiddetidir" diye açıklamasına devam etti. Dış dünyadaki uyarıcıların değişikliğini temsil edencesine parmaklarını açıp kapıyor ve ellerini sağa sola döndürüyordu. Kollarını açarak büyüklüğü ve iki elini hızla birbirine vurarak uyarıcının şiddetini belirtiyordu.

"Algılayanla ilgili değişkenlerin başında kişinin o algısal durumla ilgili beklentileri gelir. «Gelişmiş» insanın beklentileri «kalıplanmış» insanın beklentilerinden farklı olduğundan, aynı durumu farklı algılayabilirler."

Daha söyleyeceklerim henüz bitmedi türünden bir bakışla, biraz durdu ve sözüne devam etti:

"İlgiler, gereksinmeler, inançlar ve kişinin bireysel değerleri de algısal seçimi etkiler. Çocukluğunu yaşayamamış yetişkin çocuk⁽⁶⁾ durumunda olan «kalıplanmış» birey ile normal gelişimini tamamlamış

(6) Yetişkin çocuk kavramının ayrıntılı bir tartışmasını *İçimizdeki Çocuk*'ta (s.117-8) bulabilirsiniz.

«gelişmiş» bireyin ilgileri, gereksinimleri, inançları ve değerleri de birbirinden farklıdır. İlgi, gereksinme, inanç ve değerlerdeki farklılıklar nedeniyle, bu iki kişi aynı sosyal ve fiziksel ortamları farklı algılar ve anlamlandırır."

Vapur Ortaköy'ün önünden geçiyordu. Yakup Bey, "Birer çay daha içelim mi?" diye bana sordu. "İçelim" dedim. Gözleriyle çaycıyı aradı. Bir süre sonra güvertede beliren çaycıya parmaklarıyla «iki» işaretini yaptı ve bana dönerek, "Umarım, «Duyusal düzeydeki nörofizyolojik sinyallerin hepsini algılar mıyız?» sorunuza şu anda sizi doyurucu cevap almış bulunuyorsunuz" dedi ve yüzüme baktı. Yüzümden olumlu bir cevap almış olacak ki, konuşmasına devam ederek, "Şimdi algılamada organizasyondan söz edeceğim" dedi.

Organizasyon

"Birbirinden farklı duyusal veriler beyinde bir araya gelerek örgütlenirler, bir organizasyon oluştururlar. Algılama ile ilgilenen psikologların dikkatlerini çeken ilk şey, algının bir organizasyon, bir örgütlenme olduğudur. Dünyayı rastgele bir araya gelmiş gelişigüzel nesnelerin dizildiği bir çevre olarak görmeyiz. Bize gelen duyuları derler, toparlar, organize ederek bir anlam veririz.

"Algı, kendisini oluşturan duyusal girdilerin toplamından daha fazla bir anlam ifade eder. Bu gerçeği, algısal psikoloji üzerinde çalışan Alman psikologları *gestalt* kelimesi ile ifade ettiler. Bazı organizasyon kuralları -gestalt ilkeleri- algılamamızı etkiler; bu kurallardan önemli birkaçını kısaca belirteceğim."

Bu arada çaylar geldi; ilk çayların parasını Yakup Bey vermişti, bu kez ben vermek istedim. "Eğer sizi rahatsız etmeyecekse ben vermek istiyorum" dedi. Ben, "İzin verin bu defa ben vereyim" dedim. "Peki siz verin. Bu konuyu da biraz sonra konuşalım" dedi. Çayların parasını verinceye kadar bir şey söylemedi; çaycı ayrıldıktan sonra konuşmaya başladı.

Şekil-zemin ilişkisi: "Organizasyonda dikkati çeken ilk şey şekil-zemin ilişkisidir. Bütün algılamalarda bir şekil ve bir zemin vardır. İlk algılanan, belirgin olan, etkili olan öge şekildir; bu ögenin arkasında duran ve hemen dikkati çekmeyen uyarıcılar ise zemini oluştururlar. Şekil, arka yüzeyi oluşturan zemin içinde anlamını kazanır"

Yakup Bey bir kağıt çıkardı ve çantasının üstüne koyarak vazo resmi çizdi.

"Şimdi burada ne görüyorsun" diye bana sordu.

"Bir vazo" diye cevap verdim.

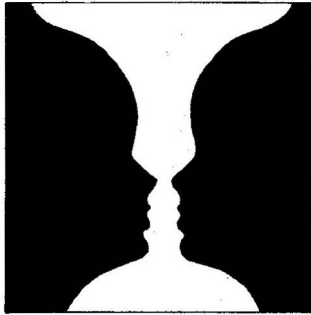
Gülerek, "Birbirine yüzlerini dönmüş iki insan görmediğinden emin misin?" diye sordu.

Hayret, o insan yüzünden bahsedince çizdiği resim, gerçekten birbirine dönük iki insanın yüzü oluverdi.

"Evet, şimdi iki insan yüzü görüyorum" dedim.

Bu sefer gülümseyerek, "Amasiz de haklısınız; siz söyleyince şimdi vazo görüyorum" diyerek, çizdiği şeklin iki biçimde de görülebileceğini ifade etti.

"Gördüğün gibi bu çizimde neyi zemin ya da şekil olarak kabul ettiğine göre, ya vazoyu ya da iki insan profilini algılayabiliyorsun."

Çayından bir yudum alarak devam etti, "Şekil-zemin ilişkisi bütün duyu organlarını kapsar. Kuş sesini dinlerken, trafik sesi arkada zemin oluşturur. Birisi sırtımıza dokunduğunda, giysimizden sürekli gelen duyum zemin, kişinin dokunmasıyla oluşan duyum şekil olur. Yine aynı biçimde oturma odasında alışageldiğimiz koku zemine, mutfaktan gelen soğan kokusu ise şekile örnek olarak gösterilebilir.

"Görsel alanda şekil bize daha yakındır ve bir nesne izlenimi verir, bir biçimi vardır; zemin ise tanımlanması zor madde izlenimi taşır. Şekil, aynı aydınlık şiddetinde olsa dahi, zeminden daha aydınlık görünür. Şekil daha etkileyici bir izlenim yapar ve daha iyi hatırlanır.

Yakup Bey, daha önemli bir şey söylemeye hazırlanan bir insanın tavrı ile bana baktı, biraz bana doğru eğildi ve sözlerine devam etti: "Şekil-zemin ilişkisi «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanları anlamamızda akılda tutulacak önemli bir kavramdır. Bu iki kişi aynı konuyu tartışırken kullandıkları kavramlar aynı olabilir; ne var ki, «kalıplanmış» kişinin şekil olarak kullandığı kavramı «gelişmiş» kişi zemin olarak algılıyor olabilir."

Yüzümde beliren soru işaretini görmüş olacak ki, konuşmasına bir örnekle devam etti: "Örneğin, *korku-sevgi*, *geçmiş-gelecek* kavramlarının şekil ya da zemin olarak algılanması kişinin tüm düşünsel ve duygusal yaşamını etkileyecek sonuçlar doğurur. *Korkuyu* şekil *sevgiyi* zemin alan bireyin çalışma yaşamı, çocuk yetiştirmesi, evlilik ilişkileri, din konusundaki duygu ve düşünceleri, *sevgiyi* şekil ve *korkuyu* zemin alan birinden çok farklı olacaktır."

Söyledikleri bir anlam ifade ediyordu ama, yine de açık seçik değildi. Yakup Bey kafamın karışmış olduğunu yüzümden anlamış olacak ki, bir örnekle açıklamasını sürdürdü.

"Örneğin korktuğu için çalışan insan, sevdiği için o işi yapandan çok farklı bir algılama dünyası oluşturur. Başka örnek din alanından verilebilir;örneğin, cehennem korkusuyla iyilik yapan, yardım eden biri ile, Mevlana gibi Yüce Sevgili'ye ulaşmak için gönlünü açarak hizmet veren biri aynı olabilir mi?"

Yakup Bey'in gözleri parlamıştı. Mevlana'dan ve sevgiden söz ederken oldukça duygusallaştığını gördüm. Gözleri pırıl pırıl bana döndü, kendindeki değişikliği görüp görmediğimi merak edercesine bir süre baktı. Mevlana'ya ve sevgiye önem verdiğini anlamamak olanaksızdı. İçimde bir ılıkılık hissettim. Sadece kafası değil, gönlü de zengin biriyle beraber olduğumu anlıyordum. Kendisine duyduğum saygının kuvvetlendiğini hissettim.

Yakup Bey içimden geçenleri anlarcasına hafifçe gülümsedi ve sözlerine devam etti: "Aynı karşılaştırmayı *geçmiş-i* şekil *geleceği* zemin alan biriyle, *geleceği* şekil *geçmiş-i* zemin alan bir diğeri arasında da yapabiliriz" dedi ve bu karşılaştırmayı benim yapmamı istedi. Önce birden bire paniğe kapılır gibi oldum. Sonra sanki yüksek sesle düşünürcesine konuştum.

"Geçmiş*i* şekil alan kişi sürekli anılarını düşünür, onları dile getirir; gelecek pek önemli değildir. Geleceğ*i* şekil alan ise sürekli planlar yapar, ileriye dönük düşünür ve geçmişe o kadar önem vermez" dedim.

"Evet, hemfikirim" diyerek söylediklerime katıldığını belirtti.

"Şimdi organizasyona yol açan önemli ikinci faktör olan tamamlama konusuna geçiyorum" diyerek çayından bir yudum aldı.

Tamamlama: "Bir nesnenin tümü görülmese de algılama, sanki o nesnenin tümü görülüymüş gibi tam olur. Gerçekte, ancak ender hallerde nesneleri bütünüyle görürüz. Bize gelen bölük pörçük duyuları biz tamamlarız. Şekil-zemin ilişkisinde olduğu gibi tamamlama kuralı da yalnız görsel alana özgü değildir, bütün duyu alanları için geçerli bir kuraldır. Konuşmakta olan birisinin sözleri bölük pörçük, yarım yamalak duyulduğu halde, o kişinin ne dediği tamamlama kuralına dayanarak algılanabilir.

"Algısal organizasyonda tamamlama ilkesinin önemi, üzerinde durduğumuz iki tip insanı, yani «kalıplanmış» ve «gelişmiş» bireyleri düşününce ortaya çıkar. Şekil-zemin ilişkisinde olduğu gibi, «kalıplanmış» ve «gelişmiş» bireyler dış dünyadan eksik olarak gelen belirsiz, tamamlanmamış uyarıcıları kendi psikolojik bünyelerine göre tamamlarlar. Bir başka deyişle «kalıplanmışlık» ve «gelişmişlik» psikolojisinin belirsiz olan durumları tamamlamaları birbirinden farklı özellikler taşıyacaktır.

"Algılamanın bu özelliğine dayanarak projektif kişilik testleri yapılmıştır. Kişiye iyice yapılaştırılmamış uyarıcılar gösterilir ve kişinin bu belirsiz durumu nasıl yapılaştırdığına bakılarak onun kişiliğinin türü hakkında bir kanaate varılır. Ama ben testlerle ilgili pek konuşmayacağım. Benim sizinle yapmak istediğim, sistematik olarak «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların dünyalarını karşılaştırmaktır. Bebek'teki çayevinde bu iki insan tipinin dünyayı algımlarken kullandıkları temel paradigmaları inceleyeceğim. Gelmemize az kaldı, şimdi başlamak istemiyorum" dedi.

Vapur Arnavutköy'ün önünden geçerek Bebek iskelesine yaklaştı. Bebek iskelesine çıktıktan sonra önce bir süre rıhtımdaki parkta yürüdük. Daha sonra, parktaki yeşil boyalı kanepeler üzerine oturarak Boğaz'daki kuşları, gemilerin geçişini seyrettik.

Her Şey aynı nefesten alır:
Hayvanlar, ağaçlar, insanlar. . . .
Hayvanlar olmazsa insanlar
ne yapar?
Bütün hayvanlar gitse
insanların ruhu
büyük bir yalnızlığa
boğulur;
insanlar yalnızlıktan ölür.
KIZILDERİLİ REİS SEATTLE

7

PARADİGMA: ALGI VE DÜŐÜNCYE YÖN VEREN HARİTA

Bebek parkında bir süre oturup konuştuktan sonra Bebek Camii'nin yanındaki çayevine doğru yürümeye başladık. Yakup Bey sık sık buraya geldiğini, çayevini işleten Abdullah Bey'i tanıdığını söyledi. Bebek'in kendine özgü bir tarihçesi varmış; kiminin Nuri Baba, kiminin Nuri Kaptan dediğı yaşlı bir balıkçı Bebek'in tarihini başından sonuna iyi bilirmiş. Yakup Bey arasıra Nuri Baba ile çay içen sohbet edermiş.

Bebek Camii'nin önünden geçerek çayevine geldik. Cami duvarına konmuş tabelada Şunlar yazılıydı:

BEBEK-HUMAYUN.UABAD-CAMİİ. BU ESER V. SULTAN MEHMET REŐAT PAŞA ZAMANINDA TÜRK MİMARLARINDAN KEMALETTİN BEY TARAFINDAN 1912 YILINDA İNŐAA EDİLMİŞTİR.

Bu tabelanın sol alt kısmına kalınca bir karton üzerine «1,5 metre ileride WC» yazılmış ve yazının altına soldan sağa giden bir ok çizilmiş. Camii'nin önünden geçerken Yakup Bey, "Maalesef bu tuvalet denize akıtılır" dedi. Daha sonra Bebek Çayevi hakkında bilgi verdi: "Bebek Çayevi 1923'ten beri var. Daha önce balıkçıların buluştukları bir ortamdı; şimdi daha ziyade Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri ve öğretim üyelerinin uğradıkları bir mekân oldu."

Çayevinin bir camlı kısmı var, bir de denize bakan ön kısmında açık asma altı kısmı. Esasında asma yok; asma dallarının yerine kavuniçi plastik yağmur koruyucularla örtülmüş, ince yapraklı bir ağaç ve ağaca sarılmış sarmaşık kendine özgü hoş bir hava veriyor.

Çayevinin hemen yanında «Özsüt Pub» adında bir dükkân var. Camekanında büyük harflerle alt alta SANDVIÇ, CAPPUCİNO, ESPRESSO yazılmış. Özsüt Pub'ın önünde beyaz yuvarlak masalar var; masaların ayakları yeşil. Masalarla deniz arasında ufak bir çimenlik alan var. Birçok kişi motor ve yelkenlisini kıyıya bağlamış, bu nedenle çayevinde oturanlar Boğaz'ın manzarasını göremiyorlar.

Çayevine geldik, Yakup Bey'i görünce çayevini işleten Abdullah Bey'in yüzü güldü ve "Buyrun hocam, şöyle bu masaya buyrun" diyerek güzel sakın bir yerde bize ufak bir masa gösterdi. "Size ıhlamur getireceğim, acaba bu genç ne istiyor?" diye beni gösterdi. Ben de ıhlamur istedim; çayın, özellikle demli çayın beni gerginleştirdiğini hissetmeye başlamıştım. Önceki buluşmalarımızın birinde çay yerine niçin ıhlamur içtiğini Yakup Bey'e sorduğumda, "Çayda kafein ve teofilin olmak üzere iki tür uyarıcı var. Bunlar beni gerginleştiriyor, ıhlamur ise rahatlatıyor" demişti.

Teofilin kelimesini söyledikten sonra İngilizcesini «theophylline» olarak yazmıştı.

Masaya oturduktan sonra Yakup Bey, "Buradaki konuşmamız, daha sonraki konuşmalarımızda sık sık kullanacağımız bir kavram üzerine olacak" dedi. Gelen ıhlamurlarımızdan birer yudum aldık. Defterimi masanın üzerine koydum, not almaya hazırdım. Böyle dikkatli dinlemeye hazırlanışımдан Yakup Bey memnun görünüyordu.

"İnceleyeceğimiz kavramın adı **paradigma**" diyerek sözüne başladı.

"Geçen gün trafik afeti, sigara afeti gibi konuların altında yatan temel kavramı mı tartışacağız?" diye sordum. Gülümseyerek, "Evet, nihayet beklenen zaman geldi; algılama ile ilgili süreçleri açıkladıktan sonra şimdi paradigma kavramını inceyebiliriz" dedi ve açıklamasına başladı.

"Paradigma, bireyin iç ve dış dünyasını algılayıp yorumlamasında etkili olan tüm faktörleri kapsar. *Algılama, yorumlama ve bilme süreçleriyle ilgili tüm etkenlerin yarattığı örgütlü ve dinamik düşünsel sisteme **algı düzeneği** ya da **paradigma** adı verilir.* Paradigma, farkına varmadan taktığımız bir psikolojik gözlüktür; iç dünyamızı olduğu kadar dış dünyamızı da bu gözlük aracılığıyla görürüz.

"Vapurda gelirken algılamanın ne olduğunu incelemiş ve duyu organlarımızdan gelen duyuları aktif biçimde seçen, organize eden ve yorumlayan süreçlere algılama adını vermiş tik. Algılama süreçleri, hangi duyulara dikkat edileceğini belirler, seçilen duyular bir şema ya da örüntü⁽⁷⁾ halinde organize eder ve bu örüntünün ne anlama geldiğini yorumlar.

"Algılamayı etkileyen kişiye ait tüm iç etkenler bir araya gelerek bir algı düzeneği oluşturduğu zaman bu sisteme paradigma adı verilir. Paradigma dinamiktir ve çoğu kez kişi kullandığı paradigmanın farkında değildir" dedi.

Yakup Bey'in yüzünden, son derece önem verdiği bir konuyu açıklayan bir hocanın ciddiyetini okuyordum.

İhlamurundan bir yudum daha aldıktan sonra, konuşmasına devam etti:

Bir Örnek

"Paradigmaların ne olduğunu ve nasıl işlediğini basit bir örnekle açıklayalım. Farzet ki, evin önündeki bahçede küçük bir kedi yavrusu yoldan geçenlere yaklaşarak miyavlamakta olsun. Kedi yavrusunun bu davranışına normal koşullarda çocuklar⁽⁸⁾ ilgi gösterirler, durup bakarlar, küçük kedinin yanlarına yaklaşmasına izin verirler, çoğu kere onu okşamaya yeltenirler.

(7) *Örüntü* kelimesi İngilizce «pattern» kelimesi karşılığı kullanıldı.

(8) Çocuklar yapılan telkinlere daha çabuk inandıkları için onlardan örnek verildi. «Normal koşullar»dan kastımız özellikle kedi korkusu olmayan, ya da ana-babası kediyi iğrenç bulmayan çocukların oluşturduğu bir durumdur.

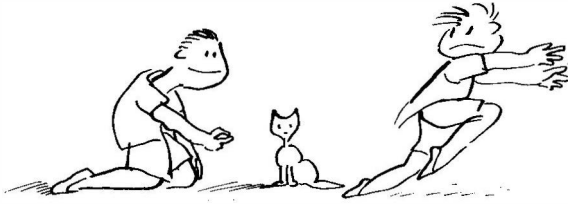
"Şimdi şöyle bir deney yaptığımızı düşünelim: Evin sağına ve soluna ellişer metre ilerisine «sözcü» bırakalım. Eve sağ taraftan yaklaşan çocuklara (bu gruba «A» grubu diyelim) sözcü, «50 metre ilerideki bahçeli evin önünde küçük bir kedi yavrusu var. Zavallı sahipsiz. Kendini sevecek, okşayacak birini arıyor. Ne olur yanınızda varsa ona yiyecek verin; geçerken durun, biraz okşayın,» mesajını versin.

"Eve sol taraftan yaklaşanlara ise (bu gruba «B» grubu diyelim) «50 metre ileride bahçeli evin önünde küçük bir kedi yavrusu var. Kedi yavrusu kuduz hastalığına yakalanmış; her an insanları tırmalamaya ve ısırma-ya hazır. Sakın onun yanına yaklaşmayın; sizi ısırırsa kuduz olursunuz!» mesajı verilsin.

"Bu iki farklı mesaj, iki farklı davranışa yol açacaktır; eve farklı yönlerden yaklaşan iki grup çocuk, «kedinin miyavlayarak kendilerine yaklaşması»na birbirinden farklı iki tepkide bulunacaktır. «A» grubundaki çocuklar, "Ah zavallı, gidecek yeri yok, bakımsız" diyerek ona «şefkatle» yaklaşırken, diğer grup, "Pis hayvan şimdi bizi ısıracak" diyerek «korkuyla» ondan kaçacaktır.

"«A» grubundaki çocuklara «şefkat paradigması»nın gözlüğü takılırken, diğer yönden gelen «B» grubundaki çocuklara «korku paradigması»nın gözlüğü takılmıştır."

Yakup Bey'in anlattığını hemen anlamıştım. Olay gayet açık ve netti. Anladığımı belirtmek üzere düşündüklerimi söylemeye başladım: "Büyürken ana-babamız, okulda öğretmenlerimiz, gazeteler, siyasi partiler, hükümet ve şu anda siz bana belirli paradigmalar öğretmeye çalışmıyor musunuz?" diye sordum.

Yakup Bey'in gözleri parladı ve "Evet, benim ileride söyleyeceğimi şu anda siz söylediniz" dedi. "Aile, eğitim, bütün kurumlarıyla toplum ve kültür insanlara sürekli paradigmlar empoze etme durumundadır. Ama, konunun bu yönüne gelmeden önce paradigma kavramını biraz daha açmak istiyorum" diyerek konuşmasına devam etti:

Paradigma

"Paradigma kelimesi Yunanca kaynaklıdır. Bugün aşağıdaki anlamlarda da kullanılmaktadır: model, kuram, varsayım, algı dayanağı gibi.

"Yukarıda da belirttiğim gibi paradigma kavramını daha geniş anlamında dünyayı görüş, algılama, anlama ve yorumlama sistemi olarak kullanıyorum."

Yakup Bey çantasından bir harita çıkardı masanın üzerine koydu.

"Paradigmayı bir harita olarak düşün. Harita temsil ettiği şeyi ne kadar gerçekçi olarak yansıtırsa o derecede değer kazanır. Örneğin bir şehrin haritası, o şehrin kendi değildir, o şehrin kağıt üzerine çizilmiş bir modelidir. Şehri ne kadar gerçeğe uygun olarak temsil ediyorsa, harita o derece kullanışlı ve işe yarar olacaktır.

Paradigma da, bir harita gibi, başka bir gerçeğin modelidir.

"Bursa şehrinin haritası üzerine yanlışlıkla, İzmir yazılmış olsa ve siz bu haritayı kullanarak İzmir'in bir noktasından diğer noktasına gitmeye çalışsanız, ne kadar dikkat ederseniz edin, ne kadar hızlı giderseniz gidin, başarılı olamazsınız. Çünkü kullanmış olduğunuz paradigma, izlediğiniz harita yanlıştır; temsil etmesi gerektiği gerçeği, yani İzmir şehrini temsil etmemektedir. İzmir'de adres bulmakta kullandığınız tutum, öğrendiğiniz teknikler, araba kullanma hızınız, ya da başka hiçbir şey yanlış paradigmanın (haritanın) getirdiği zararı önleyemeyecektir."

Yakup Bey, durup dururken kıkır kıkır gülmeye başladı. Niçin güldüğünü anlayamıyordum; yüzüne hayretle bakakaldım. Bu sevinçli bir gülüş müydü? Yok hayır, değişik, biraz gün görmürlük, biraz acı karışık, uyanık, canlı bir gülüştü.

Bir süre sonra gülmesinin nedenini şöyle açıkladı: "Tanıdığım bazı insanlar, paradigmalarına öylesine bağlanmışlar, öylesine bir «paradigma tutkunluğu» geliştirmişlerdir ki, ellerindeki Bursa haritasının İzmir'de adres bulmaya yaramadığını yüzlerce defa gördükleri halde, kabahati haritada değil, İzmir'de bulurlar."

Bu son cümleyi söylerken Yakup Bey yine gülmeye başladı. Denetlemeye çalıştığı gülmesi azalınca açıklamaya devam etti:

"Bir anlamda, «Bu sokaklar ve evler yanlış yere konmuş, yanlış isim verilmiş; esasında bu haritada gösterildiği gibi düzenlenmeliydi,» demektedirler."

Ben bu söylediğini o kadar gülünç bulmamıştım ama, Yakup Bey gözlerinden yaş gelinceye kadar yine güldü. Gülmesi geçtikten sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

"İki türlü paradigma sürekli bizimledir: (1) Gerçeğin ne olduğu ile ilgili paradigma, (2) nelerin nasıl olması gerektiğini gösteren değerler paradigması. Bursa haritası ile İzmir'de adres bulmaya kalkışan biriyle ilgili verdiğim örnek, gerçeğin ne olduğu ile ilgili paradigmaya ait bir örnektir. Değerler paradigması ise neyin iyi neyin kötü, nelerin önemli ya da önemsiz olduğunu bize söyler; başka bir deyişle değerler paradigmasına göre önceliklerimizi saptarız. Örneğin, çocuğunu iyi okula gönderme ya da kendine daha lüks araba alma arasında tercih yapma durumunda olan bir baba, kendi değer paradigması çerçevesinde tercihini yapacaktır.

"Gerçeğin ne olduğunu ve neyin değerli, önemli olduğunu söyleyen bu iki tür paradigma, günlük yaşantılarımızı algılama ve yorumlamamızda bizi etkiler. Daha önce söylediğimiz gibi paradigmalar gözü-müzde sürekli takılı gözlükler gibidir; iç ve dış dünyamızı onların aracılığıyla görürüz."

Bir süre sustuktan sonra konuyu gelişmiş ve kalıplaşmış insanlara getirerek, "«Gelişmiş» insanın yaşamı boyunca oluşturduğu paradigma, «kalıplanmış» insanın paradigmasından farklıdır" diye sözüne devam etti: "Bu nedenle, bu iki insanın «gerçekleri» ve «değerleri» birbirine benzemez; birbirleriyle iletişim kurmakta zorluk çekerler."

Kafamı kurcalayan bazı konular vardı. Bu konuların ne olduğu konusunda pek kesin bir görüşüm olmadığı halde, Yakup Bey'in eşitci ve yumuşak tavrından cesaret alarak konuşmaya başladım ve aramızda aşağıdaki etkileşim yer aldı:

Timur: "Konuşmanızın başında paradigmaların «doğru» ya da «yanlış» olabileceğinden söz ettiniz ve örnek olarak üzerine yanlışlıkla İzmir yazılmış Bursa şehrinin haritasıyla İzmir'de adres aramayı verdiniz. Vermiş olduğunuz örnekte kullanılan harita İzmir'i temsil etmediği için «yanlış» idi.

"Beni düşündüren konu şu Yakup Bey; bizim o haritaya «yanlış» diyebilmemiz için, İzmir şehrini bilmemiz gerekir. Ancak İzmir şehrini bildikten sonra, o haritanın İzmir'e uymadığını söyleyebiliriz. Eğer hem İzmir, hem de Bursa şehirlerini bilirsek, o zaman yapılan hatayı kavrar ve «yanlış» harita yerine «doğru» haritayı kullanabiliriz.

"Ama yaşamda birçok olay var ki, bu olaylar içinde insanlar kendilerini İzmir'i hiç bilmeyen bir kişi durumunda bulurlar. Örneğin, kalıplayıcı bir aile ortamından yetişmiş bir baba, kalıplayıcılığın ötesinde bir şey bilmediğinden, doğal olarak kendi çocuğunu da kalıplayacaktır. Biz bu babaya nasıl «Senin çocuk yetiştirme tarzın yanlış!» deriz."

Yakup Bey: "Çok önemli bir noktaya parmak basıyorsunuz. Aslında verdiğiniz örneği genişleterek şöyle söyleyebiliriz: «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insan paradigmalarının ikisini de bilen bir baba, «kalıplanmış» çocuk yetiştirmeyi yeğlerse, onun bu davranışının «yanlış» olduğunu kendine nasıl kanıtlayabiliriz?"

Timur: "Evet, beni düşündüren nokta da bu. Elimizde bir başka kritere, bir başka paradigmaya gerek var. Ancak üst düzeydeki bir başka ölçüte göre kalıplamanın «yanlış» geliştirmenin «doğru» olduğunu saptayabiliriz."

Yakup Bey: "Evet, düşüncenize katılıyorum. Aslında böyle bir üst düzey paradigması işin içinde; ne var ki, o kadar belirgin değil."

Timur: "Söylediğinizi anlayamadım. Çocukları kalıplar içinde yetiştirmenin «yanlış» olduğunu belirten bir paradigma mı var?"

Yakup Bey: "Evet var! Ama onu görebilmek için dikkatle bakmak gerekir."

Timur: "Ben dikkatle bakıyorum, ama göremiyorum!"

Yakup Bey: "Daha somut bir örnek olduğu için yine İzmir'de adres bulmaya dönelim. İzmir'de adres ararken elinde iki harita olsa, hangisinin «yanlış» hangisinin «doğru» olduğunu anlamak için ne yapardın?"

Timur: "Hangi harita bana en kısa zamanda en az hata ile adresi buldurursa ona "doğru" harita derdim."

Yakup Bey: "Demek ki elinde «en az hata» ve «en kısa zaman» gi iki ölçüt var; onları kullanarak «yanlış» ve «doğru» haritayı birbirinden ayırt ederdin!"

Timur: "Evet. Bu ölçütler bana gerekli bilgiyi verirdi."

Yakup Bey: "Şimdi İzmir ve Bursa haritaları yerine, elimizde «kalıplayan» ve «geliştiren» iki tür çocuk yetiştirme yöntemi olsun. Bu yöntemlerden birinin «doğru», öbürünün «yanlış» olduğunu anlamak için ne yapardın?"

Timur: "Ne demek istediğinizi anlıyorum, galiba. Çocuk yetiştirme konusunda psikoloji ve pedagoji bilimlerinin ortaya koymuş olduğu bazı gerçekleri ölçüt olarak kullanan paradigmaların bulunduğunu söylemek istiyorsunuz."

Yakup Bey: "Ne var ki, psikoloji ve pedagoji bilimlerinin bulgularını içeren bu paradigmalar hemen göze çarpmaz; onların varlıklarını anlayabilmek için okumak, öğrenmek, dinlemek ve düşünmek gerek. Okuyan, öğrenen, dinleyen ve düşünen ana-baba «kalıplayan» ve «geliştiren» çocuk yetiştirme yöntemlerinin hangisinin «doğru», hangisinin «yanlış» olduğunu kavramakta çok zorluk çekmez."

Timur: "Peki psikoloji ve pedagoji biliminin geliştirdiği çocuk yetiştirmeyle ilgili paradigmanın özelliklerini bana söyler misiniz?"

Yakup Bey: "Söylesem de şu anda size bir anlam ifade etmez. Zamanla böyle bir paradigmanın temelinde yatan süreçleri daha iyi anlamamıza yarayacak kavramlardan söz edeceğiz; o zaman konuyu daha açık seçik görebilirsiniz."

Bu konuşmadan sonra Yakup Bey bir süre sustu; ne konuşacağını planlar bir hali vardı. Daha sonra konuşmasına devam etti:

"Tutum ve davranışların kökenleri bireyin paradigmalarında yatar. Paradigmalar insanın o kadar bir parçasıdır ki, günlük yaşamda onların farkına varmak zordur. Bu nedenle kişi kendi algılamasının ötesinde başka türden algılamalar olabileceğini çoğu kez hiç düşünmez. Bursa şehrinin haritasıyla İzmir'de adres bulmaya çalışan biri gibi, insanların büyük çoğunluğu kendi algılama ve yorumlamalarından her zaman emindirler."

Burada Yakup Bey yine gülmeye başladı. Fakat gülüşü uzun sürmedi; konuşmasına devam etti:

"Yukarıda kedi yavrusunun davranışını algılamayla ilgili deney bize iki şey göstermektedir:

"1- Geçmiş yaşantılarımızdan getirdiğimiz koşullanmalar algılamamızı etkilemektedir. «A» grubundaki çocukların «şefkat gösterin,» «B» grubundaki çocukların ise «korkun kaçın» yönündeki koşullanması, yoldan geçen çocukların kedi yavrusuna karşı duygu, düşünce ve davranışlarında etkisini göstermiştir. Böylesine kısa süreli koşullamaların ötesinde, demin sizin de söylediğiniz gibi bütün yaşam boyu çocuğu ve yetişkini etkileyen aile, okul çevresi, arkadaş çevresi, kitle iletişimi, iş, meslek ve din koşullamalarının etkisi daha büyüktür. «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların kullandıkları paradigmlar bu tür koşullanmaların içinde oluşmuş algı ve düşünce sistemleridir.

"2- Dünyayı görüş, algılama, anlama ve yorumlama sistemi anlamında kullandığımız paradigmlar bizim tutum ve davranışlarımızın kaynağıdır. Başka bir deyişle paradigmlar arasına etkisini gösteren, diğer zamanlar pasif şekilde duran depolanmış sistemler değildir; etkilerini duygu, düşünce ve davranışlarımızda doğrudan ya da dolaylı her an gösterirler."

Yakup Bey yine gülerek sözüne devam etti: "Bu gözlemlerden bazı sonuçlar çıkarabiliriz. Örneğin, kişinin belirli konudaki davranış ya da tutumu bozuksa, önce o bozuk davranış ve tutumun altında yatan algılama düzenini, paradigmayı, düşünsel haritayı anlamamız gerekir. Bozuk davranış ve tutumu, altında yatan paradigmaya hiç dokunmadan değiştirmeye kalkarsak, başarılı olamayız⁽⁹⁾.

"Şimdi isterseniz birkaç gün önce söz konusu ettiğimiz trafik ve sigara afetlerine kısaca değinelim. Trafik afeti dediğimiz olayın temelinde yatan «Türk Trafik Paradigması»nı anlamadan sürücülerin, yayaaların, trafik polislerinin davranışlarını değiştirmeye kalkmak, Bursa

(9) «Davranışı biçimlendirme» adı verilen bir tür psikolojik tekniği bu tartışmanın dışında tutuyoruz. Bizim bu kitapta ilgilendiğimiz konular, kişinin tüm yaşamını kapsayan zihinsel süreçlerin işin içine girdiği davranışları içeriyor. Davranışı biçimlendirme türünden bir teknik bu tür kapsamlı zihinsel süreçlerin değişmesine yol açmaz. Davranışı biçimlendirme tekniği ile ilgili bilgiyi yazarın *İnsan ve Davranışı* kitabında (s.151-4; 489-95) bulabilirsiniz.

haritası ile İzmir'de adres bulmaya kalkmaya benzer" dedi ve Yakup Bey yine gülmeye başladı.

Ama konuşmasına devam edebiliyordu: "Sigara içme ile ilgili «Sigara İçme Paradigması»ndan söz edebildiğimiz gibi, «Diş Bakımı Paradigması»ndan da söz edebiliriz. Trafik, sigara içme, diş bakımı paradigmalarının neler olduğunu ancak iyi düşünülmüş, iyi planlanmış, titizlikle uygulanmış ve dikkatlice yorumlanmış bilimsel araştırmaların bulgularına dayanarak keşfedebiliriz.

"Bu konularda herkesin kendine göre bir anlayışı ve yorumlayışı vardır. Bir gazetecinin anlayış ve yorumlayışı bir diğerinkinden farklı olabilir. Hatırlarsınız trafik konusunda Emniyet Genel Müdürü Yılmaz Ergun'un yorumu, köşe yazarı Ege Cansen'inkinden farklı idi. Öte yandan Ege Cansen'in «tedbirsizlik» ve «terbiyesizlik» gibi bireylerin davranışlarına ağırlık veren yorumunun karşısında Oktay Ekşi'nin devletin sorumsuzluğuna ve ilgisizliğine ağırlık veren bir bakışı vardı.

"Bu tür görüş ayrılıkları doğaldır ve esasında bilimsel araştırmalar başlamadan önce görüşlerin her birinin açık seçik ortaya konabilmesi önemli bir aşamayı oluşturur. Ama bu tür yaklaşımların bireysel görüşler olduğu bilinmeli ve değişik denenceler (hipotezler) olarak kullanılmalıdır. Ancak sağlıklı bilimsel araştırma dizileri olayların altında yatan temel değişkenleri ortaya çıkarabilir.

"Türkiye ile ilgili paradigma konularını başka bir buluşmamızda daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz" derken Yakup Bey çantasından büyükçe bir sarı zarf çıkardı ve masanın üstüne koydu. Büyük zarfın içinde gazete kupürlerini görebiliyordum." Ama önce kısaca bazı genel yönleri belirtelim" dedi ve sözlerine şöyle devam etti:

Paradigma değişikliği yapılmadan davranış ve tutumda yapılan değişiklikler

"Paradigma değişikliği yapılmadan davranış ve tutumda yapılan değişiklikler yüzeysel ve kısa süreli olur. Bu demek oluyor ki, «kalıplanmış» birine zorla «gelişmiş» biri gibi davranmayı bir derece öğretebiliriz; ne var ki, bu davranış yüzeysel ve kısa süreli olmaya mahkumdur.

(Cumhuriyet Hafta, 21-27 Ağustos 1992)

"Bu tür yüzeysel davranış değişikliğine zorlamayı toplumumuzda sık sık gözledik. «Açık toplum» olacağız dedik; demokratik devletin «şeffaf» olması gerektiğini söyleyen siyasal liderlerimiz «güleryüzlü polis» göreceğimizi söylediler. Öğretmenleri, üniversite profesörleri, hatta gazetecileri güleryüzlü olmayan bir toplumda, güleryüzlü polis görmek gerçekten «doğaüstü bir olay» olacaktı."⁽¹⁰⁾ Yakup Bey aklına komik bir şey gelmiş gibi yine gülmeye başladı.

Dayanamayarak, "Yakup Bey, affedersiniz, ben pek gülünç bir şey göremiyorum, acaba anlamadığım bir yön mü var?" diye sordum.

"Özür dilerim Timur Bey, Bursa haritasına tutkunluğundan dolayı İzmir'de adres bulamayan o kadar insan var ki, onların bütün yaşamlarını büyük bir hırsla İzmir'e küfrederek geçirişlerini gördükçe içim sızlıyor. Gençliğimde bu insanlarla tartışır ve İzmir'e küfretmelerinin ne kendilerine ne de İzmir'e bir yarar getirmeyeceğini söylerdim. Ne var ki, Bursa haritasının doğruluğundan şüphe ettiğimden hepsi bana düşman kesildi. Önce bozuldum ve öfkeyle onların saldırısına cevap verdim. Şimdi ise rahatlıkla gülebiliyorum."

Bir süre durdu, gözlerini hafifçe kısarak uzaklara baktı; bir şey hatırlamaya çalışan bir insanın yüz ifadesi vardı. "Doktora öğrencisi iken üniversitenin araştırma laboratuvarında kafese kapatılmış bir maymunun

(10) Bukonudabazı gözlemleri okuyucu *Yeniden İnsan İnsana* kitabımdaki sayfa 235'de başlayan "Değişen Türk Toplumunda İletişim" başlığını taşıyan kısımda bulabilir.

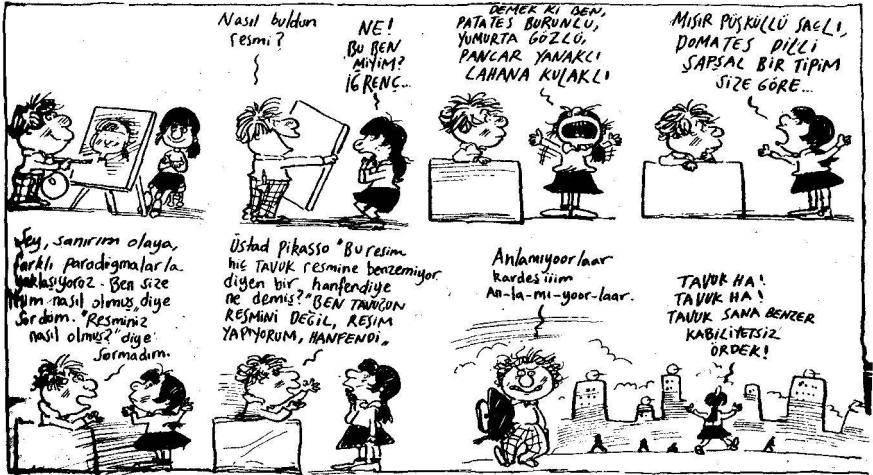
eline geçirdiği bir diş fırçasını anahtar gibi kullanarak kapıyı açmaya çalıştığını görmüştüm. Araştırma gereği maymunu gözlemem gerekiyordu. Bir gün kapıyı açacak gerçek anahtarın yedeğini kendine verdim. Anahtarıkafesin bir köşesine attı; yine diş fırçası ile kapıyı açmaya girişti. Besbelli ki, maymun diş fırçasına belirli bir tutkunluk geliştirmişti, onun ötesinde bir başka nesneyi kullanmayı düşünmüyordu."

"O günden beri ne zaman Bursa haritası ile İzmir'de adres bulmakta ısrar eden biri görsem, hep bu maymunu düşünürüm. O kişiye ulaşamamanın bilinci içimi sızlatır; ne var ki, yaşamda çektikleri bütün ızdırapları kendi elleriyle hazırladıklarını bildiğimden, acı da olsa gülümsemekten kendimi alamam" dedi.

Çaycı ıhlamurlarımızı tazeledi. Yeni ıhlamurdan birer yudum aldık. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Bütün bu gözlemlerden çıkaracağımız önemli bir sonuç var; o da dünyayı olduğu gibi değil, olduğumuz gibi gördüğümüzdür. Gördüğümüzü anlatırken, esasında kendimizi, kendi paradigmamızı anlatırız."

KİM KİME DUM DUMA BEHİÇ AK

(11)

(11) Bu çizimi gazeteden keserek bana yollayan Serdar Büyükozer'e teşekkür ederim.

"«Kalıplanmış» kişi dünyada kendi kalıplarını görür. Bu kalıpların dışında başka gerçek, başka değer yoktur. Bizimle hemfikir olmayan insanlarda bir bozukluk veya eksiklik olduğunu düşünmemizin altında bu gerçek yatar."

Bilimde Paradigma

Yakup Bey çantasından bir kitap çıkardı. Kitabı önüne koydu. Kitabın kapağı siyahtı. En üstte altın sarısı renkte, *The Structure of Scientific Revolutions* yazılıydı. Bunun altında «Second Edition, Enlarged» yazılıydı. Onun da altında yazarın adı «Thomas S. Kuhn» olarak verilmişti. Daha altta siyah zemin üzerine çizili beyaz ve altın sarısı renkte bir desen bulunuyordu. Desenin altında, sağ alt köşede, «A landmark in intellectual history» yazılıydı. Bu sözün çıktığı derginin ismi, satırın altına «Science» olarak yazılmıştı.

Kitabın kapağını açtım. İçinde ne şekil vardı, ne de «İçindekiler» başlığı altında bölümlerin adları. Kitabın sayfalarını açarak bölüm başlıklarını aradım. Romen rakamlarıyla kaçınıcı bölüm olduğu belirtilen başlıklarda konular yazılıydı. «I. Introduction: A Role of History; II. The Route to Normal Science; III. The Nature of Normal Science; IV. Normal Science as Puzzle» diye devam ediyordu.

Kitabı bir süre karıştırdıktan sonra Yakup Bey'in yüzüne sorarcasına baktım.

Yakup Bey, "Thomas Kuhn'un bu kitabı bilim tarihinde klasik hale gelmiştir ve bilim dünyasında egemen olan paradigmaların tarihini gözden geçirir. Kuhn bu çalışmasında, bilimde ortaya çıkan her yeni adımın ancak eski düşünüş biçiminin iyice bilincine vardıktan, o konuya hakim olan paradigmadan bağımsızlık sağlandıktan sonra oluştuğunu göstermektedir" diye beni kitap hakkında aydınlatmak istedi.

Daha sonra sözlerine şöyle devam etti: "Eski Mısırlı gökbilimci Ptolemy'ya göre Dünya, evrenin merkeziydi. Copernicus, bu paradigmayı değiştirdi ve Güneş'i merkeze koydu ve bu yeni paradigma içinde her şey ayrı bir anlam kazanmaya başladı.

"Newton'un fizik paradigmasını Einstein değiştirdi.

"Önceleri savaşlarda cephedeki askerden çok, geri hizmette yaralanan ve hastalananlar ölüyordu. Mikrop paradigması her şeyi başka bir algılama çerçevesi içine koydu.

"Padişah ya da sultan Allah adına memleketi idare ederken, Fransız ihtilaliyle başlayan bir süreç içinde demokrasi fikri doğdu. Demokrasi paradigmasıyla devlet ve vatandaş kavramları yeni bir yoruma kavuştu."

Yakup Bey'in insanlık tarihinde bu olayların ne kadar önemli olduğunu anlayan bir bakışı ve duruşu vardı. Konunun önemini vurgulamak istercesine sözlerine devam etti:

"Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.) profesörlerinden dilbilimci Noam Chomsky yaratıcılığı, mevcut kuralları uygulayan ve yeni kurallar getiren olmak üzere iki kategoriye ayırır. Birinci türden yaratıcılığa dil kullanımını örnek verir; kişi konuşurken ya da yazarken mevcut dil kurallarını kullanarak yeni söz dizileri, cümleler yaratmaktadır; ne var ki, dili kullanan kişi herhangi yeni bir dil kuralı ortaya atmamaktadır. Chomsky'nin yeni kurallar getiren ikinci tür yaratıcılıktan kastettiği ile Thomas Kuhn'un yeni bilimsel paradigmalardan kastettiği anlamlar aynıdır."

Yakup Bey'in yaratıcılıkla söylediği sona açıklamayı pek iyi izleyememiştim. Biraz daha açmasını rica ettim.

"Belirli kuralları kullanarak yapılan yaratıcılığa dil davranışını örnek verdik. Bu tür yaratıcılığa istersen, «kurala uyumlu yaratıcılık» adını verebiliriz. Bir de yepyeni kurallarla, daha önce bilinmeyen bir düşünce düzeni içinde ortaya atılan yaratıcılık vardır. Einstein'ın göresillik kuramı buna örnek olarak verilebilir. Bu tür yaratıcılığa da «kural değiştiren yaratıcılık» adını verebiliriz."

"Bu ikisi arasındaki fark neden bu kadar önemli görüyorsunuz?" diye sordum.

"«Kurala uyumlu yaratıcılık,» ister «kalıplanmış» ister «gelişmiş» olsun hergün herkesin yaptığı türden bir yaratıcılıktır" diye cevabına devam etti: "Kişiler böyle bir yaratıcılık sürecinin içinde olduklarını bilmeden yaratıcı faaliyetlerini sürdürürler. Diğer yandan «kural değiştiren yaratıcılık» felsefe, bilim ve sanat alanında çok az kişinin başarabildiği bir yaratıcılık türüdür. Bu tür yaratıcılık faaliyetini ancak «gelişmiş» insanlarda görebilirsin."

Önemli gördüğüm yönleri hatırlamama yardım edecek anahtar kelimelerle kısaca not alıyordum. Yazmamı bitirmemi beklercesine sustu; ıhlamurdan bir yudum daha aldıktan sonra yine konuşmaya başladı:

Yaşamın Her Yönüne Uygulanabilen Bir Kavram

"Paradigma kavramını sadece bilimsel çalışmalarda değil, yaşamın her yönüyle ilgili olarak kullanabiliriz. Söz gelişi, «evlilik paradigması»ndan söz edebiliriz. Çiftlerin evlilik paradigmaları birbiri ile ne kadar uyuşum içinde ise, evlilik ilişkileri o kadar pürüzsüz olacaktır."

Önündeki büyük zarftan bir gazete kupürü çıkardı. «DİSKOYA GİTME Yüzünden Boşanma» başlıklı haberde bir kadın ve erkeğin resimleri vardı. Kadının resminin altında «KOCAM GERİ KAFALI» ifadesi yer alıyordu ve altında şu açıklama vardı: «Adana 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülen ilginç boşanma davasında, diskoteğe gitmesini kabul edemeyen müteahhit eşini geri kafalı olmakla suçlayan Handan Yaman, "Bana hayatı zehir ettin, artık istediğim gibi yaşayacağım" diye bağırdı. Ümit Yaman da boşanmak istediğini ileri sürdü...»

"KOCAM GERİ KAFALI" Adana 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülen ilginç boşanma davasında, diskoteğe gitmesini kabul edemeyen müteahhit eşini geri kafalı olmakla suçlayan Handan Yaman, "Bana hayatı zehir ettin, artık istediğim gibi yaşayacağım" diye bağırdı. Ümit Yaman da boşanmak istediğini ileri sürdü...

**Handan, eşinden
1 milyon nafaka istedi**

**"DİSKOYA GİTME"
yüzünden boşanma**

■ Adana'da müteahhitlek yapan Ümit Yaman, üç yıllık eşi Handan Yaman'ın, "Siddetli geçimsizlik" nedeniyle açtığı boşanma davasında, karısının her gece diskoteğe gittiğini söyleyerek, "Handan, her gece sabaha karşı eve geliyor. Üç yıl buna dayandım ama, ben de boşanmak istiyorum" dedi.

■ Kocasıyla 22 yaşındaki Handan Yaman, diskoteğe gitmenin son derece normal bir davranış olduğunu belirterek, "Bu yüzden çıkan tartışmada, beni her gece dövüyor. Hemen boşanıp çocuğumun bana verilmesini istiyorum" diye konuştu.

■ Duruşmada dinlenen tanıklar da Handan-Ümit Yaman çifti arasında sürekli geçimsizlik olduğunu belirtirken, hakim karar vermek üzere, duruşmayı erteledi. Duruşmadan sonra iki tarafın yakınları arasında sert tartışmalar kavgasız bir şekilde son buldu...

► ADANA, (hha)

Yakup Bey gazete kupürünü göstererek, "Siz eşinizin diskoya gitmesinidoğal karşılar mısınız?" diye sordu. Gerçekten bu bana ters geldi. Eşimin kendi başına diskoya gitmesi beni rahatsız ederdi, bunu kabul edemezdim. «Niçin»ini bilmiyordum, ama rahatsız olacağımı kesinlikle biliyordum.

Yakup Bey gülümseyerek, "Nesrin'e evlenme teklif etmeden önce bu konuyu kendisiyle konuşmuş muydunuz?" diye biraz alaycı bir tavırla sordu. Aklımın ucuna dahi gelmemişti.

Evli kadının kendi başına diskoya gitmesi her şeyden önce kocasının onurunu rencide edici bir davranıştı. Normal bir kadın böyle davranamazdı. Bu düşüncelerimi dile getirdiğim zaman Yakup Bey, "Eminim haberde ismi geçen koca da sizin gibi düşünmüştür. Bir araştırma yapılsaydı Adana'daki komşuların büyük çoğunluğunun kocayı haklı bulduğu ortaya çıkardı. Çünkü ortada, bizim kültürde yaygın olan evlilik paradigmasına uymayan bir davranış var" dedi. Daha sonra açıklamasına şöyle devam etti:

"«Arkadaşlık paradigması» iki kişinin arkadaşlık ilişkilerini düzenleyen en önemli etkidir. «Ticaret paradigması» iş, «komşuluk paradigması» komşuluk ilişkilerini, «uluslararası siyaset paradigması» ise uluslararası ilişkileri düzenler. Ders öğreten öğretmenin izlediği «öğretmenlik paradigması» olduğu gibi, dersi dinleyen ve o derse çalışan öğrencinin de izlediği «öğrencilik paradigması» vardır.

"Yaşamın her yönüyle ilgili geliştirmiş olduğumuz paradigmalarmız bize gerçeğin ne olduğunu ve neyin önemli ya da önemsiz olduğunu söyler. Eğer aşına olmadığımız davranış ya da durumla ilk defa karşı karşıya gelirsek, önce şaşırırız, çünkü bu durumda bize yol gösterecek paradigmamız bulunmamaktadır. Ne var ki bir süre sonra o duruma benzeyen başka bir duruma uyguladığımız paradigmayı transfer eder, yeni duruma genelleyerek kullanırız."

Önümde yeni bir ufuk açıldığını hissediyordum. Şimdiye kadar varlığından bile haberdar olmadığım bir dünyanın farkına varmaya başlıyordum. Bu beni mutlu ediyordu. Kısa bir duraklamadan sonra, Yakup Bey konuşmasına devam etti:

Geniş ve Dar Kapsamlı Paradigmalar

"Bazı paradigmalar geniş, bazı pardigmalar dar kapsamlıdır. Nasıl ki bir ülkenin anayasası, o ülkenin bütün kanunlarını kapsayacak ve etkileyecek niteliğe sahipse, kişinin üst düzeydeki paradigmaları o kişinin diğer tüm paradigmalarını etkileyecek niteliktedir. «Yaşamın anlamı nedir?» «Ben kimim?» sorularına cevap veren üst düzeydeki paradigmalar, o kişinin «arkadaşlık,» «eğitim,» «iş»ve «meslek» gibi daha az kapsamlı paradigmalarına yön verir ve içeriğini belirler.

"«Kalıplanmış kişi paradigması»nın içine giren tüm alt paradigmalar, üst düzeydeki kapsamlı paradigmaya uyma eğilimi gösterirler. Bir başka deyişle evlilik, çocuk yetiştirme, eğitim, arkadaşlık, iş, meslek konularıyla ilgili alt-paradigmalar kendilerini «kalıplanmış» ve «gelişmiş» kişilerde farklı farklı ayarlarlar, düzenlerler. Bu nedenle, bir ülkenin kanunlarının o ulusun anayasası ile ahenk içinde olduğu gibi, «kalıplanmış» bireyin çoğu paradigmaları, «kişinin kalıplanmışlık derecesi»ne bağlı olarak, temel «kalıplanmış insan paradigması» ile ahenk halinde olur. «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanlardan söz edildiği zaman kişinin çoğu duygu, düşünüş ve davranışını etkileyen yüksek düzeyde, geniş kapsamlı, anayasa niteliğinde paradigmalardan söz edildiği hatırlanmalıdır."

Akşam oluyordu. Bebek'te güneş batıyordu; ağaçlara ve evlerin camlarına vuran güneş ışınları kızıl renge bürünüyor ve bildiğimiz ağaçları ve evleri bilim kurgu kitaplarından bir sahneye çeviriyordu.

Yakup Bey, saatine baktı. "10 dakika sonra Eminönü'ne vapur kalacak, onu yakalayalım" dedi. Kalktık ve iskeleğe yürüdük. Vapurla Eminönü'ne gelirken önemli bir konu konuşmadık. Eminönü'nde Yakup Bey'den ayrıldım; ayrılmadan önce, bana bir soru sordu: "Sizce Türk halkı aptal mı?" Şaşırıp kalmıştım.

"Sorunuzu anlayamadım" dedim.

"Hatırlamıyor musunuz, trafik kazalarının çokluğundan söz ederken, devletin trafik kazalarını önleyecek çare aramadığını, halkın da bu konuda devlete baskı yapıcı etkisi olmadığını tartışıyorduk. Siz, «Türk halkı enayi olduğu için böyle bir konuda etkinlik göstermiyor» türünden bir söz söylediniz."

Evet, şimdi hatırlamıştım. Ama şimdi bunu hatırlatmanın anlamı ne? Kavrayamamıştım.

Ne cevap vereceğimi bilemiyordum. Ağzımdan bir cevap çıkmadı.

"Önümüzdeki buluşmada Türk halkının akılsız olup olmadığını inceleyeceğiz" dedi ve gülümsedi. Perşembe günü öğleden sonra buluşmaya karar verdik.

**Bizim ahmaklık dediğimiz
davranışlar,
davranışı düzgün
ve
düşünceyi tutarlı
kılan
doğal kaynaklardır.
WALTER BAGEHOT**

8

TÜRKLER APTAL MI?

Yakup Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım notları unutmadan ayrıntılı olarak yeniden yazdım ve konuşulan kavramlar üzerinde düşündüm. Söylediği cümlelerden birini söylerken yüzündeki ifadeyi hatırlıyorum; sanki «Bu söylediğim çok önemli, eğer hatırlarsan sana çok yardımcı olur» türünden bir anlamı vardı. "Bütün bu gözlemlerden çıkaracağımız önemli bir sonuç var; o da dünyayı olduğu gibi değil, olduğumuz gibi gördüğümüzdür. Gördüğümüzü anlatırken, esasında kendimizi, kendi paradigmamızı anlatırız" demişti. Bu cümleden anladığım şeydu: İnsan bir olayı anlatırken, sadece dış dünyada olup biten bir hadiseden söz etmiyor, ister istemez kendinden de söz ediyordu. Eğer dinlemesini bilirsek kişinin söylediği her şeyden o kişinin nasıl biri olduğunu az çok çıkarabilirdik.

Ne var ki, ayrılmadan önce, "Sizce Türkler aptal mı?" sorusunu niçin sorduğunu bir türlü anlayamadım. Merakla perşembe öğleden sonrayı bekledim. Elif Kitabevi'ne ayağımı atar atmaz Yakup Bey, "Evet, Timur Bey sorunun cevabını şimdi biliyor musunuz?" diye gülerek beni karşıladı.

"Sorunuzun cevabını bilmiyorum, Yakup Bey" dedim. "Bu soruyu niçin ve ne gibi bir bağlam içinde sorduğunuzu anlayamadım. Bu nedenle ne «Evet,» ne de «Hayır» diyebiliyorum. Çünkü akıllılık ve aptalıktan neyi kastettiğinizi anlamış değilim" diye sözümü bitirdim.

İçinde birçok gazete kupürünün bulunduğu büyük zarfı yanıma alarak Beyazıt Camii'nin önündeki çayevine gittik. Çaycı güler yüzle bizi karşıladı ve daha biz söylemeden önümüze iki ıhlamur koydu. Çaycıya teşekkür ettikten sonra, Yakup Bey elindeki zarfı açtı ve oldukça güzel düzenlenmiş, sıraya konulmuş kupürlerden ilkini önüme sürdü.

28 Eylül 1992 Pazartesi günü Hürriyetin 9. sayfasında HABER YORUM sütununda "**Nesin: Türk Halkı Enayi**" başlığı altında Nuriye Akman'ın yazar Aziz Nesin'le yaptığı söyleşi yer alıyordu. Yakup Bey'in yüz ifadesinden söyleşinin altı çizili yerlerini okumamı istediğini anladım.

Nuriye Akman: Geçenlerde «enayi» dediğiniz Türk halkına artık güveninizin kalmadığını söylediniz. Neden?

Aziz Nesin: Zaten yoktu ki güvenim! Türk halkı yorumları hep yanlış yapılmıştır. En büyüğünü bilerek Mustafa Kemal yapmış, «Türk halkı zekidir, çalışkandır» demiştir. Bunlar o zaman önemliydi. Türk halkı zeki, bitikti. Moral vermek istemiştir. Yoksa o da Türklerin tembel olduğunu, zeki olmadığını biliyordu.

Nuriye Akman: Popülist bir yazarsınız. Sözleriniz bir bozgun yaşadığınızı düşündürüyor.

Aziz Nesin: Bu demek değil ki halkı sevmiyorum, bütün Türkiye aptaldır. Ama Türk halkı zeki değildir. Zeki olmanın koşulları vardır. Örneğin bu halk iyi besleniyor mu? Yalan! Protein alıyor mu? Yalan. Domuz yiyor mu? Nasıl zeki olacak?

Nuriye Akman: Zeki olmak için domuz yemek şart mı?

Aziz Nesin: Et yemek şart. Ama domuz yerse akıllılık eder. Çocukluğumda dinsel şeylerden etkilenmişim, ben yiyemiyordum. Zekanın kuşaktan kuşağa geçmesi için tarih bilinci olması, eğitilmesi gerekir. Bu millet eğitiliyor mu? Yalan!

Nuriye Akman: Size, "Bu halk enayi" dedirten gerçek şey ne?

Aziz Nesin: Şirketlerde yüzde 51 hisseyi elinde tutan egemendir. Toplumumuzun da yüzde 60'ı enavidir. Onun için toplum enayi diyor.

Nuriye Akman: Halkın desteğiyle yaşadığınızı söylersiniz. Halk desteğini çekti mi sizden?

Aziz Nesin: Halk desteğini çekti benden ama zaten desteği isteyerek vermedi ki. Yoksul bir ailenin çocuğuydum, halka gidip yardım isteseydim canıma okurlardı. Bu insanlar vergileriyle bana yardım ettiler. Bunu ödemenin yolu, halka sen iyisin demek değildir. Aptal, enayi olduğunu anlatmak gerekiyor.

Nuriye Akman: Şimdiye kadar neden bu kadar net bir biçimde söylemediniz?

Aziz Nesin: İnsanlar yaşlandıkça daha bilinçleniyorlar. Türk milleti kahramandır diye yalan söylüyorlar. Türk milleti kahraman değil yahu! İçinde kahramanlar var o başka. İstiklal Savaşı'nda kaçanlar mı çoktur, katılanlar mı? Katılanların da kaçısı zorla katılmıştır? Halk merkezi yönetim yüzünden aptallaştırılmıştır. Türk halkının yarattığı tek bir kavram yoktur. Türkler çağcıl uygarlığa ne kattı?

Nuriye Akman: Bu «enayi halk» karşısında kendinizi hangi konumda görüyorsunuz?

Aziz Nesin: O enayi halka, tabii genellemiyorum; şirket örneğini verdim. Bu halka karşı görevlerimi yapmak, kendimce iyi sandığım nitelikleri paylaşmak istiyorum.

Nuriye Akman: 77 yaşındasınız. Bu duyguları taşımanızda nasıl bir mizah unsuru buluyorsunuz?

Aziz Nesin: Bir annenin çocuğu geri zekalı olsa ne yapar? Öyle anneler vardır, ömürünü o çocuklar için verir. Ben de Türk milletini Allah tarafından zeki sanmıyorum. Kusurları var. Bunları bir anne gibi düzeltmeye çalışıyorum.

Nuriye Akman: Siz bu toplumun bireyi olarak bu kusurlardan nasıl etkilendiniz?

Aziz Nesin: Kusurların çoğunu yaşadım, yaşıyorum. Ben bulutlarda değilim. Kimse kendi kusurlarını söyleyemez. Bazıları kusurları diye meziyetlerini sıralar. Bende halka borçluluk duygusu aşırıdır. Bunu ödemek için ona doğruyu söylemeliyim. Halk iyi de niye durmadan aleyhine olan partileri iktidara getiriyor?

.....

Altı çizili kısımları okuyup bitirdikten sonra Yakup Bey'e baktım. Yakup Bey, "Şimdiye kadar tartıştığımız konularla ilgisini görebiliyor musun?" diye sordu. Pek görememiştim. Şimdiye kadar ne Türk halkının zekasından, ne de Aziz Nesin'in kişisel hayatından söz etmiştik. "Hayır, göremiyorum; konuştuğumuz şeylerle bu okuduğumun ne ilgisi var" diye sordum.

Gazete kupürünü önüne çekti, sol elinde ıhlamur, dikkatle yazıya baktı ve kalemini çıkararak işaretlemeye başladı: "Bu yazıda birbiri içine girmiş birçok konu var. Önce Türk halkının enayi olup olmadığıyla ilgili sözler var. Dikkat ederseniz bu konuda «akıllı,» «aptal,» «enayi,» «zeki» kavramları sık sık kullanılıyor. Bu kavramlarla ilgili olarak bazı görüşler ortaya atılıyor. Örneğin, Aziz Nesin "Zeki olmanın koşulları vardır" diyerek et yemenin, eğitimin, tarih bilincinin önemli olduğu savını ortaya koyuyor. Türk halkının zeki olup olmadığının ölçütü olarak da «çağcıl uygarlığa katkı»yı kullanıyor.

"Zeka kavramı psikoloji biliminin bilimsel olarak tanımladığı, üzerinde binlerce çalışma yapılmış, tartışılmış bir kavramdır. Zekanın beslenmeyle, çocuğun yetiştiği sosyal çevrenin türüyle ilişkisi araştırıldığı gibi kalıtımla ilişkisi de uzun uzadıya inceleme konusu olmuştur. Sadece zekanın doğası ve ilişkisi değil, nasıl ölçüldüğü de ilgi çekmiş ve psikologlar arasında tartışma konusu olagelmıştır. Bütün bu araştırmaların sonucu olarak bu alanda psikologların geliştirmiş olduğu ve büyük bir kısmının kabul ettiği bilimsel bir anlayışa ulaşılmıştır.

"Hatırlarsan paradigmayı bir haritaya benzetmiştik; paradigma gerçeğin kendi değildir, ancak bir temsildir. Bilimsel çalışmaların amacı, gerçeği ayrıntılarıyla oldukça doğru olarak temsil edebilen paradigmalar, modeller geliştirmektir. Bilimsel düşüncüyü zihinsel faaliyetlerinin temeli olarak alanlar, herhangi bir konuda konuşup yazmadan önce, çağdaş bilimin o konuda oluşturmuş olduğu paradigmayı bilmek isterler.

"Psikolojinin böylesine incelenmiş ve bilinen bir kavramının yayın ortamında böylesine bilimsellikten uzak bir biçimde ele alınışı, Türk okuyucusunun modern psikoloji bilimini ne ölçüde bilmediğinin bir göstergesi olarak alınabilir. Örneğin, et yiyenlerin, özellikle domuz eti yiyenlerin daha zeki olduğu gibi bir ifadenin hiçbir bilimsel temeli yoktur. Sağlıklı olmanın zihinsel yaşamın etkinliği ile ilgisi gayet tabii ki vardır. Sağlıklı olmak için et yemek şart mıdır? Beslenme konusunda çalışanlar sağlıklı olmak için et yemenin zorunlu olmadığını söylemektedirler. Kişi bilinçli bir yaklaşım kullanarak etten elde edebileceği tüm aminoasitleri değişik tahıl, meyve ve sebzelerden elde edebilir.

"Bu konunun bizim şimdiye kadar konuştuğumuz konularla ilgisi şu yönden var: Aziz Nesin «zeki,» «akıllı» insan kavramlarını kişisel anlayışı içinde tanımlıyor ve Türk halkını bu paradigma çerçevesinde yargılıyor."

Yakup Bey elindeki büyük zarftan *Yeniden İnsan İnsana* adlı bir kitap çıkardı ve kitabın 241. sayfasından itibaren altı çizili yerleri okumamı istedi.⁽¹²⁾

İçimizde Çatışan Farklı İki Dünya

Vermiş olduğu kitabın 11. bölümünde «Kültür ve İletişim» arasındaki ilişki inceleniyordu. Kültürün insanların algılama, düşünme ve davranma süreçlerini etkilediği anlatılıyordu. Yakup Bey'e, "Paradigmalar da insanların algılama, düşünme ve davranma süreçlerini etkiliyor; o zaman, kültür bir tür paradigma mı oluyor?" diye sordum.

Yakup Bey, "Doğru bir gözlem yaptınız. Gerçekten kültür üst düzeyde, toplumun çoğunluğu tarafından paylaşılan geniş kapsamlı bir paradigmadır" diyerek sorumu cevapladı.

Kitabı okumaya devam ettim. Anlatıldığına göre, kültür üzerinde çalışan bilim adamları kültürün birbirinden farklı birçok tanımı olduğunu bilmekle beraber, bu farklı tanımların çakıştıkları benzer yönler olduğunu da kabul ediyorlar. Nitekim, bu alanda çalışanların çoğu kültürün temelinde bazı temel varsayımların yattığını kabul ediyor.

Yakup Bey, "Şimdi önemli bir noktaya geliyorsun" diyerek dikkatimi çekti ve okumaya devam etmemi istedi.

Kitapta toplumumuzda etkisini gösteren iki tür kültürden söz edilebileceği belirtiliyordu. Kültürlerden birine «Geleneksel Otoriter Kültür,» diğerine de «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» adı veriliyor ve 15 temel boyut üzerinde birbiri ile karşılaştırılıyordu. «Geleneksel Otoriter Kültür»ün Cumhuriyet döneminden önce Osmanlı toplumuna yön veren anlayışı temsil ettiği ve din merkezli olduğu belirtilmekteydi. «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ın ise akılcı ve bilimsel düşünce temeline bağlı olarak Batı uygarlığı içinde geliştiği ve Cumhuriyet'in kuruluşundan beri devlet desteğiyle ayakta tutularak eğitim ve sosyal reformlar yoluyla tüm halka benimsetilmek istendiği anlatılıyordu.

Bu iki farklı dünya anlayışı 15 temel boyutuyla birbirleriyle tablo üzerinde karşılaştırılıyordu.

Bu karşılaştırmadan sonra Yakup Bey, "Yazarın anlatmak istediği konu hakkında artık bir fikir edindiniz" diyerek konuşmaya başladı. «Geleneksel Otoriter Kültür» ve «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» adı

(12) Cüceloğlu, 1991b.

«Geleneksel Otoriter Kültür» ve «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ın 15 temel boyut üzerinde karşılaştırması

Temel Boyut	Geleneksel Otoriter Kültür	Özgürlükçü Çağdaş Anlayış
1. Dünya görüşü	Evreni anlamaya insanoglu- nun gücü yetmez.	İnsan hem kendini hem de evreni anlayabilecek potan- siyele sahiptir.
2. İnsanın Doğası	İnsanın kendisine neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verebilecek yeteneği yoktur.	İnsanın kendisine neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verebilecek yeteneği vardır.
3. Doğayla ilişki	İnsan kaderine boyun eğ- melidir.	İnsan doğayı anlamalı ve denetimi altına almalıdır.
4. Bireysellik / Bağımsızlık	Birey ancak ilişkileri içinde değerlidir.	Bireyin kendi başına değeri vardır.
5. Değişim	Değişiklik kötüdür. Gelenek ve göreneklere bağlılık iyidir.	Değişiklik kaçınılmazdır ve yönlendirilmelidir.
6. Zaman	Zamanı biz denetlemeyiz.	Zamanı denetlemek gerekir.
7. Eşitlik / Hakkaniyet	Kişinin yaşı, mevkii ve ilişkii içinde olduğu insanların turu onun saygınlığını belir- ler.	Saygınlık yönünden herkes eşit olmalıdır.
8. Yarışma	Yarışma kötüdür.	Yarışma iyidir.
9. İletişim	Dolaylı iletişim daha üstün bir kaliteye işaret eder.	Doğrudan iletişim yeğlenir.
10. Uygulanabilirlik	Düşünceyi ortaya koyanın mekkii ve otoritesi, uygu- lanabilirlikten daha önemi- lidir.	Gerçekçi, pratik ve verimli olma önemlidir.
11. Materyalizm	Kadercidir	Materyalistir.
12. Eğitim	Var olanı aktarma, ezber ve taklit önemlidir.	Var olanı soruşturma ve yeni bütünlükler oluşturma önemlidir.
13. Birey ve devlet ilişkisi	Birey devlet içindir.	Devlet birey içindir.
14. Kadın erkek ilişkisi	Erkek üstün yaratılmıştır.	Kadın ve erkek sosyal ve yasal yönden eşit olmalıdır.
15. Din ve devlet ilişkisi	Din ve devlet ayırımı yok- tur.	Din ve devlet birbirinden kesinlikle ayrılmalıdır.

altında sunulan bu iki paradigma her birimizde yaşıyor; ne var ki, bazı insanlarda «Geleneksel Otoriter Kültür,» bazı insanlarda da «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» daha ağırlıklı oluyor, ya da daha kuvvetli temsil ediliyor. Kısacası, bu iki paradigma toplumumuzun her üyesinde değişik sentezlemeler içinde yaşamaktadır."

Özgürlükçü Çağdaş Anlayış ve Geleneksel Otoriter Kültür

Boyutlarının Kişinin Psikolojik Yaşamına Yansıması

Özgürlükçü Çağdaş Anlayış'ın baskın olduğu

«A» Kişisi

Özgürlükçü Çağdaş Anlayış

Geleneksel Otoriter Kültür

KÜLTÜR BOYUTU

1. Dünya Görüşü	
2. İnsanın Doğası	
3. İnsanın Doğayla İlişkisi	
4. İnsanın Toplumla İlişkisi	
5. Değişim	
6. Zaman	
7. İlişkilerde Güç Dengesi	
8. Yarışkanlık	
9. İletişim Biçimi	
10. Pratiklik	
11. Materyalizm	
12. Eğitim	
13. Birey ve Devlet İlişkisi	
14. Kadın Erkek İlişkisi	
15. Din ve Devlet İlişkisi	

**Özgürlükçü Çağdaş Anlayış ve Geleneksel Otoriter Kültür
Boyutlarının Kişinin Psikolojik Yaşamına Yansıması
Geleneksel Otoriter Kültür'ün baskın olduğu
«B» Kişisi**

Özgürlükçü Çağdaş Anlayış
Geleneksel Otoriter Kültür

Kültür Boyutu	
1. Dünya Görüşü	
2. İnsanın Doğası	
3. İnsanın Doğayla İlişkisi	
4. İnsanın Toplumla İlişkisi	
5. Değişim	
6. Zaman	
7. İlişkilerde Güç Dengesi	
8. Yarışkanlık	
9. İletişim Biçimi	
10. Pratiklik	
11. Materyalizm	
12. Eğitim	
13. Birey ve Devlet İlişkisi	
14. Kadın Erkek İlişkisi	
15. Din ve Devlet İlişkisi	

"Bu tür çift paradigmatlı yaşamın kendine özgü ilginç psikolojik bir iç dinamiği vardır. Örneğin, öğretmenler otoriter tavır ve davranış içinde özgürlükçü anlayışın temelinde yatan eleştirel düşünmeyi

Öğrencilerine öğretmeye çalışırlar. Bu tür çift paradigmalı yaşamın 'Cumhuriyet'in kurucuları için de geçerli olduğunu söyleyenler vardır. Bu kişiler, «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ı topluma mal etmeye çalışan kurucuların «otoriter» tavır ve davranış içinde öğretmek istedikleri temel felsefeye ters hareket ettiklerini ileri sürmektedirler.

"Çift paradigmalı insanımız aile içi iletişimlerinde, çocuk yetiştirirken, komşularıyla ilişkilerinde rahatlıkla geleneksel anlayış içinde davranırken, eğitim, askerlik, adalet gibi devlet aracılığıyla düzenlenmiş resmi ortamlarda yeni düzene uygun olarak davranmak istemektedir. Böylece, evinde kız çocuğunu erkek çocuktan daha değersiz gören baba, mahkemede kadın bir yargıcın verdiği hükmü kabul etmek zorunda kalabilmektedir.

"Kanunlar «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ı yansıtacak biçimde yapılırken, insan ilişkileri geleneksel kültür anlayışıyla yürütülmektedir. Örneğin, üniversiteye nasıl doçent alınır konusunda yazılı yasa ve yönergeler çağdaş anlayışı yansıtır. Ne var ki, gerçekte başka bir paradigma iş görüyor olabilir.

"Bunun güzel bir örneğini şu gazete kupüründe görüyorsun" diyerek 27 Nisan 1992 günkü Hürriyet gazetesindeki Emin ÇÖLAŞAN'ın köşesinde «Bir Üniversite Komedi» başlıklı yazıyı önüne koydu. Yazıda, Haluk Şentürk adında birinin gazete ilanında görmüş olduğu Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü'ndeki yardımcı doçentlik kadrosuna başvurusu ve başvuru izleyen günlerdeki olaylar anlatılmaktaydı:

Haluk Şentürk, 1974 yılında İTÜ İnşaat Fakültesini bitirir. Daha sonra çevre mühendisliği alanında master ve doktora yapar. Bu arada Amerika ve Almanya'da, bu alanda yapılan araştırmalarda görev alır. Sonra Avustralya'ya gider, orada üniversitede yardımcı doçent olarak ders verir... Ve geçtiğimiz aylarda Türkiye'ye döner.

Haluk Şentürk'ün başvurusundan sonra fakülte dekanı kendine sınav yer ve zamanını bildiren bir mektup gönderir. Sınav günü istenilen yere giden Şentürk'e sınavın ertelendiği söylenir. Dekan telaşlı görünmektedir ve bölüm başkanı dekanın yerine konuşmaktadır.

Üniversite komedi artık başlamıştır! Şentürk sınav tarihinin kendine bildirilmesini beklerken, 30 Ekim 1991 günü Dekan imzasıyla gelen yazı aynen şöyledir:

"Fakültemiz Çevre Mühendisliği Bölümü'nde açık bulunan yardımcı doçent kadrosuna atanma isteğiniz, yapılan sınav sonucunda sınav jürisi tarafından yeterli görülmemiştir. Başvuru evraklarınız ve yayınlarınız ekte sunulmuştur. Bilgi ve gereğini rica ederim."

Durum inanılır gibi değildir, çünkü Şentürk herhangi bir sınava alınmamıştır! Şentürk bu durumu Dekan Bey'e bir mektupla bildirir, ama cevap alamaz. Bu arada duyar ki, ilan verilmeden başka biri buraya alınmıştır! İşin içinde bir dümen olduğu kesindir.

Haluk Şentürk Üniversite Rektörüne başvurur, yapılan işlemin açıklanmasını ister. Bir süre sonra Dekan üç satırlık bir mektup göndermiştir: «Yapılan işlemin 2547 sayılı yasanın 23. maddesine uygun olduğu anlaşılmıştır,» denilmektedir. Şentürk yeniden rektörlüğe yazar ve kendine sınav verilmeden verilmiş gibi gösterildiği ve müracaat etmemiş başka birinin başvurusuz kadroya alındığı izleniminde olduğunu ve bu nedenle mahkemeye başvuracağını söyler. Yine cevap gelmez. Haluk Şentürk İstanbul Birinci İdare Mahkemesi'nde dava açar ve üniversite işleminin iptalini ister. Bu arada rektörlük idaresi hakaret suçundan Haluk Şentürk aleyhine savcılığa suç duyurusunda bulunur.

Gazete kupürünü okuduktan sonra Yakup Bey'le göz göze geldik. Yakup Bey, "Söyle bakalım, okuduğun bu olayda yer alan insanlardan hangisi enayi?" diye sordu. Ne cevap vereceğimi bilemiyordum. "Bilmiyorum, ama bence üniversite haksızlık yapmış" dedim.

Yakup Bey, "Ben kimin haklı ya da haksız olduğunu sormadım. Gerçi o da sorulabilir; ne var ki, olayda işleyen iki paradigmaya işaret etmek istiyorum. Gazeteye ilan vererek boş kadroyu duyurmak yasa gereği; bu aşamada «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» paradigması hakim. İşe «tanıdık» birini almak ise «Geleneksel Otoriter Kültür»ün bir gereği. «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» paradigması açısından Bölüm Başkanı, Dekan ve Rektör'ün davranışı yanlıştır. Bu tür davranışa Aziz Nesin büyük bir olasılıkla «enayice bir davranış» diyecekti. Öte yandan «Geleneksel Otoriter Kültür» paradigmasında Haluk Şentürk'ün davranışı «enayice bir davranış» olacaktır. Mahalle bakkalı Şentürk'e, «Abi, bana niye sormadın. Sana tanıdık bulurduk. Tanıdığını olmayan kişiyi gazete ilanıyla paldur küldür işe alırlar mı?" der ve içinden, «Bu adam ne biçim okumuş; en basit durumu bile kavrayacak zekası yok» diye düşünebilir.

"Gördüğünüz gibi iki farklı görüş ve iki farklı değerlendirme ile karşı karşıyayız. «Geleneksel Otoriter Kültür» bireye ancak ilişkileri içinde değer vermekte (4. boyut), saygın görmekte (7. boyut), durumu dolaylı olarak anlatmakta (9. boyut) ve resmi makamı her tür soruşturmanın üstünde tutmaktadır (13. boyut). Mahalle bakkalı bu paradigmayı, uzun yıllar yurt dışında görev yapmış Haluk Şentürk'ten daha iyi bilir. Ama, mahalle bakkalı Amerika'ya ya da Avustralya'ya gitse ve o ülkelerde «Geleneksel Otoriter Kültür» paradigması içinde hareket etse davranışları oldukça «tuhaf» karşılanır.

Bu görüş açısı bana çok ilginç gelmişti. Ben yurt dışında bulunmadığım için Yakup Bey'in söylediklerini olduğu gibi kabul ediyordum. Ama içim rahat olsun diye Yakup Bey'e aklımdan geçen soruyu sordum ve aramızda aşağıdaki konuşma geçti:

Timur: "«Özgürlükçü Çağdaş Anlayışın» hakim olduğu bir toplumda, örneğin bir Avrupa ülkesinde ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde kişiler tanıdıklarına öncelik vermezler mi?"

Yakup Bey: "Avrupa ülkelerinde uzun süre bulunmadım; bu nedenle onlarla ilgili bir gözlemde bulunamam. Ne var ki, ABD'de görevli olarak yıllarca çalıştım. Bu gözlemlere dayanarak şu genellemeyi rahatlıkla yapabilirim: Normal koşullar altında genellikle kişinin yeteneği, becerisi ve deneyimi, onun işe alınmasında, ne kadar tanıdık olduğundan daha önemli ve etkilidir."

Timur: "Bunun dışına çıkan, tanıdığını işe almaya kalkan olmuyor mu?"

Yakup Bey: "Oluyor. Ama bunların sayısı çok az. Ayrıca, tanıdığı yetenezsiz birini, deneyimli ve yetenekli birine tercih ederek işe alan biri önemli bir suç işlemiş olarak görülüyor ve şu veya bu biçimde bir yasal işleme maruz kalıyor."

Timur: "Ne var ki, yine de oluyor. Yani bizim toplumda tümünden kayırmayla işe alınmadığı gibi, ABD'de tümünden yeteneğine bakılarak işe alınmıyor."

Yakup Bey: "Evet, bu gözleme katılıyorum. Peki, bu gözlemin sonunda, bu iki toplum arasında, bu yönden bir fark yoktur sonucuna mı ulaşmamız gerekiyor?"

Bu anda zayıf bir noktayı savunduğumu bile bile sırf karşı çıkayım diye Yakup Bey'e "Evet!" dedim.

Yakup Bey: Bir süre sustu. Yüzüme baktı. Sanki oyunumu keşfetmiş gibi gülümsedi ve konuştu. "Sizin bu tutumunuz Amerika'da çalışan bir Türk arkadaşımın tutumunu hatırlatıyor. Geçenlerde kendisiyle konuşurken üniversiteye doçent alma konusundaki gazete haberini gösterdim ve geleneksel kültür ile çağdaş anlayış

arasındaki farklılığa ilişkin yorumumu getirdim. Benim yorumumla hemfikir olmadığını belirtti ve şu gözlemlerde bulundu:

"«Şimdi çalıştığım yerde sürekli ikamet ve çalışma için gerekli kartı alabilmem için benim yeteneklerimin ABD’de kolaylıkla bulunmadığını, bu nedenle çalıştığım şirketin başka bir Amerikalıyı işe alması şansının olmadığını, beni almak zorunda olduklarını Amerikan hükümetine kanıtlamaları gerekiyor. Bunu kanıtlayabilmeleri için yapılan iş aynen beni tarif eden (neredeyse bir ismim hariç) bir ilan hazırlayıp gazetelere vermek oluyor. Başvuranları elemek için ben patronumla oturup bahaneler buluyoruz. Bu hemen hemen herkesin bildiği danışıklı bir dövüş olarak devam edegelmekte. Yoksa Amerika’da ‘Geleneksel Otoriter Kültür’ün dairesine mi girdi?»"

"Gördüğün gibi bu arkadaşın düşüncüsü de seninkine benziyor. Yani söylemek istediği şu: Türkiye ve Amerika arasında bu yönden fark yok: Biz yapıyorsak, onlar da yapıyor.

"Ben ise bu arkadaşımın durumunu farklı görüyorum. Her şeyden önce Amerika’daki şimdiki işine ilk alınırken yetenekleri ve becerisi önemli rol oynamıştır. Geçen zaman içinde şirkettekiler onu tanımışlar ve bir ilişkiler örgütü gelişmiştir. Şirket onun yetenekli olduğunu biliyor; bu nedenle ilişkilerini sürdürmek istiyor ve kanun daha başka olanaklar tanımadığı için bu oyunu oynuyorlar. Önce bunu saptamak istiyorum. Yani kişi işe ilk alınırken o işe başvuran diğerleriyle kıyasıya bir yarışma içindedir.

İkinci saptamak istediğim nokta da, ABD’de yetenekleri ve becerileri ikinci plana alarak ilişkilerinden dolayı işe almanın çok az sayıda olması, bu ülkenin aynı bize benzediğini göstermez. Eğer böyle düşünürsek, hiç bir ülke ya da ulus arasında fark göremeyiz. İngiltere’de okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 8, Kenya’da yüzde 68 ise, bu mantığa göre, iki ülke arasında bu yönden fark yok demektir; çünkü hem İngiltere’de hem de Kenya’da okuma yazma bilmeyen kişi var demektir.

"Bu mantığı rahatlıkla savunacak bir durumda iseniz, söyleyeceklerinizi merakla bekliyorum."

Timur: Gülümseyerek "İnat olsun diye konuşmuştum. Esasında söylediklerinizi anlıyorum ve yorumunuza katılıyorum" dedim.

Yakup Bey de gülümsedi. Yenilenen ıhlamurlarımızdan içerken bu yeni bakış açısının daha önce konuştuğumuz trafik afeti, sigara afeti, dış bakımı konularıyla ilişkisini düşünüyordum. «Geleneksel Otoriter Kültür» kalıplayıcı aile ortamına temel mi oluşturuyordu? «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» geliştiren aile ortamına daha mı uygundu? Bu konuda karar vermek güçtü. Yakup Bey’e kafamdan geçenleri söyledim.

Timur: "Yakup Bey sizce «Geleneksel Otoriter Kültür» ile kalıplayıcı yetiştirme ortamı arasında bir ilişki var mı?" diye sordum.

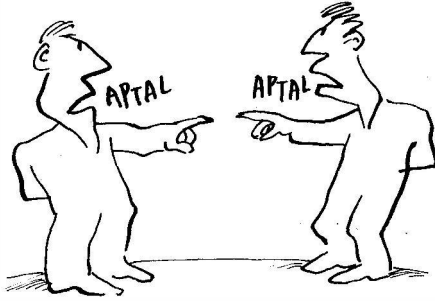
Yakup Bey: "«Geleneksel Otoriter Kültür»ün temel felsefesi, paradigması ile «kalıplanmış» insanın temel tutumu, paradigması arasında büyükbenzerlik vardır. Yalnız şunu unutma. Türkiye’de «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ı temsil ettiğini iddia eden birçok doktor, profesör gibi meslekleri olan okumuş kişi, aslında «Geleneksel Otoriter Kültür»ün temel felsefesi, paradigması ile «kalıplanmış» insan yaşamlarını sürdürmektedirler. Sigara içmeye devam eden bir doktorun bu davranışının altında onun «kafasının kalıplanmışlığı» yatar. «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ın hakiki felsefesini, ruhunu yaşayan bir insanın «kalıplanmış» bir insan olarak kalması olanaksızdır.

«Geleneksel Otoriter Kültür» ile kalıplayıcı yetiştirme ortamı arasında bir ilişki var mı?’ sorunuza ‘Kesinlikle evet’ diyeceğim. İlerideki buluşmalarımızda bu soruya ilişkin tartışmalara yine dönebiliriz. Onun için temel paradigmaların benzerliğinin ötesinde «Geleneksel Otoriter Kültür» ile kalıplayıcı yetiştirme ortamı arasındaki ilişkiden şimdi söz etmeyeceğim.

Yargılama, Yargılama, Yine Yargılama

Yakup Bey, "Bu iki paradigmayı iyice anlamadan Türk insanının düşünüş, duyuş ve davranışını açıklamak zorlaşır. Bu nedenle Türk psikoloğu, Türk insanının davranışı incelerken her iki paradigmayı da göz önüne almak zorundadır" diye konuşmasını sürdürdü:

"Timur Bey, bu iki paradigmayı, bu iki dünya görüşünü çoğu kez duygusal olarak algılarız ve nötr bir anlayıştan uzaklaşırız. Bazı yazarlar «Geleneksel Otoriter Kültür» paradigmasından kaynaklanan duygu, düşünüş ve davranışları olumsuz karşılarlar. Bu tür davranışların bugünün Türk toplumunda yer almamasını isterler. Ne var ki, diğerleri «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ın getirdiği ya da getirebileceği her tür değişikliğin karşısında yer alırlar. Doğal olarak her yazar ve düşünür değişik konularda ve değişik derecelerde görüşlerini bildirdiğinden benim şurada şimdi yaptığım türden bir genelleme gerçeğe pek uymaz. Ama bakın size bazı örnekler vereyim" diyerek daha başka bazı gazete kupürleri çıkardı.

İlk kupür 12 Temmuz 1992 tarihli NOKTA dergisinde Reha Muhtar adlı yazarın köşesinde yer alan bir yazıydı. Yazının başlığı «TÜRKLER»in üstünde bıyıklarını buran, birkaç gün traş olmamış, büyük burunlu bir erkek çizimi yer alıyordu.

TÜRKLER

Gazeteleri açın bakın... Her sayfada, siyasi haberler, siyasi yorumlar... Tüm bu siyasi haberler ve yorumlar hep ne için yazılıyor?.. Daha güzel ve daha mutlu bir Türkiye için...

İyi güzel de, mutlu ve çağdaş yaşamının yolu siyasetten geçmiyor ki...

Siyaset onların içinde zincirin sadece tek bir halkası... Çağdaş yaşamın o kadar değişik unsuru var ki...

Gelin önce PIAR araştırma şirketinin bu ülkede yaşayan insanlarla ilgili yaptığı kamuoyu araştırmasının sonuçlarına bakalım...

Türkiye'de yaşayan insanların tam tamına yüzde 54'ü, yani yarısından da fazlası haftada bir kez bile yıkanmamakta...

Haftada bir kez bile çamaşır değiştirmeyenlerin oranı ise yüzde 72.

Her iki kişiden biri haftada iki kez yıkanıyor... Bunların da yarısı kazandan veya kavadan su dökünerek...

Yüzde 85'imiz evde bir hayvan beslenmesine kesinkes karşı...

Ve yüzde 78'imiz yaşamında hiç spor yapmamış...

.....

Yakup Bey, "Görüyorsunuz yazar kendi toplumuna dönük eleştiri yapmış. Eleştirisinde kullandığı ölçütler çağdaş uygarlığı benimsemiş toplumlarda kullanılan ölçütler. Bu ölçütleri kullanmanın doğal olduğuna o kadar inanmışız ki, bu ölçütlerin belirli bir kültürün, dünya anlayışının, paradigmanın ürünü olduğunu çoğu kez unuturuz."

Burada Yakup Bey'in sözünü kestim ve "Ama Yakup Bey, haftada bir kez bile yıkanmayan adam pis değil midir?" diye sordum.

Yakup Bey, "Ben askere gittiğimde ilk eğitim devresinde 6 hafta yıkanmamıştım. Babama durumu anlattığımda kendinin seferberlikte 6 ay hiç yıkanmadığını belirtti. Durum ve koşullara göre yıkanma sıklığı değişiyor.

"Burada söylemek istediğim, üzerinde durmak istediğim insanların öz değerleriyle, karakter yapılarıyla, koşullar içinde oluşan davranışlarının ayırt edilmesidir. Eğer Reha Muhtar, «Türkiye'de yaşayan insanların tam tamamına yüzde 54'ü, yani yarısından da fazlası haftada bir kez bile yıkanmamakta...» gözlemini yaptıktan sonra, «Bu durum Türklerin pis insanlar olduklarını gösteriyor» sonucuna varsa idi, hata ederdi. Aynı biçimde Aziz Nesin'in Türklerin tavırlarına bakarak, Türkler «enayi» sonucuna varması yanlış olur. Bilgisayar alanından örnek verecek olursak, bu, bilgisayarın tel ve transistörlerden oluşan donanımı ile değişik işler görmek üzere bilgisayara yüklenen programları, yazılımı karıştırmaya benzer."

Yakup Bey'den bilgisayarla ilgili örneği biraz daha açmasını istedim. Bilgisayarla ilgili örnekle konuyu daha açık seçik anlayabileceğim umudundaydım. Yakup Bey isteğimi memnuniyetle kabul etti.

"Biliyorsunuz Apple şirketi birbirinden farklı bilgisayarlar yapmakta. Bu bilgisayarlar iç işlem bellek kapasitesi, işlem hızı, veri ve programları depolama kapasitesi yönünden birbirinden farklıdır. Ne var ki, belirli bir dizi içinde aynı iç işlem bellek kapasitesi, işlem hızı, veri ve programları depolama kapasitesine sahip bilgisayarlar aynı isimle piyasaya sürülmektedir ve bunlar birbirine denktir.

"Bilgisayarlarda kullanılabilecek değişik türden programlar geliştirilmiştir. Bazı programlar, inşaat mühendisleri için oluşturulmuştur ve bina, yol ya da köprü yapımında kullanılan hesapların çözümünde uygulanır. Bazı programlar, mimarlar için yazılmıştır ve mimarın projeyi çiziminde ve görüntülemesinde uygulanır. Yazarlar ve sekreterlerin işlerini kolaylaştırmak amacıyla yazılmış programlar vardır. Muhasebeciler için, kimyagerler için, kısacası aklına gelebilecek her türlü meslek için programlar yazılmıştır ve aynı bilgisayar bütün bu değişik programları kullanabilir.

"İşte ben diyorum ki, insanoğlu ister Afrika'da, ister Amerika'da, ister Rusya ya da Türkiye'de doğmuş olsun aynı bilgisayar olarak doğmaktadır. Ne var ki, insan-bilgisayarına her ülkede doğumdan itibaren farklı kültür-programları yüklenmektedir. Bu ülkelerdeki insanların davranışları arasındaki farklar, o insanların doğumdan itibaren öğrendikleri paradigmadan kaynaklanmaktadır.

"Konuyu bu şekilde ortaya koyunca, insanın kendine değil, onun davranışını yöneten paradigmaya yönelmemiz, eğer bir suçlama yapılacaksa, o paradigmaya dönük suçlama yapmamız gerekir.

"Fakat bazı yazarlarımız maalesef, sanki Türkler düşük kalitede bilgisayarlanmış gibi, insanımızın zeka ya da öz yeteneklerini hedef almaktalar. Bu tutumun olumlu yanını göremiyorum."

Paradigma kavramının önemini şimdi daha iyi görebiliyordum. İnsanın kendini yargılama ile, o insanın kullanmakta olduğu paradigmayı yargılamak arasında ne kadar büyük fark olduğunu da görmeye başlamıştım.

Yakup Bey, önüme bir başka gazete kupürü koydu. ELELE dergisinin Ağustos 1992 tarihli sayısında «TSE DAMGALI DAVRANIŞLARIMIZ» başlıklı Hülya Vatansever'in bir yazısı vardı.

TSE DAMGALI DAVRANIŞLARIMIZ

Sadece mallarımız değil, davranışlarımız da TSE damgalıdır. Çünkü başka hiçbir ulusta olmayan davranışlara sahibiz. 41 kere maşallah! Havasından mıdır, suyundan mı, huyumuz-suyumuz bir başkadır. Bu konuda birkaç kitap yazılabilir. Ama biz yerimiz elverdiğince belli başlı örneklerimize bir göz atalım.

Yazının geri kalan kısmında değişik gözlemler belirtiliyordu. Yakup Bey'in işaretlemiş olduklarını okudum:

- *"Temizlik imandan gelir"* desek de bu hafta kalır. Bir hafta aynı iç çamaşırlarıyla gezer, parfüm kullanmayız, dişlerimizi fırçalamayız. Ama aslan gibi güçlü Türklerin sağlığını, pislik mislik bozamaz.

- İsrarcıyız. Her konuda ısrar etmeye bayılır ve hatta ısrarlarımızla karşımızdakileri bayılırtırız. "Ay n'olur bir tabak daha ye. Valla yemezsen darılırım."..

- Erkek erkeğe ve kadın kadına toplantılara bayılırız. Ne de olsa kökenimizde haremlik ve selamlık var. Erkeklerimiz kahve veya meyhanede, erkek erkeğe pişpirik oynayarak ya da kafaları çekerek geyik muhabbeti yaparlar. Kadınlar da evlerde toplanıp, pasta ve keklerle, dedikodu yapıp şişmanlarlar.

- Biz hep haklıyızdır ama herkes bizim hakkımızı yer. Çocukken küçük kardeşimiz elmamızı yer. Okulda öğretmenimiz hakkımızı yer, bizi sınıfta bırakır. İş yerinde patronumuz mutlaka hakkımızı yer. Uluslararası maçlarda, yarışmalarda, siyaset arenalarında, malumunuz, hakkımız devamlı yenir. Yeter artık hakkımızı yemeyin!..

- Kitap, gazete ve dergi okumayı sevmeyiz. Hatta okumaktan nefret ederiz. Bir okuyan gördük mü asla dayanamaz, *"Sen de okuya okuya hafız olacaksın be kardeşim"* diye söylenmeye başlarız.

- Renklerden korkarız. Siyah, gri ve kahverengi en sevdiğimiz renklerdir. Hepimiz bu renklerde giysilerle ortalarda dolaşırız. Kırmızılar, yeşiller ve sarılar bizim gibi ciddi insanlara göre değildir. Onları, hafif kişiler giyer.

- Başkalarının sözlerine önem veririz. Başkalarının düşüncesi her zaman kendimizinkinden önemlidir. Hep onların istediği gibi davranırız. *"Ama olur mu hiç, eve bu saatte gelersen komşular ne der?"*

- Üniformadan, polis görünüşlü sivillerden ödümüz kopar. Yolda giderken yere yatın deseler yatarız, sıraya girin deseler gireriz. Kimliklerimizi hemen çıkarır gösteririz. Bunların nedenini sormayız. Hem biz kimiz ki?

- Birey olarak son derece korkak, kalabalıkken son derece cesuruz. *"Vatan, millet, Sakarya"* diye hiç düşünmeden savaş çılgınlıkları atarız. Onun için bizde bireysel protesto asla görülmez.

- Caniliği marifet belleriz. Kızdığımızı hemen sallandırırız. *"Sallandıracaksın üç beş kişiyi Taksim Meydanı'nda bak birdaha bunlar olur mu?"...*

- *"Nikâhta keramet vardır"* bu nedenle evlenen çiftler hemen birbirlerinin gözünü oymaya, birbirlerinin hayatını kısıtlamak için ellerinden geleni yapmaya başlarlar.

- Torpil bulmadan hiçbir işimizi halletmeyiz. Okula kayıt olurken, işe girerken, askere giderken, bir evrak imzalatırken, mutlaka bir torpilimiz olmalıdır. **"Arkan varsa sırtın yere gelmez."**

• Biz öyle kural kaide bilmeyiz. Hatta biz kurallara değil, kurallar bize uyar. Trafik ışıklarının yüzüne bakan olmaz. Üst ve alt geçitler asla kullanılmaz. Şehri kır zannederiz.

• Türkçemiz lastik gibidir. Normal bir konuşmayla kelime-leri lastik gibi çeker, başka şeyler ima eder veya anlarız.

• En korktuğumuz şey birey olmak ve böylece yalnız kalmaktır. Bu yüzden hemen bir gruba dahil olur, onlar gibi giyinir, onlar gibi düşünüyoruz. Bizim kendi düşüncemiz yoktur. Grup ne derse o olur.

• Allah için kadınlarımız çok temiz ve titizdir. Evlerin içinde bir kıl çöp bulunmaz. Çünkü bütün çöpleri halıları balkondan silerken komşuların balkonuna atarlar.

• Bizim, ama hepimizin cereyan fobisi vardır. Cereyanda kalmaktan, üşütüp hastalanmaktan ödümüz patlar. Sıcak yaz günleri bile otobüslerin, arabaların, camları kolay kolay açılmaz, açılrsa da hemen kapatılır. Aman, cereyanda kalıp hasta mı olalım?

Yakup Bey, "Hülya Vatansever keskin bir gözlemci. Okuduğun ifadelerden de anlayabileceğin gibi Hülya Hanım «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış» paradigmasının gözlüğünü takarak, öbür paradigmanın ürettiği davranışları değerlendirmiş bulunuyor. Bu demek değildir ki, Cumhuriyet hükümetlerinin Türkiye'de gerçekleştirmek istediği paradigma değişimini bütün eğitilmiş Türkler aynı biçimde değerlendiriyor. Daha önce söylediğim gibi biz Türkler çifte paradigmalı olduk. Bazılarımızda eski paradigma, bazılarımızda da yeni paradigma baskın olabilmektedir. Örneğin, şu haberde yeni paradigmanın öyle pek beğenilecek yanı olmadığını söyleyen bir doçentten söz edilmektedir."

Yakup Bey 15 Şubat 1993 günü Hürriyet gazetesinden bir haberi önüme koydu. Haberin başlığı ve içeriğinin bazı kısımları işaretlenmişti. Altı çizilerek işaretlenen kısımlar şuydu:

Nurcu Doçent: Cumhuriyet zındık düzeni

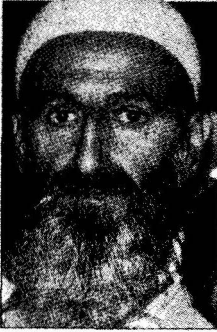
Konya Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Doçent Dr. Ahmet Akgündüz, Said-i Nursi ile ilgili konferansta, Cumhuriyet rejimi için, 'zındık düzeni' deyimini kullandı.

.....

Said-i Nursi'nin Kuvay-i Milliye Hareketi'ne de katıldığını belirten Akgündüz, "Ancak Bediüzzaman bir zındık düzeni kurulduğunu görünce Ankara'daki yönetici kadroları ile ilişkisini kesmiştir" dedi. Cumhuriyeti 'İstibdat Düzeni' olarak tanımlayan Akgündüz,

Yakup Bey, "Doçent Dr. Ahmet Akgündüz bu düşüncesinde gayet tabii yalnız değildir. «Geleneksel Otoriter Kültür» gözlüğüyle Cumhuriyet hükümetlerinin getirmeye çalıştıkları «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»a bakarak tedirginlik duyan, yeni paradigmanın bizim özümüze ters düştüğünü düşünen birçok kimse vardır."

Takke davası

MALATYA, (hho)

- **ŞİKÂyet** dilekçesi vermek için gittiği savcılıkta, tüm ikazlara rağmen başındaki takkeyi çıkarmadığı için hakkında dava açılan Abdullah Bulut'un (solda) duruşması sırasında bir grup, tekbir getirdi.
- Geçen nisan ayında kızı kaçırılan ve şikâyet için Cumhuriyet Savcılığı'na giden 51 yaşındaki bakkal Abdullah Bulut, başındaki takkeyi çıkarması için Savcı Ahmet Hastürk tarafından ikaz edildi. "Ben bu takkeyi Allah'ın huzurunda çıkarmıyorum. Takke takmaktan gurur duyuyorum. Takkem; namusum, şerefim ve her şeyimdir" diyen Abdullah Bulut hakkında savcı yasalara muhalefetten iki ay hapis istemiyle dava açtı.
- Malatya Sulh Ceza Mahkemesi'nde tutuksuz yargılanan Abdullah Bulut'un duruşması sırasında, yaklaşık 100 kişilik bir grup Adliye'de toplandı. Bir süre koridorlarda ve bahçede kalan grup, daha sonra tekbir getirmeye başladı. Adliye'de dışarı çıkmak isterken bazı camıları kıran grup daha sonra dağıldı. Duruşma ileri bir tarihe bırakıldı.

(Hürriyet, 3 Temmuz 1992)

Yakup Bey «Takke davası» başlıklı bir gazete kupürü gösterdi. Hürriyet gazetesinin 3 Temmuz 1992 günkü sayısında yer alan haberde şunlar yazılıydı:

Geçen nisan ayında kızı kaçırılan ve şikâyet için Cumhuriyet Savcılığı'na giden 51 yaşındaki bakkal Abdullah Bulut, başındaki takkeyi çıkarması için Savcı Ahmet Hastürk tarafından ikaz edildi. "Ben bu takkeyi Allah'ın huzurunda çıkarmıyorum. Takke takmaktan gurur duyuyorum. Takkem; namusum, şerefim ve her şeyimdir" diyen Abdullah Bulut hakkında savcı yasalara muhalefetten iki ay hapis istemiyle dava açtı.

"Aziz Nesin, Doçent Akgündüz ve Abdullah Bulut için «enayi» ya da «aptal» kavramını uygun görebilir. Buna karşılık Doç. Dr. Ahmet Akgündüz ve bakkal Abdullah Bulut, «hakikatleri» göremediği için, Aziz Nesin'in kendisinin zihinsel yeteneklerini yetersiz bulabilirler."

"Ben bu insanların zeki ve yetenekli olduklarını kabul ediyor, sadece kullanmış oldukları paradigmaların, dünyaya ve kendilerine bakarken kullandıkları gözlüklerin farklı olduklarını söylüyorum."

Abdullah Bulut'un takkesini çıkarmaması ile ilgili haber beni düşündürmeye devam ediyordu. Ne düşündüğümü kendim de bilmiyordum, ne var ki Yakup Bey'le bu konuda konuşmak istiyordum. Aramızda aşağıdaki konuşma geçti:

Timur: "Yakup Bey, Abdullah Bulut kızı kaçırıldığı için Cumhuriyet Savcılığı'na gidiyor. Kanunu kendi eline alıp kızını kaçıranın peşine düşeceği yere, ya da mafya babalarına gidip onlardan adalet arayacağı yerde, iyi bir vatandaş olarak Cumhuriyet Savcılığı'na gidip adaleti devlet aracılığıyla arıyor. Savcı bu vatandaşa yardım elini uzatacağı yerde neden onun takkesiyle uğraşmaya başlıyor?"

Yakup Bey: "Bana öyle geliyorki, savcı devletin vatandaşlara hizmet etmek için var olduğunu düşünmüyor. «Geleneksel Otoriter Kültür» ile «Özgürlükçü Çağdaş Anlayış»ı karşılaştıran tablodaki 13. boyutu hatırlıyor musun? Çağdaş anlayışı temsil etmesi gereken savcı bu tutumuyla aslında otoriter tutumu temsil ediyor. Savcının davranışı «kalıplanmış» bir davranış."

Timur: "İkinci sormak istediğim de Abdullah Bulut'un cesurca karşı koyuşu ile ilgili. Bu davranışı ile Abdullah Bulut bireysel bir davranış göstermiyor mu?"

Yakup Bey: "Herhalde bu sorunuzun altında şöyle bir soru daha var: Dindar biri olarak Abdullah Bulut'un «kalıplanmış» biri olmasını bekleriz. Ne var ki, savcıya karşı bireysel cesur bir davranışta bulunuyor. Burada bir çelişki yok mu?"

Timur: "Evet, aslında sormak istediğimi siz daha iyi ifade ettiniz."

Yakup Bey: "Abdullah Bulut'un davranışı cesur bir davranış; insanın kuvvetinden kaynaklanan cesur bir davranış. Abdullah Bulut'un «kalıplanmış» biri olduğunu onu tanımadan söyleyemeyiz. Bir kişinin dindar olması onun ille de «kalıplanmış» olduğu anlamına gelmez. Eğer Abdullah Bulut dinin temelindeki ilkeîer çerçevesinde kendi anlayışını geliştirmiş ise, bence ona «kalıplanmış» insan diyemeyiz. Eğer dini bir dizi kurallar ve ritüeller olarak görüyorsa ve kendi içine sindirmeden bu kalıplara körü körüne

uyuyorsa o zaman «kalıplanmış» bir insan olur. İster «kalıplanmış» ister «gelişmiş» olsun her insan cesurca davranışta bulunabilir. Söz konusu olan şeyin kişinin iç dünyasında ne gibi bir manidarlık ifade ettiğine, kendi özüne ne kadar yakın hissettiğine göre tepkisinin şiddeti değişir."

Timur: "Ben Abdullah Bulut'a yakınlık hissettim. İnsan kendi ülkesinde kendi inançlarıyla ahenk içinde yaşayamaz mı? Hem devlet olarak bu vatandaştan vergi alacaksın, hem de inandığı gibi giyinmesini yasaklayacaksın. Bu bana ters geliyor!"

Yakup Bey: "Bu konu sadece ucu görünen büyük bir buzdağına benziyor. Konunun ayrıntılarına girecek olursak çok karmaşık bir tablo ile karşılaşırız. Belki bu konuyu başka bir dizi buluşmamızda ele alırız. Ama benim açıklamaya devam etmek istediğim paradigma konusunun senin kişisel yaşamınla ilişkisi. Onun için bu büyük buzdağını şimdilik olduğu yerde bırakalım. Şunu söylemekle yetineyim: Abdullah Bulut olayı ile senin ifade ettiğin duygular bende de var."

Bir süre sustuktan sonra Yakup Bey önüme otuzdan fazla gazete kupürü koydu. "Bu haber ve yorumların hepsi «paradigmaların kavgası» diyebileceğim yukarıdaki türden ifadeleri, algı ve yorumları içermektedir. Hemen hergün her gazete ve dergide bu tür yorum ve haberlere rastlarsın. Burada tekrar tekrar aynı şeyden söz etmek bize bir yarar getirmeyeceğinden, daha fazla örnek vermek istemiyorum" dedi ve gazete kupürlerini alarak yeniden zarfa koydu. Ben yorulmuştum. Tartıştığımız konular heyecanlanmama sebep oluyordu. Ne var ki, Yakup Bey'in yargılamayan, anlamaya yönelik tutumu beni etkilemişti. Kendisine duyduğum hayranlık biraz daha artmıştı.

Bardağında kalan ıhlamuru bir yudumda bitirdikten sonra bana, "Timur Bey, şimdi söyleyin bakalım, Türk halkı aptal mı?" dedi.

Çok ciddi bir tavır takınarak, "Yakup Bey, hangi davranışa, kimin gözlüğüyle baktığınızı söyleyin, ben de ona göre o kişinin aptal ya da akıllı olduğunu size söyleyeyim" dedim. İkimiz de güldük.

Vakit geç olmuştu. Biraz havadan sudan konuştuktan sonra iki gün sonra buluşmak üzere oradan ayrıldım.

**İnsanların büyük çoğunluğu
tüm mutluluklarını
bir başka insanın eline bilerek koymaya
çalışır.
Bu tür mutluluk arayışı
insanın olgun olmadığını gösterir.
Olgun insan
mutluluğunun temelini
kendi içinde olduğunu
bilir.
QUENTIN CRISP**

9

İÇ VE DIŞ BAŞARI

Yakup Bey'le tekrar buluştuğumuzda, kendimi paradigma kavramını ayrıntılarıyla anlamış bir insan olarak görüyordum. Böylesine önemli bir kavramı şimdiye kadar ne lisede ne de üniversitede hiçbir derste öğrenmemiş olmamı hayretle karşılıyordum. Birçok konudaki zihin bulanıklığım bu kavram sayesinde açıklığa kavuşmaya başlamıştı.

Yakup Bey'le Beyazıt Camii'nin çayevinde buluşup her zaman oturduğumuz masaya yöneldiğimizde orada başkalarının oturduğunu gördük. Yakup Bey hiç umursamadan köşede başka bir masaya oturdu. Bana baktı ve "Her zamanki masamıza oturamadığımız için canınız sıkıldı mı?" diye sordu. Duygumu saklamadım, "Evet, biraz" diye cevap verdim.

"İnsan ne kadar çabuk tutkunluklar geliştiriyor, değil mi?" diye güldü.

Bu gözleminin altında bana söylemek istediği önemli bir mesaj varmış gibi geldi ama, o bana fırsat vermeden hemen konuya girdi.

"Hatırlarsan, önce «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insan paradigmaları üzerine konuştuk. Daha sonra paradigma kavramının ne kadar kapsamlı olduğunu göstermek için kültür ve toplum olaylarından örnekler aldık. «Türk halkı aptal mı?» diye sorarak «Geleneksel Otoriter Kültür»

ve «Çağdaş Özgürlükçü Anlayış» adını verebileceğimiz iki tür paradigmanın toplumumuzda, hatta birey olarak içimizde yan yana yaşadığını, çoğu kez de birbirleriyle çatışma içinde bulunduğunu gözlemledik."

Bir süre sustu. Galiba bugünkü inceleme konusunu düşünüyordu. Çaycı ıhlamurları getirmişti. Gelen ıhlamurdan bir yudum aldı ve konuşmaya başladı:

"«Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların kendilerine özgü paradigmaları olduğunu artık biliyorsun. «Kalıplanmış» insanın duygu, düşünüş ve davranışları, onun kendi paradigma düzeninin ürünü olduğu gibi, «gelişmiş» insanın duygu, düşünüş ve davranışları da onun kendi paradigmasının ürünüdür. «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların olaylar karşısındaki duygu, düşünüş ve davranışları, olayları değerlendirişleri, kullandıkları paradigmaları nedeniyle farklıdır. Bu farklılığı en iyi «başarı» anlayışında görürüz."

İhlamurundan bir yudum daha aldıktan sonra konuşmasına devam etti. Defterimi çıkarmış konuşmanın ana hatlarını yazmaya başlamıştım.

İç ve Dış Başarı

"Başarıyı iç ve dış başarı olmak üzere iki temel kategoride düşünebiliriz. Kişinin sağlıklı duygu, düşünüş ve davranışlar ortaya koymasını, iletmesini ve paylaşmasını kolaylaştıran psikolojik gelişmeler iç başarıya örnektir. Birdenbire hiddetlenme huyu nedeniyle çoğu kere istemeden çocuklarının ve eşinin gönlünü kıran birinin, daha sakin ve sevecen olma yolunda gösterdiği psikolojik gelişme iç başarıya örnektir.

"Başka bir örneği sigara tiryakisi anne ya da babadan verebiliriz. Sigara içmenin yüzde 86'nın üstünde akciğer kanserine yol açtığını bilen ana ya da baba iki aşamada iç başarı gösterebilirler: 1) Çocukların bulunduğu ortamda sigara içmeyerek; 2) tümüyle sigara içmeyi bırakarak.

"Çocuklarının yanında sigara içen, onların sigara dumanı içinde uyumalarına yol açan ana-babalar, çocukların körpe ciğerlerini kanser olma yönünde etkiledikleri gibi, erken yaşta onları sigara tiryakisi olmaya da itmektedirler. Bunu bilen ana-baba, çocuklarını daha sağlıklı bir ortamda yetiştirmek için kendi tiryakiliklerini önleyebilecek psiko-

lojik bir gelişme gösterebilirse, önemli bir iç başarı elde ederler. Daha da önemli bir iç başarıyı, sigarayı tümüyle bıraktıkları zaman göstermiş olurlar.

"Kişi kendi yaşamına değer vermese bile, çocuklarının analı-babalı büyümesine önem verebilmelidir. Çocukların sağlıklı ve mutlu bir yaşam içinde gelişmeleri ana-babanın sorumluluğudur. Sağlıklı ve mutlu olan ana-babanın, büyük olasılıkla çocukları da sağlıklı ve mutlu olur. Sağlıklı ve iyi ana-baba olma isteği sayesinde sigara tutkunluğundan vazgeçebilen insan önemli bir iç başarı kazanmış olur.

"İç başarıya ulaşmış başka bir insan örneği olarak, kişisel bütünlüğünü geliştirerek yalan söyleme alışkanlığını bırakabilen ve en zor durumlarda dahi doğruyu söyleyebilen insanı verebiliriz."

Yakup Bey'in söylediklerinden kişinin her durumda, neticesi ne olursa olsun, mutlaka doğruyu söylemesi gerektiği sonucunu çıkardım. Fakat bazı durumlarda yalan söylemek, yani gerçeği olduğundan farklı göstermek ya da olduğu gibi göstermemek, çıkarlarımız yüzünden değil de, bir başkasını üzmemek ya da korumak için yapılyorsa bunu farklı bir durum yarattığını düşündüm. Bu düşüncenin etkisi altında sorumu yönelttim:

"Yakup Bey, değer verdiğiniz bir insanın çocuğu uyuşturucu alışkanlığından tamamiyle kurtulmuş olsun. Babası çocuğunun uyuşturucu alışkanlığı geliştirip, sonuçta bu alışkanlıktan kurtulduğunu bilmiyor; siz biliyorsunuz. Bu bilgiyi babaya söylememekle yalan mı söylemiş oluyorsunuz? Bu bilgiyi söylediğiniz takdirde baba ile oğlu arasında ortaya çıkabilecek ilişki sorunlarının sorumluluğunu üzerinize almanız gerekecek. Bu tür bir sorumluluk altına girmeniz için önemli bir neden var mı?"

Yakup Bey beni dikkatle dinledi. Bir süre düşündükten sonra, "Verdiğiniz örnekte, oğlu ile ilgili bilgiyi babaya söylemek yersiz bir davranış olarak gözüküyor. Ama, bu örnekle benim söylediklerimdeki bir eksikliği belirtmiş oldunuz. Herhalde benim vurgulamak istediğim önemli yön, kişinin ana değerlerini koruması ya da en azından harcamaması. Yani kişi kendi değerleri pahasına yalan söylememeli; gözünde kendini değersiz kılacak davranışlardan kaçınacak gücü bulmalı.

"Yalan söylemenin temelinde korku yatar. Korkunun temelinde de kişinin kendine güvensizliği bulunur. Kişinin kendini değerli görerek temel yaşam korkusundan kurtulabilmesi dev bir başarıdır."

Yakup Bey "dev bir başarı" derken yüzünde öyle bir ifade vardı ki, bu konuda kişisel deneyimi olduğu izlenimini elde ettim. İhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra konuşmasına devam etti:

"Dış başarı, başkaları tarafından gözlenebilen, ölçülebilen nesne ve davranışları içerir. Parasal yönden zengin olma, şöhrete kavuşma, mevki ve kudret sahibi olma hemen akla geliveren örneklerdir."

(Cumhuriyet Hafta, 17-23 Temmuz 1992)

"Çoğu insan istediği para, mal, şöhret gibi dış başarıyı kazanmak için iç dünyasının gelişimini ihmal eder. İç dünyasının gelişimini ihmal pahasına dış başarıya ulaşan kişi, ancak dış başarıyı elde ettikten sonra yaşamındaki dengesizliğin farkına varmaya başlar. Bu nedenle dış başarıyı elde eden kişi, çoğu kere, gittikçe artarak iç uyum, kişisel ahenk aramaya başlar. Daha önce umursamadığı ilişkilerde samimiyet, derinlik ve dürüstlük gibi konular birdenbire önem kazanmaya başlar.

"Ne var ki, iç dünyanın gelişimini ihmal pahasına dış başarıyı sağlayanların iç başarıyı sağlamaları o kadar kolay olmaz."

Burada Yakup Bey konuşmasını yavaşlattı ve her cümleyi, benim deftere yazmama olanak sağlarcasına, yavaş yavaş söylemeye başladı.

"Bir insanın iç başarısının önemini kavraması ve o yönde gelişim gösterebilmesi için önce temel paradigmasının farkına varması gerekir."

"Kişi ancak farkına vardıktan sonra paradigmasını değiştirme olanağına kavuşur. İç başarıya ulaşabilmek için eski paradigmanın değiştirilmesi gerekir."

"Kişiler algılama paradigmalarını değiştirdikçe kendilerini değiştirmiş olurlar."

"Kişi değişince içinde bulunduğu durumu değiştirir; durum değişince sorun değişir."

Söylediklerini yazıp bitirinceye kadar başka bir şey söylemedi, sadece ıhlamurundan birkaç yudum aldı. Ben yazmayı bitirince yine konuşmaya başladı.

Bir Örnek

"Söylediklerimi açıklığa kavuşturmak için örnek vereyim. Örneğin anlaşılabilirliği için akılda tutulması gereken husus şudur: «Kalıplanmış» insan paradigması ancak dış başarıyı tanır. Çünkü iç başarı her şeyden önce kişinin özneliliği ve tekliğini tanımayı ve buna önem vermeyi gerektirir. Bu tür bir tanıma ve önemseme ise ancak «gelişmiş» insan paradigmasında ortaya çıkabilir. Şöyle bir örnek ile açıklamamızı sürdürelim:

"Yılmaz, lise son sınıf öğrencisidir ve hem fen derslerinde hem de müzik alanında son derece başarılıdır. Matematik, geometri, fizik, kimya ve biyoloji gibi derslerin tümünden en üst notları almasının yanı sıra yazdığı şiirleri besteleyerek beğenilen müzik eserleri de verebilmektedir.

"Yılmaz'ın ana-babası «kalıplanmış» iseler, bu durumu tamamiyle dış başarı kavramlarıyla algılayacaklardır. Yılmaz'ın seçeneklerini «Hangi seçenek daha çok para, şöhret, mevki, kudret getirir?» biçiminde değerlendireceklerdir. En çok dış başarı getirecek seçenek «doktor olmak» ise, çocuk tıp fakültesine gönderilir; yok eğer «mühendis olmak» daha çok para ve şöhret getirecekse o zaman mühendis olmasına karar verilir. «Kalıplanmış» ana-baba, eğer «müzisyen olmak» en yüksek dış başarıyı getirecekse, çocuklarının müzisyen olmasını da kolaylıkla onaylar. Bütün kararlar, ana-baba tarafından, dış başarının türü ve miktarını belirleyen kalıplar çerçevesinde verilir.

"Yılmaz'ın ana-babası «gelişmiş» insan paradigması içinde düşünüyorlarsa, o zaman Yılmaz'la başka türden bir ilişki kurarlar. «Gelişmiş» insan modeli içinde ana-baba, «Oğlum bu senin hayatın, kendin karar ver, ne halin varsa gör!» deyip işi bırakmaz. Aktif biçimde Yılmaz'ın karar verme mekanizmasının bir parçası olurlar. Yılmaz «Ben doktor olmak istiyorum,» derse, ana-baba tanıdıkları doktorlarla Yılmaz'ın konuşmasını, onların meslek yaşamlarının iç hikayesini öğrenmesini sağlarlar. Sadece doktorlarla değil, çocuklarının mühendislerle, işadamlarıyla, müzisyenlerle sistematik olarak görüşmeler yapmasına, onların yaşamlarının değişik yönleri hakkında bilgi edinmesine özen gösterirler. Yılmaz'ın elde edebileceği bütün bilgilerin ona ulaşmasına yardımcı olurlar.

"Bütün bu süreçlerin sonunda Yılmaz bir meslek üzerine karar verdiği zaman, yine bu kararı kabul edip pasif olarak bir köşeye çekilmezler; oğullarıyla sürekli konuşarak, açık iletişim kurarak⁽¹³⁾ niçin bu seçimi yaptığının iyice bilincine varmasını sağlarlar. Bu süreç içinde hiçbir meslek ya da amaç çocuğa empoze edilmez; üzerinde ısrarla durulan çocuğun bilinebilecek her şeyi öğrendikten sonra, bilinçli olarak kendi istediği yönde karar verebilmesidir.

"Yılmaz bu tür özgürlük, saygı ve sevgi ortamında, seçeceği mesleğin kendine getireceği iç doyum ve huzuru, seçtiği mesleğin yaşam amaçlarıyla uyuşup uyuşmadığını doğal olarak gözönüne alacaktır. İç ve dış başarının kesiştiği optimum noktayı bulma çabasında kendine gerekli her türlü yardım yapılacaktır. Ana-baba aktif biçimde sürekli iletişim kuracak, ama son kararı verme yetkisini Yılmaz'a bırakacaktır.

"Dış başarıya yönelmiş «kalıplanmış» ana-baba Yılmaz namına karar verirken «Başkaları ne der?», «Yılmaz başkalarınca nasıl başarılı görülür?» soruları çerçevesinde düşünür. İç ve dış başarının dengesini arayan «gelişmiş» ana-baba, «Doyumlu, sağlıklı ve etkili bir yaşamı bulmasında Yılmaz'a nasıl yardımcı olabiliriz?» çerçevesinde düşünmektedir."

Yakup Bey ciddi mi konuşuyor, yoksa şaka mı yapıyor diye yüzüne dikkatle baktım. Çocuğunun yaşamıyla böylesine ilgilendiği halde ona düşüncelerini empoze etmeyen ana-baba görmemiştım. Sadece ana-baba değil, gence böylesine yardımcı olan, ama yardım çabası içinde ona kendi düşüncesini empoze etmeyen bir yetişkin gördüğümü hatırlamıyordum. Bu yetişkinlere öğretmenler de dahildi. Yakup Bey'e sordum.

(13) *Yeniden İnsan İnsana* kitabımda bu kavramlar ayrıntılarıyla tartışılmıştır.

"Siz hiç böyle ana-baba gördünüz mü? Yani hayatta gerçekten böyle ana-babalar oluyor mu, yoksa konuyu iyi anlayayım diye mi bu tipleri hayalinizde canlandırıyorsunuz?"

Yakup Bey'in yüzünde bir hüznün belirdi. Bana şefkatle baktı.

"Ne demek istediğini anlıyorum, Timur Bey" dedi. "Ama emin olun, böyle ana-babalar, öğretmenler, yetişkinler var."

Bir süre konuşmadı; sanki hayale dalmış gibiydi. "Ama, büyürken kendi çevremde ben böyle bir insan görmedim" diye sözüne devam etti:

"Verilen örnekteki «gelişmiş» ana-baba gibi davranabilmek sanıldığı kadar kolay değil. Bu tür davranışın temelinde önemli ilkeler yatmaktadır; bu ilkeler başlı başına bir yaşam felsefesi oluştururlar. Verilen örnekte çocuklarını kendi beklentilerinden, paradigmalarından ayırıp, onu olduğu gibi, nasıl ise öyle kabul etmeye hazırlanan bir ana-baba görüyoruz. Ana ve babalık yapmayı, çocuklarına özgü özellikleri tanımak, onları desteklemek ve geliştirmek olarak görüyorlar. Kendi iç değerlerinin ötesinde, çocuklarının varoluşunu görüyorlar."

Yakup Bey burada konuya biraz daha açıklık getirmek gereğini duymuş olmalı ki, yeniden daha önce verdiği örneğe döndü.

"«Gelişmiş» ana-babanın temel aldığı bazı ilkelere işaret edebiliriz. Bu ilkeler:

"1. Yılmaz tektir, emsalsizdir. Bu nedenle Yılmaz'ın başarı ve başarısızlıklarının diğer kimselerinkiyle karşılaştırılmaması gerekir. Olumlu ve olumsuz ödüllendirmelerle Yılmaz'ı yönlendirip başkalarına benzetmemeye özen göstermeliyiz.

"2. Yılmaz'ın kendine özgü gelişecek yetenekleri vardır.

"3. Yılmaz kendine yararlıyı ve yararsızı ayırt edebilecek güç ve yetenektedir.

"4. Yılmaz hiç kimseye benzemese dahi, değerli ve sevmeye layık bir insandır.

"Bu ilkeleri kabul ederek çocuğuyla ilişki kurabilen ana-babalar önemli bir iç başarıyı kazanmış kişilerdir."

Bu arada Yakup Bey uzanıp önümdeki kağıdı aldı ve üzerine İngilizce bir satır yazdı.

Denge Nerede?

"Buraya beğendiğim bir yazarın adını yazdım. Stephen Covey, «başarı» konusunda ABD’de son iki yüz yılda «başarılı insan» üzerine yazılanları gözden geçirdiğinde ilk 150 yılda Amerikan toplumunun daha çok iç başarıya önem verdiğini görüyor. Ne var ki son 50 yıldır başarılı insan üzerine yazılanlar, dış başarıya ağırlık veriyorlar."

Bana dönerek, "Sizce Türk kültüründe iç başarıya mı, yoksa dış başarıya mı daha çok önem veriliyor?" diye sordu.

Babamın anlattığı bir masalı hatırladım. Bir köylü oğluna, "Sen adam olmazsın" dermiş. Adamın oğlu vezir olmuş ve babasını sarayına çağırılmış. Makamına kurularak, "Bana «Sen adam olmazsın» derdin, bak vezir oldum" demiş. Baba, «Ben sana vezir olamazsın, demedim, adam olmazsın dedim» diye cevap vermiş.

Bu masalı Yakup Bey’e anlattım. "İç ve dış başarıya güzel bir örnek" dedi.

Bugünkü Türkiye’de bütün yayın organlarının dış başarıya dönük oldukları izleniminde olduğumu söyledim. "Sağlam kişilik, dürüst ve iyi bir insan olmanın değeri, eğer bu meziyetler para ve şöhret getiriyorsa var, aksi halde, meziyetler sanki zayıf insan olmanın belirtileri olarak anlaşılıyor izlenimdeyim" dedim.

Yakup Bey güldü, "Umarım Nesrin’le ilişkini gözönünde tutarak bu sonuçlara varmıyoursundur" dedi. İç ve dış başarı konusunu tartışırken Nesrin’le olan ilişkiyi hiç düşünmemiştim; ne var ki, Yakup Bey söyledikten sonra birden bire aklıma geldi.

"Yakup Bey, aslında Nesrin beni dış başarımlı olmadığım nedeniyle reddetmedi mi?" diye sordum.

Gülerek bana baktı ve "Daha zengin sosyal ortama girmek amacıyla Nesrin’le evlenmek istediğinizi unutmayın. O da size onunla ilişkinizde kullandığınız ölçütler çerçevesinde cevap verdi" diyerek, Nesrin’i yaralamaya hakkım olmadığını belirtti.

"Neyse konuyu dağıtmayalım; dış başarının daha üstün tutulduğu bir sosyal ortamda yaşadığımızdan şüphe etmiyorum" diyerek tıhaya önce sorduğu soruya kendi cevap verdi.

"Birisi, «Kızım evleniyor,» dese, hemen «Damat ne iş yapıyor?» diye sorarız. «Arabası var mı? Evi, malı mülkü var mı?» diye damadın «başarı» derecesini saptamak isteyenler de az değildir."

Burada Yakup Bey'e benim başımdan geçmiş olan aşağıdaki olayı anlattım:

"Ağabeylerimden biri benim tıp fakültesine gitmemi istiyordu. Tıp eğitimi yerine psikoloji eğitimi göreceğimi öğrenince ne kadar düş kırıklığına uğradığını hatırlıyorum. «Bari git de köprü başında dilenci ol!» sözünü kırgınlık ve kızgınlığını dile getirmek için kullanmıştı. Ağabeyimin düş kırıklığının, kırgınlık ve kızgınlığının altında yatan neden yukarıda belirtilen türden temel ilkeler değil, tanıdıklarının «Kardeşinin mesleği ne, üniversiteden mezun olunca ne yapacak?» sorusuna vereceği yanıtın niteliğiydi. «Kardeşim tıbbiyeye gidiyor, doktor olacak!» yanıtının karşısında, «Edebiyat Fakültesi'ne gidiyor, psikolog olacak!» cevabı sönük ve «başarısız» kalıyordu."⁽¹⁴⁾

"Güzel örnek" diyerek Yakup Bey konuşmasına devam etti: "Dış başarıya dönük «kalıplanmış» insanların odak noktası, «Başkaları beni nasıl görür?» sorusuna dayanır. Bu odak noktası, toplumsal görünüm bilincinin ürünüdür ve, toplumsal görünüme dönük tekniklere, yüzey-sel davranış değişmelerine önem verir. Davranışların altında yatan kronik sorunlarla ilgilenmez. Başarı görünümünün, toplum simgesinin, tutum ve davranışların, beceri ve tekniklerin ürünü olarak görülür."

"İç başarıya dönük «gelişmiş» insanların odak noktası iç bütünlük, alçakgönüllülük, sadakat, hoşgörü, cesaret, hakkaniyet, sabır, çalışkanlık, sadelik, aşırıya gitmeme gibi iç psikolojik süreçlere dayanır.

"Dış başarıya önem verme geçerli bir tutumdur. Fakat onun dayanması gereken temel, iç başarı olmalıdır. İç başarıya temel olan karakterde zayıflık varsa, dış başarı getirmesi beklenen teknikler başarı yerine zarar getirecektir. Diğer yönden temeli kişisel bütünlük, alçakgönüllülük, sadakat, hoşgörü, cesaret, hakkaniyet, sabır, çalışkanlık, sadelik, aşırıya gitmeme gibi iç psikolojik süreçler üzerine kurulmuş kuvvetli karakter, insanlarda güven duygusu uyandıracak ve bu zemin üzerine kurulan etkili iletişim becerileri ilişkiye hayatiyet kazandıracaktır. Kişinin iç zenginliğine «birincil kaynak» adını verelim. Diğer yandan iletişim becerileri ve tekniklere de «ikincil kaynak» adını koyalım."

(14) Edebiyat Fakültesi psikoloji bölümüne gittiğimden dolayı utandırıldığım ve kendimi eksik gördüğümü hatırlıyorum Bu tür utandırılmaların çocuklar gençler üzerindeki etkisini *İçimizdeki Çocuk* kitabında ayrıntılarıyla tartıştım.

"Birincil kaynağı kuvvetli olan karakteri kuvvetli kişinin ikincil kaynakları, yani iletişim teknikleri yoksa, bu kişinin yaşamında bazı zorluklar olabilir. Ama bu zorluklar hiçbir zaman, iyi iletişim tekniği bilen, ama karakteri zayıf olan kişinininki kadar büyük olmayacaktır."

Yakup Bey, 4-10 Ekim 1992 tarihli NOKTA dergisinde yer alan Vehbi Koç ile yapılmış söyleşiyi önüne koydu. «ÇETİN BİR DÖNEM GEÇİRİYORUZ» başlıklı yazıda ünlü işadamına yöneltilen soruların cevapları yer alıyordu. İşaretili yerleri okumamı istediğini bildiğimden Yakup Bey söylemeden okumaya başladım.

ÇETİN BİR DÖNEM GEÇİRİYORUZ

Nokta: Sayın Koç, çalışma hayatına kaç yaşında başladınız, sosyal hedefleriniz nelerdi?

Koç: 16 yaşında işe başladım. O günden bugüne kadar aile, işime ve memleketime faydalı olabilmek için ticarette ve sanayide birtakım işler yaptım. Bu memlekette varlık sahibi olan vatandaşların, bilhassa işadamlarının kendi işlerinden başka, memleketin kalkınması ve refahı ile meşgul olmalarının lazım geldiğine inanarak Vehbi Koç Vakfı'nı kurdum. Sosyal davalara inanan arkadaşlarla beraber Türk Eğitim Vakfı ve Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı'nı kurdum.

Nokta: Hayır işlerine siz şahsen başladınız, Vehbi Koç Vakfı nasıl kuruldu?

Koç: İşe başlayıp biraz para kazandıktan sonra mahalleimde, çarşımda, halk arasında, muhtaç olanlara yardım etmekten büyük zevk almaya başladım. Şuna inandım ki, toplum içinde yardım yapanlara Allah daima yardım eder. Birkaç mislini verir.

Gerçekten de hayatımda ben bu zevkleri tattım, Allah da bana istediğimden çok fazlasını verdi. Aradan yıllar geçti. İşadamlarının hayır işlerine, sosyal bir hizmet olarak, sistemli bir şekilde başlamalarının zamanı geldiğine inandım ve bu işte birkaç örnek de vererek öncülük yapmak istedim.

Vehbi Koç Vakfı, topluluğun sosyal yardımlarını kurumlaştırmaya ve sürekliliğini sağlamak amacı ile 17 Ocak 1969'da Koç Holding'deki yüzde 8 hissemi Vakfa hibe etmek suretiyle kurulmuştur. Vehbi Koç Vakfının amacı, sosyal, kültürel ve sağlık alanlarında kamu yararına çeşitli hizmetler sağlamasıdır.

Vehbi Koç Vakfı bugüne kadar birçok eğitim ve sağlık tesisini kurarak işletilmek üzere ilgili devlet kuruluşlarına devretmiştir. Bunun yanında kendi hizmet anlayışımız içerisinde işletmesini üstlendiğimiz işler de vardır.

.....

Nokta: Türkiye'nin en çok şirket kuran işadamlarından birisiniz. Bu işin sırrı ne?

Koç: Birincisi kurduğum müesseselerin devamlılığını sağlamak (Müesseseleşmek - Profesyonel yönetim), ikincisi memleketeye faydalı bir kuruluş olarak insanlara iş imkanı sağlamak ve devlete vergi vererek bizden sonra geleceklere örnek teşkil etmeye özen göstermek...

Hayatta başarılı olmanın sırrının başkalarının tecrübelerinden yararlanmayı bilmek, verilen öğütleri can kulağıyla dinlemek, ilgili yayınları dikkatle okumak ve kazanılan bilgileri değerlendirmek olduğuna inanırım. Dolayısı ile, iş hayatımdaki başarıımı, mesai arkadaşlarımla kurduğumuz, uzun yıllar süren yakın iş birliği sağlamıştır. Bu değerli arkadaşlarımla emeği olmasaydı Koç Topluluğu bugünkü duruma gelmezdi.

Nokta: Ya Türkiye'nin geleceği?.. İlginç tartışmalarla yüklü bir dönem geçiriyoruz. Ne düşünüyorsunuz?

Koç: Çok çetin bir dönem yaşamaktayız. memleketimizi yıkmak için içeriden ve dışarıdan beslenen anarşik hareketler devam etmektedir. Bu nedenle içinde bulunduğumuz bu dönemde çekişmeleri bir tarafa bırakıp politikacılar, iş âlemi, basın, sendikalar elbirliği ile memleketimizin ayakta durmasına ve yara almamasına gayret göstermeliyiz. Hedefimiz «Bu memleket varsa, hepimiz varız» olmalıdır.

Bu parçayı okuduktan sonra bir süre sustuk. İhlamlarımızdan birer yudum aldık.

Yakup Bey, "Vehbi Koç gibi bir adamın deneyimleri yabana atılacak türden bir kaynak değildir. Psikolog ve düşünürlerimizin bu kaynaktan daha çok yararlanabilmesini isterdim" dedi.

Daha sonra önüme 13 Ağustos 1992 tarihli Hürriyet gazetesinde Ege Cansen'in köşesinde çıkan «İş Ahlakı» adlı bir yazı koydu. Bu yazıda Ege Cansen ahlakı, "Parçadan, bütünü selametine uygun davranılmasını talep eden kurallar manzumesine ahlak denir" olarak tanımlıyordu. Ve yazı şöyle devam ediyordu:

İŞ AHLAKI

Bugünkü konumuz, iş ahlakı.

Parça; iş hayatı içinde bulunan kişi veya kuruluş. Bütün; parçanın hizmet veya mal alışverişinde bulunduğu diğer kişi veya kuruluşların oluşturduğu küme.

Kimler var bu kümede? Devlet, belediye, işçiler, müşteriler, satıcılar, ödünç para verenler, pay sahipleri, çevre halkı, diğer ülkeler ve doğa.

İş hayatı içinde faaliyet gösteren her kişi (gerçek veya tüzel), bu küme elemanlarından bir şeyler alıyor. Yaşamını, ancak onlardan bir şey alarak sürdürüyor.

İşçinin emeğini, devletin ve belediyenin altyapı hizmetlerini, tasarruf sahiplerinin ödünç parasını, müşterilerinin gelirini, doğanın hammaddesini, satıcıların ürünlerini, başka ülkelerin mallarını, makinelerini, teknolojilerini kısaca dolaylı veya dolaysız temas halinde olduğu herkesten ve her şeyden bir şeyler istiyor ve bunlardan yararlanıyor.

İş hayatında faal olan kişiler, içinde bulundukları sistemden olabildiğince çok alıp ona az vererek iktisadi (rasyonel) davranışlarına inanıyor. Bir süre sonra da **"bu ortamda daha iyi işler yapmam mümkün değil, hatta yaşamamız bile bir mucize"** şeklinde yakınmalarda bulunuyor.

Acaba ortamı yaşanmaz hale kim getiriyor?

Şimdi gelelim sorunun en çetrefil yönüne.

Olaya münferit işadama açısından bakacak olursak, şöyle bir düşünce dizisi bulabiliriz.

a) Eğer total sistemi ben tek başına kollar, diğer işadamları, kıllarını bile kıpırdatmazlarsa, total sistem iyileşmez. Üstelik ben cepten vermiş olurum.

b) Eğer tüm diğer işadamları, total sistemi kollarsa, ortam çok iyi hale gelir. Benim hiçbir şey vermemiş olmam bu iyileşmeyi engellemez. Üstelik bu suretle, hem iyi bir ortamda iş yapar hale gelirim, hem de cebimden bir şey çıkmamış olur.

Bu karar verme yöntemiyle hareket eden işadamları, teker teker ele alındığında **«iktisadi»** davranmış gibi gözükürlerse de, hepsine bir arada baktığımızda gördüğümüz tablo **«gayri iktisadi»**dir.

Toplum düzeni işte bu noktada **«ahlak»** denen kurumu devreye sokmalıdır. Ahlak, yazının başında verdiğimiz tanıma göre, **«parçadan, bütünün selametine hizmet eden bir davranış biçimi»** beklemektedir.

Bugün ulaşmış oldukları medeniyet ve refah seviyesiyle bizlerin gözlerini kamaştıran bir Japonya'nın veya bir Almanya'nın toplumsal düzenlerine dikkatle baktığımızda «ahlak» kurumunun çağdaş anlamıyla ve bütün yaptırım mekanizmalarıyla devrede olduğunu derhal fark ederiz.

İktisadi problemlerin çözümünü, bilgisayarlı birkaç bilgili kişinin Ankara'da kapalı kapılar arkasında bulabileceğini sanmayalım.

Hele hele, «**Biz bu memleketi alül-ü âlâ yapmaya çalışıyoruz, sizden sadece, bize oy vermenizi istiyorum**» diyen bir zihniyete de alkış tutmamamız gereklidir.

İşadammın akıllısı da, ahlaklı olanıdır.

SON SÖZ: Bindiği dalı kesen, bindiği dalı bilmeyendir.

Ben yukarıdaki parçayı okurken çaycı ıhlamurlarımızı tazelemişti. Vehbi Koç'un söylediği ile Ege Cansen'in yazdıkları arasında tam bir anlayış birliği gördüm. Görüşümü Yakup Bey'e ilettim. Yakup Bey benimle hemfikir olduğunu söyledi ve "Bu iki yazı daha sonra ele alacağımız daha başka kavramları da içerdiğinden onlara tekrar dönebiliriz" dedi.

Yakup Bey, "Şimdi söyleyeceğim önemli" der gibi bir yüz ifadesiyle konuşmasına devam etti:

Çiftçi İlkesi

"Çiftçi, nasıl bir doğa içinde çalıştığını bilmek zorundadır. Doğanın kurallarını istediği gibi değiştiremeyeceğini bilir ve doğa kurallarını öğrenerek o kurallar içinde çalışması gerektiğinin bilincindedir. Bu nedenle iyi çiftçi zamanı geldiği zaman tohumu eker, sular, çapalar, gübresini verir ve ancak en sonunda ürün almaya hak kazanır."

"Çiftçinin uyması gereken doğa kuralları olduğu gibi insanın duygu, düşünce ve davranışına ilişkin psikolojik yönleriyle ilgili uyulması gereken doğa kuralları vardır. Örneğin eğitilmek amacıyla okula giden kişi, derslerine hergün çalışmaz, ancak sınav zamanı sınavları geçecek derecede çalışırsa, eğitimin vermek istediği ürünü alamaz. Eğitim, bitkinin ürün vermesi gibi uzun bir süreçtir ve her şeyin zamanında yapılmasını gerektirir."

"Komşuluk, arkadaşlık, evlilik, iş, idare eden-edilen ilişkileri gibi uzun süreli insan ilişkileri doğal bir sistemdir; çiftçinin toprak ve tohumla ilişkisine benzer. Uzun süreli ilişkiler toplumun temeli olacak türden ilişkilerdir ve ancak iç zenginlikler, iç başarılar üzerine kurulabilir.

"Kısa süreli yapay insan ilişkileri, yapay davranışlarla geçiştirilebildiğinden «kalıplaşmış» insan paradigması üzerine kurulabilir. Ne var ki, bu tür kısa ilişkiler uzun vadeli ilişkilere geçerken çökerler. O zaman yeniden karakterden kaynaklanan iç zenginliklere dayanmak zorunluğu ortaya çıkar. Uzun süreli ilişki içindeki insan yapay tekniklerden faydalanamaz."

"Uzun süreli ilişkiden kastınız ne, örnek verebilir misiniz?" diye sordum.

Bana cevap olarak, "Eşler arasındaki ya da çocukla ana-baba arasındaki ilişki uzun sürelidir ve yapay tekniklerden yararlanmak olasılığı yoktur" dedi.

Yakup Bey saatine baktı. Gitme zamanı gelmişti. Defterimi toparladım ve ayrıldım. Odama varınca o gün konuştuklarımızı ayrıntılı olarak titizlikle defterime yazmaya başladım.

İnsanın özgürlüğü,
kendisine yapılanlara karşı
takındığı tavırda
gizlidir.
JEAN-PAUL SARTRE

10

«GELİŞMİŞ» İNSAN PARADİGMASININ TEMEL İLKELERİ

Yakup Bey'den ayrıldıktan sonra onun doğa kuralları ile ilgili söyledikleri üzerinde düşündüm. "Çiftçinin uyması gereken doğa kuralları olduğu gibi insanın duygu, düşünce ve davranışına ilişkin psikolojik yönleriyle ilgili uyulması gereken doğa kuralları vardır. Örneğin eğitmek amacıyla okula giden kişi, derslerine hergün çalışmaz, ancak sınav zamanı sınavları geçecek derecede çalışırsa, eğitimin vermek istediği ürünü alamaz. Eğitim, bitkinin ürün vermesi gibi uzun bir süreçtir ve her şeyin zamanında yapılmasını gerektirir" demişti.

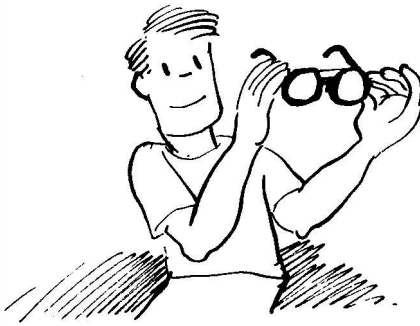
Çiftçinin uyması gereken doğa kurallarını kolaylıkla görebildiğim halde, «insanın duygu, düşünce ve davranışına ilişkin psikolojik yönleriyle ilgili uyulması gereken doğa kuralları»nı kolaylıkla göremiyordum. Bu kuralların ne olduğunu kendisine sormaya karar verdim.

Yakup Bey'le perşembe öğleden sonra buluştuk. "Gel sahile yürüelim" dedi. Beyazıt'taki Beyaz Saray'ın yanından aşağı denize doğru yürümeye başladık. Sokaklar tenhaydı. Pek araba gürültüsü olmadığından rahatlıkla konuşabiliyorduk.

Yakup Bey: "Geçen buluşmamızda konuştuklarımızla ilgili herhangi bir sorunuz var mı?"

Timur: "Geçen konuşmamızdan özet olarak anladığım şu: «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların paradigmaları birbirlerinden farklı. Bunun belirtisi başarı anlayışında görülebilir. «Kalıplanmış» kişi daha çok dış başarıya, «gelişmiş» insan ise iç ve dış başarı arasında denge kurmaya önem verir."

Yakup Bey: "Güzel özetlediniz. Bugün «gelişmiş» insan paradigmasının özelliklerinden söz etmek istiyorum" diye söze başladı.

Temel İlkeler

"«Gelişmiş» insan paradigmasının temel varsayımı şudur: **İnsanın psikolojik doğasını düzenleyen temel ilkeler, kurallardır. Bu ilkeler, özü itibarıyla her kültür ve çağda geçerli, uygulanabilirliği olan insan doğasının yönlerini ifade ederler.** Yer çekimi nasıl doğalsa ve gerçekliği varsa, «gelişmiş» insan paradigmasının temel varsayımları da doğal ve gerçekliği olan ilkelerdir."

Tam benim sormayı düşündüğüm konuda konuşmaya başlamıştı. Bu hoşuma gitti. Ne var ki, Yakup Bey temel ilkelere bahsederken hayretler içinde kalmıştım.

"Yakup Bey, bu ifade çok saltçı bir ifade değil mi?" diye sordum.

"Evet, öyle. Farkına varmış olmanıza sevindim" dedi.

"Yani siz diyorsunuz ki, kişi ister eğitim görmüş ister kara cahil olsun, ister Türkiye'de ister Japonya'da büyüsün, ister Müslüman isterse Budist olsun, hatta ister kadın ister erkek olsun bütün insanlar için geçerli bazı temel ilkeler ve kurallardır. Eğer yanlış anlamamışsam siz ayrıca, bu ilke ve kuralların zaman içinde de değişmediğini söylüyorsunuz; yani, sizin sözünü ettiğiniz kurallar bin sene önce ne kadar geçerli ise, bugün de aynı derecede geçerli."

Yakup Bey gülümseyerek yüzüme baktı. "Evet Timur Bey, doğru anladınız. Ne kadar heyecan verici bir konu değil mi?" diye biraz şaka yollu sordu.

"Biraz şoke olmuş durumdayım Yakup Bey. Benim şimdiye kadar öğrendiğim en önemli şeylerden birinin insan yaşamında salt doğruların olmadığı, her olayın içinde olduğu bağlama göre anlam kazandığı

düşüncesi idi. Bu görüşe ulaştığım için kendimi bir derece bilge görüyor ve kutluyordum. Şimdi siz üzerine basa basa, herkes için her yerde ve her zaman geçerli temel ilke ve gerçeklerden söz edince afalladım" dedim.

Yakup Bey, "Böyle afallamış olmanıza şaşırmadım. Alışılmamış bir uç fikir ortaya attım. Şimdi izin verin, konuyu geliştirmeye devam edeyim; kullandığım yaklaşımın yetersizliğini gördüğünüz an beni durdurun; o konuya özgü olarak tartışalım" dedi.

Yollar pek kalabalık değildi ve iniş aşağı yürüdüğümüzden pek yorulmadan rahat rahat konuşabiliyorduk.

"Şimdi, her yerde ve her zaman gerçekliği olan temel ilkeler bulunduğunu geçici olarak farzedin. «Gelişmiş» insan bu ilkeleri temel alsın. Doğal ve gerçekliği olan temel ilkeler üzerine kurulu paradigma, siz de kabul edersiniz ki, doğru algılama, yorumlama, tutum ve davranışlara yol açar."

Burada durdu, bana döndü, "Bunu kabul ediyor musunuz?" diye sordu.

"Evet" diyerek devam ettim: "Eğer gerçekten böyle salt temel ilkeler, gerçekler varsa, bu ilkeleri temel alan paradigma kişinin algılamasını, yorumlamasını ve dolayısıyla hem tutumunu hem de davranışını etkileyecektir. Bunu kabul ediyorum" dedim.

"Güzel. Şimdi kaldığımız yerden devam edelim" diye konuşmaya başladı.

"Eğer insanın yaşam paradigması temel ilkelere ters düşüyorsa, bu kişi sürekli yanlış algılama, tutum ve davranışlar içinde olur. Doğal ilkelere ters düşen temeller üzerine kurulan yaşam paradigması kişiye başarısızlık ve bunalım getirir. Bu kişi doğru ilkeleri bulup bunları yaşamının temeline oturtuncaya kadar deneme ve yanılma yolunu deneyecek ve bu süre içinde mutsuz olacaktır."

Sahil yoluna varmıştık. Güzel, güneşli, ılık bir gündü. Sahilde bir çayevine oturduk. İhlamurlarımızı ısmarladık. Yakup Bey'e bu çayevine sık sık gelip gelmediğini sordum, o kadar sık gelmediğini söyledi. Masamıza yerleşip, çevreye göz attıktan sonra, Yakup Bey bıraktığı yerden konuyu anlatmaya başladı.

"Paradigmanın kendinin hakikat olmadığını, gerçek zannettiğimiz bir şeyin haritası olduğunu hatırlıyorsun, değil mi?" diye bana sordu.

"Evet, hatırlıyorum" diye cevap verdim. "Bu konuda Bursa haritasını kullanarak İzmir'de adres bulmaya çalışan insan örneğini vermiştiniz."

"Doğru hatırlıyorsunuz. Şimdi birlikte düşünelim. Eğer paradigmaların ötesinde temel doğal ilkeler varsa, önemli olan, dikkat edilmesi gereken yön, yaşam paradigmaların bu temel ilkeler üzerine kurulması olacaktır. Şimdilik varsaydığımız temel ilkeler, kişinin doğasının değişmez yönlerini yansıtacaktır, değil mi?" diye bana yine bir soru yöneltti.

Eğer böyle evrensel, doğal, temel ilkeler varsa, bunların gayet tabii kişinin değişmez yönlerini yansıtmaları gerektiğini ifade ettim. Gülerek, "İyi, şimdiye kadar olan kısımda anlaştık" dedi.

"İnsan kendi doğasını yansıtan temel ilkelere uyarak, onlarla ahenk içinde yaşadığı zaman, doğal özü ile uyumlu olacağından psikolojik yönden gelişir. Psikolojik yönden gelişen, dengeli, doyumlu insanlar mutludurlar ve mutlu insanların kurmuş olduğu toplumda barış ege-men olur."

Yakup Bey konuşurken yüzüme bakıyor, yüzümde soru belirtisi görürse durmaya hazır biçimde ağır ağır konuşuyordu.

"Doğal ilkelere uyulmadan yaşandığı zaman kişi özünü bulamaz ve kalıplara sokularak kendine yabancılaşır. Özüne yabancılaşmış insan, psikolojik yönden gelişemez. Psikolojik yönden gelişememiş, dengesiz, doyumsuz ve mutsuz insanlardan oluşan toplum kalıplaşır ve stresli olur. Bu nedenle temel ilkelere uymayan bireylerden oluşan toplumun gelişmesi zamanla durur ve çöküş başlar."

Yakup Bey konuşmasına biraz ara verdi. İhlamurundan bir yudum aldı. Sandalyesinde arkaya doğru yaslandı.

"Şimdiye kadar temel ilkelerin olduğunu varsaydık. Şimdi sana deminden beri sözünü ettiğim doğal bazı ilkeler söyleyeceğim. İlkelerin ne olduğunu gördükten sonra, bu ilkeler gerçekten var mı, yok mu tartışmasını açabiliriz" diyerek devam etti. Not defterimi çıkarmıştım, doğal ilkeleri öz olarak not etmeye başladım.

"Bu ilkelere biri hakkaniyet ilkesidir. *Hakkaniyet* ilkesinden eşitlik ve adalet kavramları doğar. Hakkaniyetin tanımları, kullanıldığı bağlamlar kültürden kültüre farklı olabilir; ne var ki bir kavram olarak her kültürde vardır ve özde değişme yoktur."

Burada söze karıştım ve "Yani temel ilkelerin kendilerini ifade tarzları ve kullanıldıkları bağlamlar görelî, ama ilkenin özü salttır diyorsunuz; doğru anlıyor muyum?" diye sordum.

"Evet, doğru anlıyorsunuz" diyerek sözüne devam etti. Söylediklerimden memnun olmuştu. "İşin özünü siz çözdünüz; bundan sonra zorlukla karşılaşmayız" dedi ve gülümsedi.

Farklı Davranışlar Aynı Soyut Özü İfade Edebilir

"«Neşe,» «mutluluk» kavramlarını düşün" diyerek konuşmasına devam etti. Kişi neşesini, mutluluğunu sözle, yazıyla, kahkaha atarak, şarkı söyleyerek, dans ederek, hediye alarak, sarılarak, takla atarak ve benzeri daha birçok biçimde ifade edebilir. Ama bütün bu ifade tarzlarının altında «neşe», «mutluluk» içeriğini görebiliriz. Yeter ki kişinin kullandığı dili bilelim, yaptığı hareketleri anlayabilecek şekilde davranış sistemine aşına olalım.

"Bunun gibi «hakkaniyet» ilkesini birey gülme, azarlama, uzaklaşma, yaklaşma gibi birbirinden farklı davranışlarla ifade edebilir. Ne var ki, bu değişik davranışların altında aynı ilkenin yattığını anlayabiliriz. Yeterki kişinin kullandığı dili, o kültürün davranış sistemini bilelim."

"Bu düşüncenin empirik temeli psikoloji alanında bulunmaktadır" dedi. Oldukça merak etmiştim. Öğrenmek istedim.

Charles E. Osgood adında Illinois Üniversitesi'nden Amerikalı bir psikoloğun kelimelerin duygusal anlamlarını ölçmek için 26 dil/kültür grubu üzerinde araştırma yaptığını ve incelemiş olduğu bütün dillerde üç duygusal anlam boyutunun paylaşıldığı sonucuna vardığını anlattı. Bu boyutlar *iyi - kötü* gibi sıfat çiftleri ile belirtilen *Değerlendirme*, *güçlü - zayıf* gibi sıfat çiftleri ile belirtilen *Potansiyel ve etkin - durgun* gibi sıfat çiftleri ile belirtilen *Faaliyet* boyutlarıdır.⁽¹⁵⁾ Demek oluyor ki insan zihni duygusal anlam yüklerken bu üç boyutu evrensel olarak kullanmaktadır.

(15) Bu alanda yapılan çalışmalarla ilgili daha ayrıntılı bilgiyi Cüceloğlu (1972) ve Osgood (1975)'de bulabilirsiniz.

"Temel ilkelerle ilgili böyle bir çalışmanın olduğunu bilmiyorum. Sadece söylemek istediğim, insanlar dünyasına özgü evrensel bir süreçten ya da soyut ilkelerden bahsetmek, ilk başta görüldüğü kadar acaip bir düşünce değildir."

Yakup Bey'in söylediklerini anlamıştım. Şimdi temel ilkelerin neler olduğunu merak etmeye başlamıştım. Hakkaniyet ilkesinden başka ne gibi doğal ilkeler olduğunu sordum.

Temel İlkeler Dizisi

"Bir diğer doğal ilke, İngilizce «integrity» kelimesiyle ifade edilen kişisel bütünlüktür. *Kişisel bütünlük* kişinin kendi kendini aldatmaması, inandığı değer ve ilkeler çerçevesinde yaşamını oluşturmaya demektir. Şimdi aklıma gelen diğer doğal ilkeleri kısaca sıralayayım."

"*Tutarlılık* ilkesi kişinin düşündüğünü, hissettiğini davranışlarına aktarırken bir zamandan diğerine, bir ortamdan diğerine değiştirmeden süreklilik göstermesini ifade eder."

"*Dürüstlük* yukarıdaki üç temel ilkeyi yaşamında içerikleştiren insan karakterinin niteliğidir ve insanlar arasındaki güvenin temelini oluşturur."

Burada Yakup Bey'in biraz daha açık olmasını istedim. Yani üç temel ilke «dürüst» insanı nasıl oluşturuyor, onu öğrenmek istediğimi söyledim.

"Hakkaniyet ilkesi haklı olana hakkını vermeyi gerektirir. Eğer kişi, insanı bir araç olarak değil bir amaç olarak görüp tutarlı biçimde davranabiliyorsa, dürüstdür."

"Şimdi daha açıklık kazandı mı?" diye sordu.

"Evet" anlamında başımı salladım. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Dürüstlük insan ilişkilerindeki güvenin temelidir. Eğer ailedeki insanlar arasında, özellikle ana-baba arasında güven yoksa, çocukları utanca boğulmuş, kendine güveni olmayan, kalıplaşmış *yetişkin çocuklar*⁽¹⁶⁾ olarak büyür. Güven temeli olmayan bir toplumda her şey yazılı yasalarla, polis gücüyle yönlendirilmeye çalışılır. Vicdan ve hizmet şevki, rüşvete yenik düşer. Dürüstlük, toplumun dokusunu oluşturan uzun süreli ilişkilerin dayandığı güven duygusunun temelinde yatar."

(16) Yetişkin çocuk kavramı yazarın *İçimizdeki Çocuk* kitabında ayrıntılarıyla tartışılmıştır, (bkz. s. 117-8).

Yakup Bey'in söyledikleri benim için önemliydi. Önce toplum olarak ne kadar birbirine güvenmeyen insanlardan oluştuğumuzu düşündüm ve daha sonra her nedense Nesrin'le olan ilişkim aklıma geldi. Nesrin'e karşı dürüst davranmamıştım. Bunun ilk defa açık seçik bilincine vardım. Onu kalıplaşmış değerlerin bana dikte ettiği yönde, yani paralı sosyetik ortama girebilmek için kullanmayı düşündüğümü gördüm. Bu, hakkaniyet ilkesine aykırıydı. Ayrıca kendi iç değerlerim olmadığı için kişisel bütünlüğüm yoktu. Böyle bir kavramın varlığından bile haberdar değildim. Eğer Nesrin'le ilişkimiz gelişse ve evlense idik, bu evlilikte Yakup Bey'in dediği türden bir güven olmayacaktı. Birbirine karşı dürüst olmayan, aralarında gerçek güven duygusu bulunmayan binlerce kalıp evlilikten birini oluşturacak, bunalmış, yorgun, kızgın birbirimizi yiyip bitirecektik.

Düşündüklerimi Yakup Bey'le paylaşp paylaşmama konusunda tereddüt ettim. Daha sonra ilk başta verdiğim söz aklıma geldi. İki koşul ileri sürmüştü: Eşitlik ve açıklık. Aklımdan geçenleri onunla paylaşmazsam açıklık koşuluna uymayacağımı düşündüm ve aramızda şu konuşma geçti:

Timur: "Sizin söylediğiniz temel ilkeleri dinlerken Nesrin'le olan ilişkiyi düşündüm. Onu kalıplaşmış değerlerin bana dikte ettiği yönde, yani paralı sosyetik ortama girebilmek için kullanmayı düşündüğümü gördüm. Bu davranışımı hakkaniyet ilkesine aykırı görüyorum."

Yakup Bey: "Ne dediğinizi anlıyorum."

Timur: "Kendime özgü iç değerlerim olmadığı için kişisel bütünlüğüm de yoktu. Böyle bir kavramın varlığından bile haberdar değildim. Eğer Nesrin'le ilişkimiz gelişse ve evlense idik, birbirine karşı dürüst olmayan, aralarında gerçek güven duygusu bulunmayan binlerce kalıp evlilikten birini oluşturacak, bunalmış, yorgun, kızgın birbirimizi yiyip bitirecektik."

Yakup Bey: "Düşündüklerinize katılıyorum Timur Bey. «Gelişmiş» insanın evliliği ile «kalıplanmış» insanın evliliği arasında ne kadar önemli bir fark bulunduğunu da bu şekilde saptamış oldunuz. Ne var ki, bazı kişiler sizinle hemfikir olmayacak, daha üst bir sosyal sınıfa geçiş için Nesrin'i kullanmak istemenizi doğal karşılayacaktır."

Timur: "Benimle hemfikir olmayan kişiler bu konuda nasıl düşünecek?"

Yakup Bey: "Onlar Nesrin'in daha üst bir sosyal sınıfta olmasının bir haksızlığı temsil ettiğini düşünürler. Sosyal sınıfların varlığı onlara ters gelir. Üst sosyal sınıftakilerin ancak başkalarını sömürerek, istismar ederek bu yere geldiklerini düşünürler. Demek oluyor ki, Nesrin'in ailesi bu tür bir sömürü sayesinde üst sosyal sınıfa çıktığına göre, senin de Nesrin'i istismar ederek, kullanarak üst sınıfa çıkmada bir sakınca yok diye düşünürler."

Yakup Bey'in söyledikleri bana üniversite çevremde tanıdığım bazı öğrencilerin düşüncesini hatırlattı. Çarpık bir düşünce olarak görünüyordu; ne var ki, bu düşüncenin bana çarpık gelmesi, onun yanlış olduğu anlamına gelemezdi. Ne diyeceğimi pek bilemeden konuşmaya devam ettim:

Timur: "Bu düşünce bana çarpık geliyor."

Yakup Bey: "Bana da çarpık geliyor; ne var ki, niçin böyle algıladığımızın nedenlerini bilmemiz gerekir."

Timur: "Sanki insanları çok basite indirgeyen, belirli bir kalıbın ötesinde göremeyen bir düşünüş gibi geliyor."

Yakup Bey: "Bu düşünüş iç başarıya önem veriyor mu?"

Timur: "Verdiğini sanmıyorum. Ayrıca Nesrin'le evliliğimin temelini istismarcı bir felsefeye dayanmış olmasını doğal kabul ediyorsa, böyle evliliklerin de doğal olduğunu kabul etmek gerekiyor; bu tür evliliklerde gelişen insan ilişkilerini de doğal kabul etmek gerekiyor. Böyle bir anlayış midemi bulandırıyor."

Yakup Bey: "Neden?"

Timur: "Böyle bir evlilikte yukarıda sözünü ettiğiniz hiçbir temel ilke yaşayamadığı gibi, aile içinde sevgi de gelişemez. Herkes kendi çıkarı için elinden geldiği kadar diğerini istismar etmeye çalışır. Böyle bir aile sağlıklı olamaz."

Yakup Bey beni dikkatle dinledi. Beni anlayan bir yüz ifadesi içinde susuyordu. Nesrin'in benimle evlenmeyi kabul etmeyişi şimdi memnuniyetle, iç rahatlığıyla düşünebiliyordum.

Bir süre sonra Yakup Bey konuşmasına devam etti:

İnsan Onuru

"*İnsan onuru* insanın psikolojik yapısıyla ilgili temel doğa ilkelerinden biridir. İnsan onurunu yok eden aile düzenleri, toplum yapıları, uygarlıklar, kanlı ayaklanmalar, siyasal düzensizlikler, savaşlar doğurmuşlardır. Yoksulluk, diktatörlük ve baskı rejimleri ötesinde tarihe bir başka katkıda bulunmamış topluluklar, insan onurunu hiçe sayan topluluklardır.

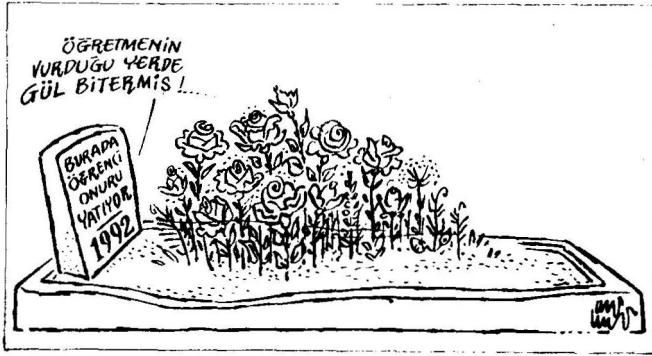
"İnsan onuru kavramı bizim kültürümüzde var mı diye kendi kendime sorduğum çok olmuştur. Amerika'da doktora eğitimimi yaparken bir vesile ile çocukluk anılarımdan birini hatırladım ve o ortamda hatıram bana çok anlamlı geldi. Sana da anlatmak isterim" dedi ve aşağıdaki anısını paylaştı:

"Annemin ölümünden sonra babam Silifke yakınlarındaki köyden köylü kültürünü ve düzenini kişisel yaşamında temsil eden bir kadınla evlendi. O zaman ilkokul dördüncü sınıftaydım. Birgün sapan taşıyla serçe kuşu avlarken analığım,

- «Oğlum, vurma, öldürme kuşları!» dedi.
- «Bunlar büyük kuş değil ki, ufacık kuşlar!» diye cevap verdim.
- «Oğlum canın büyüğü küçüğü olur mu? Allah herkese tek bir can vermiş. Onların canını alma, günah olur, yavrum!» diye bana nasihat etti:

"Daha sonra rahmetli olan analığımın «can» konusunda gösterdiği duyarlılığın önemini Amerika'da sezinlemeye başlamıştım; ne var ki, ancak şimdi anlamaya başlıyorum. Amerikalı Kızılderililerin doğaya olan saygılarının ekolojik değerini anlamaya başlayan bazı Amerikalı aydınlar gibi, ben de Türk köylüsünün Anadolu'daki değişik uygarlıkların imbiğinden geçip Yunus Emre'de ifadesini bulmuş «can» saygısının özünü kavrama çabası içinde buluyorum kendimi.

"Böylece «insan onuru»nun da, «can»ın parçası olduğunu keşfe diyorum. «Oğlum canın büyüğü küçüğü olur mu? Allah herkese tek bir can vermiş,» diyen köylü analığımın sözünde şimdi, «Oğlum insan onurunun büyüğü küçüğü olur mu? İster sultan, ister hamal olsun herkes onur yönünden eşittir. İnsan onuru onun canının parçasıdır,» anlamını da buluyorum."

(Cumhuriyet Hafta, 12-18 Haziran 1992)

Yakup Bey'in gözleri nemlenmişti sanki. İhlamurundan bir yudum aldı. Bana döndü, "Biliyor musun, bizim anayasa maddelerimizden birinin şöyle olmasını isterdim: «Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye'de yaşayan her insanın onurlu yaşam sürmesini sağlayacak yasal, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları yaratmayı en önde gelen görevlerinden biri olarak görür.» Böyle bir anlayışın sonucu bütün yasalar taranır ve insan onuruna ters düşenler ivedilikle temizlenir, düzeltilir, eğitimin insan onurunu yok edici yönleri çıkarılır, geliştirici yönleri vurgulanarak yeni baştan düzenlenirdi.... Fakir ve zenginimizin onur yönünden eşit olduğu bir ülkem, bir toplumum olurdu."

Bu arada ben Yakup Bey'e bir soru yönelttim:

Timur: "Onurlu fakir olabilir mi?"

Yakup Bey: "Niçin olmasın?"

Timur: "Şöyle sorayım: Onurlu insanlardan oluşmuş bir toplumda zengin - fakir ayrımı olabilir mi?"

Yakup Bey gülümseyerek bana baktı. Biraz önce Nesrin'le olan ilişkimi gözden geçirirken onun ortaya attığı bir görüşü şimdi benim kendine yönelttiğimin farkına varmıştı. Gülümseyerek "Niçin olmasın?" diye aynı cevabı verdi.

"Zengin insanların tanımı icabı kötü ve onursuz olmak zorunda olduklarını kabul edersek, ancak böyle bir kabullenmenin, yaşam felsefesinin içinde, «Onurlu insanlardan oluşmuş bir toplumda zengin - fakir ayrımı olabilir mi?» türünden bir soru anlamlı olur.

"Zengin insanların mutlaka kötü ve onursuz olduklarını kabul etmek size doğal geliyor mu?" diye bana bir soru yöneltti.

Bana doğal gelmiyordu. Onurlu zenginler olabileceği gibi, onurlu fakirler de düşünebiliyordum. Ayrıca onursuz zenginler varsa, onursuz fakirler de olmalıydı. Yani «onur» ve «zenginlik-fakirlik» kavramlarını birbirlerine koşullanmış özellikler olarak göremiyordum. Düşündüklerimi Yakup Bey'e söyledim.

Yakup Bey benimle hemfikir olduğunu belirten bir yüz ifadesiyle beni dinledi; bir süre sessiz kaldı.

Yakup Bey'in insan onuruna verdiği önemi açıklıkla görebiliyordum. Yüzüme baktı. Derin bir nefes aldı. "Onur yönünden eşit olmayan insanlar gerçek demokrasiyi hiçbir zaman oluşturamazlar" dedi. İhlamurundan bir yudum aldı. Yine bir süre sessiz kaldı.

"Görüyorsunuz bu konuda bayağı duygulandım" diyerek gülümsedi ve konuşmasına devam etti.

Hizmet, Üstün Kalite, Gelişim, Potansiyel ve Diğer İlkeler

"*Hizmet* bir diğer doğal ilkedir. Gücünün yettiğince hizmet vermeye çalışan politikacılardan, öğrencisinin iyi yetişmesine yaşamını adanmış profesörlerden, yalnızca ve yalnızca gerçeğin ortaya çıkması için çaba gösteren gazetecilerden oluşan bir toplumda «hizmet» kavramı canlı, diri ve ayaktadır. Bu toplum gelişir, üretir ve zamanla daha da sağlıklı hale gelir.

"Sözünü etmek istediğim diğer ilke *iistiin kalite* ilkesidir. Kendi düşüncesinde, davranışında, yaptığı her işte yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışan insanlardan oluşan toplum sağlıklıdır; gelişme ve refah bu toplumu bırakmaz.

Zevkle not almaya devam ediyordum. Yakup Bey'in şimdiye kadar söylediği ilkelerden hiçbiri bana yabancı gelmemişti. Son derece doğal, yalın, hemen görebileceğim konulardı. Ne var ki bu yalın, doğal ve

belirgin kavramları hiçbir zaman şimdiki bağlam içinde düşünmemiştim. Yakup Bey konuşmasını sürdürceğini belirten bir yüz ifadeyle, "Henüz hepsini bitirmiş değiliz" diyerek sözüne devam etti:

"*Gelişim* ilkesi, insan doğasıyla ilgili biyolojik ve psikolojik süreçlerin gelişim aşamalarından oluştuğunu, her aşamanın kendine özgü özellikleri bulunduğunu bize söyler. Bu ilke ana-babalara, öğretmenlere çocukların çocuk olduklarını, büyük insanlardan beklenen davranışlar çerçevesinde yargılayarak onları utanca boğmamaları gerektiğini hatırlatır.

"Yaşamın hangi yönüne bakarsan bak, büyüme ve gelişme olmadan başarıya erişilemez. Bu ilkeye süreç ilkesi adı da verilebilir; gerekli süreçler yer almadan büyüme olmaz, büyüme olmadan gerekli davranış ortaya çıkamaz. Bu ilke; kişi, aile, okul, kuruluş, iş yeri gibi her yerde geçerlidir.

"Bu doğal büyüme ve gelişme sürecini yerine getirmeden, konuyu öğrenmeden mezun olan öğrenci örneğinde olduğu gibi kısa yoldan sonuca ulaşmak istenildiği zaman ne olur? Bir süre sonra başarısızlık ortaya çıkar, o kişiye güvenenler bu güvenlerini yitirirler. Üstelik, zamanla kişi kendine olan güvenini yitirir."

Yakup Bey benden kağıt aldı, bir çizgi çizerek onu on eşit kısma ayırdı ve konuşmasına devam etti:

"Her işin gerektirdiği bir gelişim aşaması vardır. Bir işi yapmak için gerekli gelişimi on basamaklı bir ölçek üzerinde gösterebildiğimizi varsayalım. İkinci basamakta olan biri onuncu basamakta imiş gibi kendini gösterirse, eninde sonunda hüsrana uğrar. Bir insan gelişim basamaklarından ikincisinde ise, yapılacak en doğal iş, çaba göstererek önce üçüncü basamağa gelmektir. Öğrenmenin ilk basamağı kendimizin hangi basamakta olduğunu bilmek ve öğretmenden bu gerçeği saklamaktır."

Bu arada "Algılamada zemin ve şekil ilişkisini tartışırken geçmiş ve gelecek yönelimli iki kişiyi örnek almıştım, hatırlıyor musun?" diye sordu. Hatırladığımı söyledim. "Potansiyel ilkesini de belirttikten sonra o örneğe yeniden döneceğim" diyerek konuşmasını sürdürdü.

"*Potansiyel ilkesi*, gelişim ilkesinin bir uzantısıdır. Her insanın bir potansiyeli olduğunu ve gelişerek bu potansiyele ulaşılabileceğini ifade eder. İnsanı sadece şimdiki davranışına bakarak değil, potansiyeli çerçevesinde değerlendirmemiz gerektiğini hatırlatır. Gelişmenin her aşamasında birey, potansiyeline adım adım yaklaşır."

Bu noktada ıhlamlarımızın tazelenmesi gerekiyordu. Çaycının dikkatini çektikten sonra gelen yeni ıhlamurdan birer yudum aldık. Yakup Bey daha önce sözünü ettiği örneğe döndü. "Bazı insanlar geçmiş şekil, geleceği zemir alırlar demiştik. Bu insanlar sürekli geçmiş üzerinde düşünürler, geçmişte olan olayları hatırlar, anlatır ve kendilerini geçmişle özdeşleştirirler."

"Öte yandan eğer bir insan geleceği şekil ve geçmişi zemin alırsa, o zaman sürekli gelecek üzerinde konuşur, planlamaya önem verir ve kendini gelecekle özdeşleştirir."

"Şimdi sana sorum şu" diyerek yüzüne baktı. "Bu insanlardan hangisi, yani geçmişi vurgulayan mı, yoksa geleceği vurgulayan mı gelişim ve potansiyel ilkelerini yaşamlarında uygulamaya daha açık olacaktır?"

Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Timur: "Bu insanlardan hiçbiri gelişim ve potansiyel ilkesini yaşamlarına uygulamaya pek açık olmayacaktır." Bu sözüme oldukça hayret eden bir yüz ifadesiyle,

Yakup Bey: "Hiçbiri mi? Nasıl olur? Birinden birinin daha açık olması gerekmez mi?"

Timur: "Gelişim ve potansiyel ilkesi hem geçmişi hem de geleceği aynı derecede içeren bir kavram. Gelişimin bir geçmişi olması gerekir. Örneğin, başından geçen olaylardan ders almayan, bu olaylar üzerinde düşünmeyen insan pek gelişemez. Bir kişinin tam gelişebilmesi için deneyimlerinden yararlanması gerekir. Deneyimlerinden yararlanabilmesi ise onun gelecekte ne yapmak istediğini bilmesini, geleceğe önem vermesini lüzumlu kılar. Sırf geçmişe ya da sırf geleceğe önem veren birinin gelişimi kısıtlı olacaktır."

Yakup Bey takdir ifade eden bir yüzle beni dinliyordu. Bir süre sustu, sonra konuştu:

Yakup Bey: "Söylediklerinize katılıyorum. Bireysel ve toplumsal açıdan geçmiş bilinci olmadan gelecekle özdeşleşmenin çok olumsuz yan etkileri olabilir. Açıklamamdaki eksikliği giderdiniz; teşekkür ederim."

Bir süre sessiz kaldıktan sonra Yakup Bey, "Görüyorsunuz, algılamada yapılan ufak bir vurgulama değişikliğinin insan yaşamında ne kadar büyük etkileri oluyor!" diye dikkatimi algılama ile davranış arasındaki ilişkiye çekti.

Gerçekten hiç üzerinde durmadığım, basit birer konu olarak gördüğüm «geçmişe önem verme» ya da «geleceğe önem verme» gibi konuların ne kadar önemli sonuçlar doğurabileceğini anlıyordum. Önümde adım adım yeni ufuklar açılıyordu. İçimde kıvanç duygusu belirdi. Yakup Bey'le tanışmış olmakla ne kadar şanslı olduğumu düşündüm. İçimde ona karşı saygı ve sevgi kuvvetlenmeye başladı.

Yakup Bey sandalyesinde ayak ayak üstüne attı, geriye yaslandı ve konuşmasına devam etti:

"Gelişmenin olabilmesi için gerekli diğer ilkeler vardır. Bunları *koşulsuz sevgi, sabır, yardım etme - destek olma ve yüreklendirme* olarak kısaca belirtebilirim.

"Evet Timur Bey, şu anda aklıma gelen ilkeleri belirtmiş oldum" diyerek önüme iki gazete kupürü koydu.

İlk kupür 14 Haziran 1992 tarihli NOKTA dergisinden alınmıştı ve «Yeraltı dünyasının sultanı» başlağını taşıyordu. Giriş yazısında iri harflerle, «Vakitsiz bir dulluğa üç çocukla mahkum olan Türkan Şerbetçi, kocasının hem namını, hem de işlerini yürütmek için "Ana"lığa adım attı. Yeraltı dünyasının korkulu ve acımasız çarkı içinde, onca baba ve kabadayıyla aynı kulvarda, korkusuzca gücünü sergileyen Silahını çantasına koyup, 500 kişiye ekmek yedirerek, kimseye boyun eğmeyen bir kadının, kabadayı bir Ananın öyküsü bu» ifadesi yer alıyordu.

Bu yazıda bazı yerlerin altı çizilmişti. Yakup Bey altı çizili satırları okumamı istedi. "Altını çizdiğim satırlar, yeraltı dünyasında başarılı olabilmek için bazı temel ilkelerin varlığını gösteriyor. Devam edin, okuyun, göreceksiniz" dedi. Okumaya başladım:

Çocuklarının rahmetli babalarıyla övündüklerini söylüyor. "Öyle bir babayla övünülür. Onun gibi bir babayı, Allah herkese nasip etsin. O gerçek bir babaydı. Babalık denildiğinde akla yanlış şeyler geliyor. Babalık insanlara iyilik yapmaktır. Bugün ben bir insana iyilik yapmışsam, gelip bana rahatlıkla sorununu anlatabilmişse, ben onun sorununa eğilebilmişsem babalık budur. Babalık yanlış deyimlerle ifade ediliyor. Ben o tür bir baba bilmem" diyor.

.....

Kabadayı tarifini ise şöyle yapıyor: "Kabadayı, hakkını kimseye yedirmeyen ve kimsenin hakkını da yemeyen insanlara denir. Delikanlılık ve kabadayılık âlemi iyiliksever insanların âlemi olarak bilinir."

Yakup Bey, "Görüyorsunuz bizim «yeraltı dünyasının insanları» diyerek aşağı gördüğümüz kimselerin bir kısmı, *hizmet* ve *hakkaniyet* gibi hepimizin saygı duyduğu ilkelere önem veriyor ve bu değerleri yaşıyorlar" dedi ve yine NOKTA dergisinden alınmış (19 Temmuz 1992) bir kupürü önüne koydu. Bu yazıda da yeraltı dünyasında Zaza Hikmet olarak bilinen birinin yaşamı konu ediliyordu. Altı çizili yerleri okumaya başladım.

- Peki neden Diyarbakır'ı bırakıp İstanbul'a geldiniz?

"Eee dar geldi artık. Bizim aşiret büyük. Ben en büyük Zaza aşiretlerindenim. Herkesin gözü bizim elimizde. Gençlerimize iş lazım. Diyarbakırda büyüdün büyüdün nereye kadar. İmkanlar belli, büyüme sınırı belli. O yüzden daha fazla büyüyeceğimize inandığım için kardeşlerimle beraber İstanbul'a geldik."

Nasıl baba olunur diye merak ediyoruz. Anlatmaya başlıyor:

"Merhametli, insancıl olacaksın. Kimsenin hakkını yemeyeceksin. Fakir fukaraya yardım edeceksin. Düşkünün elinden tutacaksın. Al işte sana baba."

.....

En çok sahte kabadayılara ve para karşılığı çek senet tahsilatı yapan «dandik babalar»a bozuluyor. "Hiç kabadayı adam, para karşılığı iş yapar mı? İyilik yapmak istiyorsan karşılıksız yapacaksın. Zaten sana gelen adama Allah vurmuş. Yardım istemeye gelmiş. Ondan para istersen bir de sen vurursun. Bunu yapan delikanlı olamaz. Bunlar sahte kabadayı, sahte baba. Ne babası? Adam odun çalıyor, oluyor baba. Hırsızlık yapıyor baba oluyor. Yahu bu işin de b... çıkarttılar."

Yakup Bey, "Görüyorsunuz, burada da hizmet ve hakkaniyet ilkelere önem veriliyor. «Kimsenin hakkını yemeyeceksin, fakir fukaraya yardım edeceksin» sözleriyle, Anadolu halkının anlayabileceği dilden deminden beri konuştuğumuz temel ilkeleri bütün yalınlığıyla ifade ediyor" dedi.

İlkelerin Tam Zıddını Düşünelim

Yakup Bey'in sessizliğinden yeni bir konuya gireceğimizi anlamıştım. Bir süre sustuktan sonra yeniden konuşmaya başladı:

"Deminden beri belirttiğim ilkelerin belirli bir dine dayanmayan, bütün insanlık tarihi boyunca geçerliliği anlaşılmış doğal değerler olduğunu düşünüyorum. İnsanlık bilincinin, insan doğasının bir parçası olarak bu ilkeler bizimle beraber doğarlar, var olurlar.

"Şimdi sizinle şöyle bir oyun oynayalım. Siz bu ilkelerin zıddını düşünün. Örneğin, hakkaniyet ilkesinin zıddı olan hakkaniyetsizlik, hak yeme, hakkını vermemeyi düşün ve bir insanın ya da bir toplumun böyle bir zıt ilkeyle yaşamını sürdürdüğünü hayal et. Bir yanda hakkaniyet ilkesi çerçevesinde yaşayan bir insan, bir toplum, diğer yanda hak yemeyi temel almış bir insan ya da toplum düşün ve karşılaştır."

Ben konuya nasıl başlayacağımı düşünürken, o konuşmasına devam etti:

"Hakkaniyet yerine tanıdığı olan ya da güçlü olan «haklı» çıksın; kişisel bütünlüğü olan değil, iki yüzlü, tutarsız, sahtekar insanlar takdir edilsin ve iş başına geçsinler. İnsan onuru ayaklar altına alınsın, can ve mal güvenliği olmasın; insan canı ve onuru her an keyfi olarak elden alınabilsin. En iyi hizmet eden değil, en çok rüşvet alan göze girsin. Üstün kalite kavramı kimseye bir anlam ifade etmesin; insanların gelişimleri ve gerçekleştirebilecekleri potansiyelleri ana-babaların, öğretmenlerin, yöneticilerin umurunda olmasın. Böyle bir toplum hangi durumda olacaktır?"

Yakup Bey sustu ve ısrarla yüzüme baktı. Söylediklerinin etkisini görmek istiyordu herhalde. Söyledikleri beni etkilemişti. Toplumumuzda ilkelerden birçoğunun gözardı edildiğini düşünmeye başlamıştım. Toplumda herkesin şikayet ettiği, herkesin bildiği sorunların onun açıklamasında yer aldığını düşünüyordum. Yakup Bey, kendini

dikkatle izleyip can kulağıyla dinlediğimden emin olunca, konuşmasına şöyle devam etti:

"Böyle hayal yoluyla yapılan karşılaştırmalı gözlem sonunda ulaşabileceğimiz üç ihtimal var:

"1. Doğal ilkeleri temel almış olan birey ya da toplum ile bu ilkelerin zıddını temel almış olan birey ya da toplumun yaşamları arasında hiçbir fark yoktur;

"2. Doğal ilkeleri temel almış olan birey ya da toplum daha doyumludur, daha etkili bir yaşam oluşturmuştur;

"3. Doğal ilkelerin zıddını temel almış olan birey ya da toplum daha doyumlu, daha etkili bir yaşam oluşturmuştur."

Yöntem Sorunu

Yakup Bey sustu. İhlamurunu yudumladı, bana baktı. Bekleyiş halindeydi. O zaman bu egzersizi gerçekten şu anda yapmamı istediğini anladım.

Yazdığım notlara bakarak teker teker bütün ilkeleri gözden geçirmeye başladım. Gözden geçirdiğim listedeki hiçbir ilkenin zıddının daha doyumlu ve etkili bir yaşam yaratacağını düşünemedim. Bana göre her şey açık seçik ortadaydı.

"Yakup Bey, ben tek bir kişiyim. Doğal olarak bütün insanları temsil edemem" diyerek ona hak verdiğimi, ne var ki bunun herkes için geçerli olamayacağını belirtmek istedim."

"Karşımıza bir yöntem sorunu çıkıyor galiba, değil mi Timur Bey?" diye gülümsedi. "Neyapsak acaba? Dünyadaki bütün insanlara sormak mümkün değil; daha doğrusu mümkün de, ne paramız ne de ömrümüz yeter bunu yapmaya! Ayrıca, farzet ki bütün dünyadaki insanlara sorabildik, o zaman biri çıkar der ki, «Bu varmış olduğunuz sonuç ancak şu anda yaşayan insanların görüşü. Beş yıl, on yıl, yirmi yıl ya da yüz yıl sonra dünyaya geleceklerin görüşünü temsil edeceğini nereden bilirsiniz?»"

"Şu anda kısaca değindiğim yöntem sorununu çözmek üzere bazı istatistiksel kavramlar ve metotlar geliştirmişler. Bu kavram ve metotlardan burada bahsetmek hiç yerinde olmaz.

"Bazı psikologlar, «Kendini anladığın an, diğer insanları da anlarsın» görüşünü savunurlar. Bu görüşe göre «İnsan olarak var olmanın koşulları her bireyin bilincinde oluşabilir» varsayımı yatar. Ben bu varsayıma katılıyorum. Bu nedenle sizin şu anda yaptığınız egzersiz ve varmış olduğunuz sonuçlar küçümsenemez; çünkü insan olmanın var olma koşullarını siz gayet güzel temsil ediyorsunuz.

"Bu ilkelerin var oluşlarının ve geçerliliklerinin deneysel ölçütü, sizin ve sizin gibi her bir bireyin, yani insanoğlunun sezgisidir" dedi.

Yakup Bey'in söylediklerine katılmamak elde değildi, ne var ki, ben bağlamcı, görecilik kuramına kendimi o kadar kaptırmıştım ki, bu görüşü kolaylıkla bırakamıyordum. Tereddütlüydüm. Bunu kendisine ifade ettim, aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Timur: "Beni düşündüren ilk soru, bu ilkelerin uygulanmasında belirli bir sınır içinde kalan insanları mı düşüneceğiz, yoksa hiçbir sınır tanımadan herkese ve her gruba bu ilkeleri uygulayacak mıyız?"

Yakup Bey: "Ne demek istediğini pek anlayamadım, biraz açar mısınız?"

Timur: "Örneğin, bu ilkeler ailedeki insanlara uygulandığı gibi, aileden olmayan diğer. «yabancı»lara da aynen uygulanacak mı? Türklerle uyguladığımız gibi, başka uluslardan kişilere de uygulanması bekleniyor mu?"

Yakup Bey: "Niçin bu sınır sorununu ortaya attınız? Bu sorunun konuşuklarımızla ilgisi ne?"

Timur: "Bugün özendiğimiz Batı ülkelerinin çoğu, zamanında sömürgecilik yaparak, başka toplumların hakkını yiyerek zenginleşmişler, bugün de yeni mekanizmalarla kalkınmakta olan ülkelerle olan ilişkilerini benzer şekilde sürdürüyorlar. Bu ülkeler kendi içlerinde belki hakkaniyet ilkelerini uyguluyorlar ama, başka ülkeleri talan etmeye gelince değişik standartlar uygulamaktan çekinmiyorlar. Sizin belirttiğiniz fikirler gruplara ayrılmamış toplumlar için anlamlı olabilir; ama, kendi içinde bölünmüş toplumlarda -ki bunu en genel olarak **tüm insanlık** olarak da alabilirsiniz- çifte standartlar uygulanıyor. Gerek ABD, gerek Türkiye, gerek dünyanın

çoğu diğer ülkesinde zengin daha zenginleşir, fakir daha fakirleşir-ken, hakkaniyetin tek yönde işlediği bir çıkar paradigması söz konusu olmuyor mu?"

Yakup Bey: "Şimdi ne demek istediğinizi anlıyorum."

Timur: "Ayrıca siz şöyle bir örnek düşünmemi istediniz: «Hakkaniyet yerine tanıdığı olan ya da güçlü olan sürekli 'haklı' çıksın; kişisel bütünlüğü olan değil, iki yüzlü, tutarsız, sahtekar, insanlar takdir edilsin ve iş başına geçsinler. İnsan onuru ayaklar altına alınsın, can ve onurlu bir yaşam güvenliği olmasın; insan canı ve onuru her an keyfi olarak elden alınabilsin. En iyi hizmet eden değil, en çok rüşvet alan göze girsin. Üstün kalite kavramı kimse için bir anlam ifade etmesin; insanların gelişimleri ve gerçekleştirebilecekleri potansiyelleri ana-babaların, öğretmenlerin, yöneticilerin umurunda olmasın. Böyle bir toplum hangi durumda olacaktır?"

"New Yorktaki Columbia Üniversitesi'ne giden bir arkadaşım var. Mektuplaşıyoruz. Washington Heights adı verilen bir semtte "Spanish Harlem" mahallesinde oturuyormuş. Bana yazdığı kadarıyla yukarıdaki paragrafta anlatılan, onun oturduğu mahalleyi ve genel olarak New York'u iyi tanınıyor. Geçen yaz onun mahallesindeki halk ayaklanmış. Ayrıca "South Central Los Angeles" denen bir bölge var; orada da Rodney King davasının beyaz polisler lehine sonuçlanmasından sonra siyahlar ve diğer azınlıklar yangınlar çıkartmış ve bölgenin büyük bir kısmını yerle bir etmişler. Bu bölge halkının sorunlarının çözülmesi konusunda hizmet, hakkaniyet gibi ilkeler nasıl uygulanabilir acaba? Dünyanın en ileri sayılan ülkesinde böyle toplulukların olması, toplumsal gelişmeye varılması için başka paradigmalara da gerek olduğunu düşündürmüyor mu?"

Yakup Bey: "Üzerinde önemle durulması gereken bir kaç yön var: Bunlardan ilki kendi içinde demokrasiyi uygulayan, hakkaniyet ilkesini uygulayan bir ülkenin, başka bir ülkeyi sömürmesi.

"Bu ilk noktayla ilgili olarak benim cevabım şu olacak: Hakkaniyet ilkesinin uygulandığı yerde barış, uygulanmadığı yerde stres, gerginlik ve sürtüşme olacaktır. Eğer bu dediğim doğruysa, verdiğin örnekteki ülkelerin içinde daha çok barış ve yaratıcılık, ülkeler arasında ise savaş ve yıkıcılık göreceksiniz."

"Sizin konuşmanızda belirttiğiniz ikinci konu gelişmiş bir ulusun içinde yer alan geri kalmış bölgelerle ilgili. Eğer bir ulus, bir grup insanı dini, ırkı ya da genel olarak kültürü nedeniyle ayırır ve onlara hakkaniyet ilkesine ters düşen bir uygulama yaparsa, o ulus içinde mevcut bu hakkaniyetsizlik kendini eninde sonunda belirtecektir. Bu belirti daha çok cinayet, daha çok hırsızlık, ayaklanma ve pislik biçiminde kendini gösterecektir. Cinayet, hırsızlık, ayaklanma ve pislikten sadece o azınlık değil tüm toplum zarar görecektir. New York ve Los Angeles'la ilgili olarak verdiğiniz örnekler bunu kanıtlamaktadır.

"Söylemek istediğim şu Timur Bey: Bu ilkelerin etkili olmadığını göstermek, ya da başka açıklama nedenleri bulmak istediğiniz konuşmanızla, gerçekte bu ilkelerin ne kadar önemli olduğunu, uygulanmadığı takdirde eninde sonunda mutlaka aksaklıklar çıkacağını bana göstermiş oldunuz.

"Timur: "O zaman siz ABD ya da Batı ülkelerini tam anlamıyla gelişmiş, örnek alınacak ülkeler olarak görmüyorsunuz!"

Yakup Bey: "Yukarıda sözünü ettiğimiz temel ilkeleri uygulayan, insan, şirket, ülke bence «gelişmiş»tir. Gerek kendi ülkesinde yaşayan insanlara, gerekse diğer uluslara davranışlarına bakarak «gelişmiş» grubuna sokabileceğim bir ülke henüz göremiyorum. Bunun kanıtını Boşnaklara yapılan kıyıma karşı alınan tavırda göreyorum.

"Nedense bizim Türk gençleri siyasetle ilgili konuşmaktan çok zevk alırlar. Yukarıda söylediğim bu ilkeleri kendi yaşamına nasıl uygulayacağını bence daha önemli. Ne var ki, kendi yaşamının sorunlarından çok, sen bu ilkeleri kullanarak toplumun ve dünyanın sorunlarını çözmeye yöneliyorsun. Bu tutum kendi başına konuşmaya değer ilginç bir konu; ileride ele alacağız.

"İlkelerle ilgili diğer sorunlarınızın çözümünü isterseniz zamana bırakın. Tereddütleriniz sizi yeni görüşlere, gözlemlere götürürse tartışırız."

Yakup Bey bir süre sustu. Sandalyesinde yana döndü, bacak bacak üstüne attı, sol eliyle saçlarını düzeltti; sonra şunları söyledi:

"Burada iki noktayı yeniden hatırlatmakta yarar var. Bunlardan biri ilkelerin uygulamalarıyla ilgilidir. Uygulama ilke değildir. Uygulama, bağlama açıktır ve her farklı bağlamda farklı uygulama stratejileri geliştirmek gerekir. İlkeler evrensel gerçeklerdir, her bağlamda geçerlikleri vardır. Kişilere, ailelere, okullara, şirketlere, uluslara her düzeyde uygulanır. Bu ilkeler kişinin paradigmasının bir parçası olduktan sonra, değişik bağlamlarda değişik uygulamalarda kendini ifade eder; fakat değişik uygulamaların altındaki ilke aynıdır, evrenseldir.

"İlkeler konusunda açıklığa kavuşturulması gereken ikinci nokta değerlerle ilgilidir. Toplumda geçerli olan her değerın temelinde evrensel ilkeler bulunmaz. Bazı sosyal değerler temel ilkelerden şaşar; örneğin her ne pahasına olursa olsun para kazanma sosyal bir değer olarak toplumumuzda yaşıyor, ama, temel ilkelerden hiçbirini temsil etmiyor. Temel ilkelerle sosyal değerler aynı paralelde olup üst üste çakıştığı zaman etkili bir paradigma kendini gösterir."

Yakup Bey'in sözünü kestim ve şu soruyu sordum: "Temel ilkeler gibi temel sosyal değerler var mı? Yani her toplumda geçerliği olan, her toplumda istenen türden değerler?"

Yakup Bey bir süre düşündü ve "Temel ilkelerle değerler arasındaki ilişki görüldüğü kadar basit değil" diye açıklamasına başladı. "Örneğin, «denge» ve «iç özgürlük» iki değerdir ve temel ilkelerle doğrudan ilişkileri vardır. Ne var ki, bu iki değerın her toplumda istenen, beğenilen özellikler olduğunu söyleyemeyiz. Bazı toplumlarda «iç özgürlük» istenmeyen bir değer olarak ortaya çıkabilir. Kısacası, ilkenin evrensellığı daha belirgin olduğu halde, değerın evrensellığı o kadar aşikar değildir.

"Burada benim üzerinde durduğum birinci planda temel ilkelerdir. Bir insanın paradigması temel evrensel ilkelerle ne kadar ahenk içinde ise, bu insan o derece sağlıklı, doğru ve etkili değerler seçer; sağlam temellere oturmamış sosyal değerleri yaşamından ayıklamaya başlar. Bu tür sağlam temeller üzerine oturtulmuş paradigmalar insanı her türlü tutum ve davranışın ötesinde etkili yapar."

Bu sözleri söyledikten sonra önüme 23 Şubat 1993 günkü Hürriyet gazetesinden kesilmiş kupürü koydu. Hapishaneden tünel kazarak kaçan Dev Sol üyeleri hakkında beyanat veren Adalet Bakanı Seyfi Oktay'ın sözlerini gazete şöyle aktarıyordu:

Adalet Bakanı Seyfi Oktay, infaz sisteminin kökten değişmesi gerektiğini belirterek acı gerçeği nihayet açıkladı ve "2 milyon lira maaşı olan infaz memuru kolayca satılıyor" dedi.

Ben gazete kupürünün altı çizili yerlerini okuduktan sonra Yakup Bey şunları söyledi: "Bakan'ın sözlerinin altında şöyle bir varsayım yatıyor gibi: «Eğer infaz memurlarının maaşı yükseltirse, onların rüşvet karşılığı görevlerini kötüye kullanmaları önlenir.» Elimizde olanak bulunsa da, yüksek maaş alan, varlıklı, hatta yüksek tahsilli kimselerin rüşvet oranıyla, az maaşlı, az tahsilli kimselerin rüşvet oranını karşılaştırabilsek, bu varsayımın ne kadar geçerli ya da geçersiz olduğunu bulabilirdik. Ne yazık ki bu olanağımız yok. Ama, rüşvet almamayı ve görevi kötüye kullanmamayı tamamiyle dış ödüllendirmelere bağlamanın insanların iç dünyasını, karakterini hesaba almayan «kalıplanmış» bir görüşün sonucu olduğunu düşünüyorum."

Yakup Bey bir gazete kupürü daha koydu önüme. 13 Mart 1993 günü Hürriyet gazetesinden alınan kupürde şu haber yer alıyordu:

Bravo Neşe'ye

Yolda, içinde 500 milyon Türk lirası karşılığı döviz olan bir çanta bulan 31 yaşındaki Neşe Urgan, paralar sahibine teslim edilirken, "İş bulmak amacıyla dışarıya çıkmama ve paraya ihtiyacım olmasına rağmen, bunları alamazdım. Haram parayla işim yok," dedi... ..Gezmen Polis Karakolu'nda çantayı polislerle teslim eden Neşe Urgan, "Sırtımdan büyük bir yük kalkmış oldu" diye konuştu...

Yakup Bey, okuduğum parçayı önüne alarak şunları söyledi: "«Haram para» kavramının arkasında Neşe Urgan inandığı önemli bir ilkeyi dile getiriyor ve davranışında uyguluyor. «Sırtımdan bir yük kalkmış oldu» sözü, insanın inandığı ilkelerle tutarlı davranmasının psikolojik sağlık yönünden önemli olduğunu belirtiyor."

Yakup Bey saatine baktı. Ben not almaya devam ediyordum. Zevkle defterime yazarken o ıhlamurundan birkaç yudum aldı ve benim yazıyı bitirmemi bekledi.

Yakup Bey, yeni bir bölüme başlayan bir tavırla bana doğru eğildi ve konuşmaya başladı:

Sorunlarımız ve Paradigmalar

Şimdiye kadar konuştuklarımızdan anlayabileceğin gibi yaşamımızdaki her olaya bakış tarzımızın altında, bizim algılama paradigmarımız yatar. İnsanların büyük çoğunluğu kullandıkları paradigmanın farkında değildir. Ancak az sayıda kişi kullandığı paradigmanın farkına varmayı başarmıştır.

"Bir insanın kullanmış olduğu paradigmanın farkına varması, dünyaya hangi gözlükle baktığının bilincinde olması anlamına gelir. Böyle bir bilinçlenme çok önemli değişiklikler yapma potansiyelini beraberinde getirir. Bu tür bilinç düzeyine ulaşabilmiş birey, «kaynağı dışarıda olan» sorunla, «paradigmasının özelliklerinden kaynaklanan» sorunu birbirinden ayırt ederek yaşamını yönetmede çok daha güçlü duruma gelir."

Yakup Bey'den kişinin paradigmasından kaynaklanan sorunla neyi kastettiğini öğrenmek istedim.

"Birçok psikolog sorunun dışarıdaki olayda değil, o olaya bakış tarzımızda yattığını kabul eder" diye sözüne devam etti: "Bunun örneklerini verdiğim gazete kupürlerinde gördünüz. Bu konuya ileride sık sık temas edeceğiz. Ama size bir örnek daha vereyim. Boş zamanlarında şiir yazan tanıdığım son derece hassas bir ev hanımı bana şu olayı anlattı. Evlendiği zaman gelinliği üzerindeyken eve gelen misafirlere duvağından gelin teli vermiş. Gelenler arasında birini pek tanımadığından gelin teli vermekten utanmış ve ona vermemiş. «Otuz sekiz yıl önce olan bu olayı hâlâ düşünürüm ve üzülürüm» demişti. Eğer bu hanım kendi paradigmasının farkına varabilseydi kendine şu tür soruları sorabilirdi: «15 yaşında genç bir kızdım; duvak telini vermemek bir hata olsa dahi, bir insan olarak bu hatayı yapma hakkını kendime niçin tanımıyorum? Mükemmel olmamak bir suç mu? Otuz sekiz yıldır bu olaya hâlâ neden üzülüyorum?» Bu tür sorulara cevap aramak onun kendini tanımasına yol açacak ve bu bilinç içinde sorunu yeniden tanımlayabilecekti."

"Sizi örnek alalım Timur Bey" dedi. Bu söz üzerine içimde bir korku belirdi, «Şimdi bende ne kusur bulacak,» diye korktum.

"Nesrin'le olan etkileşiminizi şimdi yeni bir görüşle değerlendirdiğinizi biraz önce bana söylemiştiniz. Nesrin'le aranızda geçen etkileşim değişmedi, yani olay aynı kaldığı halde, sizin olaya bakış tarzınızda bir değişiklik oldu ve bu paradigma değişikliği o olayı sizin için sorun olmaktan çıkardı, değil mi?" diye yüzüme baktı."

Söylediğini anlamıştım. "Şimdi gayet açık seçik anladım" diyerek konuya devam etmesini bekledim.

"Algılama paradigmasının bilincinde olan kişi, paradigmasının kör tahakkümünden kurtulabilir ve onun ötesine geçerek sorunu yeniden tanımlayabilir. Sorunu yeniden tanımlayabilme kişinin daha etkili yaşam kurabilmesinin temelinde yatar.

"İster kişisel, ister iş hayatında olsun, sorunların çoğunun temelinde «kalıplanmış» insan paradigması yatar. Bir başka deyişle «kalıplanmış» insan paradigması olayların çoğunu sorun olarak kişinin yaşamına yansıtır. «Kalıplanmış» insan paradigmasının bilincine varmadıkça kişi sorunlara çözüm bulamaz. Sorunlar ancak «gelişmiş» insan paradigması geliştirerek çözülebilir."

Yakup Bey yine saatine baktı. İhlamların parasını masa üstüne bırakırken, Albert Einstein «Karşılaşılan önemli yaşam sorunları, o sorunları ortaya çıkaran düşünce düzeyinde çözülemez» der, diye sözüne devam etti: "«Kalıplanmış» insan paradigması düzeyinde yaratılan sorunlar, bu paradigma düzeyinde çözülemez; sorunları çözmek için «gelişmiş» insan paradigmasını kullanmak zorundayız."

Geldiğimiz yoldan yavaş yavaş geri gitmeye başladık.

Başkalarının bizi kızdıran tarafları
kendimizi anlamamıza
yol açar.
CARL JUNG

11

TUTUMLAR VE PARADİGMALAR

Yakup Bey'le buluşmamız artık haftada üç güne çıkmıştı. Üniversitede dersim olmadığı zaman ya Yakup Bey'le buluşuyor, ya da onunla yaptığımız konuşmalar süresince aldığım notları temize çekiyordum. Notları temize çekerken ve çektikten sonra yazdıklarım üzerinde düşünüyordum. Kendimi önemli bir eğitim sürecine girmiş olarak görüyordum.

Yakup Bey' in bana karşılıksız böylesine zaman vermesi ve beni eşiti kabul ederek etkileşimde bulunması anlaması zor bir sır gibi görünüyordu. Bir gün bu konuda kendisiyle konuşacaktım; ama o anın henüz gelmediği duygusunu taşıyordum. Onunla tanışmış olmaktan dolayı kendimi şanslı buluyordum. Her buluşmamızda ona olan saygım artıyordu ve kendisini daha çok sevdiğimi hissediyordum.

Bugün yine Beyazıt Camii'nin önündeki çayevine gittik. Her zaman olduğu gibi ıhlamurlarımızı ısmarladık; daha önce pek içmediğim ıhlamur, bilgeliğe giden yolda şimdi bana yoldaş oluyordu.

"Bugün «tutum» kavramını inceleyeceğiz" diyerek Yakup Bey sözüne başladı. "Psikoloji biliminde tutum bilgi, beceri ve arzunun kesimi olarak tanımlanır. Örneğin, kişiler arası iletişimde daha etkili olmak amacıyla aktif dinlemeyi⁽¹⁷⁾ öğrenerek, bu konuda olumlu tutum geliştirmek isteyen birini ele alalım."

(17) Aktif dinlemenin ayrıntılı bir tartışımı için Yeniden İnsan İnsana (s.185) bakınız.

"Bir insanın aktif dinlemeye yönelik olumlu tutum geliştirmesi, o konuda bilgisi olmasını gerektirir. Ne var ki, sadece bilgi yeterli değildir; nasıl dinleneceğini de bilmek gerekir, yani bu konuda beceriler kazanmalıdır. Ayrıca bildiklerini ve becerilerini kullanabilmek için arzu duymalı, yani aktif dinlemeyi istemelidir. Aktif dinlemeyle ilgili tutum geliştirebilmek için bireyin bu üç alanda (bilgi, beceri, istek) etkenlik göstermesi gerekir.

"Aynı düşünceyi uygulayarak şunu söyleyebiliriz: «Kalıplanmış» insan paradigmasını yıkabilmek için önce, bu paradigmanın üzerinde kurulu olduğu bilgi, beceri ve arzu temelini gözden geçirmek gerekir."

Bu benim için önemli bir noktaydı; hemen «bilgi,» «beceri» ve «arzu» kelimelerinin altlarını çizdim ve kelimelerin yanına büyük harfle «ÇOK ÖNEMLİ» notunu yazdım.

Yazdıklarımı gören Yakup Bey gülerek, "Evet, gerçekten çok önemli" dedi ve konuşmasına devam etti:

"Tutumları değiştirmek zor, fakat mümkündür. Eski tutum ve alışkanlıkları aşabilen insanlar kendilerini yenileyebilirler ve iç özgürlüklerine kavuşabilirler.

"İç özgürlüğün ne anlama geldiğini daha sonra yine tartışacağız.

"Konuyu dağıtmamak için şimdi ele almıyorum. Şunu söylemekle yetineyim: Kendini yenileyerek eski alışkanlıklarını kırabilen insan iç özgürlüğüne kavuşunca, ancak o zaman yaşamının kendine özgü amacını keşfedebilir. Kişinin yaşamının kendine özgü amacı, o kişinin yaşamının anlamını oluşturur. Bu nedenle denebilir ki, eski alışkanlıklarından kurtularak kendini yenileyebilen insan yaşamının amacına, anlamına ve dolayısıyla mutluluğa kavuşabilir."

Yakup Bey gülümseyerek bana baktı ve "Mutluluk kelimesinin yanına «ÇOK ÖNEMLİ» yazmayacak mısınız?" diye sordu. İhlamurundan bir yudum aldıktan sonra anlatımına devam etti:

"Mutluluk, birçok tanımı olan bir kavramdır. Şimdiki konuştuğumuz bağlamda mutluluğu, «kişinin yaşamının bilincinde olması» olarak tanımlayabiliriz."

Mutluluğun parayla, insan ilişkileriyle ilgili değişik tanımlarını daha önce duymuştum. Okulu bitirerek iş bulan ve para kazanmaya başlayan ya da milli piyangodan biletine ikramiye vuran, birbirini

severek evlenen kişilerin «çok mutlu» olduklarını duymuştum. Ne var ki, bir kişinin «yaşamının bilincine eriştiği» nedeniyle mutlu olduğunu şimdiye dek duymamıştım. Bu nedenle Yakup Bey'in mutluluk tanımı dikkatimi çekti ve kendisinden tanımı yinelemesini istedim.

"Mutluluğun bu biçimde tanımlanmasını büyük bir olasılıkla ilk defa şimdi duyuyorsunuz ve belki de bu nedenle şaşırmış durumdasınız" diyerek sözüne devam etti:

"Daha önce konuştuğumuz iç ve dış başarı konusunu hatırlayın. Benim tanımladığım anlamda mutluluk iç başarıyı gerekli kılar. Sözünü ettiğim mutluluk, başarıları tümüyle dışta kalan insanların mutluluğundan farklıdır."

Yakup Bey'in söyledikleri bana anlamlı ve açık seçik geldi. Aklıma gelen bir düşünceyi kendisiyle paylaşmak istedim.

"Yakup Bey benim şimdiye kadar duyduğum mutluluk tanımları daha çok toplumun görüşünü merkez alan, bireye dıştan yaklaşan bir görüşün sonucu. Oysa siz bireyin iç dünyasını merkez alarak tanımınızı yapıyorsunuz; vurguladığınız, odak noktası olarak aldığınız bireyin anlam dünyası. Bu algılamama katılıyor musunuz?" diye sordum.

"Evet, katılıyorum, Timur Bey. Sizin şimdiye kadar duyduğunuz mutluluk tanımları «kalıplaşmış» insan paradigması içinde yapılmış tanımlardır. Ben ise şu anda mutluluğun «gelişmiş» insan paradigması içinde nasıl tanımlandığını dile getiriyorum. Bu nedenle size yeni geldi ve anlamakta biraz zorlandınız."

Tatlı bir gülümseme ile bana baktı, ıhlamurundan bir yudum aldı, durdu, sanki düşündüklerini söylemekle söylememek arasında tercih yapma durumunda olan bir yüz ifadesiyle bir süre sustu. "Benim yaptığım mutluluk tanımını anlamaya çalışırken kullandığınız paradigma türünün farkına vardınız mı?" diye bana bir soru yöneltti.

Ne demek istediğini anlamıştım. Biraz yüzüm kızardı. İçime hüznü çöktü. Boğazım düğümlendi. Birkaç kez yutkundum. Kendimi denetleyerek, "Evet" dedim. "Nesrin'le ilişkilerimi yöneten, değerlendiren aynı paradigmayı kullanıyorum, hâlâ" diye sözüne devam ettim.

Hızla geliştiğimi düşünüp sevindiğim bir günde, temelde eski insan olduğumu ne kadar kolaylıkla ve ustalıkla gözlerimin önüne serivermişti. Kendi gelişmemden duyduğum hayal kırıklığı beni biraz karamsarlığa yöneltti.

Yakup Bey hiç sesini çıkarmadı. Bir süre konuşmadı.

Eğer istersem konuşmam için bana fırsat yarattığını anlıyordum. Ama, bu konuda konuşmak istemiyordum... «Evet, ben hazırım» anlamında kağıt ve kalemi önüme aldım. Yakup Bey konuşmaya başladı.

"İnsanın eski alışkanlıklarını, tutumlarını değiştirmesi zordur. Kendini yenilemeyi isteyen kişi, şimdiye kadar kolay gelen bir tutumdan, daha sonra elde edeceği daha anlamlı bir dünya uğruna feragat etme durumundadır. Feragat etme bir anda olup biten bir olay değildir. Kişinin kendini yenilemesi anlamında feragat etme, gelişim ilkesi çerçevesinde, adım adım gerçekleştirilen bir süreçtir."

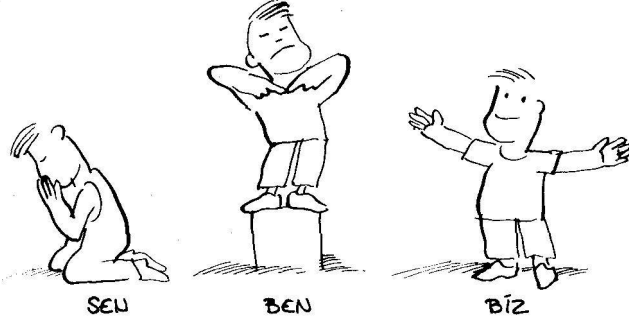
Durdu, yüzüme baktı. Not almaya devam ediyordum. Söylediklerini açık seçik anlamıştım. O da beni anlamıştı ve bana destek vermişti. Kendisini takip ettiğimden emin olunca benden bir kağıt alıp önüne koyarak konuşmasına devam etti.

Kalıplanmışlıktan Gelişmişliğe Giden Adımlar

Kağıt üzerine bir çizgi çekerek, "Bir olgunluk ölçeği düşünebiliriz. Bu ölçeğin bir ucunda, tümüyle bağımlı olma, ortasında bağımsızlık ve en sonunda da karşılıklı dayanışma bulunsun" diyerek bu çizginin başına «bağımlı,» ortasına «bağımsız» ve öbür ucuna da «dayanışma» kelimelerini yazdı.

"Bebek doğduğunda ona bakan kişiye ve çevresindeki dış koşullara tamamiyle bağımlıdır. Bebek tümüyle bağımlı olma durumundan zamanla kurtularak davranışsal, duygusal ve düşünsel bağımsızlığını kazanma yönünde adım adım gelişme gösterir. Bu gelişme süreci bağımsızlık noktasına geldiğinde birey duygu, düşünüş ve davranışlarında sadece kendini gören, «ben merkezli» biri olur. Bu gelişme aşamalarından biridir.

"Gelişme süreci devam eden birey, daha sonra, insanlar da dahil bütün doğanın, birbirini karşılıklı etkilediklerini ve birbirlerine bağımlı olduklarını görmeye başlar. Karşılıklı dayanışma ilkesi bütün doğada, bitkiler ve hayvanlarda geçerli olduğu kadar, insanlar için de geçerli olan bir süreçtir.

"Bu üç adım, yani bağımlılık, bağımsızlık ve karşılıklı dayanışma, kişinin psikolojik süreçlerindeki olgunlaşmaya paralel olarak kendini gösterir. «Kalıplanmış» insan paradigmasıyla yaşayan kişi, kendine verilen kalıplara sürekli bağlı kalacak ve hiçbir zaman tam bağımsızlık aşamasına ulaşamayacaktır. «Kalıplanmış» insan paradigmasının kalıplarının bilincine vararak, bu kalıpların üstesinden gelmek isteyen kişi, büyük olasılıkla ilk olarak kendini her türlü dış koşulun etkisinden kurtarmaya, tam bağımsız olmaya çalışacaktır. Bu tür aşırı bağımsızlık tutkusu, kendini dünyanın merkezi gören ve her şeyi çıkarları doğrultusunda yorumlayan insanlar ortaya çıkarır. «Gelişmiş» insan paradigması bu tür bencil insan tipine değil, daha olgun bir aşamayı belirten üçüncü adıma, karşılıklı dayanışmaya götürür."

Yakup Bey önem verdiği bir kavramı daha açık seçik anlatmaya çalışan bir insanın havasıyla, "Burada birkaç örnek vermemiz gerekir" diyerek konuşmasına şöyle devam etti:

"Bağımlılığı, «sen paradigması» olarak adlandırabiliriz. Bu paradigma içinde kendini ve dünyayı algılayan kişi şu tür ifadeler kullanır: «Sen istediğin için öyle davranıyorum,» «Önemli olan sensin, senin düşünce, duygu ve isteklerin benimkinden daha önemli,» «Ben yaptıklarımдан sorumlu değilim, bana olan şeyler senin yüzünden oluyor ya da olmuyor,» «Senin yardımıyla yürüyüyebilir, bir yere gidebilirim,» «Benim kendilik değerim, senin benim hakkındaki düşünce ve duygularından kaynaklanır,» «Benim sorunlarımı ancak sen çözebilirsin.»

"Bağımsızlık adımını ise, «Ben paradigması» olarak adlandırabiliriz. Bu paradigma içinde düşünen kişi şöyle ifadeler kullanır: «Bana olan şeylerden kimse değil, sadece ben sorumluyum.» «Yaşamımdaki her şey benim denetimim altında,» «Fiziksel olarak bağımsızım ve istediğim yere istediğim zaman giderim; duygusal bakımdan değerlerimi iç kaynaklarımdan alırım; zihinsel yönden kendi sorunlarımı kendim çözer, düşüncelerimi kendi dilediğim biçimde ifade ederim.»"

İhlamları tazeleme zamanı gelmişti. Yeni gelen ihlamların konusu içimi açtı, eski karamsarlığımdan kurtulmama yardım etti. Yakup Bey, "Genelleme yapmaktan pek hoşlanmam, ne var ki, konuştuğumuz konuyu daha iyi açıklaması bakımından gözlemlerime dayanarak iki genelleme yapacağım" dedi ve konuşmasına, ihlamurdan bir yudum daha aldıktan sonra devam etti:

"Ben senin gibi üniversitede öğrenciyken Kültür Antropolojisi dalında eğitim gören bir İngiliz öğrenciyle birlikte İçel ilinde Toroslar'da Nuru Köyü denen köyde 2 ay kadar bulundum. İngiliz öğrencinin bana «Herkes her şeyi devletten bekliyor. Mezarlıklarının çevresindeki taş duvar yıkılmış, niçin iyi bir duvar yapmıyorsunuz diye sorduğumda, devlet yardım etse yaparız, cevabını alıyorum. Tam zeytin ağacının yetişeceği iklim ve toprak, niçin zeytin ağacı dikmiyorsunuz diye sorunca, biz ne biliriz, gelip devlet dıksin cevabını alıyorum. Herkes her şeyi devlete bırakmış. Köydeki ilkokul öğretmeni, köyün imamı, köylü aynı şekilde düşünüyor: Devlet gelsin yapsın!

"Yıllar sonra Kaliforniya'da görev yaptığım üniversite çevremde yaptığım gözlem ise Nuru Köyü'nde İngiliz öğrencinin yaptığı gözlemden çok farklı idi; bir anlamda onun tam tersiydi. «Ben paradigması,» Amerikan toplumunda çoğunluğun kabul ettiği ve uygulamaya çalıştığı temel paradigma olmuş. Okulda ve genellikle radyo, TV ve gazete, dergi gibi bütün kitle iletişim ortamlarında model olarak gösteriliyor. Karşılıklı «dayanışma paradigması» bilinmemekte ve bu nedenle üzerinde düşünülmemekte. Yaşamlarını «ben paradigması» içinde düzenleyen kişiler bağımsız olabilmek amacıyla ev ve çocuklarını kolaylıkla terk edebilmekte, birçok sosyal sorumluluktan kaçabilmekte, bu tür «bencil» davranışlarından ötürü de kendilerine çevreden pek olumsuz tepki gelmemekteydi.

"Ne var ki burada Amerikalının gözden kaçırdığı bir nokta var; bağımsızlık, kişinin içinde bulunduğu durumdan değil, onun gerçekleştirebildiği olgunluk derecesinden kaynaklanır. Kişi gerekli olgunluk derecesine ulaşmadıkça, içinde bulunduğu sosyal durum değişse dahi şu ya da bu biçimde duygusal, düşünsel ya da davranışsal bağımlılık ortaya çıkar. Örneğin, bağımsız olduklarını düşünen çevremdeki birçok Amerikalı basına, televizyona, kitle iletişim araçlarının yarattığı kültüre ne kadar bağımlı olduklarının bilincinde değildiler."

Bu arada Yakup Bey'e bir soru yönelttim: "Nuru Köyü'nde oturanlar «Ben yokum» derken, sizin gözlediğiniz Amerikalılar «Benden başka kimse yok» düşüncesini mi temsil ediyorlar? Yani «Birbirinin zıddı, fakat ikisi de gerçeğe uymayan ve sağlıklı iki durum var» mı demek istiyorsunuz?"

"Gerçekten öyle demek istiyorum. Siz çok daha açık seçik hale getirdiniz, teşekkür ederim" dedi.

Yakup Bey'in takdirini kazanmak birden bire daha önceki hüznümü bana unutturdu; şevklendim ve yenilenen bir hazla Yakup Bey'in açıklamasının devamını dinlemeye hazırlandım.

"Karşılıklı dayanışma «biz paradigması»na bağlıdır. Bu paradigmayı kullanan kişi şöyle düşünür: «Bana olan şeyler, beraber etkileşimimizle biçimlenir ve ben bana olan şeyleri hiçbir zaman tümüyle denetleyemem. İstedğim yere istediğim zaman giderim, ne var ki, tanıdıklarımı nasıl etkilediğimin sorumluluğu bana aittir. Değerlerim içimden gelse de, onların «biz» dediğimiz toplumdan kaynaklandığının farkındayım; iç kaynaklarımın bir kısmının, «bizim» iç kaynaklarımız olduğunun bilincindeyim. Zihinsel yönden sorunlarımın kökenlerinin, «bizim» sorunlarımızla çakıştığını bilir ve onların çözümünde bu yönü hesaba katarak bilinçli biçimde destek ve yardım ararım.»

"Ben paradigması, «Ben yapabilirim,» derken, biz paradigması, «Beraberce yapabiliriz,» der.

"Yaşam, doğası icabı karşılıklı dayanışmayı öngörür. Son derece bağımsız kişiler, yaşamın doğal gereği olan karşılıklı dayanışmaya uygun düşmezler. Karşılıklı dayanışma paradigması, bağımsızlık paradigmasından daha üstün, daha olgun ve gelişmiş bir paradigmadır. Ne kadar iyi olursam olayım, tek başıma ancak bir dereceye kadar başarılı olabilirim. Ama, biz bir araya geldiğimiz zaman, ikimizin ayrı ayrı başaracaklarından daha iyisini ve fazlasını yapabilme olanağımız doğar. Bu, yaşamın her alanında doğrudur."

Yakup Bey öne doğru eğildi, dikkatimi çekmek istercesine bir süre sustu ve, "Bağımsızlığın kötü ve gereksiz olduğunu söylediğimi zannedebilirsiniz" diyerek sözlerine devanı etti: "Fakat öyle düşünmüyorum. Çünkü karşılıklı dayanışma, ancak bağımsızlığını gerçekleştirmiş, o aşamadan geçmiş insanların yaşayabileceği bir seçenektir. Bağımlılık düzeyinde kalan «kalıplaşmış» insanlar henüz kendi yaşamlarına sahip olmadıklarından, ortaya koyabilecekleri ve karşılıklı etkileşebilecekleri varlıkları yoktur. «Gelişmiş» insan paradigması, «biz paradigması»nı içerir ve «gelişmiş» insanın yaşamında karşılıklı dayanışma doğal olarak yer alır."

«Gelişmiş» İnsan Paradigması ve Etkililik

Yakup Bey, yeni bir konuya girmeden önce genellikle sandalyesindeki oturuş biçimini değiştirir, bardağını elinine alır, ıhlamurunu yudumlarken bir süre sessiz kalır. Şimdi de yeni bir konuya girmenin belirtilerini veren davranışını gösteriyordu. Durumu anladığımı, yeni kağıt çıkarıp, not tutmaya hazırlanarak ifade ettim. Memnuniyetini ifade eden gülümseyişle bir süre sessiz kaldıktan sonra konuşmaya başladı.

"Şimdi üzerinde konuşacağım kavram «etkililik» Etkililik, günlük dilde sık sık kullanılan bir kelimedir; ne var ki bugün bu kelimeyi özel bir anlamda kullanacağım ve bundan sonra hep bu özel anlamıyla kullanacağım.

"«Etkili insan» ve «etkililik», «verimli insan» ve «üreticilik»ten farklıdır. Bir örnek vererek açıklamamı yapmak istiyorum. Farzedelim ki bir iş ünitesinin yöneticisisiniz. Yönetici olarak verimi birinci planda tutuyorsunuz. İş ünitenizdeki üretim miktarı, o iş ünitesinin, dolayısıyla sizin yönetiminizin ne kadar verimli olduğunu ifade edecektir. Örneğin, emrinde çalışan işçinin saat başı ürettiği mal sayısını artırmaya yönelik yeni bir yöntem uygulamasına başlıyorsunuz.

"Sadece üretimi artırmaya dönük bu yöntem çalışanlarda, «Üretime katkıda bulunmamın ötesinde, insan olarak bana değer verilmiyor,» kanısını uyandırabilir. Böyle bir kanının yaygın olduğu iş ortamında, işveren, yönetici ve işçi arasındaki karşılıklı dayanışma ve güven sarsılır. Karşılıklı dayanışmanın ve güvenin düşük olduğu iş ortamında zamanla yönetici etkili olma gücünü kaybeder. Etkisiz yönetici, iş yerinde çıkacak birçok huzursuzluğun, sürtüşmenin, gerginliğin çözümünde etkili olamaz ve zamanla verim düşmeye başlar.

"Ürün ve etki kavramını sadece iş alanında değil, aile ortamında da kullanabiliriz. Babasının uyarmasına rağmen istenmeyen bir davranışı yapmaya devam eden birini düşünelim. İstenmeyen davranış derse çalışmama, kardeşini tartaklama, kendine ait olan eşya ve kitapları evde dağınık bırakma, toplamama gibi herhangi bir olumsuz davranış olabilir.

"Sadece verimli olmayı düşünen baba, çocuğunun istenmeyen davranışını cezalandırmayı ön plana kor; onun haftalık harçlığını keser, arkadaşları önünde utandırır, arkadaşlarıyla buluşmasına izin vermez.

Alışverişi kesti diye eski müşterisini vurdu

ÖFKELİ bakkal Semsettin Delibaş (küçük foto), kendisinden alışverişi kesen eski müşterisi 27 yaşındaki Hakan Kafadar'ı tabancayla ayaklarından yaraladı. Güneykent semtinde bakkal dükkanı işleten Delibaş, başka bakkaldan alışveriş yapan Kafadar'a, "Seninle komşuyuz. Neden başka yerden alışveriş ediyorsun" dedi. Komşusunun, "İstediğim yerden alışveriş ederim" yanıtına kızan Delibaş, ruhsatsız tabancasıyla Hakan Kafadar'ı bacaklarından yaraladı. Kaçınak isteyen bakkal, yakalandı. Hastaneye kaldırılan Hakan Kafadar, "Boyle zorba bakkal görmedim. Alışveriş etmiyorum diye az daha beni öldürecekti. Davacıyım" dedi. (Mustafa İNSAN / MERSİN, hha)

(Hürriyet, 19 Ağustos 1992)

Sadece ürünü düşünen, verimli olmaya çalışan bakkal Delibaş, etkili insan modeline göre hareket etse idi, önce eski müşterisinin artık kendisinden niçin alış-veriş etmediğinin nedenleri üzerinde dururdu.

Babanın temel düşüncesi şudur: İstenmeyen davranışı her yaptığında, onun hoşlanmadığı bu durumla karşılaşmasını sağlarsam, bu nahoş durumla bir daha karşılaşmamak için istenmeyen davranışı artık yapmaz olur.

"Öte yandan etkili olmaya önem veren bir baba, önce çocuğunun istenmeyen davranışı niçin yaptığını anlamaya çalışır, onun paradigmasıyla dünyayı görmeye çalışır. Bu ilk adım önemlidir. Ancak bu adımdan sonra çocukla gerçek iletişim kurulabilir.

"Bu adımdan sonra baba çocuğuyla konuşur ve durumu algılayışının ne derece doğru olduğunu, yani o durumu ne kadar çocuğu gibi algılayıp algılamadığını saptamaya çalışır.

"Bu iki adım, babanın çocuğuna değer verdiğini gösteren bir davranış olduğundan, sadece bu adımları atmakla dahi çocuğuyla ilişkisi sağlıklı bir aşamaya gelebilecektir.

"Üçüncü adım olarak, bu davranışı niçin istemediğini, baba olarak ona ve tüm aile üyelerine ne gibi olumsuz sonuçlar getirdiğini anlatır. Çocuk babasıyla hemfikir olmayabilir, ne var ki kendi davranışını babasının nasıl gördüğünü bilmesi gerekir.

"Dördüncü adım olarak baba olumsuz davranış yeniden ortaya çıktığında, hakkaniyet ilkesi çerçevesinde ne gibi sonuçlar ortaya çıkacağını konuşur ve onunla bu konuda hemfikir olmayı sağlar. Burada,

«hemfikir olmayı sağlama»dan kastedilen babanın çocuğunun olurunun alması değildir. Baba ile çocuğun hemfikir olacağı konu, olumsuz davranış ortaya çıktığı zaman ne gibi sonuçların beklediğini ve cezaların niçin kendisine verildiğini anlamasıdır.

"Beşinci adım olarak baba, çocuğunun onuruna saygı gösterdiğini, sadece bu olumsuz davranışını sevmediğini, ama kişi olarak oğlunu koşulsuz sevdiğini ve her zaman her yerde onu sevmeye ve desteklemeye devam edeceğini belirtir.

"Bu adımlar yerine getirildikten sonra, çocuğu olumsuz davranışı gösterdiği an hiç affedilmez; mutlaka evvelden kararlaştırılan sonuçla karşılaşması sağlanır."

«Etkili» baba ile «verimli» baba arasındaki farkı açık seçik görebilmiştim. Anlatılan kavram gerçekten önemli, anahtar denilen türden, insan ilişkilerindeki birçok aksaklığı anlamada kullanılabilecek bir kavramdı. Yakup Bey'in söylediklerini hiç aksatmadan anlamaya ve özet olarak not almaya çalışıyordum. Yazmaktan kolum yorulmuştu, ama ben bundan mutluydum. Gerekirse bütün gün yazabilecek şevk ve enerjiyi kendimde görüyordum.

Yakup Bey ıhlamuruna uzanınca ben de hemen ıhlamura uzandım; kolum dinlenme imkanı bulmuştu. Bir süre sonra konuşmasına başladı.

"Sadece ürüne dönük baba «kalıplanmış», etkili olmayı amaçlayan baba ise «gelişmiş» insan paradigmasını kullanır. «Gelişmiş» baba oğluyla ilişkisini geliştireceğinden, sadece bu olumsuz davranışıyla ilgili olarak değil, yaşamının başka yönlerinde de oğlunu etkileyebilecek duruma gelir.

"Tabii tahmin edebileceğin gibi, ilk örnekte üretim işyerinde saat başına üretilen malzeme, son örnekte de çocuğundavranışında meydana gelişen değişimdir.

"Üretim kapasitesini ilk örnekte işçilerin işveren, yönetici ve işyeriyle ilgili tutumları, stresleri, çalışmaya karşı ne kadar istekli, şevkli olmalarıyla tanımlayabiliriz. İkinci örnekte üretim kapasitesini çocuğun babayla kurduğu ilişki sonucu davranışını değiştirmeyi ne kadar istediği olarak ifade edebiliriz.

"Şimdi etkililiğin açık seçik bir tanımını yapabiliriz. Etkililik, üretimle üretim kapasitesi arasındaki dengede yatar."

Yakup Bey önümdeki kağıda uzandı, elimden kalemi aldı ve

E= ÜK/Ü

yazdı. Daha sonra alt alta şunları yazdı:

E: Etkililik

Ü: Üretim

ÜK: Üretim Kapasitesi

Yakup Bey gülümseyerek, "Bak formüle vurduk; artık buna bilimsel değildir diyemezsin" diye mizahi bir tavır ortaya koydu. Bu tavır hoşuma gitmişti; işin görünümünde beliren katılığı yok ediyordu. Konuyu açıklamaya devam etti:

"Üretim sadece kısa vadeye bakarken, üretim kapasitesi uzun vadeyi hesaba katar. Bu nedenle etkililik, kısa vadeli olanla, uzun vadeli olanı dengeler. Bu formül iş idaresinde, çocuk yetiştirmede, yaşamın her yönünde geçerlidir."

Yakup Bey saatine baktı; bugünkü konuyu kapatmaya hazırlandığı belliydi. "Bugünkü konuyu kişinin üç temel varlığını tanımlayarak bitirelim" dedi.

Kişinin Üç Temel Varlığı

"İleriki konuşmalarımızda sözü geçeceği için insanın üç temel varlığının tanımını şimdiden yapalım istiyorum" diyerek sözüne başladı. "Kişinin mal, para ve ilişkiler olmak üzere üç temel varlığı mevcuttur."⁽¹⁸⁾

"İlk olarak mal varlığını ele alalım. Otomobil, ev, bağ, bahçe, çiftlik gibi mal-mülk türünden varlığa «mal varlığı» diyoruz. Mal ve mülkünün zamanında ve düzenli olarak bakımını yapmayan, gerekli önlemleri almayan kişinin mal varlığı değerini kaybeder." Bu noktada bana, "Öyle değil mi?" diye bir soru yöneltti. Kendisiyle hemfikir olduğumu belirttim.

"İş hayatında sermaye olarak ifade edilen «para varlığı» da dikkatle yönetilmesi gereken bir varlıktır. Kazancıyla yetinmeyen, ana parayı yiyen, ya da para kazanacak yetenek ve bilgileri edinerek para varlığını garanti altına almayan kişinin para durumu gittikçe kötüye gider. Değil

(18) Burada varlık kelimesini, İngilizce'deki «asset» karşılığı kullanıyorum.

mi?" diyerek yine bana baktı. Yine kendisiyle hemfikir olduğumu belirttim.

"Her insanın, kendi de dahil, kurmuş olduğu ilişkilerden oluşan bir de «insan varlığı» vardır. Önemli olan insanlarla kurduğu ilişkilerin bakımını yapmayan, işler halde tutmayan, sadece ilişkilerin kendine vereceği ürünler üzerinde duran ve ürün için karşdakini araç olarak gören, tehdit eden, zorlayan kişi, esas kaynak olan ilişkiyi öldürür. Başka bir deyişle, mal-mülk ve parasını yönetmesini bilen insanın, insan varlığını da yönetmesini bilmesi beklenir.

"Bugünkü karmaşık sosyal yaşamda insanlar mal ve para varlıklarını insan ilişkilerindeki etkililikleri oranında artırmakta ya da koruyabilmektedirler. Bu konuşmalarımızda etkili yaşamın temelindeki «gelişmiş» insan paradigmasını inceliyoruz. «Gelişmiş» insan kendi de dahil, ilişkide olduğu insanlarla etkili iletişim olanağını sürdürmek ister.

"«Gelişmiş» insan her şeyden önce aile üyeleriyle etkili olmayı amaçlar. Çocuklarının sağlıklı, dengeli olarak doğal ilkelerin çerçevesinde gelişmesi onun en önde gelen yaşam amacıdır. Çocuklarını kalıplaştırmayı değil, geliştirmeyi amaçlar.

"«Gelişmiş» insan bir iş kuruluşunun yöneticisiyse, en iyi müşteri-sine yapılacak muameleyi, önce kendi görevlilerine yapar. «Gelişmiş» yönetici bir insanın elini satın alabileceğini, ama onun kalbini satın almanın mümkün olmadığını bilir. İnsanın şevki ve sadakati kalbinde-dir. Onun kol gücünü satın alabilirsiniz, ama onun yaratıcılığını satın alamazsınız. Onun yaratıcılığı, işbirliği, becerikliliği beyninden kaynaklanır.

"Daha önce söylediğim gibi etkililik, üretim miktarı ile, üretim kapasitesini devam ettirebilme yeteneği arasındaki dengede yatar. Böyle bir denge «gelişmiş» insan paradigmasıyla gerçekleştirilebilir. «Gelişmiş» insan paradigması daha önce sözünü ettiğimiz temel ilkeleri içerdiğinden insan doğasıyla ahenk içinde çalışır ve yaşamın her yönünde olumlu sonuçlar verir."

Konuyu bitirmiş bir profesörün tavrıyla yüzüme baktı. "Bugün burada bırakalım. Önümüzdeki buluşmamızda bir Boğaz gezintisine ne dersin?" diye sordu. "Bu sefer Bebek'e gitmeyeceğiz, belki Anadolu

yakasında bir yere, örneğin Kanlıca'ya gideriz" dedi. Kendisine zevkle katılacağımı belirttim.

"Önümüzdeki buluşmamızda «girişimci tutum»u anlatacağım. Bu tutum «gelişmiş» insanda bulunması gereken tutumlardan ilkidir. Daha sonraki buluşmalarımızda «gelişmiş» insanın kullandığı diğer tutumları da gözden geçireceğiz.

"Şimdiye kadarki konuştuklarımızı tuttuğun notlardan iyice gözden geçir; şimdiden sonraki konuşacaklarımız daha önceki konuştuğumuz konuları iyice anlamış olmanı gerektiriyor.

"Cumartesi günü sabah saat 9'da burada buluşmaya ne dersin?" diye sordu. "Dokuzda burada olacağım" diyerek oradan ayrıldı.

**Kendini yetersiz gören insan
tereddüt içinde beklerken
girişimci insan
hata yapmaktan korkmadığından
daha üstün hale gelir.
HENRY C. LINK**

12

GİRİŞİMCİ TUTUM

Yakup Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım notları gözden geçirdim. Öğrendiğim kavramların kendi yaşamımla ilişkisini arıyor ve bu kavramları yaşamıma nasıl uygulayabileceğimi düşünüyordum. Eski tutum ve alışkanlıkları aşabilen insanların kendilerini yenileyebileceklerini ve iç özgürlüklerine kavuşabileceklerini söylemişti. «İç özgürlüğü» kavramı dikkatimi çekmişti. Kişinin iç özgürlüğüne kavuşabilmesi için eski kalıplarını kırabilmesi gerektiğini söylüyordu. Kişi ancak o zaman kendi yaşamının anlamını keşfedebilirdi. Bunun kişinin mutluluğu ile yakın ilişkisi vardı.

Nesrin'le olan ilişkiyi düşününce, iç özgürlüğünden yoksun olduğumu hissediyordum; ne var ki, bunun ne olduğunu ve nasıl elde edilebileceğini bilemiyordum. Sezgi düzeyinde bu kavramın önemini kavlıyor ve iç özgürlüğü olan biri olmayı çok istiyordum.

Cumartesi sabah 9'da buluştuk ve yine yürüyerek Eminönü iskelesine gittik. Güzel bir gündü. Vapurda herhangi ciddi bir konu konuşmadık. Vapur Kanlıca'ya varınca önce iskelede biraz gezindik. İskeledeki küçük caminin üstünde «KANLICA GAZİ İSKENDER PAŞA CAMİİ, HİCRİ 967» yazan bir tabela vardı. Cami küçük bir ev gibi dış penceleri olan, duvarları beyaza boyanmış, pencere çerçeveleri koyu kahverengi bir yapıydı. Kısa sağlam görünlü taş minarede 4 adet hoparlör bulunuyordu.

Caminin karşısında iskele tarafında üç ağacın çevresinde çepeçevre beton dökülmüş, havuz gibi olan kısmın içi toprakla doldurulmuş. Havuz kenarı gibi duran beton üstüne çepeçevre demir konmuş ve demirler üzerine kalın tahtalar yerleştirilerek oturulacak yerler oluşturulmuş.

Ağaçların hemen arkasında deniz tarafında eski, tarihi bir yapı var. Bir türbe. Mermer tabelanın üstünde «GAZİ İSKENDER PAŞA ve OĞLU AHMET PAŞA TÜRBESİ» yazıyor. Türbenin hemen bitişiğinde sarı altıgen küçük bir yapı daha var. Küçük yapının camiye bakan tarafındaki iki kanatlı kapısı mermerle çerçevelenmiş. Kapı üstünde siyah kare içine eski harflerle bir yazı, altta yine eski harflerle bir tarih konmuş. Siyah karenin üstüne çıplak bir elektrik ampülü konmuş. Siyah çerçevenin hemen altında kapının üst tarafında mermer levha üstüne «CAMİ KÜTÜPHANESİ» yazılmış. Onun da altında, kapının üstüne vidalanmış, camlı bir levha üzerine «MUVAKKİTHANE» yazılmış.

Buraya içim ısındı. Birden bire annemi, babamı düşündüm. Eğer onlar buraya gelebilselerdi, gördüklerinden hoşnut olacaklar ve burayı seveceklerdi. Kültürün kendine özgü yapısı burada canlanıyor ve «Ben yaşıyorum, varım» diyordu. Yakup Bey'in bilinçli olarak burayı seçtiğini düşündüm.

Bu sakin ufak yerleşim bölgesinde yaşayanların birbirlerini tanıdıkları vardı. Caminin arkasından ana yol geçiyordu. Yolun karşısında bir pastanenin tabelasını görüyordum: «UĞUR PASTANELERİ» adının altında «ÇUBUKÇU CAD. NO 5/A» yazılıydı. Tabelanın sol tarafında «Fanta Coca Cola», sağ tarafında ise önce «Coca Cola» daha sonra «Fanta» yazılıyordu.

İskeleden çıkınca hemen sağda «ASIRLIK KANLICA YOĞURDU» yazan bir tabela vardı. Birkaç dükkanın bir araya getirilmesinden oluşmuş bu açık hava çayevinin duvarında «GAZİNOMUZDA DIŞARIDAN SATIN ALINAN YİYECEKLERİN YENMESİ KESİNLİKLE YASAKTIR» yazılıyordu. Yazının sağında «HAMBURGER, SOSİSLİ SANDVIÇ, YENGENTOST» kelimeleri alt alta yazılmıştı. Yiyecek getirilmesini yasaklayan yazının solundaki pencere camına konan tabelada «İSMAİL HAKKI ZADE MAHDUMLARI, KURULUŞ: Since. 1870» yazılıyordu. «İsmail Hakkı Zade Mahdumları» ifadesinin bulunduğu satırda İngilizce «since» kelimesini görmek oldukça tuhaf, çocuksu bir saflık duygusu vermişti.

«İSMAİL HAKKI ZADE MAHDUMLARI»nın çayevine oturduk. Boğaz'ı bütün haşmetiyle görebiliyorduk. Güneş sırtımızı yakmadan ısıtıyordu. İhlamurlarımızı söyledik. Kağıt ve kalemlerimi masanın üzerine koydum; böylece Yakup Bey'e «ben hazırım», mesajını veriyordum.

Yakup Bey ihlamurların gelmesini bekledi. İlk yudumdan sonra konuşmaya başladı:

Temel İnsan Yeteneği: Kendini Gözlemleme

"İnsanoğlu kendi dışına çıkıp, kendini hayal edebilir. Hangi ruh hali içinde olduğunu, zihninin nasıl çalıştığını gözlemleyebilir. Bütün bu yetenekler, kendinin bilincinde olma, kendini gözlemleme başlığı altında toplanır. İnsanın ilerlemesinin altında yatan temel etken budur. Kendini gözlemlemenin getirdiği bilinçlenme, kendi yaşantılarımızdan olduğu kadar başkalarının deneyimlerinden de öğrenebilmemize yol açar. Kendinin bilincinde olma yeteneği, kişinin tutum geliştirme ve değiştirmesinin temelinde yer alır."

Boğaz'dan geçen gemiyi bir süre gözleriyle takip ettikten sonra devam etti: "Biz gözleyebildiğimiz duygu, düşünce ve ruh halimiz değil; gözlemleyen, gözlemlenenden farklıdır. Gözlemlediğimizin nasıl bilincinde olursak, benliğimizi oluşturan birimlerin de öyle farkına varabiliriz.

"Benliğimizi oluşturan yapı birimleri bir araya gelerek «benlik paradigması»nı oluşturur. Benlik paradigmamız kendimizi nasıl gördüğümüzle kalmaz, dünyayı nasıl gördüğümüzü de etkiler. Kendi benlik paradigmasını iyice anlamayan kişi, dış dünyayı benliğinin yansıması olarak algıladığının farkına varamaz. Kendini bilmeyen kişinin, dünyayı kendi yaşımalarının dışında görmesi zordur.

"Benlik bilinci kişiye kendi gerçeğini gözlemleme olanağı verir. Kendi dışına çıkarak benlik paradigmasını gözlemleyebilen biri, onun temel evrensel ilkeler üzerine mi, yoksa geçmiş yaşantıların koşullaması üzerine mi kurulduğunun farkına varabilir.

"Benlik paradigmasını kendi dışına çıkarak gözleme olanağından yoksun kişi, kendine öğretilen kalıpların dışında temel evrensel ilkelere ulaşma olanağına kavuşamaz. Daha önceleri belirttiğimiz gibi «geçmiş» insan paradigması içinde yaşamını sürdüren biri kendi benlik yapısının bilincine çok daha kolaylıkla ulaşabilir.

Yakup Bey gözünün ucuyla aldığı notlara şöyle bir baktı. Konuşmasına biraz ara verdi.

"Bugün girişimci tutum üzerinde konuşmak istiyorum. Ne var ki, açıklığa kavuşturmamız gereken birkaç kavram var; önce onları ele almalıyım" dedi.

Üç Farklı Determinizm Modeli

"İnsan davranışını açıklamada bugün genetik, psikolojik ve çevresel olmak üzere üç farklı deterministik model kullanılmaktadır.

"1) *Genetik determinizm*, kişinin temel özelliklerinin, DNA yapısıyla kuşaktan kuşağa geçtiğini kabul eder. Bu model, bireyin bugünkü davranış ve karakter özelliğinin temelinde, onun atalarının payının büyük olduğunu vurgular.

"DNA nedir, biliyor musun?" sorusunu sorar gibi yüzüne baktı. Bütün bildiğim, DNA'nın insanların kalıtımla geçen özelliklerini bünyesinde taşıyan biyokimyasal yapılar olduğu idi. Kendisine söyledim; gülümsedi. "Şimdilik bu kadar bilgi yeterli" dedi ve konuşmasına devam etti:

"2) *Psikolojik determinizm*, ailedeki etkileşimin, ana-babanın çocukla olan ilişkilerinin, tutumlarının, yakın çevrenin etkilerinin bireyin bugünkü davranış ve karakter özelliğinin oluşmasında büyük payı olduğunu düşünür.

"3) *Çevresel determinizm*, bireyin şu anda çevresinde yer alan, nesne, kişi ve olayların onun davranışını belirlemede önemli etkisi olduğunu kabul eder. Çevrede yer alan, nesne, kişi ve olaylara örnek olarak iş yerindeki patron, evdeki eş, ya da haşarı çocuk, ekonomik ya da siyasi durum verilebilir.

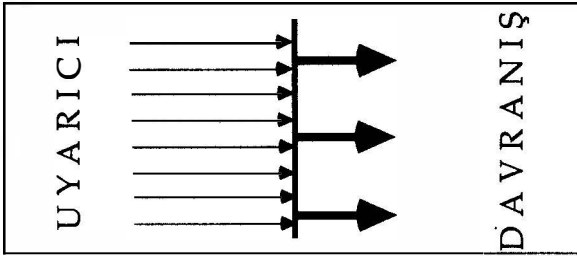
"Bu yaklaşımlar sebep-neden modeline dayanırlar ve belirli türden uyarıcı kümesinin, belirli türden davranış zincirine götürdüğü temel varsayımından hareket ederler. Yukarıda verilen her model insan davranışının belirli bir yönünü önceden kestirip, açıklayabilmektedir. Davranış bilimcileri bu modellerden yalnız birini değil, her üçünü bir arada kullanarak insan davranışını açıklama girişimi içindedirler."⁽¹⁹⁾

(19) İnsan davranışını açıklamada kullanılan modellerin daha ayrıntılı bir tartışması için yazarın *İnsan ve Davranış* (s. 26-34) kaynak olarak kullanılabilir.

Zihinsel süreçlere önem veren psikologların dışında, davranış bilimcileri çoğu kez uyarıcı ile davranış arasında yer alan süreçlerden pek bahsetmezler. Oysa, yukarıda sözünü ettiğimiz kendinin bilincinde olma yeteneği, uyarıcı ve davranış arasında yer alan önemli bir etkidir."

Yakup Bey elimden kağıt kalemi olarak bir şekil çizdi. Altına "Basit Uyarıcı Davranış Modeli" kelimelerini yazdı.

BASİT UYARICI DAVRANIŞ ŞEMASI

Basit Uyarıcı Davranış Modeli. Bu modelde uyarıcı ile davranış arasında yer alan süreçlere pek önem verilmez.

"Basit model insan davranışını açıklamada çoğu kez yetersiz kalıyor" dedi ve konuşmasına devam etti: "Victor E. Frankl, Hitler'in Yahudiler için hazırladığı toplama kamplarında uzun yıllar kalmış Viyanalı bir psikiyatristtir. Açlık, soğuk, hayvanları bile çökertecek türden her türlü bedensel işkence ve onur kırıcı ortamda «mutluluğu» bulmuş bir kişi."

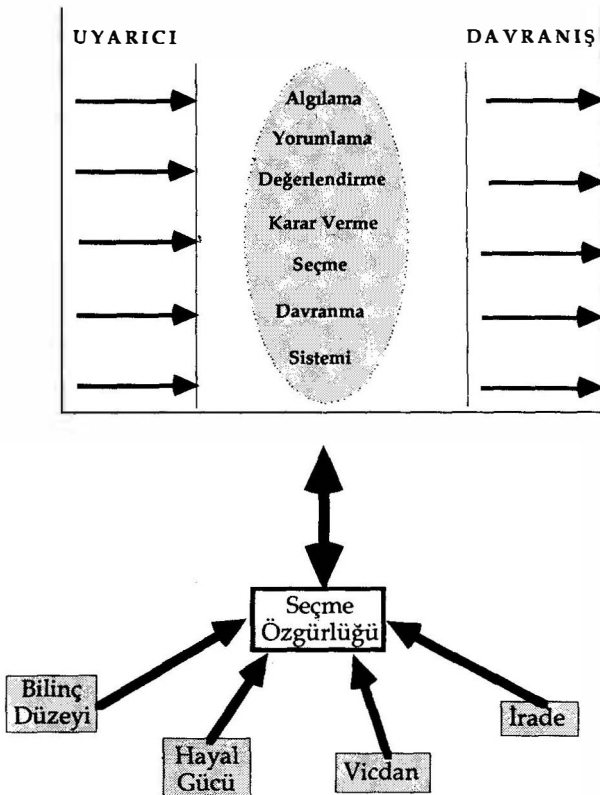
«Mutluluk» kelimesi yine geçmişti. Yakup Bey bunun farkında olduğunu bana bakıp hafif bir gülümsemeyle belirtti, ama sözüne devam etti:

"Böylesine kötü koşullar altında mutluluğu nasıl bulduğunu *Man's Search for Meaning* adlı kitabında uzun uzun anlatır. Daha sonra *The Will to Meaning* adlı kitabında, temerküz kampındaki deneyimlerine dayanarak kurmuş olduğu «Logoterapi» adındaki yeni psikoterapi okulunun ayrıntılarını vermiştir.

"Victor E. Frankl'ın duygu, düşünce ve davranışı, deterministik modellerle açıklanabilen türden görülüyor. Birgün, çıplak ve sefil biçimde esir kampında otururken, kendinde olan bilincin alınamayacağının farkına varır. Bu bilincin onun temel özelliği olduğunu

kavrar. Bu bilinç sayesinde, en kötü işkence anlarında bile isterse kendini gözleyebileceğini ve değişik ortamlarda bu yaşantıyı yararlı olarak kullanabileceğini görür. Bir anlamda dış uyarıcının etkisinden kurtulmuş, en kötü koşullarda dahi olaylara kendisi anlam vermeye başlamıştır.

"Frankl kendine yapılanları, yer alan olayları değiştiremeyeceğinin farkındadır; ne var ki bu olaylara nasıl bir tutum içinde yaklaşabileceğini, olayları nasıl yorumlayacağını kendi belirlemektedir. Böylece, dış olayların körü körüne esiri olmamaktadır."

Uyarıcı, İç Süreçler ve Davranış Modeli. Bu model uyarıcı ile davranış arasında insana özgü bazı iç psikolojik süreçlerin yer aldığını kabul eder.

Uyarıcı, İç Süreçler ve Davranış Modeli.Yakup' Bey kağıdı yine önümden alarak başka bir model çizdi. Çizdiği modelde dıştan gelen uyarıcı ile görülen davranış arasında bazı faktörler yer almaktaydı.

Bu model uyarıcı ile davranış arasında insana özgü bazı iç psikolojik süreçlerin yer aldığını kabul eder.

Yakup Bey çizimi bitirdikten sonra konuşmasına devam etti: "Victor E. Frankl'ın bize verdiği mesaj şu olmaktadır: Uyarıcı ve davranış arasında seçme özgürlüğü yer alır. Bilinçlenme derecesine bağlı olarak kişinin seçme özgürlüğü belirginleşir ya da örtük kalır. Kişi seçme özgürlüğünü kendilik bilinci, hayal gücü ve vicdan faktörlerinin etkileşimi çerçevesinde kullanır.

"Vicdan, doğru ve yanlış birbirinden ayırt etmemizi sağlayan temel ilkelerin yer aldığı yuvadır. Kendimizin bilincinde olma ve vicdanımızı oluşturan temel ilkeler çerçevesinde yaptığımız seçimi davranışımıza aktarabilmemiz için başka bir güce gereksinmemiz vardır; bu güce irade diyoruz.

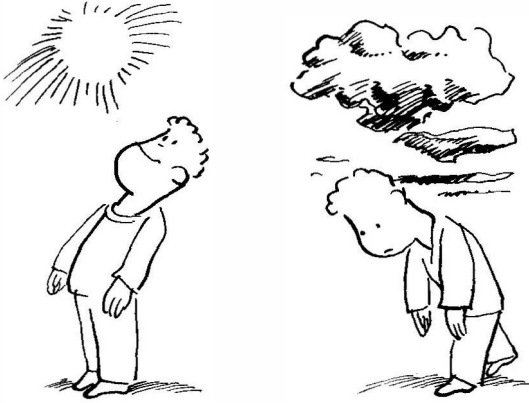
"Deterministik paradigmalar davranış bilimlerinin ilk aşamalarında genellikle hayvanlar ve nörotik kişiler üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilmiştir. İnsanlar kendilerini ve dünyayı «gelişmiş» insan paradigması gözlüğüyle görmeye başladıkça, kendilik bilinçleri artmakta, vicdanlarının sesini dinlemekte ve kendilerine özgü seçimleri gerçekleştirmek için iradelerini kullanmaktadırlar. Kendilik bilinçleri artan, vicdanlarının sesini dinleyen ve kendilerine özgü seçimleri gerçekleştiren insanlar «gelişmiş» insan paradigmasını girişimci bir tutum içinde sürdürürler."

Nihayet günün konusuna gelmiştik. İhlamları yeniledik. İkimiz de sessizce bir süre Boğaz'ı seyrettik. Daha sonra Yakup Bey konuşmaya başladı.

Girişimci Tutum

"Girişimci tutumun temelinde, yaşamımızdan önce kendimizin sorumlu olduğu anlayışı yatar.. Bu anlayışa göre, istersek çevresel koşulların ve onların uyardığı duygu ve heyecanların ötesine geçer, inandığımız ilkeleri davranışlarımızda yaşatabiliriz.

"«Kalıplanmış» insan, kendilik bilinci düşük olduğu ve kalıpların ötesinde başka bir dünya bilmediğinden, dış çevre koşulları onun davranışlarını denetlemeye başlar. Bu kişiler tepkici tutum içindedirler; yani eğer hava güzelse kendilerini iyi, kapalı ve yağışlı ise kötü hissederek.

"Öte yandan «gelişmiş» insan paradigması çerçevesinde yaşayan girişimci insanın mutluluğunun kaynağı içindedir; yağmur yağmış ya da hava güneşli olmuş, onlarca pek fark etmez; çünkü davranışlarının temelinde bilinçli kararları, ve bilinçli kararlarının temelinde de inandıkları temel ilkeler yatar.

"Girişimci insan, geçici duygu, heyecan ve çevre koşullarına dayanarak karar vermez. Girişimci kişinin en ayırt edici özelliği, inandığı ilkeleri ve bu ilkeler üzerine kurulmuş değerleri kararlarının temeline koymasındır. Bu değerler daha önce sözünü ettiğimiz evrensel doğal temel ilkeler üzerine kurulu, özenerek seçilmiş, düşünülmüş ve benliklerine sindirilmiş değerlerdir.

"Bu demek değildir ki «gelişmiş» insan paradigmasını yaşayan girişimci kişi dış olaylardan, fiziksel ve sosyal çevreden etkilenmez. Dış olaylar, fiziksel ve sosyal çevreden doğal olarak onlar da etkilenirler, ne var ki davranışları bilinçli, kendilerine mal etmiş oldukları değerlere dayanan kararlar üzerine kurulur. Eleanor Roosevelt bir konuşmasında, «Sizin onayınız olmadan hiç kimse sizi etkileyemez,» demiştir. Ghandi, «Kendimize olan saygımızı, eğer biz vermezsek, kimse elimizden alamaz,» sözüyle aynı anlayışı dile getirmiştir. Bu sözleriyle Eleanor Roosevelt ve Ghandi, «gelişmiş» insan paradigmasının temelindeki anlayışı dile getirmişlerdir.

"«Gelişmiş» insan paradigmasını yaşamlarının temeline koymuş girişimci insanlar, kendi kararlarıyla davranışlarını, düşüncelerinin türü ve yönünü, tutumlarını, hatta davranışlarına temel alacakları duygu ve heyecanlarını seçerler.

"Onlar, başımıza gelen olayların değil, bu olaylarla ilgili tutum ve davranışlarımızın bizi etkilediklerinin bilincindedirler.

"Çevrenin olumsuz koşullarını aşarak, karar ve davranışlarında inandıkları değerleri yaşatan insanlar iç yaşamlarına özgürlük getir-mişlerdir."

«İç Özgürlük» deyiminin altını iki kez çizdim. İç özgürlüğün ne olduğunu sonunda anlayabilmiştim. Dış olayların, geçmişteki koşullamaların etkisi altında bilinçsiz olarak davranan kişinin iç özgürlüğü yoktu. Kendi ilke ve değerlerinin bilincinde olarak davranışlarını seçebilen insan iç özgürlüğünü bulmuştu. Hızla düşündüklerimi yazmaya başladım. Yakup Bey yine konuşmaya başlamıştı. "Bir dakika bekleyebilir misiniz?" diye susmasını rica ettim. İlk defa iç özgürlükle mutluluk arasındaki ilişkiyi görüyordum. İç özgürlüğünü bulamamış kişinin mutlu olması olanaksızdı. Unutmamak için kısaca yazdım. Bu konuyu mutlaka konuşmalıyım diye yazımın yanına birkaç yıldız işareti koydum.

Yakup Bey'e, işte şimdi hazırım diyen bir yüz ifadesiyle baktım. Gülümseyerek konuşmaya devam etti:

"Daha önce sözünü ettiğimiz trafik kazaları türünden sorunlarla karşılaşan eğitim kurumlarımızdaki aydınlarımız, resmi ve özel kuruluşlardaki yetkililer, «Bilmiyorum, ben ne yapabilirim,» tutumunu takınabildiği gibi, «Hangi kaynaklardan yararlanarak sorunun çözümüne katkımlı olabilir,» tutumunu da takınabilirlerdi. Birinci türden tutum «kalıplanmış» insan paradigmasını, ikinci türden tutum ise «gelişmiş» insan paradigmasını yansıtır."

"Etkililiğin üretim ve üretim kapasitesi arasındaki dengede bulunduğunu söylemiştik. Etkili olabilmek için girişimci olmak gerekir. Kişinin benlik bilincine ulaşması, paradigmasının yapısını anlayarak «kalıplanmış» insan paradigmasından «gelişmiş» insan paradigmasına geçmesi, girişimci tutumu gerektirir."

"Girişimci tutum olmadan, «gelişmiş» insan paradigmasının parçası olan diğer tutumları elde etmek olanaksızlaşır. Girişimci tutumu benimseyip benimsememenin sorumluluğu, kişiye aittir. Diğer tutumlardan ileride söz edeceğiz."

Yakup Bey saatine baktı. Kollarını havaya kaldırarak şöyle bir gerindi. "İsterseniz şöyle bir yürüyelim, öğle yemeği yiyelim, daha sonra girişimci ve tepkici tutumun yaşama nasıl yansıdığını inceleyelim" dedi.

Yakup Bey "öğle yemeği yiyelim" deyince acıktığının farkına vardım. Kalktık iskele yakınlarındaki balıkçı lokantasına doğru yürümeye başladık.

**Düşlemek,
bilmekten
daha önemlidir.
ALBERT EINSTEIN**

13

GİRİŞİMCİ VE TEPKİCİ TUTUMUN DİLİ

Lüfer zamanıydı; ikimiz de ızgara lüfer ısmarladık. Bol yeşil salata ile hoş oldu. Yakup Bey su içti, ben kola. "Hep su mu içersiniz?" diye sormama, "Ara sıra meyve suyu da içerim; kola içmem" diye cevap verdi. Nedenini sorduğumda, "Çay içmememin altında yatan aynı nedenden" diye örtük bir cevap verdi.

Yemekten sonra Yakup Bey benim yemek paramı verdi; bütün ısrarıma rağmen kendi paramı vermeme kabul etmedi. "İş güç sahibi ol; normal para kazanmaya başla, o zaman herkes kendi parasını verir" diyerek gülümsedi.

Lokantadan sonra iskeleye doğru yeniden yürüdük. Uzakta bir sokak köpeği bize bakıyordu. Yakup Bey gözlerinin içi gülerek, coşkulu bir tavırla köpeğe doğru kollarını uzattı ve "Gel koçum, gel bir merhabalaşalım" dedi. Köpek sanki onun söylediğini anlamış gibi bize doğru geldi ve Yakup Bey'in önünde durdu. Yakup Bey hafifçe öne doğru eğildi; bir yandan köpeğin başını okşuyor bir yandan da, "Nasılсын bugün, işler yolunda mı?" diye onunla konuşuyordu. Köpek hayatından memnun bir süre kendini sevdirdi. Sonra Yakup Bey'in yüzüne baktı, sanki «Yeteri kadar sevdin, izin ver de gideyim,» der gibi bir hali vardı. Yakup Bey, "Haydi koçum git, iyi günler senin olsun" diyerek köpeğin sırtına hafifçe iki kere vurdu. Köpek yine anlamışçasına yola doğru gitti, karşıya geçti ve tepelere doğru çıkan bir yan yolda kayboldu.

Cami ile türbe arasındaki ağaçların altına oturduk, Yakup Bey konuşmaya başladı. Hemen kalem ve kağıdımı çıkararak not almaya başladım.

"Dil, bir semboller sistemidir. İnsanlar dil aracılığıyla iç ve dış dünyalarını isimlendirir ve betimlerler, belirsiz konuları daha açık seçik hale getirir ve iletişim kurdukları kişileri etkilerler.

"Dil, hem diğerleriyle hem de kendimizle kurduğumuz ilişkilerin temelini oluşturur. Dil aracılığıyla, düşünce, duygu ve niyetlerimizi daha açık gözleyebildiğimiz gibi, bunları diğer insanlara iletme olanağımız da doğar. İnsan uygarlığı dil üzerine, dilin getirdiği olanaklar üzerine kurulmuştur.⁽²⁰⁾"

Yakup Bey daha rahat oturmak için ayağının birini altına alarak yarım bağdaş kurdu.

Kelimeler ve Semboller

"Dış dünya ve iç yaşantılarla ilgili algılamalarımızı semboller aracılığıyla ifade ederiz. Dilde sembollere kelime adı verilir. Kelimeler sözlü ya da yazılı olarak ifade edilir. Bu semboller, şu anda sizinle benim aramda olduğu gibi, bir toplumun üyeleri tarafından benzer biçimde anlaşıldığından iletişim mümkün olabilmektedir.

"Dil ve düşünce arasında bir bağ, karşılıklı bir etkileşme vardır. Temiz, açık, iyi tanımlanmış kelimeler net bir düşünceye götürdüğü gibi, açık seçik kavramlardan oluşmuş düşünce açık seçik bir dile götürür. İki süreç birbirini etkiler. İyi düşünebilmek için kelime dağarcığının geniş olması, her bir farklı anlam, duygu ve yaşantıyı birbirinden fark ettirecek ayrı ayrı kelimeleri bulundurması gerekir.

Benlik Paradigması ve Dil

«Gelişmiş» ve «kalıplanmış» insanın dilleri farklıdır. «Kalıplanmış» insan paradigmasını temel kabul etmiş tepkici birinin tutumunu onun kullandığı dilden anlayabiliriz. «Kalıplanmış» insanın acizlik duygusunu ve kalıpların öteye geçemeyişini kullandığı şu tür kelimeler ve tepkici ifadeler belirtir:

"Benim yapabileceğim bir şey yok"

(20) Dil, düşünce ve iletişim arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak incelemek isteyen okuyucular. *Yeniden İnsan İnsana* (s. 67-93) ve *İnsan ve Davranışı* (s. 201-229) kitaplarından yararlanabilirler.

"Ne yapayım, ben böyleyim"

"Şu kişiye çok kızarım"

"Şunu yapmama izin yok"

"Öyle yapmam gerekiyor, elimden başka bir şey gelmez"

"Yapamam"

"Ah keşke şöyle olsaydı da şunu yapabilseydim."

"Öte yandan «gelişmiş» insan paradigmasını temel kabul etmiş girişimci kişinin dilinde aşağıdaki türden ifadeleri görürüz:

"Seçeneklerimi gözden geçireyim"

"Farklı bir yaklaşım kullanabilirim"

"Duygularım bana bağlıdır; istediğim biçimde denetlerim"

"Etkili bir davranış seçebilirim"

"Duruma uygun davranışı seçme yeteneğim var"

"İstediğim için öyle yapıyorum"

"Tercihim şu; şunu yeğlerim"

"Yapacağım."

Yakup Bey konuşmasına devam etmek üzereyken yüzümde beliren soruyu görmüş ve susarak sormamı beklemeye başlamıştı. Aslında sorunun ne olduğunu kesin bilmiyordum; bildiğim tek şey «Duygularım bana bağlıdır; istediğim biçimde denetlerim,» sözünün pek kafama yatmamasıydı. Bunu soru olarak Yakup Bey'e yöneltmekte zorluk çekiyordum:

"Yakup Bey, bütün duygular bana mı bağlıdır. Yani sevgi, öfke, korku gibi tüm duygular benim denetimimden geçtikten sonra mı duygu haline dönüşüyorlar?" diye sorumu oluşturdum.

Yakup Bey bir süre düşündü. Bir şey söyleyecekken yine sustu; yeniden düşündü. "Ben ne dedim? «Duygularım bana bağlıdır; istediğim biçimde denetlerim,» mi dedim?"

"Evet!"

"Öyle söylememem gerekir. Çünkü duygularımın oluşumunu tümüyle denetleme gücüm yok. Söylemek istediğim daha çok duygularımın ifadesinin bana bağlı olduğu. Onun yeniden şöyle söyleyeyim: «Duygularımın ifadesi bana bağlıdır; duygularımın ifadesini istediğim biçimde denetlerim.»"

Bu yeni ifadeye bir itirazım yoktu. Yakup Bey'in ifadesindeki bir eksikliği yakalamış olmak hoşuma gitmişti. Onun da hoşuna gittiğini sanıyordum. Anlattıklarını dikkatle dinlediğimi ve eleştirici bir tutum içinde izlediğimi kanıtlamıştım.

Başka sorum olup olmadığını anlamak istercesine yüzüme bakıp bir süre sessiz kaldıktan sonra Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Tepkici dilin temelinde yatan paradigma, sorumluluğu başkasına aktarır: «Ben sorumlu değilim, kendi yaşamımı ben denetleyemem,» anlayışı hakimdir.

"Tepkici dil, «kalıplanmış» insanın dilidir. Tepkici dili kullanmayı sürdüren kişi, tepkici tutumunu, bu tutumun altında yatan benlik paradigmasını pekiştirir ve bir süre sonra kendinin güçsüzlüğüne daha çok inanmaya başlar.

"Kişi hangi paradigmayı benimsemişse, yaşamında, o paradigmanın geçerli olduğunu kanıtlayan bir sürü deliller bulur. Sorumluluğu başkasında gören tepkici dil paradigması kendinden başka her şeyi, diğer insanları, anayı-babayı, toplumu, okulu, öğretmeni, devleti, doğayı, hatta yıldızları kendi yaşamından sorumlu tutar."

Bu arada aklıma bir soru geldi ve Yakup Bey'e sordum. "Kahve falına baktırmak tepkici tutumun, ya da kalıplanmış insan olmanın sonucu mu?"

Yakup Bey güldü ve bunu şimdiye kadar hiç düşünmediğini söyledi. "Kahve falına baktıran kişi, yaşamının tümünün kendi dışındaki güçler tarafından yönlendirildiğini kabul ediyorsa, girişimci tutuma aykırı düşer" dedi. Sonra sözlerine şunu ekledi, "Ne var ki, yaşamımızı etkileyen olayların tümü bizim denetimimiz altında da değildir. Bu nedenle bazı kişiler, kendi denetimlerinin dışında fakat kendilerini etkileyebilecek olaylarla ilgili bilgileri fal yoluyla elde edebileceklerini düşünebilirler. Bu insanları girişimci tutuma aykırı görmem" dedi.

"Yani bir kişinin fal baktırma davranışına dayanarak onun tepkici, sorumsuz bir insan olduğu sonucuna varamayız" diyerek onun söylediklerinden anladığımı dile getirdim.

Yakup Bey, başıyla tasdik ederek "İyi gözlemcisiniz" dedi. Bu söz beni mutlu etti. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Girişimci tutumu benimsemiş kişi, öncelikle düşünce ve duygularından sorumludur. Örneğin, girişimci tutumu benimsemiş kişi, sevgi duygusunun davranışa nasıl yansıdığına önem verir. Ona göre sevme bir davranış türü, bir faaliyettir. Sevgi kendiliğinden ortaya çıkmaz; sevginin koşullarını hazırlamamız gerekir."

Sevgiye böyle bir yaklaşımla daha önce karşılaşmamıştım. "Yakup Bey, ben sevgiyi kişinin isteminin dışında, düşünceyle denetlenemeyen bir duygu olarak bilirim. Ama siz sevgiyi bir duygu olarak değil, bir faaliyet, bir davranış olarak tanımlıyorsunuz" diye düşüncemi dile getirdim.

"Sevginin birçok yönleri var" diyerek Yakup Bey kısa bir açıklama yaptı. "Sevginin kendiliğinden, her şeyden bağımsız bir duygu olarak kişinin yaşamında kendini gösterdiği anlayışı sadece bizim ülkemizde değil, tüm dünyada yaygın bir anlayıştır. Bu anlayışın yanlış olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Sevginin bir de faaliyete dönük, kişinin davranışında kendini gösteren yönü var ki, pek üzerinde durulmaz. Ben sevmek fiili üzerinde duruyorum.

"Sevmek fiili hizmet etmeyi, dinlemeyi, empatiyi⁽²¹⁾, takdir etmeyi, desteklemeyi gerektirir. Sevmek bir değerdir ve bu değer seven kişinin davranışında gerçekleşir. Girişimci kişi, önem verdiği değerleri davranışında canlı tutmaya çalışır."

Yakup Bey oturmasını değiştirerek, yarım bağdaş pozisyonunu yeniledi; bu defa sağ ayak alta geçti sol ayak serbest kaldı. Uzanıp benden bir kağıt aldı; bir şeyler çizmeye hazır bir insanın edasıyla konuşmaya devam etti:

İlgi Çemberi Etki Çemberi

"Bir insanın girişimci mi yoksa tepkici mi olduğunu, o insanın zaman ve enerjisini nelere yönelttiğine bakarak anlayabiliriz. Her insanın ilgilendiği ve ilgilenmediği olaylar ve insanlar vardır. İnsanın ilgilendiği olayların tümünü kapsayan bir çember düşünün; bu çembere ilgi çemberi adını verelim.

"İlgi çemberi değişik konuları içerebilir: Yurt içi ve yurt dışı borsa faaliyetleri, uluslararası parasal antlaşmalar gibi ekonomiyle ilgili olayları kapsadığı gibi, yurtdışı ve dünyanın değişik yörelerindeki terörist hareketleri, son zamanlarda piyasaya çıkan Fransız filmlerini, gazete kağıtlarının fiyatını, Eğitim Bakanlığı'nın takıntılı sınıf geçme hakkı verişini de içerebilir."

Bu arada kağıt üzerine bir çember çizdi ve içine İLGİ ALANI yazdı.

(21) Empati kavramını 27. Bölüm'de inceleyeceğiz.

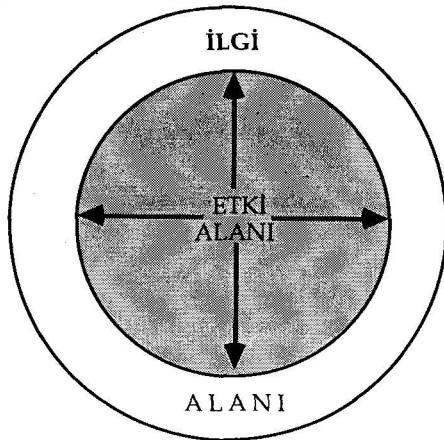
"Bir kişinin etkileyebileceği, denetimi altında bulunan olayları içeren bir çember daha çizebiliriz. Kişinin dışını fırçalaması, saçını taraması, haftalık ya da aylık bütçe yapması, tanıdıklarına mektup yazması, her ay bir kitap okuması, yabancı dil öğrenmesi gibi isterse yapabileceği davranışlar bu çembere girer. Bu çembere etki çemberi adını verelim. Kişinin etki çemberi, genellikle onun ilgi çemberinden daha küçüktür, çünkü kişi ilgilendiği her şeyi etkileyemez."

Bu defa büyük çemberin içine daha küçük bir çember çizdi ve üzerine ETKİ ALANI yazdı.

"Birey hangi çembere dikkatini veriyorsa, ona göre girişimci ya da tepkici tutuma girer. Girişimci tutumu benimsemiş kişi etki çemberi içindeki olaylar üzerinde odaklaşır. Böyle bir tutum içinde birey yaşamı boyunca bilgi, beceri ve deneyim yönünden gittikçe güçlenir, etki alanını genişletir. Örneğin, yabancı dil bilmeyen biri, kendi gayreti ile yabancı dil öğrenir, o dilde yazılı eserleri okuyabilecek hale gelir."

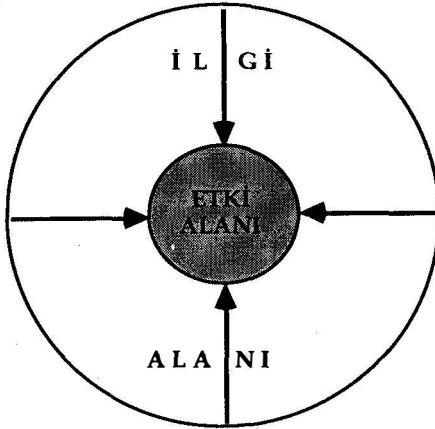
Yakup Bey söylediğini açıklarcasına daha önce çizdiği ETKİ ALANI'nı genişleterek, dışarıya yönelmiş oklarla işaretledi.

Girişimci tutumu benimsemiş kişi etki alanını genişletir.

"Tepkici birey ise, etkisi altında olan olaylarla ilgilendiği olaylar arasında bir ayırım yapmaz; ilgilendiği her şey üzerinde enerjisini yoğunlaştırır. Örneğin, yabancı dil öğrenmeye zaman ayırmadığı ve gayret göstermek aklına hiç gelmediği halde, tüm enerjisini nükleer başlıklı silahların ya da uluslararası bir siyasal olayın protestosuna verir. Tepkici tutum içindeki kişi başkalarını suçlayıcı, tepkici davranış içindedir. Tepkici kişiler, kendilerini dış koşulların mahkumu, dış güçler tarafından haksızlığa uğramış mağdur kişiler olarak görürler. Kendini mağdur gören kişi, yaşamında yapabileceği olaylara el uzatmaz. Bu nedenle, tepkici tutumu benimsemiş kişinin etki çemberi daha da küçülmeye devam eder."

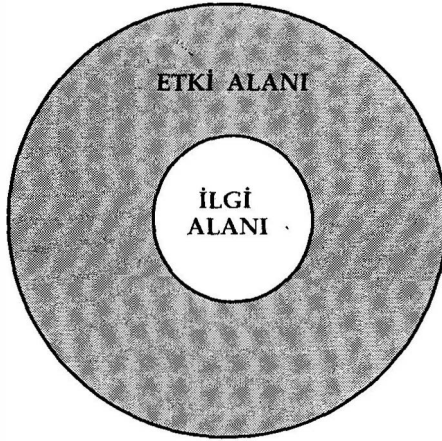
Yeni bir kağıt üzerine gittikçe daralmaya başlayan bir etki çemberi çizdi ve içeriye dönük oklar çizdi.

Tepkici tutum içinde olan kişinin etki çemberi yaşamı boyunca daha da küçülmeye devam eder.

"Kendi etki sınırlarını dikkate almayan kişi, etki alanının sorumluluğunu üstlenmek yerine, bu alanın dışındaki ilgilere yönelir. Ben temel ilkelerle ilgili konuşurken siz, bu ilkeleri kendi yaşamınıza nasıl uygulayacağınızla ilgileneneğiniz yerde, toplumun tümüne ya da uluslararası ilişkilere nasıl uygulanabileceği ile ilgileniyordunuz. Sanki Psikoloji Bölümü'nde okuyan Timur ile değil de, Türkiye Cumhuriyet Hükümeti'nin Başbakanı ve de Türk Devletinin Cumhurreisi Timur Bey'le konuşuyordum. Zaman ve enerjisini, ilgilendiği fakat etki alanında olmayan olaylara harcayan tutum kişiyi daha da etkisiz hale getirir. Etkileme gücü azalan kişi, sorumluluk alma duygusundan daha da uzaklaşır.

"Bazı durumlarda kişinin etki çemberi mevkii, serveti, rolü, ilişkilerinden dolayı, ilgi çemberinden daha büyük olabilir. Öyle bir ülke düşünün ki, yüksek düzeydeki sorumlu yöneticileri, etki alanları içinde olduğu halde, o ülkede yılda 10 binin üstünde can alan trafik kazalarına ilgi duymuyor olsunlar. Etki çemberinin, ilgi çemberinden daha büyük olduğu bu durumlarda, kişinin düşünsel ve duygusal miyopluğu söz konusudur. Böylesine duygusal miyopluk, hem o kişinin hem de toplumun psikolojik yönden pek sağlıklı olmadığına işaret eder.

Etki çemberinin, ilgi çemberinden daha büyük olduğu durumlarda, kişinin düşüncel ve duygusal miyopluğu söz konusudur.

"Girişimci tutumu benimsemiş, «gelişmiş» insan kudretlenip mevki sahibi olduğu zaman ilgi ve etki çemberleri hemen hemen birbirine denkleşir; böylesine sağlıklı sorumluluk duygusu taşıyan insanın etki ve ilgi çemberleri birbirine çok benzer."

Yakup Bey'in söylediklerini kolayca izleyebiliyordum. Söylediklerinin hepsi yalın, herkesin anlayabileceği türden gerçeklerdi; bu yalın gerçekler gözümde anlam kazanıyorlardı. İlgiyle Yakup Bey'i dinlemeye devam ediyordum. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

Olayları Denetim Derecemiz

"Karşılaştığımız sorunları üç başlık altında toplayabiliriz:

"1. Doğrudan denetimimiz altında olan sorunlar: Bu sorunların temelindeki duygu, düşünce ve davranışlar doğrudan bizim denetimimiz altındadır.

"2. Dolaylı olarak denetimimiz altında olan sorunlar: Bu sorunların temelindeki duygu, düşünce ve davranışlar doğrudan bizim denetimimiz altında değildir; ne var-ki, bizim ilişkide olduğumuz, kendilerini etkileyebileceğimiz insanlar bu olaylara yön verebilirler; olaylar onların denetimi altındadır.

"3. Denetimimiz dışında olan sorunlar: Bu sorunların temelindeki duygu, düşünce ve davranışlar ne doğrudan bizim denetimimiz altındadır, ne de bizim ilişkide olduğumuz, kendilerini etkileyebileceğimiz insanların. Örneğin, geçmişte olan bitenleri değiştirme gücümüz yoktur."

"«Gelişmiş» insan paradigmasıyla yaşayan girişimci kişi bu sorunlara şöyle yaklaşır:

"1. Doğrudan denetimi altında olan sorunların çözümünde, o sorunların temelinde yatan duygu, düşünce ve davranışları değiştirme sorumluluğunu üzerine alır; kimseyi suçlamadan ya da değiştirmeye kalkmadan, kendi davranışlarını değiştirmeye yönelir.

"2. Dolaylı denetimi altında olan sorunlarla ilgilenirken, «Diğerleriyle nasıl etkileşim kurabilirim, en etkili iletişimi nasıl gerçekleştirebilirim?» sorunu üzerinde durur. Enerjisini başkalarını suçlamaya değil, «İlişkilerimizi nasıl iyileştirebilirim?»e yöneltir. Bu yaklaşımı benimsemiş birey, «Başkalarıyla etkili iletişim nasıl kurarım, ilişkimi olumlu yönde nasıl geliştirebilirim?» konusuyla ilgilenerek, kendi iletişim becerilerini geliştirmeye çabalar.

"3. Hiç denetimi altında olmayan olayları değiştiremez ama, sorunları nasıl algılayıp kabulleneceği ve onlara nasıl tepkide bulunacağı bireyin denetimi altındadır. İnsanın sevmediği sorunlarla yaşamasını öğrenmesi gerekebilir. Aksi halde geçmişte olan ve denetimimiz dışında bulunan sorunlar güçlenerek bizi denetlemeye başlar.

Amerikalı bir meslektaşımın ofisinde çerçeve içinde asılı gördüğüm aşağıdaki ifade, bu tutumu iyi belirtiyor: "**Tanrım, değiştirilebilen ve değişmesi gereken şeyleri değiştirme cesaret ve gücünü; değiştirilemeyecek şeyleri olduğu gibi kabul etme olgunluğunu ve ikisi arasındaki farkı anlayabilecek bilgeliği bana ver.**"⁽²²⁾

Yakup Bey burada biraz durdu, yüzüme baktı ve önemli bir sır ifşa edercesine "İster doğrudan, ister dolaylı yoldan denetimimiz altında olan, ya da tümüyle denetimimizin dışında bulunan hangi tür problemle karşılaşırsak karşılaşalım, atılacak ilk adım bizim etki çemberimiz içinde yer alır" dedi.

(22) "Lord, give me the courage to change the things which can and ought to be changed, the serenity to accept the things which cannot be changed, and the wisdom to know the difference."

"Girişimci tutumu benimsemiş kişinin davranışı saldırganlıkla, atılganlıkla, dobra dobra konuşmakla karıştırılmamalıdır. Girişimci kişi gerçekçidir, kendi temel ilkelerini, ilkeler üzerine kurduğu değerleri bilir ve davranışında canlı tutar; doğru değerleri yaşamına alır, işe yaramayanları atar. Neye gereksinimi olduğunu bilir ve o gereksinimi kendi değerleri çerçevesinde karşılamaya girişir."

Yakup Bey ayağa kalktı, şöyle biraz gerindi. "Gel bir ıhlamur daha içelim" dedi. Birlikte çayevine doğru yöneldik. Eski masamız boştu, aynı yere oturduk. Güneş eskisi gibi sırtımıza vurmuyordu. Hava hafiften serinlemeye başlamıştı. ıhlamurun sıcaklığı serinlikte daha hoş geliyordu. Yakup Bey konuşmaya devam etti:

Davranış ve Sonuçları

"Davranışlarımızı seçmekte özgürüz, ne var ki, davranışların sonuçlarını seçmekte özgür değiliz. Her davranışın doğası icabı, kendine özgü sonuçları olur. Kendimizi trenin önüne atabiliriz, ama trenin bizi ne derece yaralayacağı ya da ezeceğini denetleyemeyiz. Sahtekarlık yapıp yapmama konusunda seçme özgürlüğümüz vardır, ama sahtekarlık yaptıktan sonra, karakterimizde ve ilişkimizde yapacağı tahribatı önleyemeyiz. Sahtekarlık davranışı, uzun sürede, insan doğasının zorunlu sonucu olarak olumsuzluk ortaya çıkarır.

"Davranışlarımız temel bazı evrensel ilkelerle yönetilmektedir. Bu ilkelerle ahenk içinde yaşamak olumlu, onlara ters düşen davranışlarda bulunmak olumsuz sonuçlar doğuracaktır; bunu değiştiremeyiz. Davranışı seçtiğimiz zaman, bu davranışın sonuçlarından sorumlu olmayı da seçmiş oluruz.

"Evveliden yapmış olduğumuz hatalar bizim ilgi çemberimize girer. Hatalarımızı geri çağırıp, onları değiştirme olanağımız yoktur. Hatanın hemen farkına varıp, nereden ve nasıl geldiğini iyice öğrenmek, bilmek istemek çok önemlidir. Bu tür gözlemlere temel olan hatalar, başarının temellerini oluşturur. IBM'in kurucusu T. J. Watson, «Başarı, hata ve başarısızlığın biraz ilerisinde duran şeydir,» demiştir.

"Hatasını insan saklayınca ne olur? Hata daha da önem kazanır ve kuvvetlenir. Hatayı saklamaya neden olan genellikle korkudur. Bu korkunun kaynağı daha da kuvvetlenir ve kişi gücünü kendini geliştirmeye değil, korktuğu şeyden korunmaya verir.

"Kendini güçlendirmek isteyen kişi, hatasını görünce hemen kabul eder ve gerekeni yapar."

Yakup Bey burada gülerek, "Tabii bunu söylemesi kolay, yapması zordur" dedi. "Bir insanın hatasını görebilmesi, gördükten sonra kabul ederek onu değiştirmeye çalışması, öyle sık sık görülen olaylardan değildir. Bu aşamaya gelebilmesi için kişinin önemli bir gelişim sürecinden geçmesi ve belirli bir olgunluk aşamasına ulaşması gerekir" diye sözüne devam etti:

Girişimci Tutum ve Kendini Adama

"Kendini adama ve söz vermeler kişinin etki çemberinin iki önemli ögesidir. Bireyin kendi kendine ya da başkalarına verdiği sözlerin niteliği ve niceliği, onun girişimci tutumu ne kadar benimseyip benimsemediğinin belirtileridir.

"Kendini adama ve söz verme, bireyin gelişme ve büyümesinin temel araçlarıdır. Kendinin bilincinde olan kişi, vicdan yeteneklerini kullanarak kendi zayıf taraflarını, gelişmesi gereken yönlerini, ya da yaşamından atılması gereken tutum ve davranışlarını belirler.

"Hayal gücünü ve özgür iradesini kullanıp bilinci ve vicdanıyla etkileşim kurarak, and içmeler ve söz vermeler yapar. Bu and içmeler ve söz vermeler kuvvetli karakter inşa etmenin, «kalıplanmış» insan paradigmasından kurtulup «gelişmiş» insan paradigmasına geçmenin ilk adımlarıdır.

"İki şekilde yaşamımızı denetlemeye başlayabiliriz:

- 1) Söz veririz ve verdiğimiz sözü tutarız;
- 2) Bir hedef seçeriz ve hedefe ulaşmak için uğraşmaya başlarız."

Söylediği sözlerin önemine inanan insanın tavrıyla bir ara durdu ve beni süzdü. Dikkatle dinlediğimi, bıkmadığımı görerek, aynı şevkle konuşmasına devam etti:

"Bu ikisini ufak çaplarda dahi yapmaya başlarsak gittikçe kendimizle bütünleşmeye, gücümüzün farkına vararak kudret kazanmaya başlarız. Kendimizle bütünleşip, gücümüzün daha farkına vardıkça duygu, düşünüş ve davranışlarımızı sahiplenmeye ve yaşamımızdan daha çok sorumluluk almaya başlarız.

"Etkili insan olmaya doğru giden yolun ilk adımı kendi kendine söz verme ve verdiği sözü tutmadır. Bilgi, beceri ve arzu bizim denetimimiz altındadır. Bilgi, beceri ve arzuyu bir araya getirdik mi, söz verdiğimiz işleri mutlaka başarırız."

Yakup Bey'in «Söz verdiğimiz işleri mutlaka başarırız» ifadesi, üretkenliğe dönük bir ifade olarak göründü bana. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Timur: "Yakup Bey, «Bilgi, beceri ve arzuyu bir araya getirdik mi, söz verdiğimiz işleri mutlaka başarırız,» ifadenizde, «başarma» kelimesini üretkenliğe dönük bir ifade olarak görüyorum. Kişinin mutlaka başarması çok mu önemli."

Yakup Bey: "Peki siz nasıl söylememi isterdiniz?"

Timur: "Bilmiyorum; ne var ki, **içtenlikle ve gerçekten uğraşarak denemenin** önemli olduğunun vurgulanmasını, «etkinlik» anlayışına daha yakın buluyorum."

Yakup Bey: "Aslında size hak vermemek elde değil. Bu tür eksikliklerimi, ya da yanlış anlamaya yol açacak ifade kopukluklarını ortaya çıkardığınız için size teşekkür ederim."

Yakup Bey'in yüzünden bu sözleri içtenlikle söylediğini anlıyordum. Mutlu oldum.

Bir süre sustuktan sonra Yakup Bey konunun sonuna gelmiş bir tavırla ıhlamurdan bir yudum daha aldı. "Vapur'un gelmesine on dakika var, haydi iskeleye doğru yürüyelim" dedi ve ayağa kalktık. İhlamurların parasını o ödedi.

Vapur boyunca değişik konulardan konuştuk. Eminönü'nde ayrılırken, "Önümüzdeki buluşmada lider ile yönetici arasındaki farkları ve farkların kaynağı olan paradigmaları inceleyeceğiz" diye bana ön bilgi verdi.

**Her davranışın atası
bir düşüncedir.
EMERSON**

14

LİDERLİK VE YÖNETİM

Notlarımı çekerken daha önceki buluşmamızda söz edilen vicdan ve irade arasındaki ilişki üzerinde durduğumu gözledim. Kişinin sadece vicdanlı olması yeterli değildi, vicdanının emrettiği şeyleri yapabilecek irade kuvvetinin olması da gerekiyordu. Daha önceki konuşmaların birinde farkına vardığım ve sonra notları temize çekerken daha açık seçik görebildiğim diğer bir husus da, iç özgürlüğü ile mutluluk arasındaki ilişkiydi. Sanki bir paranın iki yüzü gibi iç özgürlük ve mutluluğun birbirlerine bağlı olduğunu görüyordum.

Notları temize çekerken Yakup Bey'le buluşmalarımızın önemini daha kavıyor ve büyüyen bir istekle önümüzdeki buluşmaya gidiyordum.

Salı öğleden sonra hevesle Sahaflar'a gittim. Elif Kitabevi'nden yürüyerek Beyazıt Camii'nin önündeki çayevine geldik. Her zamanki masamıza oturduk. İhlamlarımızı ısmarladıktan sonra Yakup Bey bana "Hiç ölümü düşündün mü?" diye sordu.

Beklemediğim bir soruydu. Merakla yüzüne baktım. Ciddiydi. Sorusunu yanıtlamamı bekliyordu.

"Annem ben 10 yaşındayken öldü. Onun ölümünde ilk üç beş gün ölüm nedir pek farkına varmadım; fakat bir hafta geçtikten sonra annemi artık hiç göremeyeceğimi anladım; bu bende büyük bir boşluk, bir yıkıntı yarattı. Ölüm kelimesi soyut bir kelime olmaktan çıktı, hayatımdaki en önemli insanlardan birini bir daha hiç görmemecesine kaybetme anlamına geldi."

Yakup Bey, "Ben de annemi 10 yaşında kaybettim" dedi. Bir süre sessiz kaldık. İhlamlarımızı birkaç kez yuğumladıktan sonra, Yakup Bey konuşmaya başladı.

Ölüm En Güçlü Öğretmen

"Carlos Castaneda'nın Kızılderili piri Don Juan Matus, «Unutma, ölüm en güçlü öğretmendir,»" der.

Yakup Bey sözüne devam etmek üzereyken onun sözünü kestim ve "Carlos Castaneda kim?" diye sordum.

"Carlos Castaneda Kızılderili biri üzerine uzun süre araştırma yapmış araştırmacının adıdır. Kendisi, Los Angeles şehrindeki Kaliforniya Üniversitesi'nde (UCLA) Antropoloji Bölümü'nde, bitkiler kullanarak Kızılderililerin hastalıkları nasıl iyileştirdiği üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Arizona'da bir otobüs yolcu terminalinde Don Juan Matus adında yaşlı bir Kızılderili ile tanışır. Bu tanışmanın sonucu Carlos Castaneda uzun yıllar Don Juan Matus'la beraber olur ve ondan öğrendiklerini 8 kitap halinde yayınlar.⁽²³⁾

"Carlos Castaneda'nın kitapları benim üzerimde etkili oldu. Bu kitapları ara sıra hâlâ okurum. Don Juan kitap yoluyla tanıdığım en bilge kişilerden biridir. Ölümle ilgili olarak Carlos'a, «Ne zaman yaşamını anlamsız, yüzeysel ve sıkıcı bulmaya başlarsan, şu dünya üzerinde kaç günün olduğunu düşün ve bu bilinçle davranışlarını gözden geçirerek yönlendir,» diye öğüt verir.

"Sadece Kızılderili Don Juan değil, batılı bir düşünür olan Joseph Addison da, ölümünü düşününce insanın gerçekleri daha kolay anlayacağını söyler. Kendini ve sorunlarını çok önemseyen kişilerin ara sıra mezarlığa gidip, mezar taşlarının üstündeki isim ve tarihleri okumalarını salık verir.

"Birçok düşünür, insanın ölümünü düşününce, kendi yaşamının gerçek anlamını araştırmaya başladığını söylemiştir. Önünde sonsuz zaman olmadığını, her gününü kendi amaçları çerçevesinde geçirmesi gerektiğini anlayan kişi, temel değerleriyle ilişki haline girer ve onların farkına varır. Temel değerler kişinin dününü, bugününü ve yarınını birleştiren bir köprü, bir bağ görevini yapar. Bu nedenle, temel değerleriyle ahenk içinde yaşayan kişinin yaşamı tümleşir ve anlam kazanır."

(23) Bu kitabın ilk baskısından sonra Carlos Castaneda'nın *The Art of Dreaming* adlı kitabı yayınlandı. New York: Harper-Collins, 1993.

Yakup Bey konuşmasına devam etmek üzere idi. Ama ölüm kavramının benim yaşamımla ilişkisini görememiştim. Kendisine, "Yakup Bey, şimdi ölümden niçin söz ediyorsunuz? Benim ölümü düşünmemi niçin istiyorsunuz?" diye sordum.

Yakup Bey kişinin temel değerlerinin bilincine varmasının önemini vurgulamak istediğini, eğer ben de kendime özgü değerlerimin kendi yaşamımda yer alıp almadığını düşünmek istersem, gerçekten kendi ölümümü düşünmem gerektiğini ifade etti. Sözüne şöyle devam etti:

"«Gelişmiş» insan, hangi amaçla, neleri elde etmek istediğini bilir; bir davranışı niçin yapmaya ya da yapmamaya karar verdiğinin bilincindedir ve verdiği kararların sorumluluğunu yüklenir; inandığı temel değerler doğrultusunda duygu, düşünce ve davranışlarını organize eder, anlamlı ve bütünleşmiş bir yaşam oluşturur.

"«Kalıplanmış» insan, sadece «otoritenin» istediği yönde davranmayı öğrenmiş, otorite tarafından kendine empoze edilen kalıpların ötesinde yaşamın anlamı olup olmadığını düşünme olanağı bulamamıştır. Böyle bir insan, kendi temel değerlerinin ne olduğunu, doğal olarak, bilemez.

"Kendi temel değerlerinin ne olduğunu bilmeyen kişi, daha önce başarı konusunu incelerken belirttiğimiz gibi, kendine empoze edilen kalıpların yönlendirdiği dış başarılar peşinde koşar. Yönelindiği alanda başarıya ulaşabilir; ne var ki, bu tür başarıya iç dünyasını ihmal etme pahasına ulaştığından, ömrünün sonunda boş ve anlamsız görünen dış başarılarla avunamaz, mutsuz olmaktan kendini kurtaramaz."

Yakup Bey'in söyledikleri anlamlı geliyordu, ama aklıma değişik sorular geliyordu. Kendisine aşağıdaki soruyu sordum: "Kişi kendi ölümünün bilincinde olursa, kendi değerleri ve kendi ilkeleri üzerine bir yaşam kurmanın en doğru yol olduğunu nasıl anlar? Bir kişinin ölümünü düşünmesi, yaşamının anlamını düşünmeye, kendi inandığı değerlerle ahenk içinde yaşamaya mutlaka götürür mü?"

"Hayır, götürmez" diye soruma karşılık veren Yakup Bey, konuşmasına şöyle devam etti: "Ölümden başka bir şey düşünmeyen «kalıplanmış» insanlar vardır. Çünkü onların kalıpları onları ölümü sürekli düşünmeye, ölüm üzerinde konuşmaya iter. Bu kişiler ölümü bekleyerek yaşamlarını anlamlı kıldıklarını sanırlar. Bu tür insandan söz etmiyorum.

"Benim sözünü ettiğim kişi «gelişmiş» insan paradigması içinde yaşamını sürdürür. Ölümünün bilincinde olan «gelişmiş» insan, yaşadığı her dakikanın, saatin, günün, haftanın sorumluluğunu kabullenmiş insandır. Yaşamının her bir anısının «kendinin» olmasını ister. Her bir anıyı bilincinde olduğu duygu, düşünce ve istekler doğrultusunda doldurması gerektiğini, ancak böyle olduğu zaman, bu yaşamın anlamı olacağını bilir. İnanmadığı halde, sadece kendine verilen kalıplara uyarak geçip giden bir yaşamın kendi hayatı olmadığını bilincindedir."

Yakup Bey, bir süre sustu. Daha sonra "Ölümünün bilincinde olan çok az kişi vardır" diye konuşmaya başladı. "İnsanların çoğunluğu sanki ölümsüz bir yaşamları varmış gibi olayları değerlendirirler. Bu nedenle, yaşadıkları her dakika, saat ya da günün ne kadar ender, ne kadar önemli olduğunu hiç düşünmezler. Bu nedenle kendileri için önemli olanları hep ertelerler; bütün yaşamlarını başkalarına göstermelik bir felsefeye göre oluştururlar.

"Ölümünün bilincine varmış insan ise kaybedecek saati olmadığını bilir. Kendi gerçeğini bulup, bu temel üzerine yaşamını kurması gerektiğini anlar. Yaşamının her saatinin, her günü ve her haftasının önce kendisine hesabını vermesi gerektiğinin farkındadır. Başka bir deyişle, etkili bir yaşam kurarak bu dünyada varlığını sürdürmesi gerektiğini bilir."

Yakup Bey «etkili yaşam» kavramını üzerine basa basa söylemişti. Bu kavramla ilgili konuşmaya hazırlandığını belirten bir yüz ifadesi takındı, ıhlamurdan bir yudum aldı ve konuşmasına devam etti:

Verimli ve Etkili Yaşam Farklıdır

"Daha önce gözden geçirdiğimiz üretim ve etki kavramlarını burada yeniden hatırlamakta yarar var. Şimdi de verimli ve etkili insan arasında bir ayırım yapalım. Verimli insan üretken insandır. Örneğin, çok sayıda kitap yazan bir yazar verimli bir insandır. Etkili insan ise, yaşamına yön veren temel değerleri davranışlarında yaşatarak dünü, bugünü ve geleceği arasında ahenk kuran, iç ve dış başarıları doğal ilkeler çerçevesinde dengeleyen biridir. Bu kişi yazar ise, yaşamına temel aldığı, inandığı değerleri duygu, düşünce, davranışlarında yaşatabilmiş ve bu değerlerin canlı olarak ayakta kalmasını sağlamıştır.

"Bireyin verimli olması, yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, onun etkili olması anlamına gelmez; kişi ancak temel değerleri çerçevesinde hareket ettiği sürece etkili olur. Öldükten sonra arkasından ne söyleneceği konusunda bilinçli ise ve o yönde davranışını düzenliyorsa, o insanın etkili bir yaşamı var demektir. Başarısının ne olacağını ancak kişinin kendi tanımlayabilir; başkaları değil. Kişi başarı ya da başarısızlığını, kendi temel değerlerini yaşamında ne kadar yansıtıp yansıtmadığına bakarak belirler."

Aklıma bir sürü soru geliyordu fakat onları söze dökemiyordum. Kalıplarla büyümüş, kalıplayıcı bir ortam içinde yaşamış ve ölmüş bir insanın başarı derecesi ne olacaktı? Bu insanın kendine özgü bir yaşamı yok muydu?

Bu soruları dile getirince Yakup Bey dikkatle beni dinledi.

"Timur Bey, burada söz konusu ettiğimiz etkili yaşamın boyutları. Kalıplayıcı ortam içinde büyümüş ve yine böyle bir ortamda yaşamını sürdürmüş insan, öğrendiklerini aynen kendi çocuklarına aktarmanın ötesinde kendi hayatına ya da toplumabaşka bir katkıda bulunmamıştır. Eğer bu başarı ise, binlerce yıl aynı içgüdülerle doğup, aynı içgüdülerle yaşamlarını sürdüren kuşların, yılanların, balıkların gösterdiği türden bir başarıdır. Bu tür başarıyı söz konusu etmiyoruz; konumuz bu tür başarı değil."

İhlamlarımız yenilendi. Yakup Bey önemli bir kavramı anlatmak üzere olan birinin ciddiyetiyle konuşmasına devam etti:

İnsan Davranışı İki Adımda Yaratılır

"Davranışlarımız önce zihinde yaratılır, daha sonra faaliyet olarak kendini ortaya koyar. Zihinde yaratma birinci adımı, faaliyete dökme ikinci adımı oluşturur.

"«Kalıplanmış» insan çoğu kez bu iki adımın farkında değildir; ondan sürekli olarak davranışlarını belirli kalıplara uydurması istenmiştir; bu nedenle, davranıştan önce gelen düşünüp, tartma ve seçim yapma aşamasını pek gözleme ve öğrenme olanağı bulamamıştır.

"«Gelişmiş» insan bu iki adımın farkındadır; yetiştiği ortam ondan davranışlarının üzerinde düşünmesini ve seçmeden önce davranış seçeneklerini karşılaştırmasını istediğinden, davranışlarının temelinde yatan seçme süreçlerine duyarlılık kazanmıştır.

"Bir ev yapmadan önce planı yapılmalıdır. Marangoz iki ölçüp bir kesmelidir. Yeni bir iş kurma durumunda olan kişinin, «nerede» «neyi,» «nasıl,» «ne kadara» satacağını bilmesi gerekir."

Bana baktı, hafifçe gülümseyerek, "Ana-babalık da böyle; ana-baba hangi temel değerler çerçevesinde nasıl çocuklar yetiştireceğine karar vererek çocuk yetiştirmeye başlamalı ve her davranışta bu amaçları kollayarak çocuklarla etkileşimde bulunmalıdır" diye sözlerine devam etti.

Bu son sözünü, «Henüz evli değilsiniz, evlenip çocuk sahibi olmak istediğiniz zaman hatırlayasınız diye söylüyorum,» gibi bir gülümseme ile söylemişti. Konuşmasına devam etti:

"Bu ilke, yani önce zihinde yaratma, sonra bu zihinsel gerçeği somut gerçek haline getirme, yaşamın her yönünde uygulanabilir. Bu ilkeyi bilinçli ve sorumlu bir şekilde uyguladığımız zaman daha önce sözünü ettiğimiz etki alanımızın sınırlarını genişletmeye başlarız.

"Zihinde ilk yarattığımız kendi gerçeğimiz değilse, farkında olmadan aileden, arkadaşlardan, sosyal çevreden bize aktarılmış olan, çoğu kez farkında olmadığımız kalıpları davranışlarımızda gerçekleştiririz. Bu tür zihinsel şemaların temeli diğer insanlardır; kendi ilke ve değerlerimize dayanmazlar. Diğer insanların beğenisini, sevgisini kazanmak için davranışlarda bulunuruz; inandığımız temel değerleri nasıl yaşatacağımızın pek farkında değildir.

"«Gelişmiş», girişimci kişinin zihinsel gerçeği kendinindir ve kendi temel değerlerini yansıtır; bağlaşıklık⁽²⁴⁾ kişinin zihinsel gerçeği ise başkalarının ona verilmiştir. Kendinin bilincinde olma, geleceği hayal edebilme, vicdan sahibi olma kişinin kendi zihinsel gerçeğini incelemesine ve kendi değerlerini yansıtacak biçimde davranışlarını seçmesine olanak sağlar. Kendi zihinsel gerçeğini planlayamayan kişi, çaresizlikten başkalarının gerçeğini davranışlarına yansıtmak zorunda kalır."

(24) Bağlaşıklık insan kavramı *İçimizdeki Çocuk*'ta (s.37), ayrıntılarıyla tartışılmıştır.

Yakup Bey sandalyesini hafif arkaya iterek kollarını yukarı kaldırdı ve gerildi. Böyle yaptığı zamanlar, konunun başka bir bölümüne girişe hazır olduğunu anlarım. Ben de kalemimi bıraktım, ıhlamurdan birkaç yudum aldım ve zihnimi iyice açarak yeni konuyu dinlemeye hazırlandım. İhlamurundan bir yudum aldıktan sonra Yakup Bey konuşmaya başladı.

Liderlik ve Yönetim

"Davranışın altında yatan iki adımı iyi kavramışsanız, liderlik ve yönetim arasındaki farkı hemen görebilirsiniz. Lider, zihinde yaratılan ilk adımla, planla, amaçla, anlamla ilgilenir. Yönetmen ise, bu ilk adımın, planın, amacın, anlamın en iyi şekilde davranışa nasıl yansıtacağı üzerinde durur."

Bu noktada Yakup Bey önüme iki gazete kupürü koydu. Bunlardan biri 9 Ağustos 1992 tarihli NOKTA dergisinden alınmıştı ve «Cehennem sıcağında 9 saatlik tören çilesi MEGA REZALET» başlığını taşıyordu. Başlığın altında «Ne uçaklar havalanabildi, ne otobüsler işledi, ne çadırlar kullanılabildi ne de öğlen güneşinde atılan havai fişekler seyredilebildi. Davetliler cehennem azabı içindeydi» sözleri iri puntolarla verilmişti.

Yakup Bey, "Bu haber liderlik düzeyindeki bir aksaklığa mı, yoksa sadece yönetim düzeyindeki bir soruna mı işaret ediyor, şu anda bilemiyoruz. Ne var ki, devletin işin içine girdiği organizasyonlarda bu tür yönetim aksaklıklarını tekrar tekrar görürsek, o zaman belirli bir liderlik sorunu olduğunu düşünmemiz gerekir" diyerek önüme 17 Ocak 1993 günü Hürriyet gazetesinden kesilmiş diğer bir kupürü koydu. «Oyunun Kuralı» köşesinde Ege Cansen şunları yazıyordu:

TAKUNYALAMA

Hikayeye göre, geçen yüzyılda gerek buhar gücünün kullanılması, gerek makine mühendislerinin birçok üretim işlemini makinelerle yaptırın buluşları, Fransız sanayi işçileri arasında, işten atılma korkusu yaratmış. Bu yüzden işçiler, ayaklarına giydikleri «sabo»larını (takunyanın alafrangası) zaman zaman, emek düşmanı (!) makinelerin oynar parçaları arasına atıp arıza çıkartmışlar. Kendi akıllarınca «iş güvencesi» sağlamak istemişler. İşte bu harekete, «sabotaj» denmiş. Eğer sabotaj denilen eylem, Türkiye'de icat edilmiş olsaydı adının «takunyalama» olması gerekecekti.

Yıldı en az on kere, ya kendi yurt dışı gezilerim, ya da yakınlarımı uğurlamak veya karşılamak amacıyla Atatürk Havalimanı'nın dış hatlar terminaline giderim.

Bu hafta yine oradaydım. Gördüğüm laubalilik ve keşmekeş, bende ilk defa müthiş bir «**takunyalama**»nın sahnelendiği izlenimi bıraktı. Zihnimde oluşan bu paranoyak hikaye şöyle. Sözde, gaddar bir müteahhit firma, Atatürk Havalimanı terminalinin yetersiz olduğunu ispat edip, genişletme inşaatının ihalesini almaya karar vermiş. Bunun için oradaki yöneticilere, terminali en verimsiz şekilde idare etmeleri için para yedirmiş. Amaç, herkesi canından bezdirip, "Derhal iki misli büyüklükte bir terminal binası yapılınsın" diye halkı bağırtarak, kamuoyu oluşturmak. Şimdi diyeceksiniz ki, olmaz böyle şey. Nereden uyduruyorsun. Haklısınız, olmaz böyle bir şey. Ben bu senaryoyu tamamen uydurdum. Uydurmaya mecburum. Yoksa aklıma daha kötü ihtimaller geliyor. Çünkü:

1) On altı tane pasaport kontrolü yapan polis noktası olduğu halde, sadece iki tanesinde memur bulunduruluyor.

2) Bavulunu uçak şirketine teslim edip biniş kartını almış yolcular, pasaport kontrol kuyruğunda hilafsız otuz beş-kırk dakika bekletiliyor.

3) Bu sırada dahili yayın sisteminden anlaşılmaz bir dilden, çiş gelmiş gibi telaşlı bir sesle "...yolcuları için son çağrı" anonsları yapılıyor.

4) Zavallı yerli yolcularla gariban turistler, etraflarına kurbanlık koyun gibi bakıp, çaresiz gözlerle lafları tercüme edecek birini arıyor.

5) Uçağın kalkmak üzere olduğunu öğrenenler, polis noktasına doğru hücumla geçip, ellerindeki biniş kartlarını sallayarak, imdat istiyorlar.

6) Her türlü aksiliğe karşı tedbir olmak üzere yolcular ve yakınları iki saat öncesinden terminale geliyor. Devasa bir kalabalık oluşuyor.

7) Sadece polis pasaport kontrolleri hızlansa, hem yolcular gümrük hattı dışına geçecek, hem de onlarla bedeni teması imkanı kalmayan uğurlayıcılar kitlesi evlerine döneceği için salon bir anda boşalacak.

8) İşlemleri hızlı yürüse, kimse iki saat öncesinden terminale gelip kamp kurmayacak. Aynı anda terminalde bulunanların sayısı yarıya inecek ve tabii terminalin hâlâ yeterli olduğu anlaşılabilecek.

Şimdi diğer develiklerle söze devam edelim.

9) Uçak şirketlerinin «**check-in**» bankolarının önünde «**kuyruk**» yok «**küme**» var. Eğer bavulunuzu hamala verdiyseniz, onun sayesinde kuyruğa kafadan giriyorsunuz.

10) Bütün medeni dünyada insanları kuyruğa sokmanın yöntemi aynı. İnsanlar geldikleri yerde, kuyruğa nereden gireceğini ve nasıl bir güzergah izleyeceğini, aralarına kalın kadife kordonlar gerilmiş bir metre yükseliğinde geniş bir tabana oturtulmuş borular vasıtasıyla anlıyor. Yolculara birden fazla memur hizmet verse bile «**Tek kuyruk**» ilkesi bozulmuyor. Sadece kuyruk başında, sırası geleni boş memura sevk eden bir görevli bulunuyor. Bu kadar basit.

11) Terminal binasının önü ise sanki Mogadişu - Somali. Tam bir keşmekeş. Çaresiz bir polis memuru, havaya doğru düdük çalıp, usulsüz park eden araçların birer sileceklerini kaldırıyor. Şoförü de döndüğünde sileceği indirip marşa basıyor. Bu arada «**hatırlı**» arabalar ise binanın önünde yatıyor.

Son Söz: Yoksa sebebi, vardır bir illeti.

Yukarıdaki parçayı okuyup bitirdiğimde kendimi bayağı sinirlenmiş hissediyordum. Dış dünya ile en doğrudan ilişki kurduğumuz havalimanındaki bu keşmekeşlik bana, iki günde düzeltilebilecek bir olay olarak gözüküyordu. Nasıl oluyordu da, tüm ulusu temsil eden resmi bir yerde böylesine laçkalığa gidilebiliyordu. Yakup Bey'le havalimanı üzerine konuşmak istiyordum, ne var ki o bana fırsat vermeden daha önce kaldığı yerden sözlerine devam etmeye başladı.

"Liderlik bizim zihnimizde yarattığımız ilk gerçeğimizdir. Eğer bu gerçeği iyi kavrayarak kendi değerlerimizi oluşturabilmişsek, ikinci adım olan yönetim kendiliğinden doğar. Ama liderlik olmadan etkili bir yönetim zemini yoktur, faaliyetler havada kalır. Liderlik neyin yapılması gerektiği üzerinde durur; yönetim, liderin amacının nasıl en etkili biçimde gerçekleştirilebileceğini araştırır. Yönetim, «başarı merdiveni»nin basamaklarının en hızlı nasıl çıkılabileceğini araştırır; liderlik, «merdiven»in dayandığı «duvar»ın doğru duvar olup olmadığıyla ve ne kadar sağlam olduğuyla ilgilenir.

"Okuduğun gazete kupürlerindeki olayların liderlik sorunu mu yoksa yönetim sorunu mu olduğunu iyi anlamak gerekir. Bu okuduklarımızın altında liderlik sorunu varsa, Ege Cansen'in önerdiği türden kuyrukta durma düzeni bile bir iki günde laçkalaşacak, ortaya daha başka bir rüşvet ve ayrıcalık sorunu çıkacaktır. Konuşmalarımız ilerledikçe bu tür sorunların altında yatan temel nedenleri umarım daha iyi teşhis etme durumuna gelebileceğiz.

"Bugünkü dünyamızda hem kişisel, hem toplumsal, hem de uluslararası düzeyde liderlik her devreden daha da önemli hale gelmiştir. Artık insanlar, toplumlar birbirlerinden yalıtılmış ve bağımsız biçimde yaşamıyorlar, birbirine bağlı bir ağ oluşturuyorlar. Bu nedenle her atılan adımın doğru atılması, verimli atılmasından daha fazla önem kazanmış bulunuyor. Bu nedenle birey, toplum ve ulus düzeyinde önce liderlik (ilk adım, birinci realite) daha sonra yönetim (ikinci adım, ikinci realite) gelmektedir.

"«Kalıplanmış» insan, verimliliğe önem verir, liderliği, yani amaç ve anlamı kolaylıkla ikinci plana atar. Kişisel yaşamda olduğu kadar, kurumların yaşamında da bu böyledir. Bir şirketin başındaki kişi eğer yönetim ağırlıklı ise verimliliği birinci plana alır ve «Nasıl daha verimli olunabilir ve en ucuz nasıl üretilebilir?» konusunun dışında bir şey düşünmez. Eğer liderlik özelliğine sahip biri ise, verimlilik sorularını kendi altında çalışan teknisyenlere bırakır ve «Toplum nereye gidiyor, benim şirketim 10, 20, 30, 50 sene sonra toplumda nasıl bir rol alacak, şirketin kültürü nedir, insan ilişkileri nasıl işlemektedir, çalışanlar şirkette ne bulmaktadırlar?» gibi sorulara dönük olarak düşünür.

"Şirket için söz konusu olan, aile için de geçerlidir. Yönetime önem veren ana-baba çocuklarının nasıl daha verimli olacaklarını, onları nasıl denetleyeceklerini, kuralları birinci plana koyarlar. Öbür yandan, liderlik paradigmasına göre ana-babalık yapanlar çocukların temel değerlerine, yaşam amaçlarına ve aile ilişkilerine önem verirler.

"«Kalıplanmış» insan, kişisel yaşamında yönetime ağırlık vererek, kendi kalıpları çerçevesinde verimliliğe, dış başarıya yönelir, onları birinci plana koyar; liderliğin ağır bastığı «gelişmiş» insan ise, hangi değerlere göre yaşamını sürdürdüğünün farkına varmaya öncelik verir."

Yakup Bey'in söylediklerini hiç atlamadan yazmaya çalışıyordum. Kendi yaşamımla ilgili birçok nokta açıklığa kavuştuğu gibi, toplumu-muzla ilgili düşüncelerimde de bir derlenme toparlanma, yapılaşma oluyordu. Eve gidip notları temize çekerken kendimle, ailemle ve toplumla ilgili yönleri düşünmeye daha çok zamanım olabileceğini hatırlayarak sevindim.

Kafamda, Yakup Bey'e sormak istediğim bir soru belirdi: "Benim anladığım şu: «Kalıplanmış» insan modeli içinde kaldığı sürece insan ne kendine, ne de topluma yaratıcı bir etki yapıyor. Peki bir insan «kalıplaşmış» bir kişi olmaktan nasıl kurtulabilir?"

Yakup Bey, "Gerçekten önemli ve şu anda sorulması gereken bir soru. Onun için biraz ayrıntılarıyla ele alalım" diyerek konuşmaya başladı.

«Kalıplanmış» Olmaktan Kurtulabilir miyiz?

"«Gelişmiş,» girişimci biri olabilmesi için kişinin kendini bilmesi gerekir."

Bu noktada biraz durdu ve benim not almama olanak sağladı. Daha sonra konuşmasına devam ederek, "Kendilik bilincine ulaşan birey, hayal gücü ve vicdan yeteneklerini kullanarak daha da gelişebilir ve girişimci tutumunu kuvvetlendirebilir. Hayal gücünü kullanan birey potansiyelini kullanarak neler başarabileceğini hayalinde canlandırabilir. Vicdan ise, kişinin kendine özgü yeteneklerinin, evrensel ilkelerin ışığında nasıl bir hizmette uygulanabileceği konusunda bireye yol gösterir."

Yakup Bey benim yazmama olanak verircesine yavaş konuşuyordu. Not almam sonuçlanınca, "Timur Bey, kalıplanmışlıktan kurtulmanın ilk adımının kişinin kendi yaşamının bilincine varması olduğunu umarım yeteri kadar belirttim" diyerek bir vurgulama yaptı ve sözüne devam etti:

"Daha önceki konuşmalarımızda dile getirdiğimiz gibi her an geniş ya da dar kapsamlı, zayıf ya da kuvvetli paradigmaların etkisi altındayız. Paradigmaların çoğu farkında olmadan bize aktarılmış olan, bilmeden kullandığımız paradigmalardır. Kendini bilme, hayal gücü ve vicdan yeteneklerimiz sayesinde, eski paradigmaların yerine yavaş yavaş kendi paradigmalarımızı koymaya başlarız.

"«Kalıplanmış» insan paradigması insan ilişkilerinde kuşkuyu, korkuyu ve nefreti temel almış olabilir; kendini bilme, hayal gücü ve vicdan yoluyla sevgiye, anlayışa ve dayanışmaya dayalı «gelişmiş» insan paradigması oluşturabiliriz. Milliyetçiliği temel alan paradigmadan bütün insanlığı kapsayan insancıl bir paradigmaya atlayabiliriz.

"Bir baba, çocuklarına sinirlendiği zaman, hemen hiddetlenebilir ve onları denetim altına almak için kudretini ve otoritesini kullanabilir. Bu eski bir paradigmadır; ürünü «kalıplanmış» insandır. Sevgiye dayalı paradigma uzun vadeyi gözönüne alır ve çocuğun sorununu anlamaya

ve konuşarak ona yol göstermeye yönelir. Böyle bir baba korkutmayı ve denetlemeye dayalı paradigma üzerinde çalışarak, bilerek, bilinçli olarak onu değiştirir. Bu çabanın ürünü «gelişmiş» insandır. Bir yere bilincini, vicdanını ve iradesini kullanarak inandığı değerler çerçevesinde kendini yeniden yaratmaya başlar."⁽²⁴⁾

"Kişi kendi değerlerini açıklığa kavuşturup, bu değerleri davranışa dökerek paradigmlar geliştirince, geçici duygu ve heyecanlar altında değil, temel değerlerin etkisiyle davranışlarını yönlendirmeye başlar. Bu kişi her davranışının altında yatan temel değerlerinin farkındadır."

Yakup Bey bugünkü konuyu bitirdiğini belirten bir yüz ifadesiyle sandalyesinde hafifçe doğruldu. İhlamurundan birkaç yudum alarak göz ucuyla benim notlara baktı. Ben hâlâ not almaya devam ediyordum. Hiç konuşmadan bir süre durdu ve bana yazma olanağı verdi. Daha sonra "Önümüzdeki buluşmamızda insanın yaşamına anlam veren değişik «merkez»lerden söz edeceğiz" dedi.

Daha sonra perşembe günü buluşmak üzere oradan ayrıldım.

(24) Kişinin kendini yeniden yaratmasına olanak veren sistematik bir program *İçimizdeki Çocuk* kitabında dört bölüm olarak VI. Kısım'da verilmiştir.

Hızlı yaşamanın
ötesinde
hayatın bir anlamı
olmalı.
GANDHI

15

YAŞAMA ANLAM VEREN KİŞİSEL MERKEZLER

Perşembe öğleden sonra buluştuk ve beraberce Edirnekapı'ya gittik. Yakup Bey, İstanbul Surları'nın iç kısmına yapılmış külüstür görünümlü ve çoğunlukla dolmuş şoförlerinin geldiği bir kahveye götürdü beni. Ara sıra buraya gelmekten zevk aldığını, buranın hem yapı hem de insan manzarası bakımından oldukça farklı bir görünümü olduğunu söyledi.

Surların dibinde külüstür bir masa ve dökülen iki sandalye bularak yerleştik. Çaycıya ıhlamurlarımızı ısmarladık. Yakup Bey çevresine bakmaktan zevk alıyordu. "Bu insanların dünyası, benim geçmişimdeki yaşantıların yoğun olduğu bir dünya. Bu dünya ile ilişkimi kesmemek için ara sıra buraya gelirim, kitap okurum, ya da aklıma gelen düşünceleri yazarım. Bu insanlarla psikolojik bir akrabalık duygusu içindeyim."

İhlamurlarımız geldi. Kendimi burada rahat hissediyordum. Kağıt kalem çıkardım. Dinlemeye hazırdım.

Temel Amaç, Anlam ve Değerleri Belirten Kişisel İfade

"Etkili insan olabilmek için kişinin kendi ilke ve değerlerini davranışında canlı tutması gerektiğini geçen buluşmamızda belirtmiştim. Bu söylemesi kolay, ne var ki yapması oldukça irade kuvveti isteyen bir iştir."

"Etkili yaşam kurmak isteyen bilinçli kişi, kendi ilke ve değerlerini, yaşamı boyunca gerçekleştirmek istediği amaçlarını yazılı olarak ifade ederse isabetli bir iş yapmış olur. Eğer birey inandığı temel değerleri, kendi kişisel yaşam felsefesini açık seçik ifade etmek isterse, «kişisel temel amaç, anlam ve değerleri belirten bir ifade» üzerinde çalışabilir."

Çevrede tavla oynayanların konuşmaları, birbirine laf atan dolmuş şoförlerinin gülüşmeleri duyuluyordu. Yakup Bey'in anlatmaya çalıştığı konunun bu ortama hiç de uygun olmadığını düşündüm. Düşüncemi söylediğim zaman Yakup Bey, "Bu insanlardan herhangi birini buraya getirseniz ve şimdi konuştuğumuz konuyu kendine anlatsanız, neden bahsettiğinizi anlamakta çok zorluk çekecektir. Bu insanlar ne zeka bakımından geridirler, ne de yaşama ilgisizdirler. Senin ve benim gibi insanlarla burada gördüğün tipler arasındaki en büyük fark, aile ve toplum tarafından kalıplanmış olmanın farkında olma yönündendir. Bu insanların kendilerine özgü bir dünyaları vardır ve bu dünyanın dışındaki hiçbir şey ilgilerini çekmez."

"Biri gelse ve size ne yaptığınızı sorsa, «kişisel temel amaç, anlam ve değerlerimi belirten bir ifade» üzerinde çalışıyorum dersiniz, büyük olasılıkla yüzünüze bir süre bakacak, sonra çekip gidecektir. Belki de başkasına, «Şu kösedeki adam manyak manyak laflar ediyor,» diye sizi tanıttacaktır."

"Ama şunu da unutma: Bu dolmuş şoförleri «kişisel temel amaç, anlam ve değerleri belirten bir ifade»si olan insanla birlikte çalışmaktan, böyle bir insanın liderliği altında organizasyon kurmaktan memnun olacaklardır. Nedenini bilmeseler dahi böyle bir insanın güvenilir ve iş becerir olduğunu göreceksin ve onu takdir etmekte gecikmeyeceklersin."

Şimdi Yakup Bey'in yansıttığı dünya ile, buradaki insanların temsil ettiği dünyanın birbirlerinden ne kadar farklı olduğunu daha iyi görüyordum. Bu iki dünyayı aynı zamanda yaşamının kendine özgü bir heyecanı vardı; Yakup Bey'i buraya getiren belki de bu duyguydu.

Çevresini biraz seyrettikten ve ıhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"«Kişisel temel amaç, anlam ve değerleri belirten ifade» üzerinde çalışmaya başlayan kişi, kendi yaşamını yöneten, ona anlam veren temel değerleri açıklığa kavuşturmaya başlar. «Gelişmiş» insanın yaşam felsefesi, belirli kalıplara göre değil, kendine özgü olacağından o kişinin özelliklerini yansıttacaktır."

"Kişisel yaşam felsefesini bir ulusun anayasasına benzetebiliriz; temel değerler yazılıdır ve kolay kolay değişmez. Evrensel doğru temel ilkeler üzerine kurulmuş anayasa, ulusa bunalımlı durumlarda yön verir. Evrensel doğru ilkeler üzerine kurulmuş bir kişisel yaşam felsefesi de, kişiye, günlük yaşayışın karmaşası içinde yol gösterir. Bütün değişimlerin altında yatan ve değişmeyen temel değer yaşama bütünlük ve devamlılık getirir ve kişinin özünü oluşturur. Yaşam felsefesi, başka adıyla kişisel anayasa, sağlam bir temel oluşturacağından değişen çevre ve olaylar insanı şaşırtmaz.

"Daha önce sözünü ettiğimiz Logoterapinin kurucusu Viktor E. Frankl, anlam boşluğunun psikolojik yönden yıpratıcı olduğunu, yaşamı anlamlı olan kişilerin her türlü dış tehlike ve zorluklarda yaşamlarını sürdürebildiklerini söylemiştir ve kendi hayatı buna kanıttır.

"Şimdiye kadar söylediklerimizi daha somutlaştırmak için «yaşam merkezleri» olarak adlandırılan bir kavramdan söz etmek istiyorum" diyerek yeni bir kavrama yöneldiğini belirtti, bir süre sustu, ıhlamurun tazelenmesini bekledi ve konuşmasına devam etti:

Yaşama Anlam Veren Kişisel Merkezler

"«Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insan paradigmalarının birbirlerinden farklı olduklarını daha önceki konuşmalarımızda belirtmiştik. «Gelişmiş» insan paradigması doğal ilkeleri yaşamın merkezine koyar; öte yandan «kalıplanmış» insan paradigması, yetiştirme çevresinde kendine empoze edilmiş belirli türden kalıpları yaşamın merkezi olarak alır. «Kişinin merkezi» sözünden kastımız, bireyin duygu, düşünce ve davranışını en çok etkileyen, ona yön veren ana paradigma, algılama sistemi, dünyayı görürken kullandığı mercektir. Bu merkez bireyin dünya görüşünün, en temel değerlerinin bulunduğu yeri belirtir.

"Görüyorsunuz Timur Bey, aslında her kişinin «kişisel temel amaç, anlam ve değerleri belirten bir ifade»si yoktur ama, yine de onun davranışlarına yön veren bir merkezi vardır. «Kalıplanmış» insan bilinçsiz olarak yaşamını bu merkeze uydurur.

"«Gelişmiş» insan bu merkezi bilinçli olarak inceleyip, izlediği ilkelerin doğruluğunu, değerlerinin geçerliğini, kullandığı haritaların bu değer ve ilkeleri iyi temsil edip etmediğini denetleyebilir. Vicdanını bir pusula gibi kullanarak yeteneklerinin ne olduğunu ve hangi konularda hizmet edebileceğini keşfeder. Yine bu merkezde, hayal gücünü kullanarak neleri başarmak istediğini düşünür ve onları gerçekleştirebilmek için kişisel anayasasını oluşturur."

Yakup Bey soran gözlerle bana bakarak şunları söyledi: "Kişilerin birbirinden farklı merkezlerini karşılaştırmak olanağı var mı? Hangi merkezin daha yararlı ya da kullanışlı olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu tür sorulara cevap verebilmek için elimizde bazı ölçütlerin olması gerekir. Şimdi sözünü edeceğim dört boyut, insan merkezlerini değerlendirmede ölçüt olarak kullanılabilir."

Benim dikkatle dinlemeye ve not almaya hazır olduğumu görerek konuşmasına devam etti:

Dört Boyut

"Kişinin kullandığı yaşam merkezleri onu dört önemli yaşam boyutunda güçlü ya da güçsüz kılar. Değişik yaşam merkezlerini tartışmadan önce bu dört boyutu tanımakta yarar var.

"1. Emniyet boyutu, bireyin kendi gözündeki değerini, özdeşimini, duygusal temelini, kişi olarak kuvvetli ya da kuvvetsiz oluşunu özetleyen bir boyuttur.

"2. Rehberlik boyutu, yaşamın hangi yöne gittiğini gösterir. Bu boyut, bireyin yaşam haritası üzerinde, değer ve ilkeleri pusula gibi kullanarak olan bitenleri yorumlamaya ve ona yol göstermeye yarar.

"3. Bilgelik boyutu, bireyin yaşama bakış tarzını, denge duygusunu, yaşamındaki birçok parçanın birbiriyle nasıl ilişki içine girerek bir bütün oluşturduğunu gösterir. Bilgi, anlayış, karar verme, yaşamdaki her şeyi ilişki içine geçirerek bütüne ulaşma bilgelik sayesinde mümkündür.

"4. Güç boyutu, kişinin davranabilme, iş yapabilme kuvvet ve potansiyelini gösterir. Güç sayesinde kişi, daha önce sözünü ettiğimiz birinci zihinsel realiteden davranışa, yani ikinci realiteye geçer. Seçimlerini yaptıktan sonra verdiği kararları uygulayacak kuvveti birey burada bulur. Eski kötü paradigmaları, daha etkili yeni paradigmalara değiştirebilme gücünü de bu boyut ifade eder.

"Bu dört boyut birbiriyle ilişkilidir ve birbirlerini etkilerler. Emniyet ve rehberlik bilgeliğe götürür. Bilgelik gücü yöneltir ve destekler. Bu dört boyut bir arada sağlıklı bir biçimde kişinin yaşamını yöneltmeye başlayınca etkili, dengeli karakter ve bütünleşmiş bir insan ortaya çıkar.

"Her bir boyut «var» ve «yok» biçiminde iki kategoride düşünülmemelidir; boyutlar değişik etkinlikler gösterebilir. Daha önce sözü edilen olgunluk boyutunda olduğu gibi, bu dört boyut üzerinde de en zayıftan en kuvvetliye giden basamaklardan oluşan bir ölçek düşünülebilir. Böyle bir ölçek üzerinde düşünüldüğü zaman emniyet, kendine hiç güveni olmayan bir uç basamaktan, kendine tam güvenli, kaya gibi sağlam basamağına kadar uzanabilir.

"Rehberlik tamamiyle dışarıdan rehberliğini alan bir uçtan, bütün rehberliğini iç değer ve ilkelerden alan uca; bilgelik, hiçbir şeyin anlam ifade etmediği, her şeyin bölük pörçük olduğu uçtan, her şeyin anlam ifade ettiği ve bütünleştiği ve güç boyutu da, herkesin kuklası olan ve kendi istediği hiçbir şeyi yapamayan durgun bir kişi olma ucundan, oldukça girişimci, kendi değer ve ilkeleri çerçevesinde bir yaşam kurma yönünde tam çalışabilen uca kadar uzanabilir.

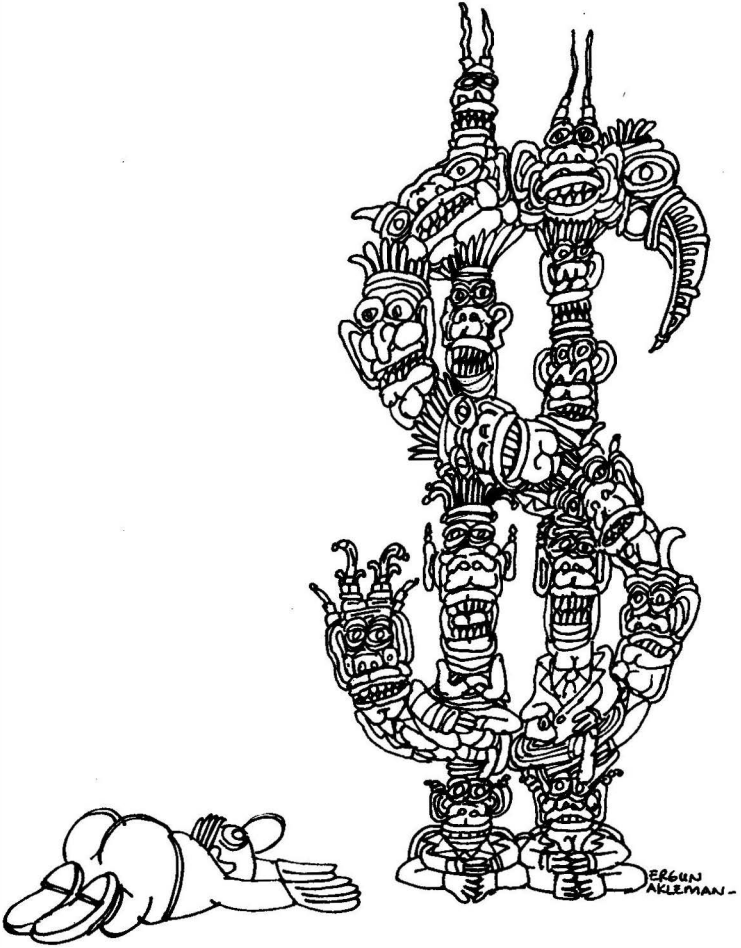
"Kişinin yaşam merkezleri onun bu boyutlar üzerinde nerede olduğunu, boyutlar arası ahenk, denge ve bütünleşmeyi nasıl gerçekleştirdiğini belirler.

"Timur Bey şimdiye kadar söylediklerimizin hepsi hazırlık mahiyetindeydi; şimdi bugünün esas konusu olan «yaşama anlam veren merkezler»i ele almaya hazırız" dedi ve zevkle ıhlamurunu yudumlayarak konuşmasına devam etti:

Değişik Yaşam Merkezleri

"İster farkına varsın ister varmasın, herkesin yaşam merkezleri vardır. Çoğu insan, kendi yaşamına yön veren merkezin bilincinde değildir. Ne var ki, kişi ister bilincinde olsun ister olmasın, yaşam merkezi kişinin duygu, düşünce ve davranışını yukarıda belirttiğimiz dört boyut üzerinde belirlemeye devam eder. Şimdi insanların kendilerine seçebilecekleri yaşam merkezlerinden bazılarını gözden geçirelim.

"Para Merkezli Birey. Para ve ekonomik güvence diğer birçok güvencenin altında yattığından birçok kişi para merkezli olmaya yönelir. İçinde yaşadığı toplum ve kültür paraya çok önem veren bir sosyal çevre yaratıyorsa, bireyin ekonomik güvence duygusu daha duyarlı hale gelir ve sürekli bu yöne kafa yormaya başlar.

"Yukarıda sözünü ettiğimiz emniyet, rehberlik, bilgelik, ve güç boyutları, para merkezli kişide kendini şöyle gösterir: Kazandığı para miktarı ile birey kendi değerini denk tuttuğundan, kazancını etkileyen bütün olaylar doğrudan onun kendilik değerini etkiler. Böylece bütün enerjisini, gelirini garanti altına almaya yöneltir ve bu yönü sürekli birinci planda tutar. Oysa bireyin kazancının miktarı, bir dereceye kadar ona emniyet duygusu ve güç sağlasa dahi, rehberlik ve bilgelik getirmeyecektir. Yaşamın kriz anlarında para sahibi kişi, eğer bilgelik ve rehberlikten yoksunsa, ne kadar aciz ve yüzeysel olduğunu ortaya koyar.

"Çocuklarını lunaparka götürmeye söz vermiş bir işadımı düşünün. Son anda işten gelen telefon önemli bir iş fırsatı çıktığını ve hemen gelmesi gerektiğini kendisine haber vermiş olsun. İşadımının vereceği karar onun içinde bulunduğu özel duruma, hangi değerlerin yaşamında baskın olduğuna dayanacaktır. İşadımı birçok davranış seçeneğiyle karşı karşıyadır.

"Farzedelim ki söz konusu işadımı, son anda çıkan iş fırsatını kabul etmemiş olsun ve karısı kendisine, «Gitseydin, belki önemli bir iş olanağı kaybedersin,» dediğinde, «İş imkanı her zaman çıkar, ama çocuklarım her zaman çocuk olarak kalmayacaklar,» demiş bulunsun.

"Böyle bir davranış gösteren babanın çocuklarına verdiği önemi kolaylıkla görebiliriz. Bu işadımı varlıklı biri olabilir, ne var ki para merkezli diyemeyiz.

"Dost ya da Düşman Merkezli Birey. Özellikle buluş çağındaki gençler belirli bir devrede arkadaş grubunun tam etkisi altına girerler ve sözünü ettiğimiz dört boyut tamamıyla arkadaş grubunca belirlenmeye başlar. Arkadaş grubu değiştikçe, yeni arkadaş grubunun kendine özgü dinamiği kişiye güven ve huzurun değil, güvensizlik ve güçsüzlüğün kaynağı olur.

"Bazı kişiler tek bir insan seçerler ve o kişi onların «hakiki dost»u olur, bu dostun söyledikleri, yaptıkları onlar için çok önem kazanır. Dostluk ilişkisi de yaşamın merkezi olmamalıdır, çünkü dostluk da, dış yaşamdaki her şey gibi zamanla değişik koşullarda isteyerek ya da istemeyerek değişebilir. Dostluğu merkez almış kişinin ilişkisinde meydana gelen değişiklikler onu çok sarsar; güç, bilgelik, rehberlik ve güven boyutlarının hepsinde zayıf duruma düşer.

(Cumhuriyet Hafta, 6 Ağustos 1992)

"Bazı insanlar dost merkezli olduğu gibi, bazı insanlar da bilerek ya da bilmeyerek düşman merkezli olurlar. Özellikle çatışma içinde olan kişiler arasında oldukça sık rastlanan bir durumdur bu. Düşmanın yaptığı, söylediği, başarısı ya da başarısızlığı bu tür kişilerin yaşamının merkezi olur. Girişimci tutum yerine, sürekli tepkici bir tutum gösterirler. Böylece ne güven ne de güç sahibi olurlar, bilgelik ve rehberlik bulamazlar; olumsuz karşıt-bağımlılık içindedirler. Bu kişilerin duygusu, diğer insanların göstereceği tepkiye bağlı olarak gelişir. En sık rastlanan örnek, ömürlerinin geri kalan kısmını eski eşlerinden nefret ederek geçiren çiftlerden verilebilir."

Not almaktan kısa bir süre fırsat bularak çevreme bir göz atmak istedim; acaba çevremde gördüğüm insanların ne merkezli olduğunu anlayabilir miyim diye kendi kendime soruyordum. Fakat Yakup Bey konuşmasına yeniden başladığından bu soruyu düşünmeme pek fırsat kalmadı.

"Eş Merkezli Birey. Evlilik en doyumlu, en mahrem, en sürekli, en gelişime götüren insan ilişkisi olabilir. Ama, insan bütün yaşamını eşini merkez alarak yaşadığı zaman, evlilik iyi işlemez.

Semra Üren'in Cinayet Masası'nda ifade verirken son derece soğukkanlı olduğu gözlemlendi. Kocasını öldürten kadını birlikte soruşturmaya alınan kızı Filiz Üren, annesinin işlettiği cinayeti savunurcasına 'Babam ölümü çoktan hakettiymiş' dedi.

230 milyon verdi kocasını öldürttü

► Geçinemediği kocasını kiralık katillere öldürten Seima Üren, soğukkanlılıkta, 'Ben trafik kazasında öldürün demistim, onlar başını ezmişler' dedi.

Muhasebecinin kafasına çekilge vuran katiller, daha sonra kemerle boğuldular ve arabasını cesedinin üzerine park edip kaçtılar.

■ Muhasebeci Osman Üren'i, cesedinin başında Sana nesi kuydu? Osman'ın diye oğulları atan karesinin öldürtüğü ortaya çıktı.

■ Selma Üren cinayeti şöyle anlattı: 'Kusadur Mustafa Türk'le İslam Vanki, Osman'ı öldürceklerini söylediler. Trafik kazası olarak kabul edeceğimi söyledim. 230 milyona anlaşıldı.'

■ Cinayetten sonra ifadesi alınan Osman Üren'in kızı Filiz Üren'de babasının konsolüne çok kötü davranıldığını belirtti. 'Babam öldürülmeyi hak etmişti' dedi.

■ Polis, İslam Vanki ile katiller Doğan Özkan ve soyadı bilinmeyen Mehmet'i arıyor.

(Hürriyet, 18 Ağustos 1992)

"Seni aldatıyorum" dedi boşanamadı!

Vazgeçmiyor: Duruşmadan sonra karısı eve götürüldükten bu kez savolığa gidip "Karımı bulun" diye dikece verdi.

■ Boşanma davası açan Sema Yıldız, duruşmada karımı bırakmam diyen kocasına "Seni aldatıyorum be adam. Boşanmazsan yine aldatacağım" diye bağardı.

■ Aldatıldığını duruşmada öğrenen koca, bu açıklamaya rağmen hakime dönüp "Karımı çok seviyorum bizi boşamayın hakim bey. Ben onsuz yaşayamam" diye yalvarınca boşanma davası reddedildi.

● (Haber 13'üncü sayfada)

Duruşmadan sonra evi terketti Sema Yıldız, duruşmadan sonra kocasına "Seni nefret ediyorum. O kadar aldatım yine de ses çıkarmadın. Senin gibi geniş adamla aynı evde yaşamam" dedi ve kayıplara karıştı.

(Sabah 25 Ocak 1989)

"Eşini merkez alan kişi, eşinin duygularındaki değişimlerden, eşini etkileyen dış olaylardan, onun davranışlarından hemen etkilenir. Eşinden beklediğini bulamadığı zaman umut kırıklığına uğrar. Umut kırıklığına uğrayınca, ona daha çok gereksinme duyar, daha duyarlı hale gelir. Daha duyarlı olan kişi daha çabuk alınır ve kırılır. Kendini alınma ve kırgınlık duygularından korumak için kızgınlık, istihza gibi değişik savunma mekanizmaları kullanmaya başlar. Her şey gittikçe yıkılmaya yüz tutar. Kendi merkezlerinde dayanacakları emniyet, rehberlik, bilgelik ve güç olmayınca, kendilerini havada ve kaybolmuş hissederekler."

Aşk intiharı

Reşit ÇAĞLIYANGİL / Arif YAKICI /İZMİR, (hho)

Tartıştıkları sevgilisinin "Senden ayrılacağım" demesi üzerine çılgına dönen genç adam, sözlüsünün gözü önünde başına dayadığı tabanca ile intihar etti...

■ Antalya'nın Side ilçesinde bar işleten 31 yaşındaki Cengiz Bülbüdere, yalnız yaşadığı İzmir Şirinyer'deki evinde tartıştığı 21 yaşındaki sözlüsü Deniz Tezil'in, "Senden ayrılmak istiyorum" sözü üzerine çılgına döndü.

■ Olay Bülbüdere'nin evinde meydana geldi. Genç adam, "Bu aşk böyle bitmemeli. Seni her şeyden çok seviyorum. İşte aşkının kanıtı" diyerek, günlüğünü, Boğaziçi Üniversitesi öğrencisi sözlüsüne verip okumasını istedi.

■ Deniz Tezil, sözlüsünün büyük aşkını anlatan günlüğü okurken, birden silahın şok mekanizma sesiyle ırkıldı. "Yapma" diyen sözlüsünün gözleri önünde başına kurşun sıkan Cengiz Bülbüdere, kanlar içinde yere yığıldı.

BİR ANDA OLDU 21 yaşındaki Deniz Tezil, göz yaşları içinde karakola koşup olayı bildirdi. Genç kız, "Ayrılmak istediğimi söyleyince birden deliye döndü. Silahı elinde görünce ırkıldım. 'Yapma' diye bağırdım, ama her şey bitmişti" dedi.

SÖZLÜSÜNÜN ÖNÜNDE Aşkı uğruna canına kıyan Cengiz Bülbüdere'nin, uzun yıllar yurt dışında kaldığını, üç dil bildiğini söyleyen arkadaşları, "Deniz'i çok seviyordu. Bu sevgisini de böyle noktalamak istedi" dediler.

Bu benim için gerçekten yeni bir düşünceydi. Yakup Bey, çevremde «çok iyi bir insan, kocasının/karısının gözünün içine bakar,» türünden övücü sözlerle tanıtılan bu tür eş merkezli insanların eleştirisini yapıyordu. Farkında olmadan dayandığım kalıplardan biri daha yıkılmıştı. Yakup Bey, konuşmasına devam ediyordu:

"Aile Merkezli Birey. Aile şöhreti, çocukların iyi davranışı, aile geleneği gibi kaynaklara dayanan kişiler, dış değişiklikler aileyi etkileyince paramparça olurlar. Ailenin şöhretini düşünenler, çocuklarını bu şöhreti koruyacak şekilde yetiştirmeye yönelirler, çocukların gerçek mutluluğu ve gelişimini ön plana alamazlar. Çocukları tarafından sürekli sevilmek ve beğenilmek isteyen ana-baba, onların gelişimi için gerekli olan ne var ki, çocuklara zahmet verici ve onları uğraştıran yaşantıları onlara sağlayamaz. Çocukların davranışlarını sürekli denetleyip, anlık duygu ve isteklerle onlarla etkileşimde bulunan kişiler, uzun vadeli temel ilke ve değerlerin yol gösterdiği etkileşimden uzak dururlar."

Bu açıklama da bana yeniydi. Bir insanı övmek için «Ailesine çok düşkün bir kişidir; ailesi için her şeyi yapar,» sözü onun ne kadar meziyetli bir insan olduğunu göstermeye yeterdi. Düşündüğümü Yakup Bey'e söyledim. Yakup Bey, "Evet, biliyorum, bizim geleneksel kültürümüzde en kuvvetli kalıplardan birini temsil ediyor aile yaşamı" dedi. Ve sözlerine devam etti, "Timur Bey, şimdi elinizde dört ölçüt var: (1) Emniyet, (2) rehberlik, (3) bilgelik ve (4) güç. Merkezleri artık eski gelenekler çerçevesinde değil, bu boyutlar çerçevesinde değerlendirme olanağımız var.

"Biraz önce söylediğim gibi, aile şöhretine düşkün kişi, ailenin başkaları tarafından nasıl görüleceğine daha çok ağırlık vereceğinden sürekli «şöhreti koruma» tutumu içinde olacak, aile üyelerinin kendilerine özgü biçimde gelişmesi ikinci plana düşecektir. Aile üyelerinin takdirini kazanmayı birinci plana alan kişi, yine kendi olmayı, kendi hakikatini bulmayı değil, başkasını etkilemeyi birinci plana alacaktır. Bütün bu yaklaşımlar bireye ne emniyet, rehberlik ve bilgelik, ne de gerçek anlamıyla güç kazandırır."

"Ama Yakup Bey, eğer insan kendi aile üyelerine önem vermezse, kendine böylesine yakın insanlara önem vermeyi öğrenemezse, o zaman başkalarına verdiği önemin herhangi bir anlamı olabilir mi" diye sordum.

Yakup Bey, bir an durakladı. Düşündü. Ve, "Timur Bey, verilen örnekte aile üyelerine gerçekte önem veriliyor mu, yoksa aile üyeleri başkalarının gözünde büyütülmek için mi kullanılıyor? Aile üyesine gerçekten önem veren kişinin, aile üyesinin gelişmesini, güçlenmesini, mutlu olmasını birinci plana alması gerekmez mi? İsterseniz, merkezler konusunu tümüyle gözden geçirdikten sonra bu sorunuza geri dönelim. Açıklamam gereken bazı kavramlardan sonra dile getirdiğiniz sorunu gereğiyle ele alabiliriz" dedi.

Kağıt kalemi hazırladım, dinlemeye ve not almaya hazırdım. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"İş Merkezli Birey. İşlerini merkez alan kişiler, yaşamın bütün anlamını yaptıkları işte ararlar; bu nedenle öncelik işlerine kaymıştır. Bütün kişilik özdeşimleri ve kendilik değerleri işlerine dayandığından, işleriyle ilgili herhangi bir aksaklık onları temelden sarsar. Güç, emniyet, bilgelik ve rehberlik sadece işe dayandığından, son derece sınırlı kalır; yaşamın diğer yönlerinde emniyet, rehberlik, güç ve bilgelik boyutlarından yararlanamazlar.

"Mal, Mülk, Şöhret ve Mevkii Merkez Alan Birey. Bazı insanlar mal ve mülke, diğerleri ise şöhret ve itibara düşkünlüdürler ve bunları yaşamalarının merkezi yaparlar. Gerek mal ve mülk ve gerekse şöhret ve itibar ekonomik ve toplumsal koşullara göre değişebilen yönlerdir ve bunları merkez almak kişiye rehberlik ve bilgelik getirmez. Getirdiği güven ve güç ise geçici ve yüzeyseldir, kişiden kaynaklanmaz. Bu kişiler kendilerinden daha fakir olanların yanında kendilerini güçlü, güvenli ve önemli görürler. Kendilerinden daha şöhretli ya da zengin kişilerin yanında ise mutsuzdurlar ve benlik değerlerini kaybederler, aşağılık duygusuna kapılırlar. Böylece çevreye göre değişen bir benlik değeri içinde olurlar; zor koşullar altında dahi değişmeyecek, sığınacakları bir benlik değerleri yoktur. Mal ve mülk merkezli kişiler mal ve mülklerini, şöhret ve itibar merkezli kişiler ise itibarlarını kaybedince intihar edebilirler.

"Zevk Merkezli Bireyler. Çağımız, duyu organları aracılığıyla zevk almayı birinci plana çıkardığından, birçok kimse zevk almayı yaşamalarının merkezi yapmıştır. Televizyon, basın, tiyatro ve kitaplar bu yönde sürekli telkinlerde bulunmakta, zevk almanın yaşamın en önemli yönü olduğu anlayışını yaymaktadır. "Başkaları zevk alıyor, sen ne

(Hürriyet, 12 Mart 1993)

yapıyorsun?" mesajı sürekli ortada dolaşıyor. Zevk almayı yaşamlarının merkezi yapan kişilerin iç dünyalarının zenginliği ya da fakirliği, insan ilişkilerinin doyumlu olup olmadığı, etkili bir yaşamlarının olup olmadığı pek söz konusu edilmediğinden, bu yöne pek dikkat edilmemektedir.

"Yaşamlarını zevk alma üzerine kuran kişiler, zevk aldıkları şeylerden bir süre sonra bıkararak yeni zevk alınacak faaliyetler ararlar. Her bir aşamanın diğerinden daha büyük ve daha yüksek olması gerekir. Ne var ki bir süre sonra bundan da bıkar ve daha yeni bir aşamada zevk arama peşine düşerler. Böyle bir süreç içinde olan kişilerin ne güven duygusu, ne benlik değeri, ne bilgeliği ve ne de güç ve kudreti yerindedir. Bu dört boyuttaki güçleri de oldukça düşük derecelerde olacağından, bir arayış ve kaybolmuşluk duygusu yaşamlarını kapsar.

"Hep eğlence peşinde koşan kişi; yeteneklerini ve kapasitesini ortaya çıkaracak, eğitecek bir faaliyet içine giremeyeceğinden zihnen ve bedenlen gelişmesi durur ve kalıplaşır. Kişinin gönlünde bir boşluk vardır; ne var ki, çoğu kimsenin bu boşluğun bilincine varacak zihinsel uyanıklığa yoktur. Birçok kimse, bu boşluğu doldurmak için yaşamın anlamını arayacak güce ulaşamaz."

İhlamlarımız tazelenmişti. Çevreme yeniden baktım. Bu kişilerin ne tür merkezli olduğunu görünüşlerinden çıkarabilir miyim diye düşünüyordum. Bir süresonra bu çabadan vazgeçtim; çünkü kişinin dış görünüşünden ne merkezli olacağını anlamaya çalışmanın safca bir yaklaşım olduğu izlenimine kapıldım. Bir insanın ne merkezli olduğunu anlamak için o insanla bir süre ilişkide bulunmak ve onun duygu, düşünüş ve davranışlarını bir dereceye kadar bilmek gerektiğini hissettim.

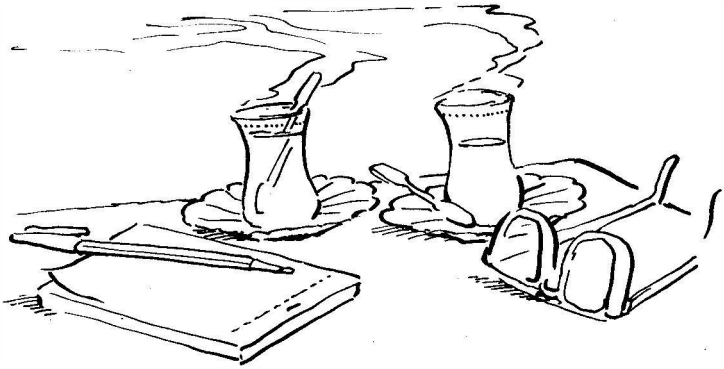
Yakup Bey bir şeyler düşündüğümü hissetmişti ve bekleyiş içindeydi. Aklımdan geçenleri kendisine söylemek istemedim. Bunu hissetmiş olacak ki, yeniden anlatmaya başladı.

"Din Merkezli Birey. Dindar davranmakla, dinin temel amaç ve buyruklarını iç dünyasında kabul edip gerçekleştirmek arasında fark vardır. Bazı kişiler dinin gerektirdiği davranışları, o davranışların altında yatan anlamı kavramadan mekanik olarak yapar ve her şeyi kendine verilmiş olan kalıplar çerçevesinde değerlendirirler.

Böyle birini tanıdığımı düşündüm. Lisede öğrenciyken Erdemli kasabasında oldukça dindar olarak tanınan birini ziyaret etmiştim. Boğasının bir gün önce öldüğünü söylüyordu ve bayağı üzgündü. İğdiş etmek için jiletle boğanın yumurtalıklarını çıkardığını, fakat damarları sıkı bağlayarak kanı durdurmayı unuttuğundan boğanın öldüğünü söylüyor ve hayıflanıyordu. Önce boğanın acı çekmesine ve ölmesine hayıflandığını sanmıştım. Şimdi böyle bir boğa şu kadara mal olur diye bir para miktarı söyledi ve bu kadar paranın boşu boşuna kaybolup gittiğini vurguladı. Bu kişinin algı dünyasında boğanın acı çekmesi, veterinerlere götürülerek acısız biçimde burulması gibi herhangi bir düşüncesi yoktu. Ama beş vakit namazını kılar, orucunu tutar, zekatını verirdi.

Yakup Bey'e hatırladığım bu hikayeyi anlattım. "Birçok dindar insan böyle, maalesef" diyerek konuşmasına devam etti:

"«Kalıplanmış» kişiler bir insanın değerine onun «namaz kılıp kılmadığına, oruç tutup tutmadığına, kimlerle görüştüğüne» bakarak karar verirler. Kişinin iç dünyasını tamamiyle ihmal ederler. Baş kalarının iç dünyasını ihmal eden, doğal olarak kendi iç dünyasını da ihmal eder ve kendi temel değerlerini, öz kaynaklarını göremez."

"Din sosyal bir kurumdur, iç dünya ise psikolojik, öznel bir dünyadır. Eğer kişi her şeyi sosyal kurum düzeninde görürse, kendinin ve başkasının iç dünyalarına ulaşması zorlaşır.⁽²⁶⁾"

Yakup Bey daha önceleri temel ilkeler ve değerlerden bahsederken, acaba bazı din temelli görüşleri mi ileriye sürecek diye aklımdan geçirmiştim. Din merkezli insan incelemesini dinledikten sonra içim rahatladı. Öyle görülüyordu ki onun bahsettiği ilke ve değerler belirli bir dinden kaynaklanmıyordu. Bu düşüncemi kendisine söylediğim zaman bayağı güldü. "Şimdi için rahat mı?" diye gülererek sözlerine devam etti:

"Ben Merkezli Bencil Birey. Bugünlerde, özellikle Amerikan kültürünün baskın olduğu çevrelerde en geçerli görüş olarak sunulan bu düşünüş tarzıdır. Bu düşünüş biçimini kısaca şöyle özetleyebiliriz: «Kendini düşün ve çıkarını koru; herkes kendi çıkarını korursa, sağlıklı sosyal ortam yaratılır. Başkalarının çıkarını düşünmek senin sorumluluğun değil, o kişinin görevidir.»

"Bu kişiler dilimizde «bencil» kelimesiyle ifade edilir. Bencil çevrelerinin dışına çıkarak kendi değerlerini, güvencelerini, güçlerini, beceriklerini ve rehberliklerini arayamazlar; sınırlı bir bakış içinde yaşamı görür ve sürdürürler. İçten içe ne kadar sınırlı ve güçsüz olduklarını bildiklerinden sürekli kaygı içindedirler. "Olumlu düşünme tekniği" gibi değişik yöntemlerle mutlu olmaya çabalarlar."

(26) Bu konu, *İçimizdeki Çocuk* kitabında s. 235'deki "Öze Ulaşma" başlığı altında ayrıntılarıyla tartışılmıştır.

Yakup Bey oturuşunu değiştirdi. Konunun sonuna yaklaşmış olduğumuzu anlamıştım.

"Sözünü ettiğimiz kişisel yaşam merkezleri «kalıplanmış» insan paradigması içinde gelişir ve yerleşir" diyerek sözüne devam etti: "Kişi «gelişmiş» insan paradigmasını güçlendirip, yaşamını bu temel anlayış içinde sürdürmeye başladıkça, yukarıda sözünü ettiğimiz türden kişisel yaşam merkezlerinin etkisinden kurtularak **ilke merkezli insan** olma yolunda gelişir. Önümüzdeki buluşmamızda ilke merkezli insanın dört temel boyutta görünümünü inceleyeceğiz. O zaman sizin aile merkezli insanla ilgili soruna da rahatlıkla cevap verebilecek noktaya gelmiş olacağımızı umuyorum."

Bir süre daha orada oturduktan sonra biraz etrafta yürüdük. İstanbul ne kadar zenginlikleri olan bir şehir, bir kez daha bu zenginliklerin somut örnekleriyle karşılaşmakta idim. Eski bir kiliseye uğradık ve daha sonra surun çevresinde bir süre gezdik. Otobüsle Beyazıt'a geldiğimizde akşam olmak üzereydi, cumartesi buluşmak üzere ayrıldık.

**Kişinin kendi ilkeleri uğruna
savaşması,
bu ilkelerle ahenk içinde
yaşamamasından
daha kolaydır.
ALFRED ADLER**

16

İLKE MERKEZLİ BİREY

Cumartesi günü Beyazıt Camii'nin çayevine gittik. Yakup Bey hemen konuya girdi.

"Ölçüt olarak kullandığımız dört temel boyutu hatırlıyor musunuz?" diye bana bir soru yöneltti. Evet, hatırlıyordum: Emniyet, rehberlik, bilgelik ve güç boyutları.

Memnuniyetini ifade eden bir gülümseyişle, "Kişinin kendi merkezini bulabilmesine yardımcı olacak en etkili yöntem, geçen hafta sözünü ettiğimiz dört temel boyutun kendi yaşamında nasıl etkinlik gösterdiğine bakmasıdır" diye sözüne devam etti:

İlke Merkezli Birey

"Doğru ilkeleri yaşamının temeli yapan insan, yaşamı destekleyen dört boyutu en güçlü duruma getirir. Daha önceki buluşmalarımızın birinde «gelişmiş» insan paradigmasının temellerini oluşturan ilkelere söz etmiştik. Hakkaniyet, kişisel iç bütünlük, tutarlılık, dürüstlük, insan onuruna saygı, hizmet, üstün kalite, gelişim, potansiyel, sabır, yardım etme - destek olma ve yüreklendirmeyi bu ilkelere örnek olarak vermiştik."

"«Gelişmiş» insan ilkeleri yaşamının merkezine koyduğu için bu kişiye «ilke merkezli birey» adını veririz. İlke merkezli «gelişmiş» insan emniyet, rehberlik, güç ve bilgelik boyutlarını bu ilkelerin etkisiyle güçlendirir."

"İlke merkezli insanın emniyet duygusu, durum ve koşullara göre değişmeyen ilkelere dayandığını bilmekten gelir. İlkeler hiçbir şeye tepkide bulunmaz, bizden boşanmaz ya da bizden kaçmazlar. Bize kötülük yapmak ya da bize köşeyi döndürmek için plan yapmazlar. Onların geçerliği çevreye, modaya ya da başkasının beğenisine bağlı değildir. Bir gün var, ikinci gün yok diyemezsin; deprem ya da yangından etkilenmezler.

"İlkeler derin, temel, klasik gerçeklerdir. Her zaman her yere uygulanabilen özellikleri vardır. Kesindirler, her zaman tutarlıdırlar, yalın ve güzeldirler, güçlüdürler ve yaşamın her yönünü kapsarlar.

"Bazı durumlarda kişiler bu temel gerçekleri gözardı ederek yaşarlar ve bir süre sanki her şey onların lehinde çalışıyormuş gibi görünür. Ne var ki, tarih temel ilkelerin eninde sonunda mutlaka kazandığını defalarca göstermiştir. Sadece toplum yaşamında değil, kişi kendi yaşamında da temel ilkelerin kazandığını gözleyebilir.

"Algılama, düşünme ve anlama yeteneklerimiz sınırlıdır. Bu temel kısıtlamanın yanı sıra, şu andaki çevremizde dikkatimizi başka yönlere çeken ve moda olan birçok düşünce akımı, temel ilkelere dikkat edip onları kavramamızı daha da zorlaştırır. Moda düşünceler eğer sağlam temellere dayanmıyorlarsa zamana dayanamayacak, kendilerinden önceki diğer moda felsefeler gibi silinip gideceklerdir.

"Sınırlı kavrayışı olmasına rağmen birey kendini bilme yeteneğini kullanarak sınırlarını kırabilir ve geçerliği olan ilkeleri arayıp, temel değerlerini ve paradigmalarını onlar üstüne kurabilir. Gerçekler değişmez, bizim gerçekleri kavrayışımız ve anlayışımız değişir.

"Temel ilkeleri merkez alan kişinin bilgeliği ve rehberliği onun haritasının, paradigmasının doğru olmasından kaynaklanır. Doğru harita gerçeği yansıtır ve gitmek istediğimiz yere ulaşmada bize yardımcı olur. Önümüzdeki dağ, dere ve okyanusları bilerek ona göre hazırlık yapar ve önlemler alırız.

"İlke merkezli kişinin gücü nereden gelir? İlke merkezli kişi kendini bilir, gerçekleri bilir, girişimcidir, çevresindeki kişilerin düşünce ve tutumlarının olumsuz etkisi altında kalmaz. Bu özellikleri onun güç kaynağıdır."

"Kişinin gücü, seçtiği ilkelerin gücüyle sınırlıdır. Kişi kendi bilgi ve kavrayışı çerçevesinde yaşamını yönelten merkezleri, ilkeleri seçerken, bu ilkelerin sonuçlarını da seçmiş olur. Sopyayı bir ucundan tutup kaldıran, diğer ucunu da kaldırmış olur. Seçilen ilkelerin sonuçları mutlaka kendilerini gösterecektir, bu sonuçlardan kurtuluş yoktur.

"Eğer ilkelerle uyumlu yaşanırsa olumlu, uyumsuz yaşanırsa olumsuz sonuçlar mutlaka gelecektir; biraz önce söylediğim gibi bundan kurtuluş yoktur. Bu kişiye özgü bir durum değildir, dünyadaki herkes için geçerlidir. Temel ilkeleri ne kadar bilir ve tanırırsak, onları seçme ve onlarla ahenk içinde yaşama olanağımız o derece artar. Doğru ilkeleri yaşamın merkezi yaparsak, yaşamımızın her yönü beslenir ve anlam kazanır.

"Bizim tutumlarımızın ve davranışlarımızın kaynağının paradigmalarımız olduğunu, kullanmış olduğumuz paradigmanın göze takılı gözlük gibi yaşamımızdaki her şeyin görünüşünü etkilediğini belirtmiştik. Paradigmamız belirli kalıpları merkez ediniyorsa yaşam olaylarını o kalıplarla değerlendirir ve anlamlandırırız. Bu tür değerlendirme ve anlamlandırma doğru ilkelere dayalı paradigmanın ortaya çıkardığı değerlendirme ve anlamlandırmadan oldukça farklıdır."

Yakup Bey'in söylediklerini anladığımı seziyordum, ama emin değildim. Kendisinden somut örnek vermesini istedim. Bana hak verdi. Bugünkü konuşmanın biraz soyut olduğunu belirtti ve aşağıdaki örneği verdi:

"Şimdi sana, bir olayın farklı paradigmalarda nasıl algılanacaklarını anlatacağım. Olayı öğrendikten sonra, her paradigmayı benimseyip, o insanların bu olayı nasıl gördüklerini anlamaya, hissetmeye çalış."

Olay

"Çok sevdiğiniz, uzun süre görmediğiniz askerlik arkadaşlarınızdan birinin şehre gelmiş olduğunu düşünelim; o akşam yemekten sonra diğer samimi arkadaşlarla birlikte kahvehanede buluşmaya karar veriyorsunuz. Mesai bittikten sonra eve geldiğinizde eşiniz, yorgun olduğunu belirtiyor. Bu akşam matematik dersine kızınızı sizin götürmenizi istiyor."

"Eş merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz eşinize yardım etmek, çocuğunuzu matematik öğretmenine götürerek eşinizi hayal kırıklığına uğratmamak önde gelen düşünceniz olacaktır. Ya arkadaşlarınıza kahveye gelemediğinizi, eşinize yardım etmeniz gerektiğini söyleyecek, ya da arkadaşlarınızın ısrarı ile kahveye gidecek, ama içten içe onlara kızacak ve eşinize karşı suçluluk duyacaksınız; bu nedenle, büyük bir olasılıkla ondan çekineceksiniz. Eşinize durumu izah etmeye çalışacak ve niçin gitmek zorunda olduğunuzu ona anlatacaksınız."

Yakup Bey gülerek bana bakıyordu. "Nesrin'le evlenseydiniz herhalde eş merkezli biri olurdunuz, değil mi?" diye şaka yaptı. Gerçekten de öyle olurdu. Nesrin'le evlenseydim ne kadar ezik bir insan olacağımı düşünmeye başladım. Onunla evlenmemiş olduğum için kendimi şimdi şanslı hissediyordum. Olaylara bakışımda birkaç ayda ne kadar büyük değişiklikler olmuştu.

Yakup Bey, "Şimdiye kadar anlattıklarımnda açıklığa kavuşmamış ya da size tuhaf gelen bir durum var mı?" diye sordu. Notlarıma baktım, söylediklerini yeniden düşündüm; söyledikleri bana doğal geliyordu. "O zaman «aile merkezli» insana geçelim" diyerek konuşmasını sürdürdü.

"Aile merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz durum ve yorumlamanızı aynı eş merkezli paradigmadaki gibi yapacak, fakat işin içine kızınızın matematik dersine çalıştırılması girdiğinden arkadaşlarınıza karşı diretecek gücü kendinizde bulabileceksiniz. Eğer o akşam kahveye gitmeye mecbur ediliyorsanız, onlara karşı duyduğunuz kızgınlık daha kuvvetli olacaktır."

Yakup Bey durdu, bana baktı. Yüz ifadesi, "Bir sorun var mı?" demek istiyordu. Olmadığının farkına varınca konuşmasına devam etti:

"Para merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz arkadaşlarınızla o akşam buluşmanın para yönünden size ne kazandıracağını ya da kaybettireceğini düşünerek karar verirsiniz. Kahvede buluşacağınız kişilerle arkadaşlığınız size para yönünden avantaj sağlayacaksa, arkadaşlarla buluşur, sağlamıyorsa buluşmazsınız.

"İş merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz arkadaşlarınızla buluşmanızın iş yönünden size kazandıracağı ve kaybettireceğini düşünerek karar verirsiniz. Eğer kahvede buluşacağınız kişilerle arkadaşlığınızı pekiştirmek size iş yönünden avantaj sağlıyorsa buluşur, sağlamıyorsa buluşmazsınız.

"Mal, mülk, şöhret ve itibar merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz bu buluşmadan kazanacağınız mal, mülk, şöhret ve itibar temel düşünceğiniz olur.

Yakup Bey sorum olup olmadığını yoklarcasına yine yüzüme baktı; aldığı sözsüz cevaptan memnun konuşmasına devam etti:

"Zevk merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz eşinizin yorgunluğu ve kızınızın matematik dersindeki başarısından çok, arkadaşlarınızla buluşmaktan alacağınız zevki düşünür ve ona göre karar verirsiniz.

"Arkadaş merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz eşinizin yorgunluğu ve kızınızın matematik dersindeki başarısından çok, arkadaşlarınızın sizin hakkınızda ne düşüneceği önemli olur ve kararınızı ona göre verirsiniz.

"Düşman merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz düşmanınızı en çok nasıl kızdıracığınızı düşünerek karar verirsiniz. Eşinizin söylediğini yaparak ona yardım etmek düşmanınızı rahatsız edecek davranışsa o yönde, yok eğer arkadaşlarınızla buluşmak kızdıracaksa öbür yönde karar verirsiniz. Eğer eşinize içten içe düşmanlığınız var ise, onu umut kırıklığına uğratmanın size vereceği zevki düşünerek, memnuniyetle arkadaşlarınızla buluşursunuz.

"Din merkezli paradigmayı kullanan biri iseniz arkadaş toplantısına, «Din yönünden bana yakın kimseler gidiyor mu?» «Askerlik arkadaşım ve kahveye gelecek kişiler dindar mı?» «Eşimin dediğini yapma ya da arkadaşlarımla buluşma benim çevremdeki dindar kişilerce nasıl algılanacak?» gibi soruların cevapları davranışınızı biçimlendirecektir."

Bu noktada Yakup Bey'e, "Din merkezli insan, «Bu durumda din benim nasıl davranmamı gerektirir?» demiyor, «Çevremdeki dindarlar ne der?» kaygısından hareket ediyor. Bu kişiye gerçekten dindar denir mi?" sorusunu yönelttim.

"Bu güzel bir soru. Aslında bu soruyla «gelişmiş» insan paradigması ile, «kalıplaşmış» insan paradigması arasındaki farka işaret etmiş oluyorsunuz. Gerçek anlamda dindar kişi dinin temelinde yatan evrensel ilkelere yönelir ve bu ilkelerle kendi manevi yaşamını zenginleştirmeyi amaç edinir. Bu tür yöneliş dini kalıp olarak görmekten uzaktır; bu yöneliş kişiyi ilke merkezli yapar."

Yakup Bey önüne 11 Aralık 1992 günkü Hürriyet gazetesinden kesilmiş bir kupür koydu. Yahya Eskişehirli'nin CUMA SOHBETİ köşesinde ÖFKE VE AFETLERİ başlıklı yazıda altı çizili satırlarda şunlar yazıyordu:

.....
Peygamber Efendimiz, bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: **"Öfkesinin icabını yerine getirmeye gücü yeterken, onu yenen ve önleyen kimsenin kalbini Allah, emniyet ve imanla doldurur."**

Bir zat, Resul-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz Hazretlerine, **"Ya Resulullah! Çok şey belleyemem! Bana saadetime mucip olacak kısaca bir şey söyle"** deyince, Efendi Hazretleri ona, **"öfkelenme"** buyurdular. İyi biliniz ki, öfke bir cehennem, affetmek bir cennet vesikasıdır...

Ben parçayı okuduktan sonra Yakup Bey, "Gördüğünüz gibi bu yazıda belirli bir ilkedен söz edilmektedir. Bu ilke, yani *öfkesine hakim olan, affeden insan olma* evrensel, temel ilkelerden biridir. Böyle bir tutum dini bir kalıp olarak görmez; bu yöneliş kişiyi ilke merkezli yapar.

"Ne var ki, dini kişinin iç dünyasından koparıp sosyal davranışlar şeması haline dönüştürünce, dindar olma. hangi kalıba uyulup uyulmadığı sorunuyla denk tutulur. Din merkezli kişi bu anlamda «kalıplaşmış» insan paradigmasını kullanır."

Bu açıklama beni doyummuştu; şimdi konuşmanın gerikalan kısmını dinlemeye hazırdım. Yakup Bey konuşmasına şöyle devam etti:

"Kendi merkezli - bencil paradigmayı kullanan biri iseniz hangi davranış size yarar sağlayacak diye düşünür, ona göre karar verirsiniz. Bu paradigmada kendi kişisel çıkarınızı sürekli birinci plana alır ve bütün seçeneklerinizi ona göre değerlendirirsiniz.

"Görüyorsunuz aynı olay, merkez aldığınız paradigmaya göre farklı farklı değerlendirilebilmektedir. Yaşamdaki her küçük ya da büyük olay, yukarıda verdiğim örnekteki gibi değerlendirilebilir. İnsanların olayları nasıl değerlendirip karar verdiğine bakarak, yaşamlarında hangi merkezlerin baskın olduğunu anlamak mümkündür."

Yakup Bey 27 Kasım 1992 tarihli Hürriyet gazetesinden kesilmiş bir haberi önüne koydu. Haber şöyleydi:

Katili Arıyorum

Pendik Kurtköy Pazar Meydanı'nda annesi, ikiz kardeşi ve ağabeyiyle alışverişe çıkan 4 yaşındaki Melek Kantar'ı ezdikten sonra ardına bile bakmadan kaçan kırmızı-gri renkli Dodge marka kamyonetin sürücüsü ve plakası tesbit edilemedi. Vicdansız şoförün ezdiği minik Melek, annesi Songül Kantar'ın götürdüğü Kurtköy Sağlık Merkezi'nde hayatını kaybetti.

KİM İNANIR?

Olayın şokunu atlattıktan sonra, katil kamyonetin şoförünün peşine düşen 46 yaşındaki inşaat ustası Turan Kantar, "Kamyoneti ne hikmetse kimse görmemiş. Ne plakasını almışlar, ne de şoförünü görmüşler. Adam yüzlerce esnaf arasından kaybolmuş. Buna kim inanır?" dedi. Çevre esnafının katil şoförü tanıdığını, bu yüzden kimsenin plakayı söylemek istemediğini öne süren Kantar, "Kaza sırasında kızımın yanında 6 yaşındaki ağabeyi Ercan varmış. O görmüş. Şoförün genç biri olduğunu söylüyor" diye konuştu.

Yakup Bey, "Besbelli ki orada bulunan esnaf arkadaş ve tanıdık merkezli insanlardan oluşmuş. Eğer aralarında ilke merkezli bir tek insan olsaydı, küçük yavrunun ölümüne seyirci kalmaz ve hakkaniyet ilkesine göre hareket ederek suçu işleyenin hakim önüne çıkmasını sağlardı. Kendinizi o ana-babanın yerine koyun. Bu toplumun üyesi olmaktan gurur mu duyardınız, yoksa nefret mi ederdiniz?

Gerçekten düşündürücü idi. Eğer vatandaşın adalet anlayışı böyle-sine «tanıdık,» «ahbap,» «arkadaş» yanlı ise, toplumun sağlıklı bir gelişim göstermesini bekleyebilir miydik?

Edirnekapi'da çevremdeki insanların yüz ifadelerinden ve duruşlarından ne merkezli olduklarını anlamaya çalıştığımı hatırladım ve Yakup Bey'e anlattım.

Yakup Bey, "İnsanın görünüşünden hangi merkezli olduğunun anlaşılabilceğini söylemek oldukça iddialı olur; bu nedenle insanların olayları nasıl değerlendirip nasıl kararlar verdiğine bakmak gerekir" şeklinde cevap verdi.

"Şimdi değişik merkezleri karşılaştırmada kullandığımız olaya, yani çok sevilen askerlik arkadaşıyla buluşmaya, *ilke merkezli paradigmayı kullanan* bireyin nasıl baktığını gözleyelim" diye sözlerine devam etti:

Beş yaşındaki oğlunun başından ayrılmayan annesi Nejlâ Karacel "Allah doktor Halil beyden razı olsun. O olmasaydı şimdi çocuğum ölmüştü." diyor.

Doktor, kendi kanı ile hayat kurtardı

Recep BOLAT / İSTANBUL, (Hürriyet)

- TIR çarpması sonucu ağır yaralanan Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne kaldırılan 5 yaşındaki Tarık Kurt aşırı derecede kan kaybedince, doktor Halil Ünal hem kendi kanını verdi hem de tedavisiyle uğraştı.
- Yarım kilo kadar kan veren doktor Halil Ünal, "Feci şekilde ezilen çocuk damarlarının patlaması sonucu kan kaybediyordu. Ölmek üzere olan çocukla benim kanım tutunca hiç düşünmeden hemeni kan verdim. Yeniden hayata döndü" dedi.

(Hürriyet, 12 Ağustos 1992)

"İlke merkezli birey, yukarıdaki anlatılan olaya bakarken, «Önemli olan temel ilkenin korunmasıdır» diye düşünür. Arkadaşlarının, karısının, dost ya da düşmanının ne düşüneceği ve hissedeceği onu birinci derecede ilgilendirmez. Tümünü düşünerek, yaşamının bütün yönleri arasındaki dengeyi hesaba katarak her yöne yararlı bir karara varmaya çalışır. Verdiği karar, dış görünüş itibarıyla başka bir merkezin kararına benzeyebilir. Ne var ki, altta yatan psikolojik süreçler yönünden ilke merkezli paradigmayla diğer paradigmlar arasında önemli farklar vardır.

"Bunlar:

"1. İlke merkezli paradigmda kişi girişimcidir, başkalarının ne düşündüğüne ya da yaptığına tepki yerine, kendi düşünce ve kavrayışına göre hareket eder. Verdiği kararı temel ilkelerin etkisi altında, bilinçli olarak alır.

"2. Karar temel ilkelere dayandığından uzun sürede olumlu sonuçlar vereceğinin bilincindedir.

"3. Yapmaya karar verdiği her şey bireyin yaşamının özüyle ilgilidir. Yaptığı her iş, attığı her adım, yaşamının tüm çerçevesi içinde anlamlı olacağından verdiği karar bölük pörçüklük, paramparça olma duygusu yaratmayacak, aksine yaşamının her yönünü bütünleştirici bir etkisi olacaktır.

"4. İlke merkezli «gelişmiş» insan bağımsızlık aşamasını gerçekleştirmiş biri olduğundan, birbirine saygılı karşılıklı ilişkiler geliştirme olanağına sahiptir. Karşılıklı saygıya dayanan ilişkiler ağı, yaşamın önemli bir yönünü oluşturur. Bu tür ilişkilere sahip kişi, kendi ilkeleri çerçevesinde davrandığı zaman ilişkide bulunduğu kişiler kendisini anlarlar ve onu olduğu gibi kabul ederler. Bu kişi, çevresindeki-lerden yardım istediği zaman, istek ciddiye alınır ve yapılan tepki elden geldiğince olumlu olur.

"5. Verilen karardan pişmanlık duyulmaz; sonuç ne olursa olsun, kararın altında yatan ilkeler önemli olduğundan kişi huzurludur.

"İlke merkezli «gelişmiş» kişi kendini ve dünyayı doğruluğu zaman içinde kanıtlanmış ilkeler içinde görür ve değerlendirir; bu nedenle düşünce ve davranışları diğerlerinden farklı olur. Temel ilkelerin oluşturduğu paradigmadan gelen emniyet, rehberlik, bilgelik ve güç bu kişiyi girişimci yapar; bu insan düşünce ve davranışlarıyla etkili bir insan olur."

Dayak yiyen eşek, sahibini hastanelik etti

KOCAELİ'ye bağlı Hatip Kasabası'nda oturan 58 yaşındaki Selahattin Eser, pazara götürmek için meyve yüklediği eşeğini, yürütmekte inat etmesi üzerine so-payla dövmeye başladı. Kızıp çifte atan eşek, sahibine saldırarak, elini yüzünü ısırdı. Yakınları tarafından İzmit Devlet Hastanesi'ne kaldırılan Eser'in, kaburga kemiğinin çatla-ğı anlaşıldı. Selahattin Eser, hastaneden çı-kar çıkmaz eşeğini satacağını belirterek, "Ön-celeri kesmeyi düşündüm, ancak gönlüm razı olmadı. Beş yıldır oğlum gibi baktı-ğım eşek beni ne hale soktu. Konuya kom-suya rezil oldum" dedi.

(Ebru KÜÇÜKAYDIN / İZMİT. hha)

(Hürriyet, Ekim 1992)

Yakup Bey, "Timur Bey şimdi sizin geçen haftaki sorunuza cevap verebilecek aşamaya gelmiş bulunuyoruz. İsterseniz o soruyu yeniden ele alalım" dedi.

Neden bahsettiğini önce hatırlayamadım. Bana hatırlattı. "Geçen hafta, «Yakup Bey, eğer insan kendi ailesinin bireylerine önem vermezse, kendine böylesine yakın insanlara önem vermeyi öğrenemezse, o zaman başkalarına verdiği önemin herhangi bir anlamı olabilir mi?»

diye sormuşsunuz" dedi. Ve devam etti: "İlke merkezli kişi ile aile merkezli kişiyi karşılaştırarak bu sorunun cevabını verebiliriz. İlke merkezli kişinin temel aldığı ilkeleri hatırla! Bu ilkelere hakkaniyet, kişisel iç bütünlük, tutarlılık, dürüstlük, insan onuruna saygı, hizmet, koşulsuz sevgi, üstün kalite, gelişim, potansiyel, sabır, yardım etme - destek olma ve yüreklendirme kişiyi hiç zorlamasız, doğal olarak aileyle derin ilişki içine sokar. Öbür yönden aile mekezi kişi, öğrenmiş olduğu kalıplar nedeniyle ailesiyle ilişki içinde olur."

Yakup Bey sustu, gözleri kısılmış, düşünüyordu. Bir süre sonra konuşmaya başladı.

"Şöyle bir durum düşünün. Sizin ailenizden biri başka birinin hakkını yemiş olsun. Durumu öğreniyorsunuz; isterseniz bu durumu düzeltmek güçlü bir pozisyondasınız. Hakkı yenilen kişi güçsüz ve aciz bir kişi; bu kişinin kendi hakkını koruyacak ne bilgisi, ne becerisi, ne de çevresi var. Eğer hiç sesinizi çıkarmazsanız, sizin aileden birinin başkasının hakkını yediğini duyan pek olmayacak; aile şöhreti lekelenmemiş olacak."

Verdiği örnek canlıydı. Yaşamım boyunca çevremde sık sık olmuş ve hâlâ olan olayları anımsatıyordu. İçimde kıpırdamaya başlayan öfkenin farkına varıyordum.

Yakup Bey ihlanıurundan birkaç yudum aldıktan sonra yine konuşmaya başladı.

"İlke merkezli kişi bu durumda girişim yapar ve inandığı hakkaniyet ilkesini canlı tutar. İlke merkezli insan kendini temel ilkelere adamıştır; bu yolda aile şöhreti lekelenenekse, lekelenir. Çünkü aile üyesinin davranışı temel ilkeye aykırıdır; temiz bir davranış değildir. "Aile merkezli insan hakkaniyet ilkesini ailenin işine geldiği sürece uygular, işine gelmiyorsa kapı dışarı eder. Sana vermiş olduğum örnekte, aile merkezli insan hakkı yenen aciz insana önem vermez, aciz insan ailenin adını lekeleyici herhangi bir davranışta bulunursa, bir tokat da o atar."

Bana döndü ve "Siz hangi tür insanı takdir edersiniz?" diye sordu. "Aile merkezliyi mi, yoksa ilke merkezliyi mi?"

Sorumun cevabını almıştım. Taşımakta olduğum kalıplarımın birinden daha kurtulduğum duygusuna kapıldım. Bu duygumu Yakup Bey'le paylaştığımda, "Timur Bey, kalıplardan kurtulmak o kadar kolay

değil, maalesef" dedi. "Şu anda siz kalıplarınızdan birinin daha farkına vardınız. Farkına varma, o kalıptan kurtulma yönünde ilk adımdır. Kalıplardan kurtulma bilinçli mücadeleyi gerektirir. İlk adımı attığınız için sizi kutlarım" diye beni uyardı.

Yakup Bey saatine baktı. Bugünkü sohbet sona ermek üzereydi. "Önümüzdeki buluşmada «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanları düşünme süreçleri yönünden karşılaştıracamız" dedi. Yeni ıhlamur istedik. Bir süre sessiz oturduktan sonra biraz havadan sudan konuştuk ve notlarımı toparlayarak oradan ayrıldım.

**Düşünüyorum,
o halde varım!**
RENÉ DESCARTES

17

DÜŞÜNME

Cumartesi günü buluştuğumuzda Yakup Bey, "Bebek çayevine gidelim mi?" diye sordu. Yine beraberce Eminönü'ne yürüdük ve Boğaz vupuruyla Bebek'e geldik. Çaycı Abdullah bizi gülyüzle karşıladı ve masamıza ıhlamurlarımız hemen geldi.

Kağıtlarımı çıkardım; not almaya hazırdım. Yakup Bey, "Güzel bir gün. Bir süre konuştuktan sonra isterseniz Arnavutköy'e kadar bir yürüyüş yaparız" dedi. Önerisini memnuniyetle kabul ettim.

"Şimdiye kadarki buluşmalarımızda «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanı, girişimci ve tepkici tutumları, merkeze koydukları paradigma-larının türleri yönünden karşılaştırdık. Şimdi düşünme süreçleri yönünden inceleyeceğiz" dedi ve açıklamasına devam etti:

"İnsan uyanık olduğu her an sürekli algılama ve yorumlama halindedir. Gerek «kalıplanmış» gerek «gelişmiş» insan her an algılar, her an düşünür. Ne var ki, «gelişmiş» insan eleştirel düşünmeye geçebildiği halde «kalıplanmış» insan alışlagelmiş olağan düşüncenin ötesine geçemez."

Çevremizde oturanların konuşma ve gülüşleri Yakup Bey'i duymamı zorlaştırıyordu. Bu nedenle sandalyemi masaya biraz daha yaklaştırdım. Bunun farkına varan Yakup Bey de biraz masaya yaklaştı.

"Önce günlük yaşamda herkes tarafından kullanılan doğal, olağan insan düşüncesinin özelliklerini inceleyelim" diyerek konuşmasını sürdürdü:

Düşünmenin Özellikleri Nedir? Düşünceyi Nasıl Tanımlayabiliriz?

"Düşünme, içinde bulınulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik organize zihinsel sürece verilen addır.

"Düşünce, düşünmenin ürünüdür ve yaşamımızın her yönünde kullanırız. İnsanların düşünme sürecini bilinçli olarak en sık kullandıkları dört alan şunlardır:

- I. Bir sorunu çözme,
- II. Belirli amaçları gerçekleştirme
- III. Bilgi ve olayları anlamlandırma, ve
- IV. Karşılaştığımız kişileri daha iyi tanıma.

"Bu dört alanda düşüncüyü nasıl kullandığımızı kısaca gözden geçirmekte yarar var."

Benim not almama fırsat verircesine, tane tane açıklamasına devam etti:

"I. Belirli bir sorunu çözerken kullandığımız düşünme şu adımları izlerse en etkili çözüme ulaşılır: 1) Sorunun tanımı, 2) değişik çözüm yollarının dökümü, 3) her çözüm yolunun avantaj ve dezavantajlarının karşılaştırılması, 4) değişik çözüm yollarından birine karar verme , 5) seçilen çözümün işleyip işlemediğini gözleme.

"1) *Sorunun tanımı.* Sorunun tanımı, o kişinin dünya görüşünden, kullandığı paradigmadan ayrı olarak ele alınamaz. Sorunlar, bizim kişisel dünyamızda tanımlarını bulurlar. «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanın her birinin sorunları kendi paradigmaları içinde biçimlenir ve yorumlanır.

"Örneğin, oğlunun yeterli düzeyde derse çalışmadığından şikayet eden baba, bu «sorunu» kendi paradigmaları içinde oluşturmaktadır. «Yeterli düzeyde derse çalışmak,» sınavlarda «orta» yerine «iyi» almayı mı içeriyor, yoksa «iyi» yerine «pekiyi» almayı mı? Baba çocuğunun dersi anlayıp anlamadığıyla ilgilenme yerine, niçin sadece aldığı notlarla derse yeterli çalışıp çalışmadığına karar veriyor?

"Her sorun birçok düzeyden oluşur ve her düzey değişik boyutları içerir. Yaşamımızda çoğu kez tek sorunla değil, birbiri üstüne oturmuş, birbiriyle ilişkili düzeylerden oluşan sorun yumağıyla karşılaşırız.

Örneğin, yukarıda verilen örnekte genel sorun, «çocuğun yeterli düzeyde derse çalışmaması» olarak verildiği halde, gerçek sorunun babanın diğer insanlarla konuşurken «Benim oğlum sınıfının birincisi» demek gereksiniminden kaynaklandığını görebiliriz. Oğlunun «sınıfının birincisi olma beklentisi»nin altında da, babanın kendi İç Çocuğuyla⁽²⁷⁾ ilgili nedenler yatıyor olabilir. Babanın «kalıplanmış» ya da «gelişmiş» biri olması sorunun doğasını, kapsamını ve çözüm tarzını temelden etkileyecektir. Bunun gibi her sorunun değişik düzeyleri ve her düzeyin değişik psikolojik boyutları vardır."

Şevkle not almaya devam ediyordum. Yakup Bey, ıhlamuruna uzanırken, "Abdullah Usta güzel ıhlamur yapar; soğutmadan iç" diyerek beni ıhlamurumu içmeye yöneltti. Sonra konuşmaya devam etti:

"1) *Değişik çözüm yollarının dökümü*. Sorunun çözüm yolları, kişinin çevresinde algıladığı olanakların çerçevesinde biçimlenir. Para olanakları elverişli ise çocuğa yardım edecek yardımcı öğretmen bulunabilir; çocuk belirli süre derse çalıştıktan sonra arkadaşlarıyla oynamasına izin verme yoluna gidilebilir; psikoloğa götürülerek çocuğun ders çalışmaktan niçin hoşlanmadığı araştırılabilir, ve bu tür benzeri başka yollar düşünülebilir. «Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların soruna önerdikleri çözüm yolları birbirinden farklı olur. «Kalıplanmış» insan kendi kalıplarının ötesinde seçenekler önermekte zorluk çeker.

"2) *Her çözüm yolunun avantaj ve dezavantajlarının karşılaştırılması*. Yardımcı öğretmen sayesinde çocuk daha iyi notlar alabilir; ne var ki, bir yandan da sürekli yardım almaya alışarak çalışma alışkanlığına da yönelebilir. Ayrıca yardımcı öğretmene verilecek para, ailenin bütçesini gereksiz yere sarsacak miktar da olabilir. Belirli süre derse çalıştıktan sonra arkadaşlarıyla oynamasına izin verme yoluna gidildiğinde çocuğun notları yükselebilir, ama bunun sonucu çocuk ders çalışmayı ceza olarak görmeye yönelebilir ve yaşamı boyunca zihinsel faaliyetlere karşı olumsuz tutum geliştirebilir. Psikoloğa götürülerek çocuğun ders çalışmaktan niçin hoşlanmadığı araştırıldığında daha olumlu ve temel bir adım atılmış olur, ama bu arada çocuk bir süre kötü notlar almaya devam edebilir; psikoloğa verilen para da aile bütçesini zayıflatabilir.

(27) İç Çocuk kavramı oldukça kapsamlıdır. *İçimizdeki Çocuk* kitabı ayrıntılı olarak bu konuyu incelemektedir.

"4) *Değişik çözüm yollarından birine karar verme.* Ailenin parasal gücü, ne kadar zamanda çocuğun notlarının değişmesi gerektiği konusundaki anlayış ve «derse çalışmama davranışı»nın altında yatan gerçek nedenleri anlama isteğinin derecesi gibi değişkenler birbirleriyle etkileşerek sonuçta, çözüm yollarından biri üzerinde karar verilir.

"5) *Seçilen çözümün işleyip işlemediğini gözleme.* Yukarıda belirtilen çözüm yollarından birine karar verildikten sonra bu yol uygulanır ve uygulanan seçeneğin nasıl sonuç verdiği gözlenir. Eğer elde edilen sonuçlar tatmin edici düzeyde ise, bu seçeneğin uygulanmasına devam edilir, aksi halde başka bir seçenek aranmaya başlanır."

Yakup Bey vurgulamak istediği bir nokta olduğunu belirten yüz ifadesiyle, "Biraz önce belirttiğim gibi kişinin «kalıplanmış» ya da «geleşmiş» biri olması sorunun doğasını, kapsamını ve çözüm tarzını temelden etkileyecektir. Soruna bakış tarzımızın temel sorun olduğunu unutmamalıyız" dedi.

İhlamları yeniledik. Göz ucuyla benim aldığım notlara bakan Yakup Bey, "Şimdi amaçların gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak düşüncenin kullanımına bakalım" diyerek konuşmasına başladı.

II. Belirli amaçları gerçekleştirme

"Karşılaştığımız sorunları çözmeye yardımcı olan düşünce, amaçlarımızı gerçekleştirmede de bize yardımcı olabilir. Herkesin yaşamında gerçekleştirmek istediği küçük ya da büyük, kısa ya da uzun süreli amaçları vardır.

Amaçlarımızı gerçekleştirmek için düşünceyi kullanmaya karar verince, şu sorulara cevap bulmamız gerekir: 1) Amacımızın açık seçik tanımını yapabilir miyiz? Amacımızı, amaç olmayan düşüncelerden nasıl ayırt edebiliriz? 2) Amacımız hangi aşamaları, ya da basamakları içeriyor? 3) Bu amaç şahsıma özgü bir amaç mı (otantik amaç), yoksa bilmeyerek, başkasına ait bir amacı mı gerçekleştirmeye çalışıyorum?

1) *Amacımız ne?* Yaşamımızda gerçekleştirmeye çalıştığımız olay ve süreçlere amaç denir. Bu amaçlar küçük ve kısa vadeli ya da büyük ve uzun vadeli olabilir. Küçük amaçların kapsamı dardır, belirli bir davranış ya da davranış grubunu içerir. Büyük amaçların kapsamı geniştir ve çok geniş bir davranışlar yelpazesini içerir.

"Sabah 8:45 otobüsüne yetişebilmek için evden 8:30'da çıkan kişiyi düşün. Sabah kalkış zamanını ve kalktıktan sonra bütün davranışlarını 8:45 otobüsünü kaçırmama amacına uygun olarak koordine eder. Bu küçük ve kısa süreli bir amaca örnektir.

"Öte yandan, «Büyüyünce doktor olacağım,» diyen ilkokul 1. sınıf öğrencisini düşün. «Doktor olma» amacının kapsamı geniştir ve bu amaca ulaşmak geniş bir davranışlar yelpazesini kapsar.

"Günlük yaşantımız birçok ufak amaçlar dizisini içerir. Amaçları bulabilmek için «niçin,» sorusunu sormak yeterlidir. Örneğin, «Niçin erken kalktın?» sorusuna cevabımız, "«Çünkü 8:45 otobüsüne binmek istiyorum» ise, amacımız «8:45 otobüsüne binmek»tir.

"«Niçin» sorusunu sormaya devam ederseniz, amaçlar hiyerarşisinde bir geziye çıkarsınız. Örneğin, «Niçin 8:45 otobüsüne binmek istiyorsun?» sorusunu soralım ve her verilen cevabı, «niçin,» diye irdeleyelim."

- *Niçin 8:45 otobüsüne binmek istiyorsun?*
- 9:30'daki psikoloji dersine o şekilde yetişebilirim
- *Niçin derse yetişmek istiyorsun?*
- Dersi iyi anlamak için.
- *Niçin dersi iyi anlamak istiyorsun?*
- Dersten iyi not alabilmek için.
- *Niçin dersten iyi not almak istiyorsun?*
- Yüksek not ortalamasıyla üniversiteden mezun olabilmek için.
- *Niçin yüksek not ortalamasıyla üniversiteden mezun olmak istiyorsun?*
- Amerika üniversiteleri tarafından lisans üstü programlara kabul edilebilmek için.

"Gördüğünüz gibi «niçin» sorusunu sorarak adım adım irdeledikçe, daha kapsamlı ve uzun süreli amaçlara ulaşıyor. İrdeleme yeteri kadar yapılıncaya, öyle bir noktaya gelinir ki, kişinin yaşamının temel amaçları ve temel değerleri söz konusu olmaya başlar. İrdelemeye devam edelim:

- *Niçin Amerika üniversiteleri tarafından mezuniyet sonrası programına kabul edilmek istiyorsun?*

- İş Yönetim alanında master (MBA) almak istiyorum.
- *Niçin İş Yönetim alanında Master (MBA) almak istiyorsun?*
- Uluslararası iş alanına atılıp, kendi şirketimi kurmak istiyorum.
- *Niçin?*

- Uluslararası iş alanları yeni dünya konjonktürü içinde büyük bir hızla gelişecek. Türkiye, bağımsızlığını kazanan Türki cumhuriyetlerle ve diğer bağımsız ülkelerle iyi bir iş alanı geliştirebilecek konuma sahip. Zamanında atılacak adımlar, bana uluslararası bir şirket kurma olanağı verecek kanısındayım.

- *Niçin uluslararası bir şirket kurmak istiyorsun?*
- Uluslararası şirket hem bana, hem şirketimde çalışanlara, hem Türkiye'ye iyi para kazandırır.
- *Niçin para kazanmak ve kazandırmak istiyorsun?*
- Daha güçlü olabilmek için.
- *Niçin daha güçlü olmak istiyorsun?*
- Yapmak istediğim şeyleri başkalarından bağımsız olarak yapabilmek için.
- *Niçin istediğin şeyleri yapmak istiyorsun?*
- Çünkü bu beni mutlu edecektir.

"Bu noktadan sonra, «niçin» sorusunu irdelemek artık saçma gelmeye başlayacaktır. «*Niçin mutlu olmak istiyorsun?*» sorusu birçok kimseyi kızdırabilir. «Ne biçim soru bu? Ne demek istiyorsun, mutsuz olmaya mı çalışalım, yani!» gibi tepkilere yol açabilir. Çünkü herkesin kabul ettiği temel değerlerden birine ulaşmış bulunuyoruz. Temel değerler, kişinin yaşamında sorgusuz sualsiz kabul edilen ve toplumun üyelerince paylaşılan varsayımlar ya da kanılardır.

"2) *Amacımız hangi adımları, ya da basamakları içeriyor?* Amaçların gerçekleştirilmesi için bazı adımların atılması gerekir. Amacın türüne göre adımların sayısı ve kapsamı büyük ya da küçük olabilir. Bakkala giderek alışveriş yapmak isteyen birinin, bu amaca ulaşmak için atacağı adımlar, otomobil satın almaya hazırlanan birinin atacağı adımlardan farklıdır."

"3) *Bu amaç benim amacım mı?* Bizim kendi kişisel düşünce, ilgi ve yeteneklerimiz çerçevesinde oluşturulan amaçlar bize özgü, otantik amaçlardır. «Kalıplanmış» insanların otantik amaçları yoktur, ne var ki, onlar başkalarının kendilerine verdiği amaçları kendi amaçları zannederek, onları gerçekleştirmeye çalışırlar.

"Genellikle otorite durumunda olan kişiler, kendi otoritelerinin altında bulunan kişilere bilerek ya da bilmeyerek amaçlar yüklerler. Böylece ana-babalar çocuklarının, öğretmen öğrencilerinin, ağabey ya da abla küçük kardeşinin, patron yanında çalışan işçisinin amacını belirlemeye çalışır. Çoğu kez, ana-babanın isteğini çocuk kendi amacı haline getirir, ne var ki, bazı durumlarda ana-babanın amacı hiç de çocuğun amacı olmayabilir.

"Kişinin gerçekleştirmek istediği amaç ne kadar kendine özgü ve kendi düşünce, ilgi ve yetenekleri çerçevesinde belirlenmişse, amacı gerçekleştirmek için kişinin isteği, enerjisi, güdüsü de o derece yüksek olacaktır. Yüksek enerji, kişinin amacını gerçekleştirmesinde onun en temel kaynağıdır, yaratıcı gücüdür. Başkasının amacını kendi amacı imiş gibi gösterip gerçekleştirmeye çalışan kişi, isteksiz, durgun ve güdüsüz olacaktır. Enerji eksikliği amaca etkili biçimde ulaşılmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Amaçların geliştirilmesi bakımından «kalıplanmış» insanla «gelişmiş» insan arasındaki en önemli fark bu noktada başlar; «kalıplanmış» insan gerçekte kendi amacı olmayan hedefe isteksiz isteksiz gitme girişimleri yaparken, «gelişmiş» insan şevk ve heyecanla gerçekten kendinin olan amaca ulaşmaya dört elle sarılır.

"Kişi amacını gerçekleştirmeye karar vermeden önce, neyin kendine özgü, neyin başkaları tarafından empoze edilmiş olduğunu bilirse, amacını ona göre seçerek daha bilinçli ve sağlıklı bir karar verebilir."

Bu noktada Yakup Bey'e sosyalist ve liberal ekonomiler arasındaki farklardan birine dokunup dokunmadığını sordum. Önce ne demek istediğimi anlayamadı. Daha sonra, "Sosyalist sistemlerde kişide pek şevk yoktur; liberal ekonomide kişi şevkle çalışır düşüncesini mi soruşturuyorsun?" diye sordu. Evet, anlamak istediğim buydu. Yakup Bey, "Bu düzeyde genelleme yapmanın sakıncalı olduğu kanısındayım" diyerek konuşmasına devam etti: "Bazı sosyalist düzenlemede birey kendi amaçlarını seçebilir ve şevkle bu amaçları gerçekleştirmeye çaba-

layabilir; bazı liberal ekonomide ise, kişinin içinde bulunduğu aile, kültür ve ekonomik yapı ona kendi amaçlarını seçme özgürlüğü veremeyebilir. Sosyalist düzende kişi kendi amacına sahip değildir, liberal düzende herkes kendi amacını seçebilir gibi bir genelleme gerçeğe uymayacak kadar soyut olur."

Başka sorunuz var mı gibisinden yüzüme baktı; yoktu. Başka sorum yoktu. Yakup Bey kaldığı yerden anlatmaya devam etti:

III. Bilgi ve olayları anlamlandırma

"Günlük yaşamımızda, özellikle okullarda ve iş yerlerinde bilgi bizlere yazılı olarak verilmekte ve onları anlayarak karar vermemiz istenmektedir. Ne var ki, bireyin içinde yetiştiği ortam kalıpları ise, çocuğa karar verme olanağı pek verilmemiştir. Bu nedenle bilgi ve olayları anlamlandırmaya çalışırken, aşağıdaki işlemleri tam yerine getirmekte zorluk çekecektir.

"Bize sunulan bilgi ve olayları anlamlandırmaya çalışırken şu soruların cevaplarını bulmaya çalışırız: 1) Verilen bilginin ya da olayın ana konusu, temel fikri nedir? 2) Bu ana düşünceyi destekleyecek hangi kanıtlar verilmiştir? 3) Aynı olay ya da düşünceyi açıklayan başka görüşler var mıdır? Varsa, değişik görüşlerin karşılaştırması ortaya ne gibi bir değerlendirme çıkarıyor? Şimdi bu sorulara teker teker bakalım:

"1) *Ana konu, temel fikir nedir?* Eğer yazan ya da konuşan iyi düşünen bir kişi ise, size yazılı ya da sözlü olarak verilen bilginin bir yerinde ana konu, üzerinde konuşulan temel fikir belirtilmiştir. Temel fikri yakalarsanız, söylenen ya da yazılan diğer cümleleri daha iyi anlarsınız.

"Düşünürlerin, genellikle bir paragrafın ilk ya da son cümlesinde, o paragrafın ana fikrini ortaya koymaları, geri kalan cümlelerle bu fikri desteklemeye ya da kanıtlamaya çalışmaları beklenir. Bu yöntem yazardan yazara değişebilir. Bazı yazarlar, önce kanıtları verip, paragrafın en son cümlesinde ana fikri ortaya koymayı yeğler. Bir diğer yazar ise, hiçbir ana fikir cümlesi yazmadan, bütün paragrafın tümünde ana fikri dolaylı olarak ortaya koyabilir. Önemli olan, her paragrafta temel bir fikir olduğu ve bu ana düşünceyi yakalamak için dikkatli olmak gerektiğini hatırlamaktır."

"2) *Hangi kanıtlar verilmiştir?* Ana düşünceyi kavradıktan sonra sorulacak ikinci soru, «Ana düşünceyi destekleyecek hangi kanıtlar verilmiştir?» sorusudur. Ana düşünce belirli bazı kanıtlarla desteklenmiş mi? Kanıtlar geçerli ve yerli yerinde kullanılmış mı? Ana düşünceyi destekleyen nedenler, kanıtlar, örnekler tutarlı biçimde birbiriyle ilişki içine konmuş mu?

"3) *Başka görüşler var mı?* Aynı olay ya da düşünceyi açıklayan başka görüşler var mı? Varsa, değişik görüşlerin karşılaştırması ortaya ne gibi bir değerlendirme çıkarıyor?

"Bu aşamada verilen bilgiler değerlendirilir. Şu ana kadar bir dizi bilgi verilmiş ve nedenler, kanıtlar ve örnekler verilerek onların doğruluğuna inanmamız istenmiştir. Verilen bütün bilgileri şimdi değerlendirme durumundayız. Bilginin sağlıklı değerlendirmesini yapabilmemiz, bu bilgiye başka bir açıdan bakabilmemizi gerektirir.

"Aynı olayı açıklamaya çalışan bir başka düşünce dizisi var mı? Bu yeni düşüncenin ya da yaklaşımın kanıtları, nedenleri, örnekleri neler? Aynı olayı açıklamaya çalışan iki farklı düşünceyi sistematik olarak karşılaştırarak bu fikirlerden bize göre hangisinin daha doğru olduğunu bulabiliriz. Böyle bir karşılaştırma yapmadan ilk verilen fikrin geçerliğini saptama olanağı yoktur.

"«Kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanların paradigmaları ağırlama ve değerlendirmede birbirlerinden oldukça farklı işlevler görürler. Bu nedenle, «kalıplanmış» insanın etkili bir düşünür olması zordur."

Yakup Bey bana döndü ve "Sizce «kalıplanmış» insanın etkili bir düşünür olması niçin zordur?" diye sordu. Kendimi tahtaya kalkan öğrenci gibi hissettim ve kafam bomboş oldu. Daha sonra sakinleştim ve soru üzerinde düşündüm.

"«Kalıplanmış» insan yeni düşünceyle karşılaşınca, o düşüncenin kendi bildiği kalıba uyup uymadığıyla ilgilenir" diye açıkladım. "Kalıba uyan düşünceler doğru, uymayanlar yanlıştır. «Gelişmiş» insan baştan kendini kalıplara adamamış olduğundan, verilen düşünceyi başka bir düşünceyle karşılaştırarak mukayeseler yapabilir. Kendini adanmış olduğu kalıplar olmadığından her düşünceyi kendi özel durumu içinde inceler; daha etkili bir düşünür olur."

Konuşurken Yakup Bey'in yüzüne bakıyordum; söylediklerimle hemfikir olan bir yüz ifadesiyle dinliyordu.

"Evet Timur Bey, ben de sizin gibi düşünüyorum" dedi. "Bravo, doğru söyledin" ya da "Evet, konuyu iyi öğrenmişsin" demek yerine, "Ben de sizin gibi düşünüyorum" demesi bana anlamlı geldi. Bir otoritenin başkasını yargılaması yerine, iki eşit insanın benzer düşünüp düşünmedikleri söz konusu ediliyordu. Böylesine bilgili bir insanın beni eşit kabul etmesi hâlâ tuhafıma gidiyordu; ne var ki, başka bir düzeyde bu tutumdan memnundum ve sanki bu tutum hastalıklı bir yönümü yavaş yavaş tedavi ediyordu."

Yakup Bey anlayan bir gülümseme ile konuşmaya devam etti:

"IV. Karşılaştığımız kişileri daha iyi tanıma.

"Karşılaştığımız kişileri daha iyi tanımak için şu adımları kullanabiliriz: 1) Kişinin ne gibi nitelikleri bulunmaktadır? 2) Hangi nedenlerden dolayı ilişkiye girmiş bulunuyoruz?

"İnsanı anlamak kolay değil; çünkü insan çok karmaşık bir yaratıktır. Ne var ki, insanlarla ilişkilerimiz ve onların bizim yaşa mımızdaki etkileri, hergün devam ediyor. İnsanları tanıyıp anlayabilmek sosyal çevreye uyum yaparak daha etkili olmamıza yol açar. İnsanları tanıma ve anlamada ilk adım onların niteliklerini öğrenmek ve bu niteliklerine dayanarak düşünce ve davranışlarını önceden kestirmeye çalışmaktır. İkinci adım, ilişkilerimize yön veren kendimize ve karşımızdakine ait özellikleri tanıyıp anlamaktır.

"1) *Kişinin nitelikleri.* Tanıştığımız, ilişkide olduğumuz kişinin ne gibi nitelikleri vardır? Dağarcığımızda «atılğan,» «tembel,» «korkak,» «hassas,» «dürüst,» «neşeli,» «hırslı,» «cimri» gibi kişilik niteliklerini belirten yüzlerce, binlerce kelime vardır. Her kelime, kişinin düşünce, tutum ve davranışı hakkında bize fikir verir. Bu nitelikleri o kişilerden edindiğimiz izlenimlere dayanarak oluştururuz. Daha sonra niteliklerine dayanarak kişilerin davranışlarını önceden kestirmeye çalışırız. Örneğin, «cimri» niteliğini verdiğimiz biriyle beraber lokantaya gidildiğinde kimseye yemek ısmarlamayacağını önceden kestirebiliriz. Diğer yandan, biriyle derdimizi paylaşmak durumunda olduğumuz zaman, «hassas» niteliğini verdiğimiz kişiye gideriz."

"2) *İlişkinin özellikleri*. İkinci adım, ilişkilerimize yön veren nedenleri ve özellikleri tanıyıp, anlamaktır. Hangi sebeplerle ilişki içine girmiş bulunuyoruz? İlişkinin özellikleri nelerdir?

"Bu tür sorularla ilişkilerimize açık seçik bakarak, özelliklerini kavrayarak, ilişkinin niteliğine göre davranmaya başlarız. Örneğin, sevgi temeli üzerine kurulmuş bir ilişkide, kişinin kendi çıkarını birinci plana çıkarması uygun olmayan bir davranıştır. Diğer yandan, ticaret temeli üzerine kurulmuş ilişkiyi duygusal davranışlarla ayakta tutmaya çalışmak da uygun olmayan davranışa bir örnek olur.

"Bu aşamada da «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insan birbirlerinden farklı hareket edecektir. Kişiye ve ilişkinin özelliklerine kalıplar açısından bakan «kalıplanmış» insanla, değişik yönlerden çok daha boyutlu bakabilen «gelişmiş» insan, aynı insanla ilişki kurmuş olsalar bile, farklı sonuçlara ulaşabileceklerdir."

Yakup Bey, "Gel şimdi Arnavutköy'e kadar yürüyelim. Orada güzel bir balıkçı lokantası var; balığımızı yer, daha sonra yine buraya gelir ve konuşmamıza devam ederiz" diyerek ayağa kalktı. Yürümeye başladık.

Düşüncenin gizlerinde
gücümü buldum.
EURIPIDES

18

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Boğaz'ın kıyısından yürüyerek Arnavutköye vardık ve balıkçı lokantasında balıklarımızı yedik. Yine yürüyerek Bebek'e geldik ve önceki masamızda başkaları olduğundan başka bir masaya oturarak konuşmamıza başladık.

"Daha önce düşünce süreçleriyle ilgili yönlerden bahsettik. Şimdi özellikle eleştirel düşünme üzerine konuşacağız" diyerek konuya girdi.

"Eleştirel düşünme birçok öğeleri bir araya getirir. Bu öğelerden biri ilgilendiğimiz soruna değin kendi düşüncelerimiz, bir diğeri de, aynı soruna yönelik diğer insanların düşünceleridir. Eleştirel düşünmenin kullandığı bir diğer öğe de, o konuda öğrendiğimiz bilgilerdir. Bütün bu öğeleri bir araya getirerek çözmeye çalıştığımız soruna bir anlam verme, eleştirel düşünmenin amacıdır. Bunları söyledikten sonra eleştirel düşünmeyi şöyle tanımlayabiliriz: **Kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel sürece, eleştirel düşünme denir.**"

Yakup Bey'in söylediklerinin tümünü yazamadım. Söylediklerini tekrar etmesini rica ettim. Memnuniyetle kabul etti ve daha önce söylediğini tekrar etti: "İsterseniz tanımda yer alan önemli kavramların bir dökümünü yapalım" diyerek şöyle bir listeyi çıkardı.

- Kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olmak,
- Başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutmak,
- Öğrendiklerimizi bilerek uygulamak,

- Aktif olmak,
- Amacı bilmek,
- Organize olmak.

"Bu özellikleri nedeniyle eleştirel düşünme «gelişmiş» insan paradigmasına uyar, «kalıplanmış» insan paradigmasına uymaz.

"Eleştirel düşünme, normal düşünce süreçleri üzerine kurulur. Bir kişinin kendini geliştirerek eleştirel düşünmeye ulaşabilmesi için şu üç temel adımı atması gerekir:

"1) *Kişi düşünce sürecinin bilincine varmalı.* Düşünceyi kendi başına olan, insan denetiminin dışında bir süreç kabul edecek yerde, düşünce sürecinin bilincine varmalı ve bilinçli olarak yön verilebileceğini bilmeli. Bu girişimci tutumu gerektirir.

"2) *Kişi başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmeli.* Başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilen kişi, kendi düşünce süreçleri ile karşısındakinin düşünce süreçlerini karşılaştırma olanağına kavuşur. Karşısındakinin kullandığı düşünce stratejilerini ve sonuca ulaşmak için kullandığı adımları inceleyen insan, kendinin daha etkili düşünmesine olanak sağlar. Bu yaklaşım kişinin kendi kalıplarının bilincinde olmasını ve onların dışına çıkarak yeni görüşlere kendini açık tutmasını gerektirir.

"3) *Öğrendiği bilgileri günlük yaşamında uygulamalı.* Uygulama olmadan eleştirel düşünme alışkanlığı elde edilemez. Eleştirel düşünmeyi sürekli uygulayan kişi, farkında olmadan, eleştirel düşünmeyi zamanla alışkanlık haline getirir.

"Bu özellikleri göz önüne alarak, eleştirel düşünmenin tanımını yeniden hatırlayalım: *Eleştirel düşünme, kişinin kendi düşünce süreçlerinin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerini bilinçli bir biçimde uygulayarak kendini ve çevresinde yer alan olayları anlayabilmek için kullandığı aktif, amacı olan, organize bir zihinsel süreçtir.*

«Kalıplanmış» insanın niçin eleştirel düşünmeyi uygulayamayacağı şimdi açık seçik görebiliyordum. Konu bana başka hiçbir açıklamaya gerek kılmayacak kadar belirgin gözüküyordu. İlk adım yine

farkına, bilincine varma adımıydı. Kişi kendi kalıplarının bilincine vararak onların dışına çıkabilecek zihinsel uyanıklığı ve cesareti gösterebilmeliydi.

Yakup Bey aklımdan geçenleri okurcasına, konuşmasına şöyle devam etti: "Eleştirel düşünmenin temelinde kendi düşüncemizi gözleyebilme ve bu gözlemleri anlamlandırabilme yeteneği yatar. Daha önce söylediğimiz gibi «kalıplanmış» insanın kendi kalıplarının dışında başka hiçbir şeyden haberi olmadığından, kendi düşüncesini gözleyebilme yeteneği gelişmemiştir. Kişi kendi düşünce sürecini gözleyebildiği derecede eleştirel düşünme yeteneğini oluşturabilir. Kendi düşünce süreçlerinin özelliklerini gözleme yeteneğinden yoksun kişi etkili düşüncenin temeli olan eleştirel düşünmeye ulaşamaz."

Yakup Bey bu sözlerden sonra önüne bir gazete kupürü koydu. 3-9 Ocak tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde⁽²⁸⁾ çıkmış Zehra İpşiroğlu tarafından kaleme alınmış yazı şöyleydi:

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE

Bağnazlığın ve baskının en amansız düşmanı eleştiridir. Bu nedenle tarihin hangi aşamasında, hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın, eleştirel düşünceye getirilen yasaklar ve kısıtlamalar baskılı dönemlerin ortak yanını oluşturuyor.

Almanya'da 1936 yılında Goebbles, yazın eleştirisi üzerine yaptığı bir açıklamada, eleştiri kavramı yerine yazın raporu kavramını getiriyordu. Bu dönemin kültür politikasına göre yaratıcılığın yeşerdiği yerde eleştiriden değil, ancak yaratıcılığa hizmetten söz edilebilirdi. 1940'larda dönemin önde gelen yazarlarından Paul Fechter, "Düşünme çağının yerini eylem çağı aldı artık" diyordu. *"Kitaplara değil, eyleme geçmeye hazır yeni insanlara gereksinimimiz var."*

1930'ların Almanya'sında eleştiriye karşı girilen bu savaş toplumumuzda son yıllarda yaşanan baskıları ve yasaklamaları yer yer çağırıştırıyorsa da, önemli bir noktada ayrılıyor. Bu savaşın özelliği, bilinçli ve sistemli bir karşı koyuşa dayanmasıydı. Çünkü amacı, *Aydınlatma Çağı*'ndan beri süregelen köklü bir geleneği yıkmaktı.

(28) Yazar ABD'de Cumhuriyet Hafta gazetesini izlediği için ancak bir haftalık zaman süresi içinde yazının basılış tarihi verebilmektedir.

Sonuçta böylesine köklü bir gelenek, faşist yönetim altında bir süre bastırılabilirdi de, kökünden yok edilemedi. Savaş sonrası Almanyası'nda faşizmin getirdiği çalkantılar durulduktan sonra, eleştirel düşünce yine tüm yoğunluğuyla varlığını duyurmaya başladı. Bugün çok çeşit görüşü, düşüncüyü bir arada barındıran günümüz Alman toplumunun en belirgin özelliği, köklü eleştiri geleneğine sahip oluşudur. Bu nedenle bugün Almanya'da sesini giderek daha fazla duyuran *Neonazi* akımın demokrasiye zedeleyecek denli tehlikeli boyutlara ulaşabileceğine inanmak zor.

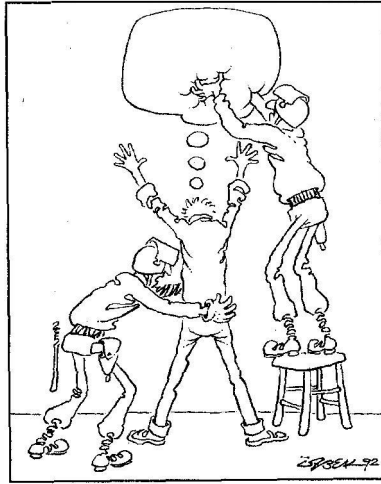
Toplumumuzda eleştirel düşünceye karşı sürekli bir direnişle karşılaşırıyorsa da, otuzların Almanyasında olduğu gibi sistemli bir karşı çıkıştan söz edilemez. Çünkü eleştirel düşünce bizde egemen güçlere güveni sarsacak denli tehlikeli boyutlara ulaşmış değil.

Otoriter Osmanlı İslam geleneğine bağlı olan geçmişimiz, eleştirel düşünceye yabancı kalıyor. Eleştirel düşünce ancak cumhuriyet dönemiyle birlikte çağdaşlaşma süreci içinde doğuyor. Ne var ki bir türlü tam kök salıp filizlenemiyor. Cumhuriyetten bu yana bir kimlik arayışı içinde bocalayan toplumumuzun geçirdiği çalkantılar, eleştirel düşüncenin yeşermesini engelliyor.

Otoriter düşünceyle eleştirinin birbirleriyle bağdaşamamalarının nedeni, eleştirinin, temelini kuşkuculukta bulmasıdır. Mutlak doğruları tanımamasıdır. Böylesi bir kuşkuculuk, gerçeklerle çok yönlü bir hesaplaşmayı koşulluyor. Ünlü politikacı ve ve tiyatrocu Vaclav Havel eleştirel düşüncenin yaşamımızı yönlendiren temel bir davranış olması gerektiğini savunurken, "*Sözlere duyulan kuşkunun olumsuz olanı önlerken, aşırı güvencenin felaketlere yol açabileceğini*" vurguluyor ve kendi toplumunun, yaşadığı uzun ve baskılı dönemin sonucu genellemelere, ideolojik deyişlere, kalıplaşmış laflara, demagojiye karşı bağışıklık kazandığını söylüyor.

Kuşkusuz bu bağışıklık dünden bugüne kazanılmamış. Ancak tarihsel bir süreç sonunda türlü baskılar yaşandıktan sonra elde edilmiş. Kuşkusuz bizler de demokrasileşme süreci içinde daha nice dalgalanmalar yaşayacağız. Ancak eleştirel düşüncüyü, yaşamımızı yönlendiren temel bir davranış olarak benimsemeye çalışırsak, her türlü güdümlenmeye, yönlendirilmeye karşı bağışıklık kazanabiliriz. Bu da özgürlük yolunda atılması gereken ilk adım.

Yakup Bey, "Görüyorsunuz yazı eleştirel düşünmenin politik yaşamla ilişkisine ağırlık vermektedir. Ben ise, eleştirel düşünmenin zihinsel süreç olarak psikolojik yapısına bakıyorum. Şimdi eleştirel düşünmenin değişik yönlerine bakarak, en iyi nasıl geliştirilebileceğini inceleyelim" dedi ve ıhlamurunu yudumladıktan sonra konuşmasına devam etti:

(Hürriyet, 29 Haziran 1992)

"Eleştirel kelimesi, elemek kelimesinden türemiştir. Kum gibi ufak parçacıklardan oluşan nesneleri değişik eleklerden geçirerek istediklerimizi, istemediklerimizden ayırırız. Ben küçükken harmanlarda buğdayın samandan, unun kepekten ayrılması için bu yöntem kullanırdı. Günümüzde inşaatlarda kullanılan değişik boy çakıl ve kumlar yine elekler kullanılarak elde edilmektedir.

"Eleştirel düşünme, belirli bir konuda mevcut farklı düşünceleri değişik eleklerden geçirerek etkili olan ve olmayanları birbirinden ayırır. Eleştirel düşünmevi kullanmazsak, aynı konuda yararlı yararsız, etkili etkisiz, ilgili ilgisiz birçok düşünce birbirine girer ve kafamızı karıştırır, verimli bir çözüme ya da karara ulaşmamızı önler.

"Eleştirel düşünme bir bütündür. Bu bütünün birçok boyutu vardır. Bu boyutları şöyle adlandırabiliriz:"

- I. Eleştirel düşünme aktiftir,
- II. Eleştirel düşünme bağımsızdır,
- III. Eleştirel düşünme yeni fikirlere açıktır,
- IV. Eleştirel düşünme fikirleri destekleyen nedenleri ve kanıtları sürekli göz önünde tutar,
- V. Eleştirel düşünme fikirlerin organizasyonuna önem verir.

"Şimdi eleştirel düşünmenin boyutlarını teker teker inceleyelim."

I. Eleştirel düşünme aktiftir

"Eleştirel düşünmeyi kullanırken zekamızı, bilgimizi, belleğimizi ve bilişsel becerilerimizi aktif olarak kullanırız. Aktif olarak düşünen kişinin aşağıdaki şu üç özelliği dikkati çeker:

"1) Kendini etkileyen olayın dışında seyirci olarak kalmaz; kolları sıvar ve elinden geldiğince olaylara yön vermeye çabalar;

"2) Harekete geçmek için başkasından bir buyruk ya da dürtüleme beklemez, kendinin vermiş olduğu kararla faal duruma geçer;

"3) Sorunla uğraşmaktan hemen vazgeçmez; çözmeye karar verdiği sorunu sonuç alınca kadar izler ve karşısına çıkan zorluklardan yılmaz."

Yakup Bey benim izleyebilmeme özen göstererek tane tane konuşuyordu. Şimdiye kadar söylediği özelliklerin «kalıplanmış» insanda bulunmayacağını artık biliyordum. Bu nedenle daha başka bir açıklama yapmadan konuşmasına devam etti:

II. Eleştirel düşünme bağımsızdır

"Şimdiye kadar «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanlarla ilgili söylediklerimizden anlayabileceğiniz gibi, bağımsızlık kolayca elde edilebilecek bir sonuç değildir. Bağımsız olabilmemiz için «gelişmiş» insan paradigmasına sahip olmamız gerekir. Bizi bağımsız olmaktan alıkoyan sağlıklı aile her toplumda olduğu gibi bizim toplumda da yaygındır.⁽²⁹⁾

(29)Sağlıksız aile kavramı *İçimizdeki Çocuk* kitabında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

III.Eleştirel düşünme yeni fikirlere açıktır

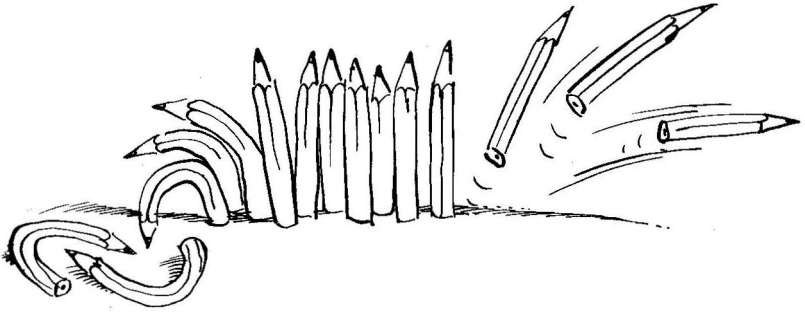
"Eleştirel düşünen kişi kendi düşüncelerinden farklı düşünceleri dikkatle dinlemesini ve incelemesini bilir. Farklı düşüncelerden yararlanarak ilk düşüncesini zenginleştirir ve daha boyutlu hale getirir.

"Kendi düşüncesinden farklı düşünceleri dinlemek istemeyen, başka kişilerin aynı konuyla ilgili algılamalarını öğrenmek istemeyen kişi savunucu bir kişidir. «Kalıplanmış» insan, kendi bildiği kalıplara uymayan her türlü duygu, düşünce ve davranışa karşı savunucu olur. Savunuculuk «kalıplanmış» insan paradigmasının doğasında vardır; içinde yetiştiği ortamın zorunlu sonucu olarak savunucu olmak zorundadır. Diğer yandan «gelişmiş» insan paradigması birbirinden farklı değişik algılama yollarına daha açıktır; değişik seçeneklerin daha çabuk farkına varabilir.⁽³⁰⁾ Kendi düşüncelerinin dışına çıkamayan kişi, insan ilişkilerinde başarılı olamaz. Belki hatırlarsın, etkili insan olabilmenin temel tutumlarını incelerken de bu konuya değinmiştik.

"Şunu da belirtmekte yarar var. Başkalarına ait her görüşü, «savunucu olmaktan çekindiğimiz için hemen kabul etmek,» savunucu olmak kadar zararlı bir davranış olur. Kişinin, karşılaştığı fikirleri destekleyen neden ve kanıtları iyice incelemesi gerekir. Bir düşünce bizimkinden farklı diye hemen reddetmediğimiz gibi, hemen kabul de etmemeliyiz."

Yakup Bey konuşmasına bir süre ara verdi. Bu arada cami duvarının üstündeki bir kediye gözüm takıldı. Kedinin oturuşu çok rahattı. İçimden gidip onu okşamak geldi. Yakup Bey'den izin isteyerek kedinin yanına doğru yürümeye başladım. Ne var ki, yaklaştığımın farkına varan kedi, kaçmaya hazırlanan bir tavırla bana bakmaya başladı. Daha fazla yaklaşmadım; geri döndüm. Güneş etkisini kaybediyor, hava soğumaya başlıyordu. Ben dönünce Yakup Bey konuşmasına devam etti:

(30) Savunucu iletişim ve savunma mekanizmaları *İnsan ve Davranış* (s. 410-5), *Yeniden İnsan İnsana* (s.133) ve *İçimizdeki Çocuk* kitaplarında (s.124) ayrıntılarıyla tartışılmıştır, isteyen okuyucular bu kaynaklardan yararlanabilirler.

Hürriyet 29 Ekim 1992

IV. Eleştirel düşünme fikirleri destekleyen nedenleri ve kanıtları sürekli göz önünde tutar

"Eleştirel düşünen, düşüncelerinin altında yatan nedenleri iyi bilir. İleri sürdüğü her fikrin nedenlerini ve kanıtlarını açıklayabilme durumundadır. Kendine, «Niçin böyle düşünüyorsun,» diye sorulduğunda, hiç kızmadan ve alınmadan, «çünkü,» diye açıklayabilir. Eğer neden ve kanıtları zayıf ise, daha sağlam neden ve kanıtlara dayalı bir başka düşünceye açılır.

"Neden ve kanıtlar ilk düşünceyi hem destekleyebilir hem de karşıt olabilir. Sadece bizim düşüncemizi destekleyen neden ve kanıtları bilmek eleştirel düşünmeyi başarmak için yeterli değildir. İlk düşüncenin hem lehindeki hem de aleyhindeki bütün neden ve kanıtları bilmemiz gerekir. Lehteki ve aleyhteki tüm bilgilerin ışığı altında daha sağlıklı bir karara doğru gidebilir.

"Bu nedenle düşünür, leh ve aleyhteki bütün kanıt ve nedenleri toplamak için kendine gerçekçi bir zaman süresi tanımalıdır. Bu neden ve kanıtları diğer insanlarla konuşarak, ya da yazılı kaynaklara başvuruyla toplayabilir.

"İlk düşünceyi destekleyen kanıtlara gösterilen içtenlik ve ilgi, ilk düşünceyi desteklemeyen neden ve kanıtlara da gösterilmelidir. Karşıt düşüncelerin ifade ettikleri hayalde canlandırılarak bütün ayrıntılarıyla görülebilmelidir. Böylece her görüşün tam değeri verilerek karşılaştırma olanağı doğar.

V. Eleştirel düşünme fikirlerin organizasyonuna önem verir

"Eleştirel düşünmenin önemli özelliklerinden biri organizasyondur. Düşüncenin organizasyonu, neyin sebep neyin sonuç olduğunu, nelerin kanıt olarak kullanıldığını, hangi düşüncenin temel fikir, hangisinin destekleyici fikir olduğunu belli eder.

"Bu tür yapıyı, iyi yazılmış kitap ve makalelerde hemen gözlemleyebilirsiniz. İyi yazılmış bir makalenin temel bir başlığı vardır. Bu başlık makalenin ana konusu hakkında bir fikir verir. Daha sonra makaleye bir giriş paragrafı vardır ve burada okuyucuya hangi sorun üzerinde durulduğu ve sorunun boyutları tanıtılır. Daha sonra her bir boyut belirli bir mantık çerçevesinde alt başlıklar halinde teker teker ele alınır.

"İyi yazılmış bir kitabın da böyle mantıksal bir organizasyonu vardır: Bu tür kitaplarda genellikle «sunuş,» kitabın konusu ve bölümleri hakkında okuyucuya yön verir. Eğer konular kısımlar halinde toplanmışsa, her kısım hakkında bilgi verildikten sonra, kısımlarda yer alan bölümlere geçilir. Bölümler gelişimsel bir yapı oluşturur; ilk bölümde kullanılan ve tanımları yapılan kavramlar daha sonraki bölümlerde kullanılır. Sonuçlar verilmeden önce, varılan sonuçların altında yatan bulgular ve bulgulara dayalı tartışmalar verilir.

"Sözü edilen yapı yazar ve okuyucu arasında bir köprü kurar ve okuyucu yazarı kolaylıkla izleyebilir, okuduğu belleğine daha kolay yerleşir. Böyle bir yapı kullanmayan yazarın anlaşılması zor olur ve yazar okuyucu üzerinde pek etkili olamaz.

"Dersleri ilgiyle dinlenen ve iyi öğreten öğretmenle, dersleri sıkıcı olan ve öğrencinin kafasını karmakarışık eden öğretmen arasındaki en önemli farklardan biri düşüncedeki organizasyondur. Sadece yazılı olarak değil, sözlü olarak iletilen düşüncelerde de organizasyon önemlidir ve alelade, sıradan düşünce ile eleştirel düşünme arasındaki önemli farklardan birini oluşturur."

Yakup Bey saatine baktı. "15 dakika sonra vapur var, isterseniz yavaş yavaş iskeleye doğru yürüyelim" dedi; beraberce iskeleye yöneldik.

**Bu ülkenin sorunu?
Politikacılar,
kendi deneyimlerine dayanarak,
halkın çoğunluğunu her zaman
kandırabilecekleri kanısını taşırlar.
FRANKLIN P. ADAMS⁽³¹⁾**

19

SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Yakup Bey'le Beyazıt Camii'nin önündeki çayevinde ıhlamurlarımızı içiyor ve konuşuyorduk. Güzel bir gündü. Yakup Bey hemen konuya girdi:

"Sorunlarla karşılaşan insan değişik tepkiler gösterir. Sorunun karmaşıklığına, iç dünyasındaki önemine göre tepkiler kişiden kişiye değişebilir. Çoğu kez insanlar bir sorunla karşılaştıklarında şu üç genel guruba giren tepkilerden birini gösterirler:

"1) *Düşünmeden, taşkınlıkla hareket edenler.* Örneğin, nişanlılarıyla aralarında çıkan ilk anlaşmazlıkta, nişan yüzüğünü hemen geri verirler.

"2) *Başkalarının verdiği akılla hareket edenler.* Örneğin, nişanlısıyla aralarında çıkan ilk anlaşmazlıkta, hemen arkadaş, ağabey, abla ya da ana-babalarına akıl sorar ve onların söylediklerini uygularlar. «Onlar benden daha büyük, benden daha iyi bilirler,» derler.

"3) *Olayların kendi kendini halletmesini, sorunun ortadan kalkmasını bekleyenler.* Örneğin, nişanlılarıyla aralarında çıkan ilk anlaşmazlıkta, bu sorunu bir daha konuşmaz, sanki hiçbir şey olmamış gibi devam etmek isterler. Zamanla o sorunun ortadan kalkacağını, zamanın her şeyi çözeceğine inanırlar."

(31) Franklin B. Adams ABD'den söz etmektedir. Kendisi hukukçu idi.

Yakup Bey'in nişanlı örneğini seçmesinde benim Nesrin'le olan ilişkiye bir ima var gibi sezinledim, ama tabii pek emin değildim. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Bu tür yaklaşımlar sorunu etkili biçimde çözemez; uzun süre çözülmemiş sorun bireyin karşısına, belki de daha büyümüş ve karmaşıklaşmış olarak çıkar. En kötü yanı, bu yaklaşımların bireyin kendine olan güvenini azaltıp onu daha dışa bağımlı hale getirmesidir.

"İsterseniz şimdi eleştirel düşünmeyi kullanan birinin, karşılaştığı bir sorunu çözmek için adım adım nasıl bir yol izleyeceğini gözden geçirelim. «Gelişmiş» insan beş adım içeren bir yöntemle soruna yaklaşır. Her bir adımın kendi içlerinde alt basamakları vardır."

Yakup Bey önündeki kağıda bir liste halinde beş adımı yazarak açıklamaya başladı:

"1. Adım: Sorunun Tanımı

"Sorunu tanımlarken iki soruya cevap verebilmeliyiz. Bunlar:

"a. Hangi sonuçlara ulaşmak istiyorum?

"b. Sorunu açık seçik olarak nasıl ifade edebilirim?

"Problemi anlamak çözümün yarısıdır derler. Aynı ilke, günlük yaşamda karşılaşılan sorunların çözümünde de geçerlidir. Eleştirel düşünmeyi kullanan kişi, ilk adım olarak karşılaştığı sorunun özünü anlamaya yönelir.

"Sorunun ifade ediliş tarzı, tanımı, soruna yaklaşım biçimini büyük ölçüde etkiler. Daha önceki buluşmalarımızda da belirttiğimiz gibi, genellikle sorun dış dünyada değil, bireyin dış dünyaya bakış biçimindedir. Eğer sorun iyi tanımlanmazsa, sorun yerine başka bir konu üzerine dikkat çekilebilir ve bu hata hem enerji hem de zaman kaybına yol açar. Sorunun tanımları arasındaki farklara dikkati çekmek için bazı örnekler verelim:

"«Boyum çok kısa.»

"«Boyumun çok kısa olduğu kanısındayım.»

"«Okul sıkıcı bir yer.»

"«Okuldan sıkılıyorum.»

"«Başarısız bir insanım.»

"«Bir sınavda zayıf aldım.»

"Her üç örnekte, genel bir ifade daha özel bir ifadeyle karşılaştırılmıştır. Sorun genel düzeyde ifade edilince, çözüm getirmek zorlaşır. Özel bir davranış sorun olunca, söz konusu davranışı değiştirebilmek daha olası hale gelir.

"Bazen sorun baştan yanlış tanımlandığından gözde o kadar büyüyebilir ki, çözüm için seçenekler aramaya bile girilmez. Sorunun kapsamı daralıp belirli bir davranışa indirgenince gerçekçi çözüm yolları aramak olasılığı artar.

Yakup Bey not almama fırsat vermek için biraz yavaşladı. İhlamurundan bir yudum daha aldıktan sonra konuşmaya başladı.

"Bir örnek vererek, bu sorunun çözümünü adım adım izleyelim.

"«Okul sıkıcı bir yer,» örneğini ele alalım. Eğer, «okul sıkıcı bir yer,» düzeyinde kalırsak bütün okulu değiştirmekten başka çare düşüneyiz. Bütün okul düzenini değiştirmenin gücümüz içinde olmadığını anlayamıyorsak, ya okul düzenini ya da kendi gücümüzün sınırını algılamada önemli aksaklıklarımız var demektir. Sorunun özünü anlamada gerçekçi olmak ve sorunun kapsamını iyi belirlemek gerekir.

"Sorun «Okuldan sıkılıyorum,» biçiminde ifade edildiği zaman, sorunun okulda değil, bizim okulu algılayışımızda yattığı görülür. Böyle bir tanımlama sonucu okulu değiştirmek yerine, okulu algılayış biçimimizi inceleyip değiştirmeye yöneliriz."

Sorunun özünü doğru ve gerçekçi biçimde ifade edebilmek için aşağıdaki adımları izleriz.

"a. Hangi sonuçlara ulaşmak istiyorum?"

"«Bu sorunun çözümünü niçin istiyorum, elde etmek istediğim sonuç ne?» sorusunu sorarak, kafamızdaki soruna açıklık kazandırmaya çalışırız. Nasıl bir sonuç beklediğimizi, neye ulaşmak istediğimizi bilmemiz gerekir. Böyle bir soruya karşılık olarak aldığımız ilk cevaba, «Niçin?» sorusunu sorarak, istediğimiz kadar irdelleyebiliriz.

"Yukarıdaki «Okuldan sıkılıyorum» sorununa, Kaya ve Vehbi adını verdiğimiz iki kişinin verdiği farklı cevapları ele alalım.

"Kaya, kâğıt kalem alarak, sorununu yazarak açıklığa kavuşturmak istiyor. «Okuldan sıkılıyorum.»

- *Bu sorunun çözümünü niçin istiyorum, elde etmek istediğim sonuç ne?*
- Okula gitmekten zevk almak istiyorum?
- *Niçin?*
- Okula gitmekten zevk alırsam, derslerime daha istekli çalışır, sınıfımı geçer ve okuldan mezun olurum.
- *Niçin okuldan mezun olmak istiyorsun?*
- Kendi yakın çevremi kısıtlayıcı koşullarını kırıp, iç ve dış özgürlüğümü bulabilmek için iyi bir eğitim almam gerektiğini düşünüyorum.

"İrdelememizi burada bitirelim. Bu aşamada kişi, sorunun ne olduğu ve nasıl bir çözüme ulaşmak istediği konusunda açıklığa kavuşmuştur. Aynı sorunla işe başlayıp, farklı sonuçlara ulaşmak isteyenler olabilir. Kişilerin sorunları başta benzer olabilir, ne var ki bekledikleri sonuçlar farklı olabilir.

"«Okuldan sıkılıyorum,» sorununa Vehbi farklı beklentilerle yaklaşabilir:

- *Bu sorunun çözümünü niçin istiyorum, elde etmek istediğim sonuç ne?*
- Okuldan ayrılmak istiyorum?
- *Niçin?*
- Ben iş hayatına atılmak ve iş adamı olmak istiyorum. Okulda boşu boşuna zaman kaybedeceğime, bir an önce iş hayatına atılır, ticaret alanında deneyim kazanmaya başlarım.
- *Niçin eğitimini bitirinceye kadar beklemek istemiyorsun?*
- Okulda iş hayatıyla ilgili bir şey öğrenmiyorum. Öğrettikleri konuların hiçbirinin bana yararı yok. Boşu boşuna zaman kaybı. Bir an önce işimi kurup, evlenmek istiyorum.

"Gördüğünüz gibi, Kaya ve Vehbi aynı sorunla işe başladılar, fakat farklı sonuçlara ulaştılar. Bu irdelemelerden sonra kişi, daha bilinçli olarak sorununu açık seçik olarak ifade edebilecek hale gelmiştir.

"b. Sorunu açık seçik olarak nasıl ifade edebilirim?

"Kaya, sorununu şimdi şöyle ifade edebilir:

«Ben belirli bir yaştan sonra şu anda yaşadığım çevreden çıkmak, kendi istediğim yaşamı kurmama olanak verecek bir ortama girmek istiyorum. Bu değişmeyi yapabilme gücünü verecek kaynak eğitim. Bu nedenle iyi bir eğitim almam gerekiyor. Oysa ben okuldan sıkılıyorum. Nasıl olur da hem eğitime önem verir, hem okuldan sıkılırım? Acaba okulu şu andaki sıkıcı çevrem bir parçası olarak mı görüyorum? Anlaşıyor ki, okulla ilgili yaşantı ve algılamamda bir bulanıklık, bir karışıklık var. Okulla ilgili algılarımı dikkatle gözleyip, beni bulanıklık ve karışıklığa götüren yönleri ortaya çıkarmalıyım.»

"Öte yandan Vehbi, ilk aşamadaki irdelemeden sonra sorununu şu şekilde formüle edebilir:

«Benim temel amacım iş hayatına atılmak, zengin olmak ve bir an önce evlenmek. Okulun bu amacı gerçekleştirmemde bana yardımcı olacağı kanısında değilim. Okuldan kendi amacımın dışında olduğu ve ilişkisiz gördüğümünden sıkılıyorum. Peki sıkıldığım halde niçin gitmeye devam ediyorum? Çünkü bütün ailem benim okuldan mezun olmamı istiyor; onlar zorladığı için gidiyorum.»

"Bu aşamada hem Kaya hem de Vehbi için sorun genel düzeyde kalmaktan çıkmış, daha özel bir düzeye inmiştir. Şimdi ikinci adımdaki gerekli işlemlere göz atalım."

Yakup Bey önündeki kağıdın üstüne iki rakamını yazdı ve anlatmaya devam etti:

"2. Adım: Ne gibi seçenekler var?

"Bu adım şu alt basamakları içerir:

"a. Sorunun kapsamı ne? Sınırları belli mi?

"b. Bu sınırlar içinde mümkün seçenekler neler?

"Seçeneklerin listesini çıkarmadan önce, durumun sınırlarını çizmemiz gerekiyor. Bu sınırlar içinde seçenekler olabilirlik kazanırlar."

Son söylediğini pek iyi anlayamamıştım; Yakup Bey'den bir kez daha söylemesini istedim. Yakup Bey, "İsterseniz önce şimdi yapacağım açıklamayı dinleyin, açıklığa kavuşmazsa, o zaman yeniden ele alırız" dedi.

"a. Sorunun kapsamı ne? Sınırları belli mi?"

"Sınırlar, durumda var olan ve kişinin değiştirmeye gücünün yetmediği koşullardır. Bunlar aile, arkadaş gibi sosyal, kazanç ve harcama gibi ekonomik koşullar olduğu gibi, zaman ve yerle ilgili başka sınırlamaları da içerebilir.

"Verdiğimiz örnekte Kaya ve Vehbi'nin sınırları benzer ya da farklı olabilir. Her kişi kendi sınırları çerçevesinde seçeneklerini saptamak zorundadır. Bir başka ifadeyle, herkes «ayağını kendi yorganına göre uzatmak» durumundadır. İçinde bulunduğu durumun sınırlarını gerçekçi olarak bilmeyen, olduğundan büyük ya da küçük sananlar, sorunlarının çözümünde etkili seçeneklere ulaşmakta zorluk çekerler.

"b. Bu sınırlar içinde mümkün seçenekler neler?"

"Tek bir çözüm seçeneği üzerinde durmak yerine, bir seçenekler listesi yapmak daha verimli olur. İlk adımda en doğru seçeneği bulmak isteyen kişi tıkanıp kalabilir ve bir süre sonra hiçbir sonuca ulaşamadığı izlenimini elde ederek sorunu çözmekten tümüyle vazgeçebilir. Bu nedenle liste hazırlanırken listeye girecek bir seçeneğin bütün koşullara uyması aranmamalı, kendini kısıtlamadan akla gelen bütün olası seçenekler yazılmalıdır. Daha sonra, bilinen sınırlar çerçevesinde her seçeneğin gerçekçi olup olmadığı üzerinde tek tek durulur.

"Kaya, «Anlaşıyor ki, okulla ilgili yaşantı ve algılamam açık seçik değil. Okulla ilgili algılarımı dikkatle gözleyip, kafamı karıştıran yönleri ortaya çıkarmalıyım,» sonucuna varmıştı."

Bu noktada, hatırlayıp hatırlamadığımı anlamak istercesine yüzüme baktı. Daha önce verdiği örneği hatırlıyordum. Kendisini anlayarak dinlediğim kanısına sahip olmalı ki, konuşmasına devam etti:

"Kaya bu aşamada şu seçenekler listesini üretmiş olsun:"

"1. Günlük tutmaya başlamak ve her dersle ilgili duygu ve düşüncelerini günlüğe yazmak.

"2. Aynı okuldan mezun, Amerika'daki bir üniversitede okuyan amcasının oğluna yazarak ondan bilgi almak.

"3. Yakın hissettiği psikoloji öğretmeniyle sınıf dışı konuşma olanakları arayarak içinde bulunduğu durumu ona anlatmak ve onun düşüncelerini öğrenmek.

"4. Şu andaki çevresinde kendini rahatsız eden, itici gelen olay ve düşüncelerin listesini çıkarmak.

"5. Aramakta olduğu «yeni ortamın» özelliklerinin listesini çıkarmak.

"6. Kitaplığa giderek, kendi sorununa benzer sorunları yaşamış yazarların kitaplarını bulmak ve okumak.

"7. Okuldaki arkadaşları arasında kendi sorununa benzer sorunlara sahip kişiler olup olmadığını araştırmak ve varsa bu kişilerle tartışma grubu kurmak.

"8. vb.

"Vehbi de kendi sorununu çözmek için seçenekler listesi oluşturabilir. Ne var ki, onun seçenekleri Kaya'nın listesindekilerden tamamıyla farklı olacaktır; ve bu doğaldır. Sizin dikkatinizi bölmek için Vehbi'nin seçenekler listesini vermemeyi yeğledim."

Yakup Bey'e teşekkür ettim; benim anlayıp anlayamamama önem vermesi hoşuma gidiyordu; anlamadığım konuları hemen sorabilme özgürlüğünü hissettiğimden içim rahattı. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"Şu anda Kaya, içinde bulunduğu durumun sınırlarını bilmektedir ve bir seçenek listesi geliştirmiş durumdadır. Şimdi 3. adımı atmaya hazırdır.

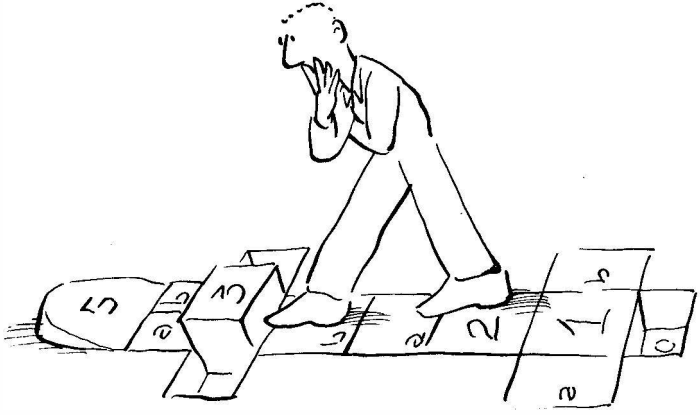
"3. Adım: Her seçeneğin avantaj ve dezavantajları neler?

"Bu adım kendi içinde üç alt basamak içerir. Bunlar:

"a. Her seçeneğin avantajları ne?

"b. Her seçeneğin dezavantajları ne?

"c. Tam değerlendirme yapabilmem için başka bilgilere gereksinmem var mı?"

"Şimdi yukarıda verdiğimiz seçenek listesindeki her seçeneği değerlendirmeye hazırız. Değerlendirmeyi yapabilmek için söz konusu seçeneğin sorunu çözmede potansiyel avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırmamız gerekir. Sonuçta, en çok avantajı ve en az dezavantajı olan seçeneğe ya da seçeneklere yöneliriz."

"a. Her seçeneğin avantajları, b. Dezavantajları

"Daha önce vermiş olduğumuz seçenekleri, avantaj ve dezavantajları yönünden karşılaştıralım."

Bu noktada Yakup Bey ilk baştaki sorunu hatırlatmakta yarar görmüş olacak ki, Kayanın okulla ilgili yaşantı ve algılamasında bulanıklık, karışıklık olduğundan bu adımları attığını bir kez daha ifade etti. Kaya okulla ilgili bulanıklık ve karışıklığa götüren yönleri ortaya çıkarmaya karar vermiş ve sonuca ulaşabilmek için yollar, seçenekler önermişti.

Bu hatırlatmadan sonra açıklamasını şöyle sürdürdü:

"1. Seçenek. Günlük tutmaya başlamak ve her dersle ilgili duygu ve düşüncelerini günlüğe yazmak.

"Avantaj: Duygu, düşünce ve izlenimlerin ayrıntıları kaybolmadan bunları kaydetme olanağı verir. Duygu, düşünce ve izlenimleri gittikçe artan bir duyarlılıkla gözlemlenir. Bu gözlemlerin sonucu, bilinç düze-yine çıkmamış, ama duygu ve davranışında etkisini gösteren bilinçaltı düşünce, anı ve beklentilerin farkına varabilme olasılığı artar. Bilinçaltındaki düşünce, anı ve beklentilerin farkına vardıkça okulla ilgili tutumunun altında yatan nedenler daha açıklıkla görülür ve anlaşılır.

"Dezavantaj: Günlük anılar yoluyla bir anlayışa ulaşmak haftalar, aylar ve belki de yıllar gibi uzun zaman alabilir. Ayrıca, kişi anılarında sadece kendi algı ve yorumlarını yazacağından, kendi dünyasına gittikçe daha çok gömülerek olayların ve insanların tek yanlı yorumlanma olasılığı artabilir.

"2. Seçenek. Kaya'nın okulundan mezun olarak şimdi Amerika'daki bir üniversitede okuyan amcasının oğluna yazıp ondan bilgi almak.

"Avantaj: Aynı çevreden çıkarak, Kaya'nın ileride katılmayı düşündüğü çevrede şimdi bulunan birinin, Kaya'nın şimdiki okulunu, öğretmenlerini, çevresini nasıl algıladığı ve yorumladığını bilmek, Kaya'ya önemli ipuçları verebilir. Ayrıca bu kişi, Kaya'nın gelecekte yaşamak istediği ortamda şimdi bulunduğundan, Kaya'ya hayalle gerçek arasındada bir bağlantı kurma olanağını verebilir.

"Dezavantaj: Kaya, kendi algılamalarına dayanma yerine, başka bir kişinin algılama ve değerlendirmelerine dayanarak kendi sorununu anlamaya yönelebilir. Bu kişinin algılamaları, yorumları ve vardığı sonuçlar, o kişinin kendi dünyası için geçerli, ama Kaya'nın dünyası için geçerli olmayabilir. Ayrıca, kendi sorunlarını kendi algılama ve yorumlarıyla çözmek yerine, başkalarına dayanarak onların sorunları çözmelerini bekleme gibi kalıplanmış bir tutumu da güçlendirebilir.

"3. Seçenek. Kendini yakın hissettiği psikoloji öğretmeniyle sınıf dışı konuşma olanakları arayarak, içinde bulunduğu durumu ona anlatmak ve onun bu konudaki düşüncelerini öğrenmek.

"Avantaj: Uzun zaman okul ortamında bulunmuş, uzmanlığı insan duygu, düşünce ve davranışlarını anlamak olan, kendinden daha olgun biriyle konuşmanın birçok yararı vardır. Kaya'nın içinde bulunduğu pozisyondan ötesine geçememe olasılığına karşılık, psikoloji öğretmeni daha üst düzeyde bir bakış açısından Kaya'nın duygu ve düşüncelerini gözleyip anlamlandırabilir.

"Dezavantaj: Öğretmenin algılama ve yorumu büyük önem taşıyarak Kaya'nın daha başka bakış açıları aramasını kısıtlayabilir. Ayrıca, daha önce sözünü ettiğimiz kendi sorunlarını kendi algılama ve yorumlarıyla sonuca ulaştırma yerine, başkalarına dayanarak onların sorunları çözmelerini bekleme gibi bir tutumu da güçlendirebilir.

"4. Seçenek. Şu andaki çevresinde kendini rahatsız eden, itici gelen olay ve düşüncelerin listesini çıkarmak.

"Avantaj: Böyle bir liste yapmaya girişmek Kaya'yı gözlemci tutum takınmaya ve çevresindeki olayları sürekli gözlemeye götürecektir. Gözlediği olayların kendinde nasıl duygular yarattığını anlamaya başlarken, bu duyguların arkasında yatan kendine özgü yaşantılar hakkında da görüş sahibi olmaya başlar.

"Dezavantaj: Çevresindeki olayları tarafsız gözle değerlendirmek yerine, onların olumsuz yanlarını görme eğilimi artabilir.

"5. Seçenek. Aramakta olduğu «yeni ortamın» özelliklerinin listesini çıkarmak.

"Avantaj: Yeni ortamın özelliklerini aramak, Kaya'nın kendi iç dünyasında özlemini çektiği özellikleri daha somutlaştıracak ve bilinç düzeyine çıkaracaktır. Somutlaşan ve bilinç düzeyine çıkan özlemler daha gerçekçi olarak değerlendirilebilir.

"Dezavantaj: Şu anda yaşadığı dünyadan koparak daha da hayal dünyasına gömülme olasılığı doğabilir. İçinde bulunduğu yaşamın sorunlarını anlama ve çözme yerine, kendi hayal dünyasında yarattığı bir dünyaya kaçma eğilimi geliştirebilir.

"6. Seçenek. Değişik kitaplıklara başvurarak, kendi sorununa benzer sorunları yaşamış yazarların kitaplarını bulmak ve okumak.

"Avantaj: Böyle bir araştırma Kaya'yı kendi yakın çevresinin olanaklarından daha geniş bir olanaklar dünyasına götürecektir. Bu yeni dünyada düşünürlerin kendi sorunlarını nasıl gördüklerini ve ne gibi çözüm yolları aradıklarını gözleyebilecektir. Bu, kişinin olgunlaşması ve gelişmesinde etkili ve verimli bir yoldur.

"Dezavantaj: Kendi sorunlarına kendi çözüm arayacak yerde, kendi sorunlarının cevaplarını sürekli kendi dışında ve başka kişilerin verdikleri cevaplarda arama eğilimi geliştirebilir.

"7. Seçenek. Okuldaki arkadaşları arasında kendi sorununa benzer sorunlara sahip kişiler olup olmadığını araştırmak ve varsa bu kişilerle tartışma grubu kurmak.

"Avantaj: Grup tartışmasında iki önemli yarar vardır: 1) Benzer sorunlarla uğraşan kişilerin sorunlarını algılama ve çözme yollarını dinleyerek, kendi sorunları hakkında daha gerçekçi olmayı öğrenir. 2) Bu kişiler birbirine destek verip yüreklendirerek, kendi başlarına girmeyecekleri bazı atılımları göze alabilirler.

"Dezavantaj: Grupta konuşan kişi kendini grup etkisine açmış olur. Grup içinde duyarsız, kıskanç ve bencil kişiler varsa; sorunu ortaya koyan, kendini açan bireye bunlar olumsuz etki yapabilir ve onu daha da kırılgan ve yılmış yapabilir."

Bu noktada Yakup Bey'e her seçeneğin mutlaka dezavantajı olması gerekir mi, sorusunu yönelttim. Gülerek, "İstenirse birçok dezavantaj bulunabilir; örnek olsun diye her seçenekte mutlaka bir dezavantaj göstermek istedim. Her avantajın ve dezavantajın kendine özgü ağırlığı vardır. Yani bazı durumlarda avantaj ağır basabilir, bazı durumlarda dezavantaj. Ne var ki, her seçeneğin mutlaka bir dezavantajı düşünülebilir. Her yönüyle mükemmel bir seçenek düşünmek zordur. Önemli olan avantajın mı, yoksa dezavantajın mı ağır bastığıdır" dedi ve açıklamasına devam etti:

"c. Tam bir değerlendirme yapabilmek için başka bilgi ve nesnelere gereksinme var mı?"

"Üçüncü adımda önerdiğimiz her seçenekle ilgili olarak daha başka bilgi ve nesnelere gereksinmemiz olup olmadığını araştırırız. Örneğin, ilk seçenekte günlük tutacak deftere, ikinci seçenekte Amerika'daki akrabanın adresini bilmeye, üçüncü seçenekte psikoloji öğretmeninden randevu almaya gereksinme vardır. Bunun gibi her seçeneği uygulayabilmek için kişinin ne gibi nesne ve bilgilere gereksinimi olduğunu daha önceden düşünmesinde yarar var. Örneğin, 6. seçeneğin gerçekçi olabilmesi için yakın çevrede bir kitaplığın bulunması gerekir; aksi halde bu seçenek uygulanamaz.

"Seçeneklerin böyle bir listesini çıkardıktan ve her seçeneğin avantaj ve dezavantajını gözden geçirdikten sonra sorunu çözmek için 4. adımı atmaya hazır hale geliriz.

"4. Adım: Çözüm ne?"

"Dördüncü adım iki alt basamağı içerir:

"a. Hangi seçenekleri uygulayacağız?"

"b. Bu seçeneği uygulamaya koyabilmem için hangi adımları atmam gerek?"

"Seçeneklerin avantaj ve dezavantajlarını incelerken sorunun temel niteliğini daha iyi kavramaya başlarız. Böyle bir kavrayış, sorunun çözümüne ulaşabilmemiz için gereklidir.

"a. Hangi seçenekler uygulanacak?"

"Sorunun çözümünde uygulanacak seçeneğe karar verirken, bizim için hayatta neyin önemli olduğunun bilincinde olmamız gerekir; bir başka deyişle daha önce sözünü ettiğimiz merkezlerdeki temel değerlerimiz kararımızı etkiler. Örneğin, «büyüğün dediğine hiç itiraz etmeden boyun eğme,» önemli ise, o zaman bu değerle uyuşan seçeneklere yöneliriz. Diğer yandan, «kişi bağımsız olmalı, kararlarını kendi vererek hayatını yönlendirmeli,» değeri baskın ise, «itaatkar» insandan daha farklı seçeneklere yöneliriz. Eğer Kaya, bağımsızlığını her şeyin üstünde tutan biri ise, kendi başına yapabileceği 1., 4., 5., 6. seçenekleri ön planda tutacak, diğer kişilerle konuşmayı ve onların fikirlerini almayı gerektiren seçenekleri arka plana atacaktır.

"Seçenek tercihinde, değerlerin yanı sıra öncelikler de önemli rol oynar. Başkaları tarafından beğenilmek ya da önderlik yapmak Kaya'nın yaşamında bir öncelik ise, 7. seçeneği tercih eder. Bu tercihin sonucu, benzer sorunları olanları araştırır ve onlarla bir tartışma grubu kurar. Öte yandan, bir an önce dış dünya ile ilişki kurarak o dünyayı tanımak öncelik kazanmışsa, Amerika'daki amcasının oğlundan bilgi almak (2. seçenek) ön plana çıkar."

Aklıma gelen soruları Yakup Bey'e sormak istedim:

Timur: "Kaya, aynı zamanda birçok seçenekle ilgilenebilir mi?"

Yakup Bey: "Verdiğimiz örnekte Kaya, birçok seçenekle aynı zamanda ilgilenebilir. Bu demektir ki, sorunun çözümünde bir değil, birçok yaklaşımı aynı anda kullanabilir. Böyle bir kararın alınıp alınmamasında seçenekler arasında çelişki olup olmaması önemli rol oynar."

Timur: "Ne demek «Seçenekler arasında çelişki olmaması?» Bir örnek verebilir misiniz?"

Yakup Bey: "Seçeneklerin avantaj ve dezavantajlarını tartışırken belirttiğimiz gibi, Kaya'nın önerdiği çözüm yolları birbiriyle çelişki değil, genellikle birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Örneğin, 1. seçeneğin dezavantajını ifade ederken, «Kişi anılarında sadece kendi algı ve yorumlarını yazacağından, kendi dünyasına gittikçe daha çok gömülerek olayların ve insanların tek yanlı yorumlanma olasılığı artar» demiştik. Bu dezavantaj, 2. (Amerikada'ki amcasının oğlu ile mektuplaşmak), 3. (psikoloji öğretmeniyle konuşmak), 6. (kitaplarından araştırma yapmak) ve 7. (arkadaş grubunda konuyu tartışmak) seçeneklerinin getirdiği algılamalarla dengelenebilir."

Bir süre sonra Yakup Bey konuşmasına şöyle devam etti: "Yine aynı şekilde, 3. seçenekte, «öğretmenin algılama ve yorumunun büyük önem taşıyarak Kaya'nın daha başka bakış açıları aramasını kısıtlamasını,» dezavantaj olarak belirtmiştik. Bu dezavantajı, 7. seçeneğin vermiş olduğu, «yaşıtlarının görüşünü alma» olanağı dengeleyebilir.

"1. seçenek ve 4. seçenek birbirlerine çok benzer olduklarından Kaya bu iki seçeneği birleştirerek, ilk seçeneği biraz daha geliştirerek şöyle yazabilir:

"1. Seçenek. Günlük tutmaya başlamak ve hem okuldaki derslerde hem de çevresinde kendini rahatsız eden, itici gelen olay ve düşünceleri günlüğe yazmak.

"Kaya bir tek çözüm seçeneği değil, bütün seçenekleri kullanarak bir «seçenekler paketi» uygulamayı uygun bulabilir. Eğer seçenekler pakedi kullanmak istiyorsa, önce hangi adımları atacağına karar vermesi gerekir.

"Seçeneklerin listesini çıkarıp, bu konuda bilgi sahibi olmak sorunun çözümü için yeterli değildir. Amacı gerçekleştirmek için atılması gereken adımlar vardır; çözüme nasıl ulaşılanacağını belirten adımlar en ince ayrıntılarına kadar düşünülmeli, planlanmalı ve uygulamaya koyulmalıdır.

"b. Bu seçeneğin uygulanmaya konabilmesi için hangi adımların atılması gerekir?

"Kaya, seçtiği seçenekleri uygulamaya koyabilmek için belirli adımlar atmayı planlar ve bunları uygulamaya koyar. Çözüm için seçenekleri ve Kaya'nın uygulama adımlarını kısaca belirtelim:

"1. Seçenek. Günlük tutmaya başlamak ve hem okuldaki derslerde hem de çevresinde kendini rahatsız eden, itici gelen olay ve düşünceleri günlüğe yazmak.

"Uygulama:

"a) Günlük için defter al,

"b) Her gün 20 dakikanı günlük tutmaya ayır,

"c) Her hafta günlük notlarını gözden geçir; duygu ve düşüncelerinin temelinde yatan nedenlerin farkına varıp varamadığını gözlemeye çalış,

"d) Uygulamaya 6 ay devam et.

"2. Seçenek. Kayanın okulundan mezun olarak şimdi Amerika'daki bir üniversitede okuyan amcasının oğluna yazarak ondan bilgi almak.

"Uygulama:

"a) Amca oğlunun adresini elde et,

"b) Bir hafta süreyle, mektubun içeriğini oluşturacak soru ve düşüncelerin bir listesini yap,

"c) Mektup müsveddesini yaz,

"d) Bir hafta sonra gözden geçir; eksiklikler görüyorsan tamamla ve ondan sonra mektubu at.

"3. Seçenek. Kendini yakın hissettiği psikoloji öğretmeniyle sınıf dışı konuşma olanakları arayarak durumu ona anlatmak ve onun düşüncelerini öğrenmek.

"Uygulama:

"1) Öğretmenle konuşmak istediğin konuların listesini çıkar ve yanında taşıyabileceğin bir kart ya da kağıt üzerine yaz,

"b) Öğretmenle randevu al,

"c) Öğretmenin söylediklerini unutmamak için bazı notlar alman gerekebilir; yanına kağıt kalem almayı unutma,

"d) Daha sonra öğretmene bir teşekkür kartı yaz,

"e) Öğretmenle konuşurken aldığın notları iyice anlayıncaya kadar birkaç kez gözden geçir,

"e) Aklına yeni sorular gelmişse onları not et ve yine öğretmenden randevu alarak fikir almaya, danışmaya devam et.

"4. Seçenek. Aramakta olduğun «yeni ortamın» özelliklerinin bir listesini çıkarmak.

"Uygulama: Günlük tutarken kısa bir süreyi, aklına gelen ve özlemini duyduğun ortamın özelliklerini yazmaya ayır. Bu özellikleri niçin beğendiğini kısaca yaz. Bu özellikler listesini de her hafta gözden geçir.

"5. Seçenek. Değişik kitaplıklara başvurarak, kendi sorununa benzer sorunları yaşamış yazarların kitaplarını bulmak ve okumak.

"Uygulama:

"a) Öğretmenlere ve arkadaşlara kitap isimleri sorarak, kitaplığa gidip araştırarak ilgilendiğin konuda yazılmış kitapların listesini çıkar,

"b) Öncelikle okumak istediğin kitapları seç,

"c) Kitap okurken yazarın düşüncesine, soruna yaklaşım yöntemine, çözüm seçeneklerine dikkat ederek notlar al,

"d) Sorunlar ve çözümleri yönünden yazarlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları gözle,

"e) Kitaplardan öğrendiklerinin soruna nasıl uygulanabileceğini notlar halinde yaz,

"f) Notları her kitaptan sonra gözden geçir.

"6. Seçenek. Okuldakiler arasında kendi sorununa benzer sorunlara sahip kişiler olup olmadığını araştırmak ve varsa bu kişilerle bir tartışma grubu kurmak.

"Uygulama:

"a) Bu konuyla ilgilenebilecek ciddi ve samimi arkadaşların bir listesini çıkar,

"b) Uygun zamanda onları bir araya getirerek, bir grup oluşturma planını onlara aç, veya önce tek tek konuş,

"c) Katılmak isteyen kişiler beraberce grubun ne zaman ve kadar süre toplanacağına karar verin,

"d) Diğer çözüm seçeneklerinden elde ettiğin (amca oğlundan gelen mektuptan ve okuduğun kitaplardan öğrendiklerin gibi) bilgileri gruba getir ve tartış,

"e) Gruptan öğrendiklerini her grup toplantısından sonra günlüğüne yaz ve hafta sonları gözden geçir.

"Bu işlemlerden sonra Kaya 5. adımı atmaya hazırdır.

"5. Adım: Uygulanan seçenek, sorunu tümüyle hallediyor mu?

"Bu adımın bir alt basamağı daha vardır:

"a. Getirilen çözümde yapılması gereken yeni ayarlamalar var mı?

"Çözüm seçeneklerini uygulamaya başladıktan sonra kişi sorunun çözüme doğru gidip gitmediğini sürekli gözler. Verdiğimiz örnekte Kaya kendine 5 ya da 6 ay gibi bir süre tanıyarak, bu sürenin sonunda, sorunuyla ilgili neler öğrendiğini gözden geçirebilir. Gözden geçirme sonucu uygulamakta olduğu seçeneklerden bazılarını uygulamaktan vazgeçebilir, bazılarını yeniden ayarlama gereksinimi duyabilir. Bu aşamada akılda tutulacak önemli yön, eleştirel düşünmenin katı değil esnek olduğu, yeni bilgilerin ışığı altında önceki kanı ve düşüncelerin değişebileceğidir."

"a. Getirilen çözümde yapılması gereken yeni ayarlamalar var mı?

"Kaya, kendine tanıdığı olduğu 6 ay sonunda bazı seçenekleri çok, bazı seçenekleri az yararlı bulabilir. Bu sürede elde ettiği sonuçlara ve yaptığı gözlemlere dayanarak, örneğin, öğretmeniyle konuşmaktan vazgeçebilir, kitap okumaya daha çok zaman ayırmak isteyebilir. Her

hafta toplanmakta olan arkadaş grubuna, daha önce okuduğu kitapları götürmek ve diğer arkadaşlarının da kitapları okuyarak neler anladıklarını öğrenmek isteyebilir. Çözüm seçeneklerinin uygulanması süresince bu tür ayarlama ve değişikliklerin yapılması doğaldır ve etkili biçimde sorunla ilgilenmeye götürür.

"Eleştirel düşünmeyi soruna etkili biçimde uygulayabilmede gerekli yukarıda anlattığım beş adım, «kalıplanmış» insanın rahatlıkla atacağı adımlar değildir. Bu nedenle «kalıplanmış» insan yaşam sorunlarının çözümünde çoğu kez tepkici tutum takınır; yani sorunu çözme yerine, o soruna tepkide bulunur. «Gelişmiş» insan ise girişimci tutum içinde olduğundan sorunun çözümünde gerekli etkili adımları atmakta direnmez."

Yakup Bey anlatımını bitirince tazelenen ıhlamurdan yudumlamaya başladı. Kendisine, gerçek yaşamda bu tür adımları izleyerek sorunlarını çözen insanın var olup olmadığını sordum. "Herhalde büyürken, ya da şimdiki çevrenizde sorunlarına böyle bir tutumla yaklaşan insan görmediniz" dedi. Gerçekten de görmemiştim. "Bu tür yaklaşım kişinin karşılaştığı her soruna uygulanmaz; çünkü böylesine önemli sorunlarla kişi her an karşılaşmaz. Ne var ki, önemli yaşam sorunlarını böyle bir yaklaşımla ele alan insanlarla tanıştım. İnsan aklının ve azminin neleri halledebileceğini kişi ancak böyle insanlarla tanışınca anlayabiliyor" dedi. Kendisinin böyle bir insan olup olmadığını sordum. "Eskiden son derece «kalıplanmış» biriydim. Gerçi şimdi tümüyle «gelişmiş» biri olduğumu söyleyemem. Ne var ki, eski bilinç düzeyimle şimdiki arasında gerçekten büyük fark var ve şimdi önemli gördüğüm sorunlara yaklaşıırken eleştirel düşünme kullanmaya özen gösteriyorum."

Çayevinde oturanlara bir göz gezdirdim; acaba burada oturanlardan kaç tanesi kendi yaşam sorunlarına eleştirel düşünmeyi kullanarak yaklaşıyor diye düşündüm. Bana yeni bir dünyanın kapısı açılmıştı sanki. O dünyada şu anda Yakup Bey'den başkasını göremiyordum.

**Büyük insanlar olmadan
büyük işler başarılamaz.
İnsanı büyük yapan,
kendi azmi ve sebatıdır.
CHARLES DE GAULLE**

20

ZAMANIN ETKİLİ KULLANIMI

Yakup Bey'den ayrıldıktan sonra eleştirel düşünmeyi kullanarak sorunlarını çözmeye yönelen insan üzerinde düşündüm. Her adım ne kadar iyi düşünülerek planlanmış ve zaman içinde yerine getirilmişti.

Hiç kimsede böyle adım adım bir soruna yaklaşım görmemiştim. Yakup Bey'e bunu söylemiştim ve o da böyle kişinin kendi çevresinde de ender olduğunu söylemişti. Acaba bu tür adım adım soruna yaklaşım yöntemini uygulayanlar kimlerdi?

Perşembe günü yine buluştuk ve aklımdan geçenleri hemen aktardım. Yakup Bey söylediklerimi küçümsemedi, ciddiyetle cevaplamaya yöneldi.

"Ne kendi ailemde, ne de yakın çevremde sorunlara sözünü ettiğimiz türden eleştirel biçimde yaklaşanı görmemiştim. Bu yöntemle sorunlarına yaklaşan ilk insanı doktora eğitimimde gördüm" diye kendi gözlemlerini benimle paylaşmaya başladı.

"Daha sonra araştırma yapan ve yayınlayan birçok profesörün bu yöntemi uyguladığını gözlemeye başladım. Daha doğrusu benim doktora programımda öğrendiğim becerilerden biri de sorunlara bu tür yaklaşımdır. Bunun adına «eleştirel düşünme yöntemi ile sorunlara yaklaşım» demiyorlardı; «bilimsel araştırma yöntemleri,» «bilimsel verileri anlamlandırma» ya da «davranış bilimlerinde araştırma düzenleme ve uygulama yöntemleri» gibi daha farklı adlar veriliyordu.

"Bu yöntemi kendi yaşamına uygulamayan doktora öğrencileri birkaç yıl içinde programdan eleniyorlardı."

Yakup Bey böyle söyleyince hayret etmiştim; kim bu doktora öğrencilerini izleyerek, eleştirel düşünmeyi uygulamadı diye programdan atmaktaydı? Öğrencileri casus gibi izliyorlar mıydı?

Yakup Bey tuhaf bir şey söylemişim gibi gülmeye başladı ve gülmesi bayağı sürdü. Gülünç bir şey söylediğimi zannetmiyordum; onun gülüşünden rahatsız olmuşum. "Beni yanlış anlama; kimse onları izleyerek eleştirel düşünmeyi uygulamıyorlar diye okuldan atmadı" diyerek açıklamaya başladı. "O okulda öyle bir doktora programı geliştirilmiş durumda ki, yaşamını eleştirel düşünme içerisinde yönetmeyen kişiler, bu programın gereklerini yerine getirememekte, sınavlarda başarısız olmakta ve sonuçta ya kendileri ya da okul idaresi onların ayrılması gerektiğine karar vermekteydi. Okumasını bilmeyen birinin tesadüfen liseye başladığını düşünün; okuma bilmediğinden ders kitaplarını okuyamayacak ve eninde sonunda başarısız olarak okuldan ayrılacaktır, değil mi? Durum doktora programında da böyleydi."

Yakup Bey daha önce söylediklerimi hatırlayarak yine gülmeye başladı. Benim bozulduğumu düşünerek, ya da yüzümden anlayarak "Timur Bey, güldüğüm için özür dilerim, ne var ki sizinle alay etmek için değil, bizde yaygın bir kalıbı güzel sergilediğinizden gülmekten kendimi alamıyorum" dedi.

Söylediğinden yine bir şey anlamamıştım. Hangi kalıbı sergilediğimi bilmediğimi söyledim. "«Kim atıyor öğrencileri okuldan; nasıl oluyor da eleştirel düşünmeyi uygulamadığını anlıyorlar, yoksa casus gibi öğrencileri gözlüyorlar mı?» türünden sözleriniz, kuşkulu olma, bir düzenin, bir nizamın kurallarına göre değil, fakat adamına göre hareket etme gibi bazı temel şemalar sergiliyor bana."

Ne diyeceğimi bilememiştim. Yakup Bey bir süre sustu. İkimiz de ihlamurlarımızdan yudumlamaya başladık. Daha sonra konuşmaya başladı:

"Bugün kişinin etkili yaşam oluşturmaya önemli katkısı olan bir yönden daha bahsedeceğim, dedi. Kağıt kalem elimde hazırımdı, bekliyordum.

Zaman Kullanımı

"Temel ilkeleri merkez almış «gelişmiş» kişi karşılaştığı sorunların çözümlerini eleştirel düşünme içinde araştırıp, cevapları bulduktan sonra vardığı çözüm tarzlarını yaşamında uygulayarak daha da gelişmiş bir insan olmaya yönelir" diye konuşmasına başladı.

"Bu tür gelişme bireyin zamanını bilinçli biçimde kullanmasını öngörür. Bu buluşmamızda etkili yaşam için bireyin zamanını nasıl kullanması gerektiğini inceleyeceğiz. «Etkili yaşam için zaman kullanımı» «kalıplanmış» insanın üzerinde kafa yorduğu bir sorun olmadığı halde, «gelişmiş» insanın üzerinde önemle durduğu bir konudur.

"«Etkili yaşam için zaman kullanımı,» zihinde oluşan planlamanın günlük yaşama dökülerek, gün be gün gerçekleşmesiyle ilgilidir. Etkili zaman kullanımında en önemli rolü irade üstlenir."

Yakup Bey önemli bir konuya parmak bastığını belirtircesine bir süre sustu; yüzüne dikkatle baktı; ıhlamurundan birkaç yudum aldı ve sözüne devam etti:

"Daha önceki buluşmalarımızda liderlik ve yönetimin birbirinden nasıl farklı olduğunu belirtmiştik. Hatırlayacağın gibi kişiyi lider yapan onun yaşamında temsil ettiği temel ilke ve değerlerdir. Lider, temel ilkeler çerçevesinde amacını oluşturur. Daha sonra oluşturduğu bu amaç ve değerleri günlük yaşamına nasıl yansıtacağı üzerinde durur. Bu aşamada sorun, yönetim sorunudur. Kişisel amaç ve değerlerin günlük yaşama yansiyarak gerçekleştirilmesine, **etkili kişisel yaşam yönetimi**⁽³²⁾ adını veriyoruz.

"Etkili yönetim, sol beynin bütününü parçalara bölerek analiz etmesini, sıralamasını ve duruma göre uygun adımlar çerçevesinde uygulamasını içerir. Sol beyin yarım küresi analitik işlevleri kolaylıkla sürdürürken, sağ beyin yarım küresi sezgisel ve bütüncü algılamalara daha kolaylıkla ulaşabilmektedir.⁽³³⁾ Bu nedenle sorumlu mevkilerde bulunan kişilere, «**Sağ beyninle liderlik yap, sol beyninle yönet,**» öğütünü vermek hiç de sakıncalı olmaz."

(32) "Effective self-management"ın tam çevirisi, "etkili kendilik yönetimi"dir, ne var ki, "kendilik yönetimi" bana çok zorlanmış bir ifade olarak geldiğinden, "etkili kişisel yaşam yönetimi"ni kullanmayı yeğliyorum.

(33) İlgilenen okuyucu beynin sağ ve sol yarım kürelerinin işlevlerinin ayrıntılı tartışmasını *İnsan ve Davranışı*'nda (s.51-95) bulabilir.

«Etkili kişisel yaşam yönetiminde irade, yani karar verdiğini, isteğini yapabilme gücü önemli rol oynar. Burada sözünü ettiğimiz bir defaya mahsus, büyük kahramanlık hikayelerindeki türden irade değildir. Burada sözü edilen, uygulamalara hergün sessizce yön veren, gözle görünmeyen, fakat bir süre sonra etkisi yaşamın her yönünde görülebilen türden uygulamalardır.»

Yakup Bey yine ara verdi ve ıhlamurundan birkaç yudum adıktan sonra bana bir soru yöneltti: "Kan vermek istediği halde iğneden korktuğundan kan veremeyen bir kişinin bütün cesaretini toplayarak dişini sıkıp kan verebilmesi «kahramanlık» türünden bir davranıştır ve gerçekten iradeyi gerektirir.

"Öte yandan içtiği sigaranın kendi sağlığına olduğu kadar evdeki eşi ve çocuklarının da sağlığına zararlı olduğunu bilen birinin sigarayı bırakmaya karar vermesi ve verdiği kararı hergün azimle ve inatla uygulaması sözünü ettiğim türden iradeyi gerektirir. Kimse onun kahramanlık yaptığını göremez; ama o, hergün süren bir mücadeleyle sessiz sedasız bir zafer elde etmektedir."

Yakup Bey ıhlamurunu birkaç kez yudumladıktan sonra yine sözüne devam etti:

"Kişisel bütünlük kişinin düşünce, duygu ve davranış dünyasının birbiriyle tutarlı olmasından kaynaklanır. Kendine saygısı olan kişi düşüncelerini, inandığı değerleri davranışlarında yansıtmaya özen gösterir; değişik durum ve koşullarda zorlansa dahi, kendine saygısı olduğundan, ilkeleriyle tutarlı olarak hareket etmeye çalışır.

"Etkili yaşam yönetimi en önemli olanı, en öne almayı, yani öncelikleri bilmeyi gerektirir. Liderlik, bir başka deyişle sağ beyin, önemli olanların, önceliklerin ne olduğuna karar verir. Yönetim, sol beyin, önceliklerin günlük yaşamda nasıl gerçekleştirileceğini planlar ve uygular.

"«Kimler, nasıl başarılı oluyor?» sorusunu araştıran birçok araştırmacı, en önemli faktörün öncelikleri iyi bilme olduğunu saptamıştır. Başarılı insanların ortaklaşa paylaştıkları çalışkanlık, iyi ilişkiler kurma yeteneği gibi özelliklerin de önemli olduğu gözlenmiştir; ne var ki, başarının altında yatan en önemli faktörün önceliği tanıma olduğu ortaya çıkmıştır."

Burada aklıma gelen bir soruyu sordum ve aramızda şöyle bir etkileşim oldu:

Timur: "Başarılı olabilmek için kişinin önceliklerini bilmesi gerektiği saptanmış; bunu anlıyorum. Peki öncelikleri ne belirliyor?"

Yakup Bey bir süre sustu; önemli bir şey söyleyecek bir insanın suskunluğu vardı. Daha sonra şöyle konuştu:

Yakup Bey: "«Öncelikleri ne belirliyor,» sorusunu, «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insan paradigmaları arasındaki farkları göz önünde tutarak verebiliriz. Körü körüne uyulan kalıplarla varılan öncelikler başka, kişiye özgü temel değer ve ilkeler ile varılan öncelikler daha başka olur. Kişisel değerlere inanç kuvvetli olduğu zaman birey kendine özgü öncelikleri bilir; önceliklerin gereklerini yerine getirecek gücü kendinde bulur.

"İşini severek yapan kişi ile, sevmediği işi başka hiçbir seçeneği olmadığından yapan kişinin isteksiz davranışı arasındaki farkı düşün. İşini severek yapan kişinin yaşamında işi öncelik kazanmıştır; işinin anlamı vardır. Öbürünün isteksiz davranışı onun önceliklerinin başka yerde olduğunu belirtir.

"Kişinin inancının gücü, değerleri günlük yaşama etkili biçimde yansıtmada büyük rol oynar. Ne var ki, inancın kuvveti tek başına yeterli değildir."

Timur: "Peki inanç kuvvetinin yanı sıra daha ne gerekli?"

Yakup Bey: "Kişinin inanmış olduğu değerleri günlük yaşamına etkili biçimde yansıtmada o değerlere olan inancının kuvveti kadar, zaman kullanım yönteminin de önemi var."

Timur: "Ne demek zaman kullanım yöntemi; biraz açıklayabilir misiniz?"

Yakup Bey: "Şimdi teknik bir konuya giriyoruz. Birbirinden farklı zaman kullanım teknikleri vardır. Bunları gelişim tarihçeleri içinde kısaca gözden geçirmekte yarar var" diyerek konuya giriş yaptı.

Zaman Kullanımında Dört Aşama

"Zaman kullanımını kişilerin ilgilenmesi gereken önemli bir alandır. Zaman kullanımında belirli bir gelişmeden, aşamalardan söz etmek olanağı vardır. Zaman kullanımı ile ilgili dört gelişim aşaması gözlenebilir.

"İlk aşama «yapacak listesi,» yani yapılacak işlerin birbirini ardına yazılışıyla oluşan bir listedir. Böyle bir listesi olan kişi yapması gereken işleri unutmadan yapmayı başarır.

"«Yapacak listesi» iki önemli noktada yetersiz kalır. (1) Listede yapılacaklar arasında bir dereceleme, öncelikler belirlemesi yoktur. (2) Hangi işin ne zaman yapılacağı belirtilmemiştir. Ama bu liste hiç yoktan iyidir; yani yapacaklar listesi olan kişi, ne yapacağını bilmeyen kişiden mutlaka daha verimli ve etkili olacaktır.

"«Takvimleme.» Yani yapılacak işleri zaman sırasına koyma; yapılacak işlerin hangi gün yapılması gerektiğine karar vererek sıralama zaman kullanımında ikinci aşamayı oluşturur. Takvimleyen kişi hangi işi ne zaman yapacağını bileceğinden zamanını ona göre ayarlayarak işi zamanında bitirmeye yönelmiştir.

"Zaman kullanımında üçüncü gelişme, öncelikler saptayarak takvimlemedir. Buna, «öncelikleri belirleyen takvimleme» adını da verebiliriz. Bu yöntemi uygulayan kişi belirli ölçütlere göre öncelikleri belirler; yapılacak işler listesinde uzun ve kısa vadeli olanları ayırdıktan sonra kısa vadede yapılması gerekenlere öncelik tanır. Bu aşamada uzun vadeli yapılacaklar listesi ile, günlük kısa vadeli yapılacaklar listesi yan yana kullanılır.

"Zaman kullanım yöntemlerinin gelişiminde bu aşama önemli bir adımdır ve verimliliği birinci plana alır. Her şey planlanmıştır, zamanlanmıştır ve adım adım plan uygulanır. Bu yön avantajın yanı sıra bir sakıncayı da beraberinde getirir. Böylesine sıkı yapılandırılmış program, kişinin karşısına çıkan fırsatları değerlendirmesini zorlaştırır. Böylesine yapılanmış zaman kullanımı iki nedenden dolayı yeni fırsatları değerlendirmede zorluk çıkarır:

"(1) Kişinin karşısına çıkan fırsatları algılaması, yapılacaklar listesinin getirdiği yapıdan dolayı zorlaşır;

"(2) Yeni fırsatları algılasa dahi, bu fırsatlar yapılacaklar listesinde olmadığından bireyin yeni fırsata zaman ayırması çoğu kez mümkün olamaz.

"«Öncelikleri belirleyen takvimleme» kavramı ilk ortaya atıldığında bu kavrama dört elle sarılan birçok yönetici, yukarıda belirtilen iki dezavantajın zamanla farkına varmış ve yeniden yapılacaklar listesine ve takvimlemeye dönmüşlerdir.

"Dördüncü aşama, zamanı yönetmeyi değil, yaşamımızı yönetmeyi odak aldığımız zaman ortaya çıkar. Dördüncü aşama, zamana ve ürün-lere yönelmek yerine, ilişkilere ve etkili olmaya yöneliktir; kısaca üretim ve üretim kapasitesi dengesi üzerinde durur."⁽³⁴⁾

Yakup Bey bu konunun bugünkü buluşmamızın temel kavramı olduğunu söyleyerek önüne bir kağıt aldı ve çizerek anlatımını sürdürmeye başladı.

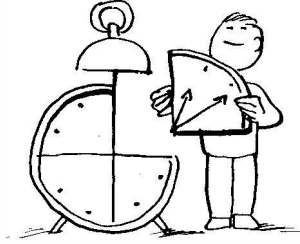
"Zaman Kullanım Matrisi

"Zaman kullanım şeması, dört gözlü pencere şeklinde gösterilebilir: Pencereyi oluşturan gözlerin üst başlıkları bekleyemez, acil, hemen yapılması gereken ve bekleyebilen, acil olmayan olarak tanımlanır. Yan başlıklar ise önemli ve önemsiz başlıklarıyla belirtilir" diyerek çizime başladı.

ZAMAN KULLANIM MATRİSİ

	Acil	Acil Olmayan
Önemli	I FAALİYETLER: • Beklenmedik acil olaylar • Hemen çözülmesi gereken sorunlar • Bitiriş tarihi kesin projeler	II FAALİYETLER: • Onleme dönük, üretim kapasitesine dönük faaliyetler • İlişkiler geliştirme • Yeni fırsatlar arama ve geliştirme • Planlama, dinlenme
Önemsiz	III FAALİYETLER: • Engeller, ziyaret ve telefonlar • Gelen mektuplar, raporlar • Bazı toplantılar • Daha fazla ihmal edilemeyecek konular • Herkesin dikkatini çeken popüler faaliyetler	IV FAALİYETLER: • Teferruat, önemsiz ayrıntılar • Önemsiz mektuplar • Önemsiz telefonlar • Zaman israf edici faaliyetler • Hoş fakat önemsiz bazı uğraşlar

(34) Burada dördüncü aşama olarak belirtilen zaman yönetim tekniği covey'in "second quadrant time management" kavramından esinlenerek alınmıştır. Covey (1989)

"Acil'e (bekleyemez'e) örnekler: Telefon çalması, kapının çalması, birinin kapıdan içeri girerek sizinle konuşmak istemesi, amirin hemen yapılmasını istediği iş, tuvalete gitme, kaza, hastalık gibi durumların ortaya çıkması, vb.

"Bir faaliyetin önemi, getirdiği sonuçla doğru orantılıdır. Eğer bir faaliyet sizin temel ilkelerinize, bu ilkeler üzerine kurulu değerlerinize, yaşam felsefenize ilişkin sonuca götürüyorsa, doğal olarak onun önem derecesi artar.

"Acile hemen tepkide bulunuruz, ihmal edemeyiz, yapılması gerekir. Önemli olan işler ise o kadar belirgin olarak gözönünde değildir; kendi girişimimizle bizce önemli işlere zaman ayırmamız ve sonuca gitmemiz, fırsatlar yaratıp değerlendirmemiz gerekir. Eğer, «gelişmiş» insan paradigması içinde hareket ederek değer ve ilkelerimizi belirle-memişsek, neyin önemli ya da önemsiz, neyin fırsat olup olmadığını anlayamayız; sürekli acil durumlara tepki içinde bir yaşam sürdürürüz. Acil durumlara sürekli tepkide bulunarak yaşamlarını sürdürenler, «kalıplanmış» insanın tepkici tutumunu benimsemiş insanlardır.

"Yönetim penceresindeki dört göze bir bakalım: 1. göz hem önemli hem de acil olayları içerir. Hemen dikkatimizi gerektiren ve önemli sonuçları olan işler bu göze girer. Bu gözdeki konuları genellikle, «kriz,» «sorun» gibi kelimelerle ifade ederiz. Hemen bitirilmesi gereken projeler, müdürün yanında çalışan memuru yanına çağırması, ofiste çalışan birinin aniden hastalanması ve onun yerine birinin işlere bakması gibi olaylar bu göze girerler. Bazı yöneticiler sadece bu gözdeki sorunlarla ilgilenirler, sürekli sorun çözmeye, krizleri önlemeye ve sonuç almaya çalışırlar. Bu insanlar bu gözden hiç kurtulamazlar, çünkü bir acil sorunun arkasından bir diğeri gelir. Birini bitirip tam ayağa kalkarken öbür dalga insanı altına alır.

"Dördüncü gözde ise önemli olmayan ve acil olmayan işler bulunur. Birinci gözde hep acil işlerle uğraşanlar zamanlarının yüzde doksanını birinci gözde geçirip iyice yorulduktan sonra, belki zamanlarının ancak yüzde onunu dördüncü gözdeki işlerle geçirirler. Ofisteki kitaplığın düzeltilmesi, kitapların boy sırasına konması gibi. Bu kişiler ikinci ve üçüncü gözdeki işlerle uğraşacak ne zaman ne de istek bulurlar. Bu kişiler streslidir, işten bıkmışlardır, sürekli krizle uğraşırlar ve sonunda işleri kurtarırlar.

"Öbür yandan birçok kişi, üçüncü gözde zaman harçar, bu gözde önemli olmayan fakat acil işler yatar. Bu işler, kişinin kendi değer ve ilkeleriyle ilgili olmayan, başkalarının beklentileri ve öncelikleri çerçevesinde acillik kazanmış olan işlerdir. Örneğin, kendiniz istemediğiniz halde gitmek zorunda olduğunuz toplantılar, yazmak zorunda kaldığınız mektuplar bu gruba girer. Gözüne girmek istediğiniz müdürün kızının mezuniyet toplantısı kaçırmamaya özen gösterirsiniz."

Bu kişilerin ilgileri hep kısa vadeli işlere yöneliktir, bunlar da krizle uğraşır, başkalarının gözüne girmek ya da şöhrete ulaşmak temel amaçlarıdır. Kendi amaç ve planları yoktur; kendilerini başkalarının oyuncağı olarak hissederler, yüzeysel ve kırık dökük ilişkiler içindedirler.

"Dördüncü göze zaman verenler, zamanlarının birçoğunu üçüncü gözde de geçirirler. Bu kişiler zamanlarının büyük kısmını sorumsuzca harcarlar. Sık sık işten atılırlar. Kendi geçimleri için başkalarına ve kurumlara bağlı kalırlar."

Yakup Bey'in söylediklerini zevkle dinliyordum ve süratle not alıyordum. Yakup Bey "İsterseniz bugün bir süre daha kalın, biraz ara verdikten sonra ikinci konuyu da gözden geçirelim" dedi. Memnuniyetle kabul ettim.

İnsanlar bana,
"Bu kadar çok şeyi nasıl yapabiliyorsun?"
diye sorduklarında,
onları incitmek amacıyla değil,
fakat gerçekten,
"Bu kadar az şeyi yapmayı nasıl beceriyorsunuz?"
diye cevaplarım.
PHILIP ADAMS

21

ETKİLİ YAŞAM İÇİN ZAMAN KULLANIMI

Bir süre ara verip yeniden buluştuktan sonra, çizmiş olduğu şekli masanın üstüne koyan Yakup Bey sözlerine, "İyi yöneticiler esas olarak acil olmayan fakat önemli olan konuların bulunduğu ikinci gözde kalırlar" diyerek başladı ve elindeki kâlemle «ikinci göz» dediği yere işaret etti:

"Üçüncü, yani acil fakat önemsiz olayların bulunduğu gözde zaman harcamadıkları gibi, hem acil olmayan, hem de önemsiz olayların bulunduğu dördüncü gözde de zaman harcamazlar; çünkü bu gözlere düşen faaliyetlerin o kadar önemli olmadıklarını bilirler.

"İkinci göz acil olmayan, fakat önemli olan konuları içerir. Bunlar ilişki geliştirme, temel yaşam ilkelerini keşfetme, ilkeler üzerine kurulu değerleri bulma, kişisel yaşam felsefesini oluşturma, uzun süreli amaçları planlama ve önleyici tedbirler alına gibi faaliyetleri kapsar. Bunlar herkesin bilme, öğrenme imkanının olduğu, fakat bilen için acil olmadığından, bilmeyen için ise önemi kavranmadığından zaman verilemeyen şeylerdir.

"İkinci göze zaman ayıran kişiler gittikçe gelişerek «gelişmiş» insan paradigmasına göre yaşamlarını düzenlemeye başlarlar. Bunun bir parçası olarak önemli konularda kendilerine özgü görüşlerini geliştirirler, dengeli olurlar, disiplinleri vardır, denetleme yetenekleri gelişir ve az sayıda krizle karşılaşır.

"İyi yöneticiler acil problemlerin çözümüne değil, fırsat yaratmaya önem verirler ve bu yönde girişim içindedirler.

"İkinci gözde yer alan faaliyetlerin çoğu yöneticiyi etkili kılmaya yönelik türden faaliyetlerdir. Bu faaliyetler üretimle üretim kapasitesi arasındaki dengeyi sürekli kılar.

"Dikkatini ve enerjisini bilinçli olarak zaman matrisinin ikinci gözüne veren kişi, yaşamında önemli bir değişiklik yapmıştır; bu değişikliğin doğal sonucu olarak etkili olma derecesi hızla artar.

"Yönetim biliminde Pareto ilkesi olarak bilinen kural *sonuçların yüzde sekseninin, faaliyetlerimizin yüzde yirmisinden kaynaklandığını* söyler.

"Etkili yönetici üretime önem verdiği kadar ilişkilerine de önem verir ve gerçekleştirmek istediği değerleri her zaman göz önünde tutarak zamanını planlar."

Yakup Bey'den örnek vermesini istedim. Somut bir örnekle şimdiye kadar anlatmış olduğu kavramların yerli yerine oturması gerekiyordu; böyle bir gereksinim olduğunu söyledim.

Bir Örnek

"Konveyör ve beton pompası yapan bir fabrikanın sahibi, zamanının büyük kısmını mühendis, ustabaşı ve işçiler arasındaki sorunları çözmeye ayırmaktadır" diye isteğini kabul ettiğini belirten bir gülümseyişle sözüne başladı. "Mühendis ustabaşların kendini iyi dinlemediklerini, verilen talimata uymadıklarını söylemektedir. Ustabaşlar hem mühendisten hem de işçilerden yakınırlar; mühendis işçilerle hiç karşılaşmadığından ustabaşların işçilerle nasıl uğraştığını, ne gibi sorunlarla karşılaştığını bilmez ve ustabaşlar kendilerini iki hasım taraf arasında kısırlanmış hissederler.

"Fabrika sahibi bir sorundan diğerine koşmayı kendi görevi olarak kabul ettiğinden zamanının büyük kısmını zaman matrisinin 1. gözünde geçirmektedir."

«Buraya kadar açık mı?» dercesine yüzüme baktı. Ortada anlaşılmayacak bir durum yoktu. Devam etti:

"Kendisine verilen bir öğütü dinleyerek, bu tür acil olaylarla ilgilenmeyi güvendiği ortağına bırakır ve hem mühendisle hem de ustabaşlarla ayrı ayrı ilişkilerini geliştirmeye yönelir. Onların çalıştığı ortamda onlarla beraber zaman harcar, onların görüşlerini bütün ayrıntılarıyla dinler, notlar alır. Her iki tarafın görüşünü öğrendikten sonra onları bir araya getirir birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlar."

"Mühendis ve ustabaşlarının iletişim kurmakta büyük zorluk çektiklerini görür. Bunun üzerine bir yönetim danışma kuruluşuyla ilişki kurarak ustabaşlarının ve mühendislerin haftada üç saat iletişim seminerlerine katılmalarını sağlar. İletişim seminerleri üç ay devam eder. Fabrika sahibi seminer süresince ve ondan sonra mühendis ve ustabaşlarıyla buluşmasına devam eder. Böylece onları teker teker ve grup olarak yakından tanımayı başarır.

"Altı ay sonra mühendis ve ustabaşları arasında çıkan sürtüşmelerin sayısında azalma olduğu gibi, çıkan sürtüşmeleri kendi aralarında çözmeye yöneldiklerini görür.

Yakup Beyanlayıp anlamadığımı denetlercesine bir süre sustuktan sonra yeniden açıklamasına başladı.

"3. ve 4. gözden zaman alarak, 2. gözdeki işlerle uğraşmak daha olasıdır. Çünkü 1. gözdeki işler acil olduğundan onlardan zaman almak hemen hemen olanaksızdır. Verdiğimiz örnekte fabrika sahibinin güvendiği bir ortağı olduğundan 1. gözdeki acil olayları ona aktarabilmiş ve böylece ilişkiler üzerinde çalışacak zamanı bulabilmiştir.

"Yöneticiler, 1. gözdeki acil ve önemli işleri başkalarına aktarma olanağını her zaman bulamaz. Bu tür yöneticiler, ilgilendikleri, hoşlarına giden, gerçekte yapmak istedikleri fakat önemli olmayan şeylere «Hayır» diyerek 2. gözdeki işleri yapmaya zaman yaratabilirler."

Nasıl «Hayır!» Denir

"Hergün birçok kez «Evet» ya da «Hayır» kararını veririz, ve çoğu kez bu kararları verdiğimizde farkında bile olmayız. Eğer kişisel değer ve ilkelerimizin iyice bilincine varır ve yaşamımızın anlamını tam kavırsak, «Evet» ve «Hayır» kararlarını doğru ve etkili olarak vermeye başlarız.

"«Kalıplanmış» insanda yaşamın etkili ve başarılı olmasını önleyen üç temel eksiklik şunlardır: (1) öncelik verme yeteneğinin eksikliği, (2) önceliklere dayanarak organize etme yeteneğinin ya da isteğinin olmaması ve (3) verilen kararları uygulayacak irade kuvvetinin olmaması. Bu yönleri biraz açalım:"

"(1) *Öncelik verme yeteneğinin eksikliği.* Kişinin kendi yaşamının önceliklerini bilebilmesi, kendine özgü temel değer ve ilkelerini keşfetmesini gerektirir. «Kalıplanmış» insan kendine empoze edilen kalıpların dışında başka değer ve ilke tanımadığından, kendine özgü değer ve ilkeler üzerinde düşünmez ve bunun sonucu olarak da, kendi yaşamına özgü öncelikler söz konusu değildir. «Kalıplanmış» insanın önceliklerini, yaşamının diğer her yönünde olduğu gibi, kendine empoze edilmiş olan kalıplar belirler. Diğer yandan «gelişmiş» insanın önceliklerini kişisel değer ve ilkeler belirler.

"(2) *Önceliklere dayanarak organize etme yeteneğinin ya da isteğinin olmaması.* «Kalıplanmış» insanın paradigmasında «kendine özgü yaşam öncelikleri» bir anlam ifade etmez, bu nedenle «kalıplanmış» kişi «kendine özgü yaşam öncelikleri» konusunda güdülü değildir. Diğer yandan «gelişmiş» insan kendine özgü anlamlı yaşamı olmasına önem verdiğinden, saptamış olduğu önceliklerin gerçekleştirilmesine özellikle dikkat eder.

"(3) *Verilen kararları uygulayacak irade kuvvetinin olmaması.* Kendine özgü öncelikleri bulunmayan, böyle bir konunun bilincinde olmayan «kalıplanmış» insanın bu konuda irade kuvvetinden söz etmek bile anlamsız kaçır. Diğer yandan «kendine özgü bir yaşam gerçekleştirme» «gelişmiş» insanın en önem verdiği konudur. Bu nedenle «kendine özgü yaşamı gerçekleştirme» yönünde belirlediği öncelikleri uygulayacak irade kuvvetini bulur; daha doğrusu bulmaya özen gösterir."

Yakup Bey'in söylediklerini can kulağıyla dinliyor hiçbir sözünü atlamamacasına yazmaya çalışıyordum. Bu gayretim farkında olan Yakup Bey tane tane konuşarak not almamda bana yardımcı oluyor ve hızını ona göre ayarlıyordu. Aynı tempoyla konuşmasına devam etti:

"Birçok kişi kendinde disiplin kusuru bulur, «Ne yapayım, tembelim, yapamıyorum,» derler.Ama, esas mesele kişilerin «kalıplanmış» insan paradigmasının dışına çıkamamalarından, yani kendi değer ve ilkelerini ve yaşamlarının anlamlarını tam bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Eğer kişiler «kalıplanmış» insan paradigmasından çıkamazlarsa, biraz önce belirttiğimiz gibi, kendilerine özgü yaşamlarını gerçekleştirmek için ne bilinçlenmeleri, ne istekleri, ne de irade güçleri olacaktır.

"Zaman matrisinin 2. gözüne düşen faaliyetler, «gelişmiş» insanın temel değerlerinden ve yaşam felsefesinden kaynaklanır.

"Kişiyi dış başarılarla, şöhrete götüren faaliyetlere «Hayır,» diyebilmek zordur. Aynı şekilde kişi gayret istemeyen eğlenceli faaliyetlere de kolayca «Hayır,» diyemez. Çünkü bunlar kişiye çekici gelirler. Kişinin içinde ancak yanan «Evet!» varsa, bu tip çekici faaliyetlere «Hayır!» diyebilir."

Yeni ıhlamurlar geldi, Yakup Bey kendininkini yudumlamaya başladı; yazmamı bitirinceye kadar ben ıhlamuruma dokunmadım. Yazmamı bitirince ıhlamurdan birkaç yudum aldım; ve Yakup Bey yeniden konuşmaya başladı.

«Gelişmiş» İnsan Paradigmasında Zaman Kullanım Modelleri

"Zaman kullanım modellerinden ilki, yani yapılacak iş listesi, önceliklere kördür ve bireyin değerleriyle doğrudan ilişki kuramaz. Yapılacak işleri sıralayan bu liste, en basit zaman kullanım paradigmasıdır.

"Takvime yazılan ve zamanı belirtilen yapılacak iş listesi, birinci listeye göre bir aşamadır, ama yaşama yön veren değerlerle ilgisi yoktur.

"Dış başarıya dönük amaçların saptanması, bu amaçları gerçekleştirmek için ne yapılması gerektiği üçüncü zaman kullanım modelini temsil eder. Bu modelde bir planlama vardır ve planın hangi zaman

çizelgesi içinde gerçekleşeceği belirlenmiştir. Amaçlar sadece dış başarı ölçütlerine göre saptandığından, bu tür zaman kullanım modeli, ilkeler ve uzun zaman perspektifinden yoksundur. Bu zaman kullanım modelini uygulayan birey planlar yapar ama, neye göre planlama yapar, o konuya pek dokunmaz. Bu nedenle planlamasının altında yatan temeller, genellikle üzerinde pek düşünülmemiş, sadece dış başarı ölçütlerine göre işleyen kalıplardır. Zaman kullanımında üçüncü aşamayı ifade eden bu model, insanın yaşamının değişik yönlerini kapsayan sosyal roller, temel değerler, yaşamın amacı arasında nasıl denge kuracağına dair bir mekanizma getirmez; tek boyutludur.

"Zaman matrisinin 2. gözündeki faaliyetlere öncelik verilerek gerçekleştirilen yaşam, en etkili yaşamdır. Zaman matrisinin 2. gözündeki faaliyetlere öncelik verilerek gerçekleştirilen zaman kullanımına, kolaylık olsun diye, şimdiden sonra «**etkili yönetim**» adını verelim.

"Etkili yönetimin verimli olarak uygulandığını gösteren altı temel ölçüt vardır. Bunlar, (1) tutarlılık, (2) denge, (3) odaklaşma, (4) ilişkiler boyutu, (5) esneklik ve (6) taşınabilirliktir.

"1. *Tutarlılık*. Bireyin dünya anlayışı, yaşam felsefesi, sosyal rolleri, amaçları, öncelikleri, planları, istekleri arasında bir ahenk, birlik ve bütünleşme olmalıdır. Planlama yaparken başvurabileceği yazılı kişisel yaşam felsefesi olmalı, yaşamında önemli gördüğü rolleri göz önünde bulundurmalı, ayrıca kısa ve uzun süreli vadelerde gerçekleştirmek istediği amaçları hemen görülebilecek bir yere koymalıdır.

"2. *Denge*. Yaşamın sağlık, aile, eğitim, para, meslek gibi önemli yönlerinin hiçbirini ihmal etmeden hepsini sağlıklı bir dengede tutmak gerekir. Yaşamın bir yönündeki başarı, diğer yönündeki eksiklikleri giderir diye düşünmemeli, her yönünün kendine özgü istekleri olduğu bilinmeli ve yerine getirilmelidir.

"3. *Odaklaşma*. Yapacağınız işlerin çoğunluğunun zaman matrisinin 2. gözünde odaklaşmasına önem verip, bu hususu sürekli göz önünde tutmak gerekir. Bunun için en yararlı yol haftalık planlama yapmaktır. Günlük planlama yine yapılabilir, ama **hafta**, herkes tarafından kabul edilen daha geniş gerçekçi bir zaman dilimini gösterir. Haftalık planlama, günlük planlamaya oranla, sizin önceliklerinizi daha iyi yansıtacak bir denge getirir. Günlük planlama ise krizlere yönelik bir yönetime daha uygundur.

"4. *İlişkiler*. Zamanla ilgili düşünürken verimlilik çerçevesinde düşünmek uygundur; ne var ki, insanlarla ilişki içinde düşünürken etkililik çerçevesinde düşünmek gerekir. Çoğu kez insan boyutu verimlilikten önce gelir ve sizin paradigmanız bu esnekliği gösterebilecek nitelikte olmalıdır.

"5. *Esneklik*. Planlama bireyin aleti olmalı, efendisi değil. Planlama kişinin değer, ilke ve misyonunu biçimlendirmemelidir; aksine değer, ilke ve yaşam felsefesi çerçevesinde biçimlenmelidir.

"6. *Taşımaabilirlik*. Zaman kullanım planını kişi gittiği yere götürebilmeli ve istediği zaman çıkarıp bakabilmelidir. Yani kolayca el altında olabilmelidir."

Yakup Bey bana gülümseyerek baktı, son cümleyi yazmamı bekledi ve "Ben yoruldum, acıktım. Akşam yemeğini beraber yemeye ne dersin?" diye sordu. Ben de yorulduğumu söyledim. Not almaktan kolumda kuvvet kalmamıştı. Kafamdan geçenleri bilircesine, "Merak etme yemekte üzerinde konuştuğumuz konuyu geliştirmeye devam etmeyeceğiz" dedi.

Yakup Bey'in bildiği Laleli'deki işkembeciye gittik. Gösterişsiz fakat temiz ve nefis yiyeceklerin bulunduğu bir lokantaydı. Değişik konulardan konuşarak yemeğimizi yedik.

**Bir insanın tecrübesini
başından ne geçtiği değil,
başından geçenlerden
nasıl yararlandığı
gösterir.**
ALDOUS HUXLEY

22

ZAMANI ETKİLİ BİÇİMDE NASIL KULLANABİLİRİM?

Yakup Bey'le Sahaflarda buluştuk. Saat 11' e geliyordu. "Bugün sizi Fatih'te özel bir lokantaya götüreceğim" dedi. "Burada hem yemeğimizi yeriz, hem de konuşuruz. Bu lokantanın sahibi ile de tanışmanızı isterim. Tanışmaya değer biri."

Vezneciler'den bir minibüse bindik. Akdeniz Caddesi güzergahında giden dolmuş bizi Malta durağında indirdi. Akdeniz Caddesi'nden aşağı doğru inen ilk caddeye girdik ve Perçin Sokak'tan sola döndük. Biraz ileride sağımızda Hünkar Lokantasını gördüm. Bizi güleryüzlü bir bey karşıladı. Yakup Bey bu beyi, "Ferudun Bey, Hünkar Lokantası'nın sahibi" olarak tanıttı. Lokantanın girişinde hemen sağda bir resepsiyon masası vardı. Masa üstünde telefon ve kasa bulunuyordu.

İlk girişte hemen pencere yakınında bir masaya oturduk; yüzüm resepsiyon masasına dönüktü. Resepsiyon masasının arkasındaki duvarda Gündüz Kılıç'ın resmi vardı. Ufak bir ağ torba içinde ufak toplar konmuştu. Onun üstünde Beşiktaş Spor Kulübü'nün flaması ve onun da üstünde Beşiktaş futbol takımının resmi vardı. Onun yanında Trabzon Spor Kulübü'nün resmi, onun da yanında MEZE TARİFESİ yer alıyordu. Türkan ve Nazan Şoray'ın resimleri de onun sonunda duvara asılmıştı. Duvarın en üst kısmında bir ut asılıydı. Giriş kapısının tam karşısında bir asma balkon vardı. Bu balkonun kapıya bakan duvarının ortasında Atatürk'ün resmi asılmıştı. Kabartmalı bir Osmanlı evinin resmi Atatürk portresinin sağında yer alıyordu, solunda da

«MÜESSEMİZ 23:00DE KAPANIR» yazısı bir çerçeve içinde asılıydı. Duvarda lokantayla ilgili bir gazete kupürü ve ayrıca bakırdan desenler de bulunuyordu.

Ferudun Bey, Yakup Bey'e "Hoş geldiniz Hocam; uzun zaman sizi görmedik, hasret kaldık," gibi yakınlık gösterdi.

Yakup Bey, "Ferudun Bey burada öğle yemeği yiyeceğiz ve daha sonra Timur Bey'le biraz sohbet edeceğiz" dedi.

Ferudun Bey, "Memnuniyetle Hocam" diyerek bize bir mönü verdi. Ferudun Bey benim lokantaya yeni olduğumu bildiğinden mönüdeki yemekler hakkında kısaca bilgi verdi:

"Beykoz Paçası; Hünkar Lokantası şimdi Beykoz'dakinden daha iyi yapıyor; Beykoz'da sadece adı kalmış, bizde tadı duruyor. **İşkembeli nohut yahnisi,** Osmanlı sarayından bir örnek; **patlıcan beğendisi,** diğer adı Hünkar Beğendi. Saray yemeği. Beğendi Kebap da denir. İçinde et yoktur. **İmam bayıldı;** gençlerimiz pek bilmez, oldukça yaygın bir geleneksel yemeğimizdir. **Şehriyeli kuzu güveci** eski bir İstanbul yemeğidir. **Talaş kebabı** bir tür börektir, bugün ıspanaklı olarak sunuyoruz. **Elbasan tava,** saray yemeğidir. **Samsa tatlısı,** talaş böreğinin hamurundan yapılır, eski bir Türk tatlısıdır. İsterseniz **hurma tatlımız** da vardır. Ayrıca **sakızlı muhallebi** de verebiliriz, içinde çam sakızı var, aroma veriyor."

Ferudun Bey yiyecekleri tek tek anlatırken iyice acıktığımı farkına varıyordum. Ben talaş kebabı ısmarladım, Yakup Bey imam bayıldı. Yemek üstüne ikimiz de sakızlı muhallebi yedik. Yemekten sonra Yakup Bey, Ferudun Bey'in kendine yılbaşı için gönderdiği kartı bana gösterdi. Kartta şunları yazılıydı:

1992

Aralık ayının son günü...

Değişen bir takvim sayfası

yani 1993

Oysa savaşlar-açlık ve olumsuzluklar

devam ettiği sürece

adı "yeni yıl" olamaz ... olmayacak ...

...

1992 Bitiyor ...

Yalnızca 1993 Başlıyor ...

Kutlu Olsun!

Bu kartı okuyunca Ferudun Bey'in güleç yüzü daha anlam kazandı; aramızda söylenmemiş bir dostluk kuruldu.

İhlamur yokmuş; gelen çaylarımızı yudumlarken Yakup Bey, "Etkili yönetici olabilmek için zamanın nasıl kullanılması gerektiği üzerinde konuşmamıza bugün devam edeceğiz" diyerek sözüne başladı.

Etkili Yönetime Geçiş

"Zamanı etkili kullanabilmek için önce «kalıplanmış» insan paradigmasından «gelişmiş» insan paradigmasına dönüşüm yapmak gerekir. En zor kısım budur. Kişi «gelişmiş» insan paradigmasına geçtikten sonra bilinçli olarak kendini geliştirmeye devam eder; ne var ki, bu aşamada da bireyin dört temel adımı bilinçli olarak atabilmesi gerekir. Bu adımlar (1) yaşam rollerinin tanımı, (2) amaçların seçimi, (3) planlama ve (4) günün akışına uydurma olarak isimlendirilebilir.

"1. Yaşam rollerinin tanımı: Birey en belli başlı rollerini yazarak bir liste çıkarmalıdır. Bu pek kolay olmayabilir; fakat insan zamanla kendi için önemli rollerin listesini çıkarmayı başarabilir.

"Bireyin kendine verdiği bazı roller şunlar olabilir; bunlara kişisel roller diyelim: «iyi öğrenci,» «hassas sevgili,» «doğayı seven insan,» «haftada bir kitap okuyan kişi» gibi.

"Aile rolleri olarak birey şu görevleri üstlenebilir: Çocuklarının «baba» ya da «ana»sı, babasının «oğlu» ya da «kızı,» eşinin «karısı» ya da «kocası,» kardeşinin «ağabeyi» ya da «ablası,» akrabalarından birine «amca» ya da «hala,» başka birine «dayı» ya da «teyze,» hatta aynı anda büyük babanıza «torun» olabilirsiniz.

"İş, ya da meslekle ilgili roller: «memur,» «müdür,» «müdür yardımcısı,» «esnaf,» «iş adamı,» «öğretmen,» «subay,» «avukat,» «şoför,» «doktor,» «helvacı,» «psikolog,» «gazete yazarı» ya da «pilot» olabilir.

"Yukarıdakilere benzer olarak bireyin, *toplumla ilgili rolleri* vardır: «İyi komşu,» «cami yaptıрма derneği başkanı,» «okul aile birliği başkanı» gibi roller almış olabilir.

"Zamanı etkili kullanmak isteyen kişi bütün bu rolleri düşünür ve yaşamında bunların hangileri önemliyse bir iki hafta gözleyerek bir liste oluşturur. Bu aşamada birey ikinci adımı atmaya hazırdır."

"2. Amaçların seçimi: Birey seçtiği önemli her rolle ilgili olarak bir haftada başarmak istediği iki ya da üç amacı yazar. Bu amaçları yazarken birey kendi kişisel yaşam felsefesini, hizmet ifadesini göz önüne alır ve rolleriyle kişisel yaşam felsefesi arasında bir bağ olup olmadığını gözler. Kişisel hizmet ifadesi olmasa bile, her amacın kendi temel değer ve ilkelerine uygunluk derecesini gözönünde tutar.

"3. Planlama: Bu aşamada, yazdığı amaçların nasıl bir zaman cetveli içinde gerçekleştirebileceğini düşünür ve her amaca hangi gün ne kadar zaman verebileceğini planlar. Bazı amaçlar için hergün zaman ayırmak gerekir; bazı amaçlar ise bir kereye özgüdür.

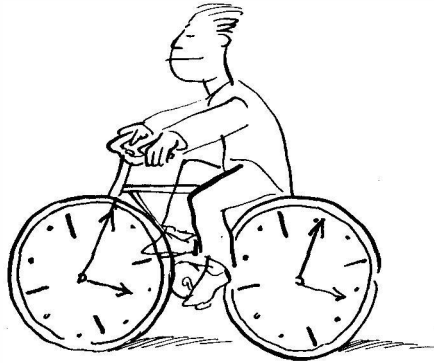
"Örneğin, daha sağlıklı olmak için egzersiz yapmayı amaç edinmiş biri, büyük bir olasılıkla haftada her gün ya da birkaç gün egzersiz yapmayı planlamalıdır; ama, sevdiği birine mektup yazmaya ancak bir kez zaman ayırmak yeterlidir.

"Böylece birey her rolle ilgili amaçları hafta içine dağıtarak zaman planlaması yapar. Bu plan onun tüm zamanını almamalı, kendiliğinden oluşacak ilgi, arkadaş ziyaretleri, zevk için okuma ve gezi yapma gibi faaliyetlere de zaman ayırmalıdır.

"4. Günün akışına uydurma: Kişi her günün başında, o gün için yapmış olduğu planlamayı gözden geçirerek günün gereklerine göre yeni uyumlar yapabilir. Günlük planı sabah gözden geçirmede yarar vardır; böylece günün meşgalesi içine girip, günün gereklerine dalmadan temel roller, amaçlar ve onların altında yatan temel değer ve ilkeler hatırlanmış olur. Bu tür gözden geçirme, neyin önemli ve neyin önemsiz olduğunu bireye hatırlatarak onun önceliklerini yeniden belirlemesine yardımcı olacaktır. Birey böyle bir bilinç içinde kendine özgü günlük yapılacak iş listesi geliştirebilir.

"Bu tür çalışma ay, mevsim ve yıl gibi daha uzun zaman dönemlerinin daha etkili biçimde gelişmesinin temelini oluşturur. Her haftanın faaliyetleri birey için önemli olan değerleri ve amaçları gerçekleştireceğinden onda, enerji ve üretim birikimi olur; bölük pörçük parçalardan oluşan bir yaşam yerine, birbiriyle tutarlı etkinliklerden oluşan bir bütün ortaya çıkar."

Yakup Bey'e kendinin etkili zaman kullanımı uygulayıp uygulamadığını sordum. "Evet, uyguluyorum" diye cevap verdi.

O zaman, benimle haftada iki ya da üç kez buluşmasının kendinin haftalık planlaması içinde olduğunu düşündüğümü söyledim. "Evet haklısınız, haftalık planlamamda sizinle buluşmaya mutlaka yer ayırıyorum" dedi.

Uzun zamandır sormak istediğim, fakat bir türlü sormaya cesaret edemediğim konuyu sorabilirim diye düşündüm ve "Yakup Bey, bana, yaşamımda kimsenin vermediği kadar zaman veriyor ve son derece önemli kavramları, bilgileri ve becerileri benimle paylaşıyorsunuz. Böyle bir olanağım olduğundan kendimi şanslı görüyorum. Ne var ki, aklıma sürekli bir soru geliyor, şimdi onu sormamın zamanı diye düşünüyorum" dedim.

Yakup Bey, "Evet Timur Bey, aklınıza gelen soruyu istediğiniz biçimde sorabilirsiniz; kendinizi tamamiyle serbest hissedebilirsiniz" diye beni yüreklendirdi. Ben de sordum:

"Benimle beraber bulunduğunuz zaman oldukça önemli bir süreyi kapsıyor. Etkili yönetim çerçevesinde düşününce, «Acaba Yakup Bey'in benimle buluşmasının altında yatan temel ilke ve değerler nedir?» diye düşünmekten kendimi alamıyorum. Benimle buluşmanızdan kuşkusuz yararlanıyorum; ne var ki, bunun size ne gibi bir yararı var, onu görüyorum" dedim.

Yakup Bey, her zamanki sevecen güleçliğiyle dinledi, yüzüme şefkatle baktı. "Timur Bey, izin verin bunun açıklamasını başka bir buluşmamızda yapayım. Çekindiğim ve sakladığımdan değil; ama sorunuz o kadar kapsamlı ve o kadar temel bir yönüme dokunuyor ki, şimdi bu konuya girersem, şu an konuştuğum konuyla ilgili kavramları anlatmaktan vazgeçmem gerekecek. İzninizle sorunuzu başka bir gün ele alalım, ne dersiniz?" diye yüzüme baktı.

Cevabını merak etmeme rağmen beklemekten başka çarem olmadığını görüyordum. "Siz nasıl uygun görüyorsanız öyle yapalım" dedim.

Yakup Bey gösterdiğim anlayışa teşekkür ederek anlatmaya devam etti:

Uygulama

"Yukarıda ana hatlarıyla verdiğimiz planlama tamamlandıktan sonra iş uygulamaya kalıyor.

"«Uygulama kolay olacak mı?» sorusuna kolaylıkla, «Hayır!» cevabını verebiliriz. Çünkü birey sadece kendi planıyla değil, diğer kişilerin «acil,» anlayışıyla da uğraşacaktır. Zamanı etkili kullanmaya çalışan birey birçok kere, kendi önceliklerine göre değil, çözümler önceliklerine göre hareket etme durumunda kalır. Bu durumdaki bir kişi için kolay cevaplar yoktur. İnsan kendi kişisel bütünlüğünü koruyarak, korkuyla değil, yaşam felsefesi çerçevesinde, içten gelen bir anlayışın verdiği güçle yeni uyumlar yapabileceği durumundadır. İnsanın kendi değer ve ilkelerinin, korku ve çekingenlik nedeniyle gözardı edilmemesi önemlidir.

"İnsanlarla ilgili olarak planlama yaparken, verimliliği değil, etkili olmayı düşünmek gerekiyor. Başka bir ifadeyle, insanlarla ilgili sorunları konuşurken, zaman kısıtlaması koymayın. 10 dakika ayırdığınız bir sorun, daha uzun bir süre gerektirebilir ve bu nedenle hem sizi hem de karşınızdakini rahatsız edebilir.

"Rahatsızlık ve düş kırıklığına uğrama insanın beklentilerinin sonucudur; beklentiler ise bireyin kendi değer ve önceliklerinden ziyade toplumun beklentilerinin bir yansımasıdır. Ama, birey «gelişmiş» insan paradigmasını yaşamında uygulamaya kalbini ve kafasını iyice vermişse, o zaman toplumun beklentilerinden çok, kendi değerlerinin davranışlarında yaşamasını düşünecektir.

"Günlük planlarını kendi temel değerlerinin ölçüsünde kolaylıkla uygulama olanağı bulamayan kişi, uyumlamalar yaparak esneklik göstermemelidir. Belirli bir planı gerçekleştiremediği zaman kişi kendini suçlu hissetmemelidir. Önemli olanın, olanakların elverdiği sınırlar çerçevesinde yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışmak olduğunu bilmelidir."

Kendine günlük planını rahatlıkla uygulayıp uygulayamadığını sordum. "Yüzde yüz uyguladığımı söyleyemem. Ama yüzde 60'ın üstünde olduğumu da söyleyebilirim. Çoğu kereler yüzde 80 uygulayabiliyorum. Başka bir deyişle, bu konuda pek şikayetim yok. Önemli olan niçin uygulayamadığımı öğrenmem ve gittikçe daha da bilinçlenmem" diye cevap verdi.

Yakup Bey, "Şimdi kısaca etkili zaman kullanımının ne gibi üstünlükleri olduğunu görelim" diyerek konuşmasına devam etti:

Etkili Zaman Kullanımının Üstünlükleri

"Öncelikleri belirleyen takvimleme» yönteminin temelinde, «elde edilen sonuç insan ilişkilerinden daha önemlidir» gibi bir anlayış yatmaktadır. Etkili zaman kullanımı bunun tam tersini söylemektedir. Etkili zaman kullanımı, «insan ilişkileri sonucun temelinde yatar, bu nedenle önceliği vardır» varsayımından hareket eder. Bu varsayım insanı değerli yapan, zengin yapan, bütünleştiren, sağlıklılaştıran her türlü süreç ve faaliyeti birinci plana geçirir. İnsana sağlık ve mutluluk getiren ilke ve değerler bireyin faaliyetlerinin temelini oluşturmaya başlar.

"Etkili zaman kullanımı, «öncelikleri belirleyen takvimleme» yönteminden beş yönde daha üstündür. Çünkü:

"Etkili zaman kullanımı:

"1. İlke merkezlidir. Nelerin önemli olduğunu, olmadığını öncelikler koyarak ayıklar ve bireyin zamanını önemli faaliyetlere yöneltir.

"2. Bireye, vicdanıyla ilgili değerlendirme yapma esnekliğini verir. Birey planını uygularken kendi iç değerleriyle mi yoksa dış baskılarla mı faaliyet yaptığını görür ve bir seçim yapar; eğer daha yüksek değerler onun değişiklik yapmasını istiyorsa, çekinmeden esneklik gösterir; temel değerlerine uymayan baskılara ise direnir.

"3. Bireyin kişisel misyonunu, onun değer ve ilkelerini ve uzun vadeli amaçlarını planlamanın temelini sağlar ve insana yön verir. Bir anlamda onu «kalıplanmış» insan paradigmasından kurtararak «gelişmiş» insan paradigmasına yöneltir.

"4. Bireyin rollerini ve rollerin gerektirdiği amaçları belirlemeyi temel aldığından onun yaşamına denge getirir.

"5. Daha geniş bir bağlam oluşturarak yaşamın tiim anlamını her gün gözönünde tutmaya olanak sağlar.

"Yukardaki beş üstünlüğün altında yatan temel anlayış, insan ilişkilerinin ve insan etkililiğinin, dış başarılarla dönük faaliyetlerden daha önemli olduğudur. Böyle bir anlayışa sahip kimse zamanla kendi etkili zaman kullanımını geliştirecektir."

Yakup Bey "Bugün daha fazla devam edemeyeceğim. Önümüzdeki buluşmada dış ve iç başarının ilişkisini ve insan ilişkilerinin kişinin yaşamındaki önemini gözden geçireceğiz" diyerek buluşmamızı noktaladı.

Ferudun Bey'le birkaç dakika sohbet ettik. Kendisine yeni kazanılmış bir dost gibi bakıyordum. Yüzümdeki sıcak gülümseme ve ayrılırken el sıkışmam bu duygumu ifade etmişti.

Ufak şeylerden zevk alabilmek;
lüks yerine zerafet aramak;
saygı istemek, yerine değerli olmak;
zengin olmak yerine kimseye muhtaç olmamak;
sıkı çalışmak, sessizce düşünmek ve dürüst konuşmak;
yıldızları, kuşları, bebekleri ve bilgeleri
açık kalple dinlemek.
İşte benim senfonim!
WILLIAM ELLERY CHANNING

23

İÇ BAŞARI OLMADAN DIŞ BAŞARIYA YÖNELMEK SAKINCALIDIR

Yakup Bey'le bugün İstanbul Üniversitesi'nin bahçesine gittik. Giriş kapısından içeriye girdikten bir süre sonra sağa ve sola patikalar ayrılıyor. Bu patikalar etrafı ağaçlarla çevrili, oturmak için kanepelerin bulunduğu ufak açıklıklara gidiyor. Bu kanepelerden birine oturduk; güzel bir gündü. Ağaçlardan kuş cıvıltıları geliyordu. Yüksekten geçen bir uçağın sesiyle karışarak uzaktan şehrin uğultusu bize ulaşıyordu.

Yakup Bey hayatından memnun bir insanın yüz ifadesiyle sırtını kanepenin arkasına dayadı ve konuşmaya başladı:

"Daha önce üzerinde konuştuğumuz kavramları yeniden gözden geçirme amacıyla, tanık olduğum bir olayı anlatarak konuya gireceğim."

Gerçek Bir Öykü

"Seyfi adıyla anacağım yakın akrabalarımın biri marangozluk, kereste alım satımı işleri ile uğraşırdı. Güneydeki sahil şehirlerimizin birinde kendi evini yapmış, zengin olmamakla beraber oldukça rahat bir yaşamı sürdürecektik düzeyde gelire sahipti. Evliydi ve dört kızı vardı.

"Seyfi gelişen sahil şehrinde emlakçılık ve arsa alım satımı ile ilgilenmeye başlamış ve birkaç yılda gelirini hızla artırarak şehrin ileri gelen zenginlerinden biri oluvermişti. Arsa alım satımı ile ilgili olarak sürekli emlakçılık ve arsa spekülasyonu yapan kişilerle zaman geçirmeye başlamış, eski meslek arkadaşlarından ayrılmıştı.

"Seyfi sık sık İstanbul'a gitmeye başlamış ve oradaki pavyonlardan birinde çalışan güzel bir kadını kendine metres edinmişti. Artık karısı ve çocuklarını ender görüyor, kendine tuttuğu şoför -ki bu kişinin aynı zamanda onun fedaisi olduğunu söylüyordu- aracılığıyla onlara haftalık geçimlerine yetecek para yardımı yapıyor, geri kalan zamanını iş ve metresine hasrediyordu.

"Bir süre sonra hem İstanbul'da hem de sahil şehrinde daireler tutarak, kendi hangi şehirde iş metresinin de orada oturmasını istedi.

"Ben kendisiyle çocukluktan arkadaşım. Emlak işine girdikten sonra benimle görüşmek istediğinde kendini 15 yıldır görmemiştim. İlk buluşmadan sonra iki yıla yakın bir süre onunla sık sık görüştük. Günde bir büyük rakı ya da viski içmezse gerginleşip hırçınlaşıyordu. Metresini çok kıskanıyordu; biraz ayrı kalınca onun başkalarıyla cinsel ilişki kuracağından kuşkusu vardı. Bir keresinde, metresinden bir hafta kadar ayrı kaldıktan sonra onun boynunda, bacaklarında, hatta cinsel organının yakınlığında siyahlıklar görmüştü ve bu siyahlıkların sevişirken emilme nedeniyle oluştuğu kuşkusu içindeydi. Metresiyle yüzleştiğinde, «Ne yani, ben rahibe miyim; gönlüm kimi çekerse onunla olurum,» dediğini söylüyordu.

"Metresinden bir çocuğu olursa onu kendine daha çok bağlayacağını düşünmüş olacak herhalde, onu hamile bıraktı. Bir ara bana, «Eğer çocuk oğlan olursa bu iş devam eder, aksi halde yatar,» dediğini hatırlıyorum. Bir oğlan çocuğu babası olmayı çok istiyordu ve dört kız doğuran karısına bu nedenle kızgınlığı vardı.

«Çocuk kız doğdu. Herkes büyük düş kırıklığına uğradı. Seyfi'nin içkiye düşkünlüğü daha da arttı. Bazan oturur, ağlardı. Mutsuz bir insanın yaşayan tablosu haline gelmişti. İşleri takip edemiyor, kendine arkadaş bildiği herkesten kazık yediğini düşünüyordu. Bana «Sen psikologmuşsun, ne olur bana yardım et!» diyemiyordu, ama beraber olabilmek için her türlü olanağı yaratıyordu.

«Seyfi ile beraber geçirdiğim süre benim için çok öğretici oldu. İlk defa, parasal zenginliğe kavuşmuş birinin, eski fakir halinden daha mutsuz olduğunu gözlerimle görüyordum. Daha doğrusu para ve mevki ile gelen dış gücü dengeleyebilecek karakterden gelen iç kuvvet olmadığı zaman bir kişinin aile yaşamının, sağlığının, işinin, ve mutluluğunun nasıl paramparça olabileceğine tanık oluyordum. Babamın, «Allah'ım, hakkımızda hayırlı ne ise onu ver,» duasının anlamını şimdi daha iyi anlıyordum.»

Yakup Bey anlatırken sanki olaylar gözlerinin önünde yeniden beliryormuş, onları yaşıyormuş gibi bir hali vardı. Bir süre hatıraları içinde kaybolduktan sonra, "Özet olarak anlattığım gerçek yaşam öyküsü, dışa dönük parasal ve sosyal başarılardan önce iç başarının gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermek içindi" dedi ve sözlerine devam etti: "«Kalıplanmış» insan paradigmasında yaşamını sürdürürken, «gelişmiş» insanın yüklenebileceği olanaklara kavuşan biri, yeni yaşamının güçlü olanaklarını eski kalıpları içinde yönetemez; yeni olanaklar altında parçalanan eski kalıpla- rıyla birlikte kendi dünyası da parçalanır."

Onun bu sözleri küçükken sık sık duyduğum hikayeleri anımsattı. Bu gerçek yaşam hikayelerinde Çukurova'daki bazı pamuk çiftçilerinin iyi hasat yıllarında Adana'daki barlarda paralarını nasıl har vurup harman savurdıkları, eş ve çocuklarına pek bir şey kalmadığı anlatılırdı. Yakup Bey'e düşündüklerimi söyledim. Yakup Bey, "Bu tür olaylar sanıyorum bizim düşündüğümüzden de çoktur" dedi ve sözüne şöyle devam etti:

Toplumsal Başarı da İç Başarıya Dayanır

"Parasal başarı bu kişiler için ne kadar sakıncalı ise, toplumsal başarı da o kadar sakıncalıdır. Kendi yaşamını yönetmesini bilmeyen biri şöhrete ulaşırsa, şöhretin getirdiği güç ve olanakların altında ezilerek kişisel mutluluğunu kaybedebilir. Önce kişisel, özel başarı daha sonra toplumsal başarı gelir. «Gelişmiş» insan temeli olmadan hemen toplum- sal başarıya yönelmenin sakıncalı ve tehlikeli olduğuna inanıyorum.

"Sizin Nesrin'le olan ilişkinizde ne kadar tehlikeli bir noktaya geldiğinizi umarım şimdi daha iyi anlıyorsunuzdur" diyerek beni şaşırtan bir konuya geçti. "Siz Nesrin'le pek bilincinde olmadığınız bazı kalıpların etkisiyle evlenmek istediniz" diyerek verdiği örnekle ilgili açıklamasını sürdürdü. "İstedığınız daha çok refah, prestij, rahat bir yaşam biçimi olabilirdi. Ne var ki, yeni olanakların gerektirdiği iç kuvvet henüz sizde oluşmamıştı; yeni sosyal ve psikolojik ortamın altından kalkabilecek zihinsel ve duygusal kuvvete ve bilinç düzeyine henüz ulaşmış değildiniz. Eğer Nesrin sizinle evlenseydi, iç bunalımlarına düşerdiniz diye düşünüyorum. Sizinle evlenmeyi kabul etmemekle Nesrin'in size ne kadar iyilik yaptığının farkında mısınız?"

Yakup Bey'in söylediklerine katılıyordum. Düşündüklerimi ona söyledim. «İyi öyleyse, anlaştık» dercesine gülümsedi ve konuşmasına devam etti:

"Çok tanıdık edinme, birçok kişiyle ilişkiler kurma, tanınmış olma gibi toplumsal başarınının kökünde, birçoklarının iddia ettiği gibi, iletişim teknikleri yatmaz. Bazı kişilik teknikleri ve becerileri kullanarak insan sosyal ilişkilerini düzgünleştirebilir. Ne var ki, birkaç iletişim tekniği ve iletişim becerisi kişiyi sosyal başarıya götüremez. Gerçekten dost sahibi olma, güvenebileceği ilişkiler geliştirme gibi sağlıklı ve sürekli toplumsal başarı için «gelişmiş» insan paradigmasına dayalı bir karaktere sahip olmak gerekir.

"Evet, bu işin kısa yolu yok. Kişisel başarı kazanılmadan, sağlıklı toplumsal başarı sürdürülemez." Son cümleyi sanki bana değil de kendine söylüyormuş gibiydi. Kendi yaşamında görmüş, doğruluğuna inanmış olduğu bir temel ilkeyi dile getiriyordu sanki.

Bir süre sessiz kaldıktan sonra, açıklamasına devam etti:

"Kişinin kendini sevebilmesi için, önce kendini bilmesi ve kendini doğru değer ve ilkeler çerçevesinde geliştirmesi, yani karakter inşa etmesi gerekir. Bu olmadığı zaman kişi esas temelden yoksundur. Bu esas temelden yoksun olan kişi ise, diğer insanlarla sağlıklı dayanışmaya giremez, çünkü karşılıklı dayanışmada kullanacağı temel yoktur.

"Demek oluyor ki, karşılıklı dayanışmada gerekli en önemli unsur, kişinin bilgisi, zekası ya da kullandığı iletişim tekniği ve becerisi değil, bizzat kendi karakteridir. Söz ve davranışlarımızın bizim özümüzü temsil etmesi gerekir, yüzeysel teknik ve becerileri değil.

"Hatırlıyorsunuz etkililiği, üretim ve üretim kapasitesi arasındaki denge olarak tanımlamıştık. Üretim kapasitesi insan ilişkilerindeki sağlık ve süreklilikle oluşur. İnsan ilişkilerinde başarılı olabilmek için ise, sağlam karakter zemini üzerinde ilişki kurmamız gerekiyor. Bu zemin olmadan, geçici tekniklerle kişisel etkililik gerçekleştirilemez."

Yakup Bey, "Kişiler arası ilişkiler yaşamımızın en önemli yönlerinden biri olduğundan bu yöne biraz daha değinmek istiyorum" diyerek açıklamasına devam etti:

"İki kişinin arasındaki güven ve inanç, duygusal banka hesabı olarak düşünülebilir. Eğer birbirlerine güven yüksekse hesaptaki mevduat yüksektir, eğer kişiler birbirine güvenmez ve inanmazlarsa o zaman hesap boşalmış demektir."

Yakup Bey sözüne devam etmek üzereyken ben «duygusal banka hesabı» analojisinden rahatsızlığımı dile getirdim. Aramızda şöyle bir konuşma oldu:

Timur: "Yakup Bey, ben «duygusal banka hesabı» analojisinden rahatsız oldum."

Yakup Bey: "Bu analogi sizi niçin rahatsız ediyor?"

Timur: "Kesinlikle bilmiyorum; belki duygu kavramı ile banka hesabını biraraya getirmek bana pek tutarlı gelmiyor."

Bir süre düşündükten sonra,

Yakup Bey: "Esasında size hak veriyorum; duygusal ilişkilerin anlam yüklü nüanslarını, inceliklerini ve çetrefilliğini yansıtmaktan uzak."

Timur: "Ayrıca, banka hesabına yatırım yapılır; büyük olasılıkla siz de duygusal banka hesabına yapılan yatırımdan söz edeceksiniz. Ne var ki, «hesaba yatırım yapma» kavramı ilişkilerin doyumlu olmasına ve anlama gereksinmelerine değil, mekanik yönüne ağırlık veriyor."

Yakup Bey: "Söylediklerinize bu yönüyle de katılıyorum. Ne var ki, bu sakıncaları hatırdaki tutarak, yine de «duygusal banka hesabı» kavramını kullanmak istiyorum. Çünkü anlatıma kolaylık getiriyor; bu kadar çetrefilli ve çok yönlü bir konuyu basit bir dille ifade etme olanağı veriyor."

"Peki" demekten başka bir çarem yoktu. Anlaştık anlamında kafamı salladım, Yakup Bey konuşmasına devam etti:

"İki kişi arasında duygusal hesap kuvvetliyse ve ağızına kadar doluyorsa, bu iki kişi arasındaki bazı hatalar çabucak halledilebilecek, üzerinde durulmayacak, her iki kişi de birbirinin iyi yönlerine önem verecektir. Ama, iki kişi arasındaki duygusal hesap boşalmışsa, söyledikleri her söze dikkat etmek zorundadırlar, her an yanlış anlama ve kavga baş gösterebilir."

"Eğer duygusal hesaba sürekli yatırımlar yapılarak banka hesabı beslenmezse, çekilen mevduatın yerine yenisi konmadığından zamanla hesap biter ve olumsuzla doğru bir gelişim başlar. Eş, ana-baba, kardeş,

çocuk, iş ortağı gibi sürekli ilişkide olduğumuz insanların hesabına yatırım yapmayı hatırlamak bilgeliğe işaret eder. Bir çiçek alma, iyi bir davranıştan sonra teşekkür etme, özel günlerde ufak bir hediye almayı hatırlama gibi hesaba sürekli yatırım yapma «bilinci» önemlidir. Birçok arkadaşlıkta, evliliklerde, ilişkilerde bu bilinç maalesef zamanla kaybolur.

"Bankaya para yatırma ve çekme gibi, ilişki hesabına olumlu duygusal yatırımlar yapma kavramı, karı-koca ilişkisinde olduğu kadar çocuklarla kurulan ilişkilerde de geçerlidir. Günlük yaşamda duygusal hesaptan sürekli çekmeler olur; ama, çekilenin yerine ufak ufak yatırımlar yapılıyorsa, çekilenler o kadar etkili olamaz. İlişkilerinde duygusal banka hesabını sürekli dolu tutmaya özen gösteren kişinin ilişkileri olumlu yönde gelişmeye devam eder."

Bu kavram hoşuma gitmişti. Yakup Bey bir süre sustuktan sonra açıklamasına devam etti:

Duygusal Hesaba Yapılabilen Altı Tür Yatırım

"Kişilerin duygusal banka hesabına altı tür yatırımları olabilir. Bunlar (1) Kişiyi anlama, (2) küçük şeylere dikkat etme, (3) verilen sözü tutma, (4) beklentileri açıklığa kavuşturma, (5) kişisel bütünlük gösterme ve (6) hata yapınca özür dilemedir.

"Şimdi bunları biraz daha açarak anlatayım:

"1. Kişiyi anlamak. Kişiyi gerçekten anlamaya çalışmak yapılabilir en önemli yatırımdır ve diğer bütün yatırımların temelini oluşturur. İnsanı anlamadan onun için neyin önemli olduğunu anlamak olanaksızdır. Sizce önemli olan diğer insan için ufak bir ayrıntı olabilir. Sizce önemsiz bir ayrıntı ise diğer insan için önemli bir konu teşkil edebilir. Çocuklarla ilişkilerimizde genellikle bu yönleri unuturuz. İlimiz arasında çocuk gelir bizden birşey ister; bizim için önemli işin arasında çocuğun istediği bize çok ufak bir ayrıntı olarak gözükür, ama çocuk için o önemli bir konudur.

"Neyin iyi bir yatırım olacağını çoğu kez kendi düşüncelerimiz çerçevesinde karşıdakine yansıtırız. Bizce önemli olanın onun için de önemli olacağını düşünürüz. Kişi bizden küçükse, biz küçükken önemli olanın onun için önemli olacağını zannederiz.

"«Başkalarına, size davranılmasını istediğiniz gibi davranın,» sözünü ben, «başkaları tarafından anlaşılmak istediğiniz gibi, başkalarını anlamaya çalışın,» olarak anlıyorum. Çok çocuklu ve başarılı bir anne, anne olarak başarısını neye borçlu olduğu sorulduğunda, «Çocuklarımdın hepsine aynı muameleyi yapmam; içlerinde bulundukları duruma göre davranırım; böylece hepsine aynı sevgiyi göstermiş olduğum kanısındayım,» demiştir.

"2. Küçük şeylere dikkat etmek. Ufak yardımlar, nezaket, düşünce, büyük sonuçlar verir. Schopenhauer, «nezaket akıllılıktır» der. Ufak nezaketsizlik, kabalık, saygısızlık ve ilgisizliğin önemli olumsuz sonuçları olabilir. Özellikle kişinin kendini güçlü hissetmediği yeni durumlarda gösterilecek nezaket ve iyi muamele son derece etkili olur. Bu nedenle hava alanlarındaki görevlilerin davranışları büyük önem taşır. Bir yabancı ülkeye gelen kişi, o yörenin dilini, yasasını, geleneklerini bilmediğinden günlük yaşamında alışageldiği denetimi kaybetmiştir; bu nedenle kendini günlük çevresindeki gibi güçlü hissetmez; kaygısı yüksektir. Yeni ortamda edindiği ilk izlenimler o ülke ve kültür hakkındaki temel izlenimler olarak aklında kalacaktır. Bu nedenle hava alanında görevlendirilen kişilerin, özellikle gelen yolcuların pasaport işlemini yapan polislerin özel kurslardan geçerek bilinçlenmesinde büyük ulusal yarar vardır.⁽³⁵⁾

"3. Verilen sözü tutmak. Verilen sözü tutmak duygusal banka hesabına önemli bir yatırım, tutmamak ise hesaptan büyük miktarda çekistir. Ana ve babalar bunun farkında olmalıdır. Çocuklarına ya söz vermeme-lidirler ya da verdikleri sözü mutlaka yerine getirmelidirler. Verilen sözün çocuk için taşıdığı önem derecesine göre, çocukların ana-babaya olan güvenleri artacak ya da kaybolacaktır.

"4. Beklentileri açıklığa kavuşturmak. Ne yapılacağı, nasıl yapılacağı, ne zaman yapılacağı konularındaki beklentiler açıklığa kavuşturulmazsa, farklı beklentilerin olması, kişilerde umut kırıklığına yol açar. Baba, arkadaş, meslektaş, doktor, öğretmen gibi farklı rollerimiz vardır; bu rollerin getirdiği sorumlulukları bilinçli olarak yerine getirip ya da getirmediğimize göre sorunlarla karşılaşır ya da karşılaşmayız. «Kim, neyi, ne zaman, nasıl yapar?»ın açıklığa kavuşturulması gerekir. Aksi halde, yanlış anlamalar, umut kırıklıkları ve gönül kırgınlıkları ortaya çıkar.

(35) Ege Cansen'in Atatürk Havalimanı'ndaki gözlemlerini daha önce Bölüm 14'de vermiştik. Aynı havalimanında yazarın gözlemleri okuyucu *Yeniden İnsan İnsana*'da (s.237) bulabilir.

"Örneğin evlilikte, birçok beklenti ifade edilmemiş sözsüz varsa yındır ve her iki tarafın bunları bildiği kabul edilir. Bunun gibi kurulan her ilişkide butür beklentiler olabilir ve bu nedenle beklentilerin farkına varıp onları açıklığa kavuşturmak önemlidir. Başlangıçta beklentileri açıklığa kavuşturmak gerçekten cesaret işidir; sanki arada hiç fark yokmuş gibi hareket etmek daha kolaydır. Ne var ki, ilk başlarda gösterilen bu cesaret, daha sonra ilişkinin sağlıklı olmasıyla ödüllendirilir."

Yakup Bey, "Yine evlilikle ilgili bir konuda örnek vererek kavramları somutlaştıralım" diyerek konuşmasını sürdürdü:

"Türk toplumunda evlenen iki gencin aileleri, yani «kız tarafı» ve «oğlan tarafı,» yeni ailenin mutluluğunu yaralayacak ölçüde birbirleriyle ilgili beklentiler geliştirebilirler: «Ne zaman elimizi öpecekler,» «Oğlan tarafına getirilen hediye mi daha pahalıydı, yoksa kız tarafına getirilen mi?» «Geçen ay onlara iki defa gittiler, bize sadece bir kez geldiler!» türünden beklentiler nedeniyle, kısa süre sonra kız ve erkek tarafı arasında gerginlik ve küsme kendini gösterir. Bu tür ilişkilerde beklentiler dizisi o kadar uzun ve karmaşıktır ki, eninde sonunda mutlaka beklentilerden biri yerine getirilemeyecektir."

Yakup Bey, "Henüz evlenmediğin için belki de bu konunun bizim toplum için ne kadar önemli olduğunu bilemezsin" dedi.

Kendimi tutamadım, gülererek, "Yakup Bey, benim sekiz ağabeyim ve iki ablam var. Her birinin evliliğini az çok biliyorum. Eğer abla ya da ağabeylerim doğdukları kasabadan biriyle evlenmişse, iki aile arasında -yani kız eviyle, oğlan evi arasında- bir süre sonra mutlaka küskünlük, kırgınlık ortaya çıkmıştır. Ancak büyük şehirden evlenenlerin aileleriyle ilişki kurma olanağı olmadığından küsme ve kırılma ortamı doğmamıştır" dedim. Yakup Bey gülererek, "Benimkinde de aynı" diyerek beni onayladı.

"Peki yeni evli gençlerin bu durumdan kurtulması için çare nedir?" diye bana bir soru yöneltti.

Aklıma ilk gelen cevabı verdim: "Anne ve babalarımızın biz çocuklarının mutluluğunu, kendi kişisel beklenti ve hırslarının üstünde tutmayı öğrenmeleri gerekir" dedim.

Yakup Bey, yüzüme biraz muzip bir tavırla baktı. Daha sonra, "Ana ya da babanı değiştirmek sizin denetiminiz altında mı?" diye, şaka yaparcasına sordu. Ne demek istediğini pek anlayamamıştım. Sorusunu açarak yineledi: "Anne ya da babanızı istediğiniz yönde değiştirmek sizin denetiminiz altında mı? Yani siz istediniz diye onlar değişebiliyorlar mı?"

Doğrusu kimsenin, başka bir kimseyi rahatlıkla değiştirebileceğini zannetmiyordum; zannetmiyor değil, inanmıyordum. Bunu söyleyince, Yakup Bey, "Bütün konuşmalarımız boyunca paradigma değişiminin ne kadar zor olduğunu vurguladım. Kişi istese dahi kolay kolay eski paradigmasından kurtulamaz. Bu nedenle ana ve babanız isteseler dahi kolay kolay değişmezler. Eğer mutluluğunuzu onların yıllardır süregelen ve toplum değerleri tarafından perçinlenmiş paradigmalarının değişmesine bağlıyorsanız, size «iyi şanslar» dilemenin ötesinde bir şey yapamam."

Yakup Bey susmuş beni izliyordu. Düşünüyordum. Ama kafam bomboştu. Eğer anamın-babamın beklentilerini değiştirmezsem, ben bu konuda başka ne yapabilirdim?

Bir cevap bulamadığımı söyledim.

"Evli çift olarak sizin denetiminiz altında olan bazı seçimleriniz yok mu?" Ne dediğini yine anlayamamıştım. Daha fazla sorgulamadan sorusunun cevabını kendi verdi.

"Kanımca Türkiyedeki yeni ailelerin bu insafsız durumdan kurtulmalarının tek yolu var: Evlilikleriyle ilgili onlara empoze edilen kalıpların etkisinden bilinçli olarak kurtulup, yeni kurmuş oldukları evliliğin sınırlarını kendi beklentileri çerçevesinde oluşturmaları; yani «kalıplanmış» insanların evliliğinden çıkarak «gelişmiş» insan paradigması içinde evliliklerini oluşturmaları. Bu kişinin denetimi altında yapabileceği bir etkinliktir. Anasını-babasını değiştirmeye yönelik kişinin başarılı olma şansı çok düşüktür.

Öğrendiğim kavramlar Yakup Bey konuştuğuca canlanıyordu; ne var ki, kendi düşüncemde henüz onları kullanacak hale gelmediğimi gözlüyordum.

Yakup Bey, konuyu geliştirmeye devam etti:

"Kişiler arası duygusal banka hesabına yatırım yapmada önemli dört ilkeyi gördük: Bunlar: 1. kişiyi anlama, 2. küçük şeylere dikkat etme, 3. verilen sözü tutma, ve son olarak 4. beklentileri açıklığa kavuşturmadan söz ettik. Şimdi beşinci ilkedен söz edeceğim:

"5. Kişisel bütünlük. Kişisel bütünlük, yani duygu, düşünce ve davranışı arasında tutarlılık göstermek, güven ve inanç yaratır ve bu çok yatırımın temelini oluşturur. İki yüzlü olan kişiye kimse güven duyamaz. Dürüstlük ve bütünlük arasında fark vardır; dürüstlük olanı olduğu gibi söylemektir. Kişisel bütünlük ise, düşündüğü gibi konuşan, verdiği sözü tutan, konuştuğu gibi davranan kişinin özelliğidir.

"Çevresinde olmayan kişilerin arkasından konuşmak bütünlüğe aykırıdır. Böyle bir kişi zamanla herkesin güvenini kaybeder. Yüzüne iyi, arkadan kötü konuşan kişi iki yüzlüdür. Dayanışma paradigmasında bütünlük şudur: Herkese aynı ilkeler çerçevesinde davranırsın; davranış kişiye ve bağlama göre büyük değişiklikler göstermez. Bu durum güven doğurur. Dedikodu, başkalarının sırrını söyleme, kişinin karaktersizliğini ortaya kor ve ona duyulan güveni sarsar.

"6. Hata yapınca içtenlikle özür dilemek. Kişi hata yaptığının farkına vardığı zaman içtenlikle özür dilemeyi, hatasını kabul etmeyi bilmelidir. «Evet, yanıldım, özür dilerim,» gibi. Samimi olarak özür dileyebilen kişi kendine güvenen ve iç zenginliği olan kişidir. Bütün değerini başkalarının kendine verdiği değerde arayan «kalıplanmış» birey kolay kolay özür dileyemez. Özür dilerse diğerlerinin kendini «zayıf» göreceğinden ve önemsemeyeceğinden korkar.

"Zihnin yaptığı düşünüş, görüş ve algılama yanılgılarından kaynaklanan hataları insanlar genellikle affederler. Ne var ki, kalbin bilerek yaptığı kötü niyetten kaynaklanan incitmeler kolaylıkla affedilemez."

Vatandaş ve Devlet Arasındaki İlişki

Yakup Bey çantasından bir tomar gazete kupürü çıkararak masanın üstüne koydu. Yeni bir konuya geçerken yaptığı gibi bir süre sessiz durdu, ıhlamurundan birkaç yudum aldı ve, "Timur Bey, kişiler arasında duygusal banka hesabı nasıl varsa, devletle vatandaş arasında da bir duygusal banka hesabı olduğunu düşünebiliriz" dedi.

"Ailede ana-babanın karşılamaları gereken en önemli ilk gereksinim çocuklarına güvenli bir ortam vermektir. Aynı şeyi vatandaş devletten ister. Bu gereksinim karşılanmadığı sürece vatandaş huzur duyamaz ve iş hayatı, sanat faaliyetleri, bilim ve kültür gibi alanlarda kendi potansiyelini tümüyle gösterecek girişimlerde bulunamaz.

"Eğer devlet ilke merkezli paradigma üzerine kurulmuşsa ve ilkele-
rin geçerliği yasaların uygulanmasında günlük yaşamda gözlenebi-
liyorsa, vatandaş kendini güven içinde hissedecek ve tüm potansiyelini
güven duygusu içinde gerçekleştirebilecektir.

"Sana verdiğim şu gazete kupürleri bu yönden pek iç açıcı durumda
olmadığımızı gösteriyor, dedi ve gözden geçirmem için önüme sürdü.

Gelişigüzel gözden geçirmeye başladım.

Hukukçulara göre korunmanın tek yolu kaldı:

SİLAH

Çağdaş Katılımcı Avukatlar, avukatların meslek sorunları ve
çözüm yollarını araştırdı. Sonuç hayli ilginç: "Korunmak için silah
tek çare. Çağdaş Katılımcı Avukatlardan Oya Şahin anket so-
nucunu, "Hakkını en iyi savunması gereken bir avukatın bile
silaha yönelmesi toplumumuzun hangi noktaya geldiğini göste-
riyor" diye yorumluyor. Anketin ortaya çıkardığı diğer sonuçlar
da düşündürücü.

(NOKTA dergisi, 10-16 Ocak 1993.)

71 yaşındaki Ali Rıza Avcı ile eşi Nadide
Avcı'nın ölümüne sebep olan 17 yaşındaki İ.P.,
iki gün önce tahliye oldu.

İki can aldı üç ay yattı

GÖZTEPE'de, babasından izinsiz aldığı otomobil-
le hız denemesi yaparken, yol kenarında oturan
71 yaşındaki emekli Ali Rıza Avcı ve 60 yaşın-
daki eşi Nadide Avcı'ya çarparak ölümlerine neden
olan ve 3 aydır tüküklü yargılanan 17 yaşındaki lise
öğrencisi İ.P. önceki gün tahliye oldu. Kadıköy 3'ncü
Asliye Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmada İ.P. "Beni
affedin, tahsil hayatım var" dedi. Liseli genci en ce 4
yıl hapis, 300 bin lira ağır para cezasına çarptırılan hak-
kim, daha sonra yaşının küçük olduğunu gözönüne
alarak cezasını 4 milyon lira paraya çevirerek tahli-
yesine karar verdi. Duruşmayı izleyen liseli gencin
arkadaşları kararı alkışlarken, Avcı çiftinin çocukları
karara tepki göstererek, "Vicdanları rahatsa diyeceği-
miz yok. Böyle adalet olmaz" dediler.

(Hürriyet, 29 Ekim 1992)

20 Ağustos 1992 tarihli Hürriyet gazetesinin 12. sayfasını tümünden
kapsayan büyük başlık:

Her gün yeni bir yolsuzluk haberi patlıyor. Ama kimlerden "tık" çıkmıyor

Ahlak da yok, devlet de!

Gazeteler; eski hükümetin, yeni hükümetin yolsuzluk haberlerinden geçilmiyor. Eskiden yeri göğü oynatan haberler artık bir kulaktan giriyor, ötekenden çıkıyor. Bakanları, genel müdürleri böyle olan memleketin vatandaşları da boş durmuyor. Onlar da devleti dolandırmayı birinci hedef sayıyor. Sonunda ahlakın olmadığı, devletin ise yok sayıldığı bir ülkede yaşar olduk.

Tüm sayfa baştan sona yapılan değişik yolsuzluk haberlerinin tarihçeleriyle dolu. Sağ alt köşede DYP İstanbul Milletvekili Tınaz Titiz ile yapılmış bir söyleşi var. Bir soruya cevap olarak Tınaz Titiz şunları söylüyor:

TITİZ - Bir toplum, sadece yazılı kuralları ile müreffeh bir toplum haline gelemmez. Bir toplumda ahlak değerleri dejenere olmuşsa, her gün bir yasa yapsanız, insanlar bunu bir yanından delip, ahlak dışı istemlerini tatmin etmenin yolunu bulacaklardır. Serbest piyasa sisteminin kurallarını ve kurumlarını yerleştirseydik, sorunlar büyük ölçüde çözüldü. Ama bu da yetmezdi. Bugün sahip olduğumuz siyaset anlayışının bir alternatifine ihtiyacımız var. Bugünkü anlayış ile özendiğimiz çağdaş toplumların üyesi olamayız.

SORU - Bugünkü siyaset anlayışını gizli kapaklı ve yozlaşmış olarak mı tanımlıyorsunuz?

TITİZ - Evet. Tamamiyle. Ve "2. Cumhuriyet" tartışmasından ziyade, "2. siyaset anlayışının" tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

Boyabat ilçesi'nde iki küçük çocuğa tecavüz ettiği iddiasıyla tutuklanan birinin halk tarafından linç edilmek istemesiyle ilgili bir haberi gösterdi. Bu haberin yanı sıra bazı yorumlar da yer alıyordu. 19 Haziran 1993 günkü Hürriyet gazetesinin Boyabat olaylarıyla ilgili olarak BOYABAT NOTLARI başlığı altında Nuriye Akman ve Erdal Güvenin yazdığı yazının bazı kısımlarının altı çizilmişti. Yazının başlığı ve altı çizili kısımları şöyleydi:

SORU İŞARETLERİ

İlk bakışta "tecavüze isyan" olarak görülen Boyabat olayları, halkın adalete olan inancını yitirmesinin sonucu.

Halkla devleti karşı karşıya getiren olayların bir cephesinde, "Bu ülkede Başbakan Turgut Özal'ı vuran kişi bile bir kaç yılda serbest bırakıldı. Bizim çocuklarımıza tecavüz edip öldüren kişi kaç ay yatar" mantığı bulunuyor.

"Bu kadar ağır yargılamaların gazetelerde yapılabilmesi özgürlükçü bir toplumda olduğumuzu göstermiyor mu?" diye Yakup Bey'e bir soru yönelttim.

Yakup Bey, "Önemli bir gözlemde bulundunuz Timur Bey" diyerek beni onayladı ve sözlerine şöyle devam etti: "Özgürlükçü ortamı sürdürbildiğimiz sürece ben şahsen ileriye güven duyuyorum. Çünkü yapılan yanlışlıkların, haksızlıkların dile getirilebildiği özgürlükçü ortamın dinamiğini, bütün toplumsal hastalıkların en etkili ilacı olarak görüyorum. Tabii, bu ilaç kısa sürede değil, ama uzun sürede etkisini yavaş yavaş gösterecektir.

"Örneğin şu haber, sokaktaki normal vatandaşta mutlaka tepki uyandıracaktır" dedi ve önüne 1 Temmuz 1992 tarihli Hürriyet gazetesinden alınma bir haberi koydu.

Diyarbakırda 83 kişinin öldüğü Hicret Apartmanı ile ilgili tazminat davası 9 yıl sonra bitti

Böyle adalet olur mu?

Şehitlik Semtindeki, dokuz yıl önce çökmesi sonucu 83 kişinin öldüğü Hicret Apartmanı ile ilgili tazminat davasında, Diyarbakır belediyesi 6 milyon 200 bin lira paracezasına mahkûm oldu...

Müvekkillerinin önemli bölümünün nerede olduğunu bilemediğini belirten Avukat M. Selim Karaçam, Gecikmiş adaletten hayır gelmez. Davayı açtığımız tarihte, 6 milyon lira ile 12 apartman dairesi alınabilirdi. Şimdi, bu parayla bir televizyon bile zor alınıyor. Normal şartlarda, bu dava altı-yedi ayda sonuçlanabilirdi, şeklinde konuştu.

Başka bir gazete haberi bir seyyar köftecinin yakın ilişkisinden dolayı Yalova Termal Tesislerine "Kaplıca Şefi" yapıldığını yazıyor, bir başkası da otomobil kaçakçılığı suçundan yargılanıp hüküm giyen Tanju'nun savunmasını yapıyor ve "Milyarlarca vergi kaçıranların adı açıklanmadığı sürece Tanjunun cezalandırılması haksızlıktır" diyordu.

Yakup Bey, ıhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra, "Bu gazete kupürlerini göstermemin iki nedeni var: Her şeyden önce, bugün tartıştığımız konuların sadece kişiler arası ilişkilere münhasır olmadığına işaret etmek istedim; ikinci olarak da, şimdiye kadar sözünü ettiğimiz ilkelerin soyut, havada kalan, sadece boş laf ebeliği yapan insanların konuştuğu bir konu olmadığını, hem bireysel hem de toplumsal yaşamımızda önemli yerleri olduğunu göstermek istedim" dedi.

Mesut Bey'in, adalet ve bürokrasi öyküsü

- SSK Emeklisi Mesut Cokmegir'in, 1967 model Opel marka otomobiline motorunun kaçak olduğu şüphesiyle 1986 yılında elkonuldu. Yargılamalar, kararlar ve temyizlere aradan tam 6 yıl geçti. Otomobili Halkalı Gümrüğüne curudu ...
- Yargıtay 6 yıl sonra beraat ve otomobilin iadesine karar verdi. Ancak postayla bildirilmediği için Mesut Bey, kararı 4 ay sonra Adliyede öğrendi. Bu kez de gümrük, otomobili vermek için 1.524 dolar (12 milyon lira) adliye tutarını çıkardı.
- 1986 yılında 750 bin liraya aldığı ve şimdi sadece motoru sağlam olan 25 yıllık otomobilin adliye parasını ödemeyeceğini belirten Mesut Bey, yine adliye yollarına düşecek.
- 61 yaşındaki Mesut Bey, bürokrasiye karşı açtığı savasta yine zafer kazanacağından emin. Ve bir gün "Rif-i İbret-i Âlem için" otomobiline binecek. Belki de kaportasına "Anın adaletahhın" yazdıracak....
- Haklarını ararken de, "Hani Adalet mukun temeli'rdi. Hani özgürlük, can ve mal güvenliğimiz vardı. Bunun adı devlet eliyle gasp değilse nedir?" diye ilgililerin kulaklarını cırtlatacak! **Bülent DEMİR / İSTANBUL**

(Hürriyet, 1 Ocak 1992)

Gerçekten de göstermişti. Şimdiden sonra gazete haberlerine daha başka bir gözle bakmaya başlayacağımı düşündüm.

Yakup Bey, bugünkü konuyu bitirdiğini belirten bir sestonu ve yüz ifadesiyle cümelesini tamamladı ıhlamuruna uzandı. Almakta olduğum notları bitirdikten sonra biraz daha konuştuk ve üç gün sonra yine buluşmak üzere oradan ayrıldım.

Biz bu dünyaya gelmeyiz,
bu dünyada oluşuruz;
yaprağın ağaçta oluşması gibi.
Okyanusun dalgaları yaratması gibi,
evren yaşamı, insanları yaratır.
Her insan doğanın, tüm evrenin
bir devinimi, kendine özgü
bir ifadesidir.
ALAN WATTS

24

KOŞULSUZ SEVGİ GERÇEKTEN VAR MI?

Bugün yine Beyazıt Cami'nin yakınındaki çayevine gittik. İhlamurlarımız geldikten sonra Yakup Bey konuya girdi:

"Son buluşmalarımızda insan ilişkileri üzerine konuştuk. Sevgi insan ilişkilerinin önemli bir yönünü oluşturur. Ayrıca hatırlıyorsunuz koşulsuz sevgi üzerinde durduğumuz temel ilkelerden biriydi. Bugün koşulsuz sevgi üzerine konuşacağız."

Yeni gelen ihlamurlarımızdan birer yudum aldık. Kalem ve kağıtlarımı çıkarmış not almaya hazırdım. Yakup Bey konuşmaya başladı.

Koşulsuz Sevgi Nedir, Ne Değildir?

"Koşulsuz sevgi, sevdiğiniz insan ne yaparsa yapsın onun yaptıklarına karışmadan onu sevmeye devam etmek midir?"

Böyle bir soru beklemiyordum. Vereceğim bir cevap yoktu. Yakup Bey'in yüz ifadesinden aslında benden cevap beklemediğini, konuya giriş olarak böyle bir soru yönelttiğini anladım.

"Örneğin, sevdiğiniz insanın beğenmediğiniz bir davranışı var. Bu davranış kumar oynamak, aşırı içki içmek, sarmısak yedikten sonra dişlerini fırçalamamak, yalan söylemek, kızdığı zaman nerede olursa olsun aklına geldiği gibi küfür etmek olabilir. Böyle bir davranış

gösteren kişiyi koşulsuz sevdiğinizi göstermek için ne yapmanız, ya da yapmamanız gerekiyor?

"Yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmiş biri ile ilişkiniz olduğunu farz edelim. Bu kişiyi «koşullu sevdiğiniz» zaman nasıl davranırsınız, «koşulsuz sevdiğiniz» zaman nasıl davranırsınız?

"Benim sık sık karşılaştığım yaygın fakat yanlış anlayışa göre kişiler şöyle düşünecektir:"

Koşullu Seven

Çok yalan söylüyor. Yalan söyleyen bir kişiyi sevemem. Yalan söylemeyi bırakmazsa onunla ilişkimi keserim.

Koşulsuz Sevgiyi Yanlış Anlayan

Biliyorum, çok yalan söylüyor; ama, ne yapayım, onu çok seviyorum. Sevdiğim için onun hatalarını yüzüne vurup onu incitmek ve gücendirmek istemiyorum. Bu nedenle onun yalan söyleme davranışı sanki yokmuş gibi davranıyorum. Biliyorsunuz "Dikensiz gül olmaz" demişler. Ayrıca, Orhan Gencebay şarkısında, "Hatasız insan olmaz; hatamla sev beni" demiş.

Yukarıdaki örneğin tartışmasını yapmadan önce önemli bir kavramsal ayırımı belirtmemiz gerekiyor.

"Burada «koşullu» derken gerçekte «davranışa bağımlı» demek istiyoruz. Böylece aslında üzerinde konuştuğumuz «davranışa bağımlı sevgi» ile «davranıştan bağımsız sevgi» oluyor.

"Acaba davranış kişinin tüm gerçeğini, onun var oluşunu temsil edebiliyor mu? Bazı psikologlar davranışın ötesinde herhangi bir gerçek düşünemeyeceklerini söylerlerken, bir grup psikolog kişinin gelişim potansiyeli ve özünü, onun geçmişteki koşullanmalarının ürünü olan davranış arasında kesin bir ayırım yaparlar.

"Koşulsuz sevgi taraftarı psikologlar, davranış kötü dahi olsa kişinin potansiyelini, özünü sevmek gerektiğini öne sürerler.

"Yukarıda tablo halinde örnekte verdiğimiz her iki anlayışın temelinde önemli bir hata yatmaktadır: Kişinin ne olabileceğini temsil eden potansiyel ve özü ile, onun şimdiki davranışlarının altında yatan yanlış öğrenmeler, kalıplar birbirinden ayırt edilmeden, sanki aynı şeylermiş gibi algılanmaktadır.

"Oysa gerçek koşulsuz sevginin temelinde, o kişinin ne olabileceğini temsil eden potansiyel ve öz ile, onun şimdiki davranışlarının altında yatan kalıpları ayırt edebilecek bir anlayış yatar. Kişinin şu anda yaptığı davranışlara, sağlıklı gelişme ortamı neden olabilir. Bir başka deyişle, kişinin davranışları onun gerçek potansiyelini ve özünü ifade etmeye bilir.

"Koşulsuz sevgi, o kişinin temel potansiyeline yönelik sevgidir. Kişiyi olabileceğinin en iyisi olması için destekleyen, yüreklendiren, onu bu öze sahip çıktıkça onurlandıran bir sevgidir. Bu anlamda koşulsuz sevgi, «kişiyi şu andaki davranışlarının ötesinde, onun potansiyeline ve özüne dönük olarak sevmek»tir.

"Yalan söyleyen biriyle ilişki içinde olan koşulsuz sevgi sahibi biri, sevdiği ile yalan söylediği için ilişkisini kesmeyecek, fakat bu konuda konuşmaya ve bu anlayış çerçevesinde etkileşim kurmaya özen gösterecektir. «Yalan söylediğinin farkındayım. Bildiğim kadarıyla yalanın temelinde kişinin güvensizlik duygusu ve korkusu yatar. Besbelli ki yetiştiğin ortamda bu duyguları sağlıklı biçimde geliştirecek, yaşamına yansıtabilecek olanakların olmadı. Ben sendeki potansiyeli görüyorum; yaşamında kişisel bütünlüğü gerçekleştirebilecek her türlü akıl ve gönül zenginliğine sahip birisin. Bu bütünlüğü yaşamında gerçekleştirebilmen, senin kendine güven duymandan ve korkularından arınmandan geçer. Bu kolay bir iş değildir. Sen bu mücadeleyi verirken yanında olacağım. Beni kaybetmeyeceksin. Gerçek sen, içindeki potansiyelde, özünde yatıyor. Korku ve güvensizlik engellerini aşarak o gerçeğe ulaşmak için yapacağın yolculukta sana yoldaş olmak istiyorum,» mesajını verir.

"Bu anlamda koşulsuz sevgi eşler, ana-baba çocuk, iki arkadaş, iki sevgili, öğretmen öğrenci arasında yer alabilir. Görüldüğü gibi koşulsuz sevginin ille de iki sevgili arasında yer alması gerekir diye bir koşul olamaz."

Burada Yakup Bey'e kafamda beliren soruları sormak istedim:

Yüksel Uzel'den ağlatan ziyaret

ANTAKYA Huzurevini ziyaret eden Türk Sanat Müziği Sanatçısı **Yüksel Uzel**, gözyaşlarını tutamadı. Huzurevinde barınan 65 yaşındaki **Nuriye Ekmen**'le görüşen ve yaşlılara çeşitli hediyeler veren **Uzel**, bu tür sohbetlerde hüzünlendiğini belirttik. "Yalnız yaşayan insanlarla her zaman ilgilenim. **Nuriye Hanım**'ın sözleri bana çok dokundu. Bu nedenle dayanamayıp ağladım" dedi.

Nuriye Hanım'ın çocuklarından yakınlığını belirten sanatçı, "Her evlat, yaşlılarına saygılı olmalıdır. Onlara bakmak ve onları hoş tutmak bizim görevimizdir. bazı vefasız çocuklar da çıkıyor maalesef... **Nuriye Hanım**'ın durumu beni gerçekten üzdü" dedi.

(Hürriyet, 29 Temmuz 1992)

Timur: "Yakup Bey, verdiğiniz örnekte kişi kötü davranışını değiştirmezse, yine onu sevmekte devam etmemiz mi gerekiyor?"

Yakup Bey: "Koşullar değişince kişi kötü davranışı niçin devam ettirsin?"

Timur: "Kötü insan olduğu için! Bazı insanlar iyidir, bazı insanlar da kötüdür. Siz kötü iyi ayırımı yapmadan herkesi sevmeyi öneriyorsunuz!"

Yakup Bey: Ben davranışın ötesine geçerek kişinin özünü sevmeyi öneriyorum."

Timur: "Peki kişinin özü kötü ise ne olacak?"

Yakup Bey: "Burada temel bir anlayış farkı ortaya çıkıyor. Ben, insanların doğuştan psikolojik yönden sağlıklı ve dengeli doğduğunu kabul ediyorum. Bazı nörofizyolojik durumların dışında her insanın «iyi» insan olarak doğduğunu kabul ediyorum. Nasıl ki sağlıklı kişi değişik bakteri ve virüsleri çevreden kaparak hasta olur; işte bunun gibi «iyi» doğan insan yetiştirme ortamının bozukluğu nedeniyle «kötü» insana dönüşür."

Timur: "Peki size göre insanlar doğuştan birbirlerine benziyorlar mı? Doğuştan getirdikleri bireysel farklılıklar yok mu?"

Yakup Bey: "Elbette var; ne var ki bu bireysel farklılıklar yetenek ve mizaçta kendini gösteriyor; kişilerin bazılarının özü «iyi» bazılarının «kötü» doğmuyor."

Yakup Bey'in sağlık ve «iyilik» ile paralellik kurması aklıma başka bir soru getirdi.

Timur: "Doğduktan sonra değişik aşamalarda çocukları aşılarlar. Bu aşılama sayesinde çocuk değişik mikroplara direnç geliştirir ve ileride daha önemli hastalıklardan böylece korunmuş olur.

"Çocuğu koşulsuz seven kişi, çocuğa hiçbir kötü davranışta bulunmamakla onu gerçek yaşama karşı zayıf hazırlamış olmuyor mu? Belki ana-babanın koşullu sevgisi, kızması, bağırması, ara sıra dövmesi, çocuk büyüyünce içinde yaşayacağı ortama onu daha iyi hazırlayacak, onun için bir tür aşı olacaktır."

Yakup Bey: "Koşulsuz sevginin amacı bireyin tüm potansiyelini tam anlamıyla geliştirmek ve onu güçlü kılmaktır. Siz sürekli şu anlayış hatasını yapıyorsunuz: Size göre koşulsuz seven, karşısındaki her zaman hoş davranacak, onu hiç cezalandırmayacak, her tür zorluklardan koruyacak, el bebek gül bebek olarak yetiştirecektir. Bu koşulsuz sevgi değildir. Yukarıda da söylediğim gibi **koşulsuz sevginin amacı bireyin tüm potansiyelini tam anlamıyla geliştirmek ve onu güçlü kılmaktır**. Birey kendi özbenliğinden kaynaklanan gücü koşulsuz sevgi ortamı içinde bulur."

"Koşulsuz sevgi kişi ile o kişinin davranışlarına yansıyan sorunları ayırt etmeyi gerektirir. Bu ayırt etmeyi yapabilecek bilinç düzeyine ulaşan «gelişmiş» kişi, yaşamında koşulsuz sevgiyi gerçekleştirebilir."

Kişinin davranışı ve potansiyeli arasındaki ayırım benim için yeniydi; önemini kavramaya çalıştım.

Beni böyle koşulsuz seven oldu mu diye düşünmeye başladım. Çocukluğumu bu amaçla gözden geçirmek istiyordum; ne var ki, Yakup Bey konuşmasına yeniden başladı. İçimden, «eve gidince çocukluğumu tümünden gözden geçireyim ve beni koşulsuz seven var mıydı, düşünüyüm,» kararını verdim.

Yakup Bey açıklamasına başlamıştı:

Koşulsuz Sevgi «Gelişmiş» İnsan Olmanın En Önemli Kaynağıdır

"Geçen konuşmamızdaki «duygusal banka hesabı» kavramını hatırlıyorsun. Biraz önce kısaca tanımını verdiğimiz koşulsuz sevgi duygusal banka hesabına sürekli yatırım yapmaya yol açar.

"Birini koşulsuz olarak gerçek anlamda sevdiğimiz zaman, onun kendinden emin ve güven içinde olmasına yardımcı oluruz. Bu tür sevgi bireyin kendi değerlerini, özünü bulmasına ve kendini bir bütün olarak olduğu gibi kabul etmesine yol açar. Böylece doğal gelişim ve büyüme süreçleri beslenmiş ve desteklenmiş olur."

Yakup Bey yüzüme baktı; ne düşündüğümü görmek isteyen bir hali vardı. Kendisine temel varsayımı hatırlatmak zorunluğunu hissettim.

"Yakup Bey" dedim, "bütün bu söylediklerinizin anlamlı olabilmesi için insanların doğuştan «iyi» bir özle doğduklarını varsaymamız gerekiyor. Bence en can alıcı nokta bu. Eğer insanların doğuştan bencil, çıkarıcı, saldırgan olduklarını düşünürsek, o zaman sizin bu söylediklerinizin tümü anlamsızlaşıyor."

Yakup Bey gülümsedi ve benimle hemfikir olduğunu anlatırcasına kafasını salladı. "Timur Bey, bu konu aslında oldukça felsefi yönleri ağır basan bir konu. Bu temel anlayışın sadece psiokojik değil, politik ve ekonomik sonuçları da var. İsterseniz şimdi, insanların özünün doğuştan iyi olduğunu varsayarak konuşmamıza devam edelim" dedi ve daha önceki açıklamasına döndü:

"Koşulsuz sevilen kişi işbirliği, katkıda bulunma, iç-disiplin, bütünlük, kişisel bütünlük gibi yaşamın temel süreçlerini hayatında gerçekleştirebilir; yapabileceğinin en iyisini yapmaya yönelir. Dışarıdan yönlendirmeye göre değil, kendi temel değer ve ilkeleri çerçevesinde, kendi kişisel yaşam felsefesine göre yönünü bulur. Bir başka deyişle koşulsuz sevgi, «kalıplanmış» insanı «gelişmiş» insan haline dönüştürmede en güçlü kaynaklardan birini oluşturur.

"Kişiyi koşulsuz sevmek onun yaşamından elimizi ayağımızı çekmek anlamına gelmez; ilgilenmemek anlamına da gelmez. Koşulsuz seven kişi sevdiğiyle sürekli ilişki içindedir, konuşur, sorar, anlar, dinler, sırasında akıl verir, sınırlar çizer, sevgisini olduğu kadar, kızgınlığını da paylaşır, ama hiçbir zaman sevmekten geri kalmaz. Kişinin davranışlarını sevmeyebilir, fakat kişinin kendini sevmeyi ve desteklemeyi hiç bırakmaz.

"Bu nedenle bugünkü konuşmamızın başında tablo halinde verdiğim örnekteki kişilerin hiç biri gerçekte koşulsuz sevgi göstermemektedir. Gerçekten koşulsuz seven birinin düşünceleri şöyle olurdu:

Koşullu Seven

Çok yalan söylüyor. Yalan söyleyen bir kişiyi sevmem. Yalan söylemeyi bırakmazsa onunla ilişkiyi keserim.

Koşulsuz Seven

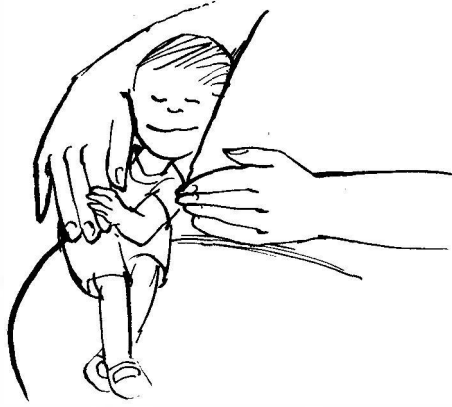
Biliyorum, çok yalan söylüyor; ama, onun kötü bir gelişim ortamında yetiştiğinden böyle olduğunu biliyorum. Onun özünün iyi ve yüce olduğunu biliyorum ve bu özü çok seviyorum. Yalan söyleme gibi kötü alışkanlıklarından kurtulmasında ona yardımcı olmam gerekir. Yalanın temelinde korku ya da çıkar vardır. Benim kendini koşulsuz sevdiğimi anlamalı; bu güven içinde kendini geliştirmeye, eski alışkanlıklarını atmaya, özüne uygun yenilerini koymaya başlamalı. Onun yalan söyleme davranışının kendine yapılan bir haksızlık olduğunu sürekli ona hatırlatarak onun mücadelesine elimden geldiğince yardım edeceğim.

Bu konuyu sevmiştim. Sanki bana kafamdaki birçok düğümü çözen bir anahtar verilmişti. Zevkle not almaya devam ediyordum. Yakup Bey konuyu geliştirmeye şöyle devam etti:

Koşullu Sevgi Sağlıksızdır

"Koşullu sevgiyle ilişki kurduğumuz kişi bizden sürekli şu mesajları alır: «Eğer benim istediğim türden A, B, C, . . . , X. gibi davranışları yaparsan seni severim; yapmazsan sevmem.» Bu mesaj karşındakinde karşı tepki oluşturur. O da bize, «Senin sevgin olmadan da yaşamını sürdürebilen, kendi başına var olabilen biriyim,» demek ister ve bunu kanıtlamaya çalışır."

Bu noktada Yakup Bey'e küçük çocuklarla ana-baba ilişkisini sordum. Küçük çocuklar ana ve babalarına, «Senin sevgin olmadan da yaşamını sürdürebilen, kendi başına var olabilen biriyim,» diyebilir mi

diye sordum. Yakup Bey, "Sözünü ettiğin çok önemli bir konu; onun için şu anda konumuzun dışında tutmayı planlıyordum. Fakat kısaca cevap vereyim: Hayır! Küçük çocuklar böyle bir tepki gösteremez. Onlar kendi özlerini, ana ve babalarından aldıkları bu koşullu sevgi mesajlarıyla tanımlamaya başlar. Aslında «kalıplanmış» insan olmanın temelinde ana-babanın koşullu sevgisi vardır. Ben iki tür ana-baba ilişkisi biliyorum: Geliştiren ve kalıplayan. Geliştiren ilişkinin temelinde koşulsuz sevgi yer alır; kalıplayan ana-baba ise çocuğunu koşullu sever."

Yakup Bey'e konuyla ilgilendiğimi, düşüncelerini daha ayrıntılarıyla öğrenmek istediğimi söyledim. Gülerek, "Belki ileride bir dizi buluşmayı sırf bu konuya ayırırız" dedi.

Bu sözünü kendine hatırlatmayı kafama koydum ve yeniden not almaya hazır bir duruşla ona baktım. Bir süre düşündükten ve kalmış olduğu yeri hatırladıktan sonra konuşmaya devam etti:

"Bu tür, yani «Senin sevgin olmadan da yaşamını sürdürebilen, kendi başına var olabilen biriyim,» türünden düşünen kişiler aslında bağımsız değildir, ters bir bağımlılık içindedirler ve düşman merkezli olmaya yönelmişlerdir. Bu durum daha önce gördüğümüz «olgunluk ölçeği» üzerinde en düşük puanı gösterir. Kendi haklarını savunmak, kişi olarak var olduklarını gösterebilmek yaşamlarının en önemli odak noktası olur. Bu nedenle kendi iç dünyalarını bulup, kendi yaşamlarının anlamını yapılaştırıp onu gerçekleştirme üzerinde duramazlar. Bütün çabalarını dışarıya kendilerini kanıtlama üzerine kurarlar.

"Maalesef birçok ana-baba koşullu sevgi kullanarak çocuklarını ters bir bağımlılığa sürmüşler ve onları isyankar olmaya yöneltmişlerdir. İsyankarlık aklın değil, kalbin düğümüdür. Bu düğümü ancak koşulsuz sevgi çözebilir; sürekliliği koşulsuz sevgi."

Yakup Bey hüznülenmişti; bu izlenime kapıldım. Anlattığı koşullu sevgi kavramı kendi yaşamının bir yönüne dokunmuştu herhalde. Tazelenen ıhlamura yöneldi. Bir süre sessiz kaldık. Bu süreden yararlanarak yeniden kendi çocukluğumu düşündüm; ben koşullu sevgi ortamında mı büyümüştüm, yoksa koşulsuz sevgi ortamında mı? Bulmaya çalıştım. Hepannemi düşünüyordum. Galiba koşulsuz sevgiye en yakın gelen onun sevgiyisiydi. Onu da 9 yaşında kaybetmiştim. Babamın sevgisi tam anlamıyla koşullu sevgiydi. Sevgi gösterisibile yoktu ortada. Belki de buna sevgi yerine «korku» demek daha doğru olurdu.

Yakup Bey'in konuşmaya başlaması beni düşüncelerimden uyardı; dinlemeye ve not almaya hazırdım.

Kişiler Arası Sorunlar İlişkiyi Geliştirmede Bir Araç Olabilirler

"Kişiler arası ilişkilerde eninde sonunda mutlaka sorunlar çıkar. Bu bir doğa kanunu gibi olağandır. Bir kişiyle sorun ortaya çıktığı zaman, sorun, ilişkiyi geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu sorunu göz ardı etmek, ilgilenmemek, onu zamanla «ilişki kanseri» haline dönüştürebilir. Ama, iyi niyetle, temel ilkelerden hareketle sorunla ilgilenildiği zaman, sadece sorunla ilgili bir görüş kazanmakla kalınmaz, o kişiyle aradaki duygusal bankaya büyük yatırımlar da yapılmış olur."

"Ana-babalar çocuklarının davranış sorunlarını, bu ilkeyi uygulayarak, ilişkilerini kuvvetlendirmede kullanabilirler. Tabii bu tür tutum, temelde «gelişmiş» insan paradigmasını kabul etmeyi gerektiriyor."

"Bu ilke sadece ana-baba çocuk ilişkilerinde değil, hemen hemen her durumda kullanılabilir. Örneğin, «gelişmiş» insan paradigmasını kabul etmiş dükkan sahibi, şikayeti olan müşterilerini böyle bir tutum içinde dinler, onları anlar ve onlarla doyumlulu iletişim kurmaya önem verir; bunun sonucu, müşteriler isteyerek dükkana gelirler, daha başka yerden alışveriş yapmayı düşünmezler."

Koşulsuz sevgi kavramının insan ilişkilerindeki önemini gerçekten kavradığımı hissediyordum. Yakup Bey, bugünkü buluşmamızın sonuna geldiğini belirten bir jestle ıhlamuruna yöneldi.

Bir süre ıhlamurlarımızı içip, çocukluk hatıralarımızdan bahsettik. O da benim gibi hüznün ve koşullu sevginin ağır bastığı bir çocukluk geçirmişti. İkimizi birbirine bağlayan bir yön müydü acaba bu?

Yeniden buluşmak üzere ayrıldık.

**Yapabileceğimiz şeyleri yapmaya başlasak,
kendimizi hayretler içinde bırakacak
sonuçlar alırız.
THOMAS EDISON**

25

ÇIKAR PARADİGMALARI

Bugün daha önce gittiğimiz Kumkapı'daki çayevine yürümeye karar verdik. Yollar pek kalabalık olmadığı için Beyazıt'tan aşağıya denize doğru yürümeye başlar başlamaz konuşmaya başladık. Yakup Bey geçen buluşmamızdaki konuyu kısaca özetleyerek konuya girdi:

Söylenen ve Yapılan Aynı Olmazsa Güven Kaybolur

"Hatırlıyorsun, geçen buluşmamızda kişiler arası ilişkilerde duygusal hesaptan söz edilebileceğini belirtmiştik. Bu hesabın mevduatı yüksek olduğu zaman kişilerin birbirine güveninin tam, düşük olduğu zaman az olduğunu vurgulamıştık.

"Bu ilke, kişiler arası özel ilişkilerde söz konusu olduğu kadar, iş ve genel sosyal ilişkiler için de geçerlidir. Bir toplumda ya da iş yerinde duygusal hesaptaki mevduatın azalması, güvensizliğin baskın olduğu sosyal ortam yaratır. Sosyal ortamdaki güvensizlik kültürünün en belirgin özelliği, herkesin birbirinin yüzüne sanki güvenirmiş gibi davranıldığı halde, gerçekte güven duymamasıdır.

"Yönetimde dikkat edilmesi gereken yönlerden biri, söylenenle yapılanın birbirine uyup uymamasıdır. Söylenenle yapılan aynı olmadığı zaman sözünü tutmama durumu ortaya çıkacağından güven sarsılır ve kuşku artar. «Hep beraber ekip halinde çalışarak şirketi daha verimli bir ortama koruz,» diyen yönetici, kendi yakın mesai arkadaşlarına yüksek bonus verirken, onlarla birlikte çalışan diğer kimselere herhangi bir avantaj sağlamazsa, «ekip halinde çalışma» sözü havada kalır.

Herkes bu şirkette «ekip halinde çalışma»nın sözde kaldığını, gerçekte ödüllendirilmek için «yöneticinin yakını olmak» gerektiğini bilir. Zamanla şirket canlılığını ve üretim kapasitesini mutlaka kaybeder; yetenekli kişiler ilk fırsatta güven buldukları başka şirketlere geçmeye başlarlar."

Konuyu toparlamaya çalışırcasına bir süre sustu. Bundan yararlanarak ben aklıma gelen soruyu sordum:

Timur: "Şirketten daha kapsamlı olan toplum konusuna geçmek istiyorum. Bir toplumda eğitimleri boyunca öğrencilere dürüst ve çok çalışanın ödüllendirileceği söylensin; ne var ki onlar mezun olunca, ancak yüksek makamlarda «tanıdığı», yani «torpili» olanlar iyi iş bulabilsin; tanıdığı olmayanlar ya hiç iş bulamasınlar, ya da ancak değersiz mevkilere geçsinler. Bu toplumda güven duygusu zedelenmez mi?"

Yakup Bey: "Gayet tabii zedelenir. Güven duygusunu «Torpili olmadan iş bulmak ya da yükselmek olanağı yoktur» anlayışından dolayı kaybeden toplum, yetenekli üyelerini başka toplum ve kültürlerle zamanla kaybeder ve gittikçe yeteneksiz fakat tanıdığı olan insanların oluşturduğu bir topluma dönüşür."

Aklıma bir örnek geldi, onu Yakup Bey'le paylaşmak istedim:

Timur: "Bir çiftçi düşünüyorum; «Ben iyi mısır yetiştirmek istiyorum» diyor; ne var ki su ve gübreyi yoncaya veriyor. Yani söylenen yapılamıyormuş. Davranış ve sözün birbirini tutmadığı çelişkili durumlarda güven duygusunun yerini kuşku ve güvensizlik almaz mı?"

Yakup Bey: "Evet, kuşku ve güvensizlik alır. Kuşku ve güvensizliğin yüksek olduğu ortamda «gelişmiş» insanın etkili olması zorlaşır. Güven duygusu ve işbirliği kişiler arasında çıkar ilişkileri söz konusu olduğu zaman daha da önem kazanır. «Gelişmiş» insan kişilerarası çıkar ilişkilerine kazan/kazan tutumu ile yaklaşır. «Kahıplı olmuş» insan ise kişiler arası çıkar ilişkilerinde çoğu kez kazan/kaybet, kaybet/kazan, kaybet/kaybet, ya da sadece kazan tutumlarını kullanır.

"«Gelişmiş» insan, olgunluk ölçeği üzerinde karşılıklı dayanışma aşamasına gelmiş biri olarak, ancak kazan/kazan tutumu çerçevesinde etkililiği sürdürebileceğini bilir. «Kalıplanmış» bireyin ise karşılıklı dayanışma bilinci ve liderlik özellikleri henüz gelişmemiştir. Bağımsızlık paradigmasından, karşılıklı dayanışma paradigmasına geçildiği andan itibaren liderlik söz konusu olmaya başlar. Lider olan birey diğerlerini etkileme durumunda olur. Liderin kişiler arası çıkar ilişkilerinde kullanabileceği en etkili tutum, kazan/kazan tutumudur."

Yakup Bey'in kazan/kazan tutumunu ilk defa duyuyordum; açıklamam istedim. Yakup Bey, "Bu, benim çevremde de çok az uygulanan bir tutum" dedi ve şimdi yapacağı açıklamada bu konuyu anlatacağını söyledi.

Kumkapı'daki çayevine gelmiştik. İhlamlarımızı ısmarladık. Güzel, ılık bir gündü. Yakup Bey konuşmasına devam etti:

Çıkar İlişkilerinin 6 Paradigması

"Çıkar ilişkilerinde kullanılabilecek 6 temel tutum vardır. Bu tutumlardan hangisinin kullanılacağını, bireyin gelişmişlik/olgunluk derecesi, kişilerin arasında söz konusu olan çıkarın türü ve ilişkinin içinde yer aldığı bağlamın doğası belirler. Çıkarın türü ve ilişkinin içinde yer aldığı bağlamın türü, kendi başlarına geniş konular olduğundan burada üzerlerinde pek durmayacağım. Şimdi çıkar ilişkilerinde kullanılan 6 yaklaşımı, kişinin gelişmişlik derecesini belirten tutumlar açısından inceleyelim.

"1. Kazan/kazan. Her insan ilişkisinde her iki tarafın da kazancını düşünen tutumun adıdır. Her antlaşma, kontrat, ilişki, etkileşme «her iki tarafa yararlı olmalıdır» anlayışı bütün iletişimi yönlendirir. Kazan/kazan tutumu yaşamı rekabet olarak değil, işbirliği olarak görür.

"İnsanlar zıtlar içinde düşünmeye alışmışlardır; «zayıf-kuvvetli,» «girişken-pasif,» «kazan-kaybet» gibi. Bu anlayışın altında yatan temel varsayım ancak kısıtlı bir miktar kaynak olduğu, bu kaynaktan diğerlerinin değil, kişinin kendinin yararlanması gerektiğidir. Bu temel varsayım yaşamın gerçeğine uymaz. «Herkeseye yetecek kadar bolluk vardır» anlayışına ulaştığımız zaman kazan/kazan tutumunu uygulamak daha kolaylaşır.

"2. Kazan/kaybet. Önderlik tarzı olarak bu otoriter yaklaşımı temel alan bir tutumdur. «Ben kazanacağımı, sen kaybedeceksin, ikimizin de kazanması mümkün değildir,» der. Bu anlayış kişiler arasındaki çıkar ilişkisinde bir koşu yarışması, ya da futbol maçında olduğu gibi ancak bir tarafın kazanabileceğini kabul eder.

"Kazan/kaybet modeli içinde yaşayan kişiler mevki, kudret, mal mülk ve itibar, kişilik gibi her türlü kaynaklarını kullanarak kazanmaya yönelirler. Büyürken ailedeki diğer çocuklarla kıyaslanması, koşullu sevgi uygulanması bu zihniyeti çocuğa aşılar. Bu yetişme ortamında çocuğun iç dünyası, kendine özgü iç özellikleri hesaba katılmaz. Bu çevrede yetişen çocuk, «ya kazanırım ya da kaybederim» zihniyeti ile düşünmeye başlar.

"Çocuğun kendi potansiyeli içinde yaptığı gayreti hesaba katmadan onu diğerleriyle kıyaslayarak not veren eğitim türü de bu zihniyeti pekiştirir. Spor yarışmalarındaki kazanma ve kaybetme bu yanlış paradigmayı körükler.

"Gerçek yaşamda, spor yarışmalarında olduğu gibi bazı durumlar gerçekten kazan/kaybet durumuna uygun düşerken, aile yaşamı gibi başka birçok durum (ki bunların sayısı çok daha fazladır) kazan/kazan tutumuna uygundur. Çünkü yaşamın büyük kısmı dayanışma paradigması içinde oluşur; bizim yaşamımız diğerlerinininkinden bağımsız değildir.

"3. Kaybet/kazan. Bu tutumu kabul edenler, kendilerinin başarılı olacaklarını beklemeyizler, ancak başkalarını memnun ederek yaşayabileceklerine inanırlar. Tamamen, «Benim beklediğim birşey yok, senin istediğin gibi olsun, yeter ki bana düşman kesilme,» anlayışını benimserler. Sürekli «iyi insan» olma çabası içindedirler. Bu çaba temel değer ve ilkelerden kaynaklanmaz, başkalarını kızdırmaktan çekinmeye, korkmaya dayanır. Fakat bu kişiler kendi isteklerini, dileklerini sürekli içlerine gömerler ve daha sonra gerçekleşemeyen bu istekler psikosomatik hastalıklar, ya da daha başka davranış bozuklukları olarak ortaya çıkmaya başlar. Bu insanların içinde sürekli bastırılmış birçok dilek, düşünce ve atılım isteği vardır."⁽³⁶⁾

(36) Bu tür insanların yetişme ortamları ve davranış türleri hakkında *İçimizdeki Çocuk* (s.124-140) kitabında daha ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.

"Birçok ana-baba, yönetici, amir kazan/kaybet ile kaybet/kazan anlayışı arasında bir sarkaç gibi salınırlar. Durum elverişsiz olup, artık savaşacak güçleri kalmayınca ya da kendilerini suçlu hissedip, nedamet duymaya başlayınca kazan/kaybetten vazgeçer ve kaybet/kazan'a yer bırakırlar. Ama, kızgınlık, belirsizlik, ihmal gibi olumsuz etkenlerin etkisi altında hınçla yeniden kazan/kaybet modeline geri dönebilirler.

"4. Kaybet/kaybet. Kazan/kaybet anlayışı içinde mücadeleye giren egosu şişkin iki inatçı kişi, genellikle kaybet/kaybet sonucuyla karşılaşır. Her iki taraf da diğerinin kazanmasına tahammül edemez, mutlaka öbüründen hıncını almak ister. Boşanan kişilerin birbirlerine kötülük etmek amacıyla büyük çaba harcamaları buna örnek gösterilebilir. Kaybet/kaybet bir savaş zihniyetidir, her iki taraf da kaybeder; kişinin kendi kazancından ziyade öbür tarafın zararı temel kriter alınır.

"Kendini hiç sevmeyen, bağlaşıklık⁽³⁷⁾ olarak yaşamış kişi de bu modeli seçebilir. Böyle bir insan, «Ben mutlu değilim, herkes mutsuz olursa, ben de kendimi o kadar kötü hissetmem,» anlayışıyla kaybet/kaybet türünden paradigmayı ilişkilerinin temeline koyabilir.

"5. Kazan. Bu tutum kendini diğerleriyle ilişki içinde görmeyen kişinin yaklaşımıdır. «Ben kendi kazancımı bilirim, sen de kendi kazancını bil. Ben istediğimi alınca memnun olurum, sen de istediğini alacak şekilde hareket et, senin kazanman ya da kaybetmen beni ilgilendirmez,» şeklinde düşünür. Yarışma ve rekabet söz konusu değildir.

"Bu tutumun en önemli sakıncası kişinin «kendi merkezli» olmasıdır. Kendi merkezli olan kişi gerçekte diğerleriyle olan ilişkisini ikinci plana atmakta ve kendi davranışının diğerleri için ne anlama geldiğini anlamak istememektedir. Böyle bir tutumun önemli iletişim sakıncaları vardır.⁽³⁸⁾

(37) «Bağlaşıklık» kavramı *İçimizdeki Çocuk* kitabında temel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bkz. s.37-8.

(38) Böyle bir tutumun iletişim sakıncaları için bakınız: *Yeniden İnsan İnsana* (s.19-33).

"6. Kazan/kazan ya da pazarlık yok. Çıkar çatışması içinde bulunan kişiler, «eğer ikimizin de işine yarayacak çözüm bulamazsak, pazarlığa son veririz, karar almak zorunda değiliz,» gibi bir ön antlaşmayla işe başlarlar. Böylece ön beklentiler yaratmadan bunu bir seçenek olarak ortaya kor ve umut kırıklığına uğramayı önlemiş olurlar. Bu anlayışın baştan yaratılması, çıkar ilişkisinin diğer modellere dönüşme olanağını ortadan kaldırır. Her iki taraf da bilir ki, bu iş ancak her iki tarafın da ortak çıkarlarına uygunsa yürüyecektir. Birbirine dayanışma içinde olan bir yaşam bağlamında, kazan/kazan'ın ötesinde başka çözüm yoktur. Eğer kazan/kazan uygulanıyorsa, o zaman en akıllı iş, pazarlığı kesmek ve ilişkiyi korumaktır.

"Yukarıdaki her tutumun geçerli olabileceği bir yaşam tutumu bulunabilir. Bu nedenle mutlak anlamda bir tutumun diğerlerinden her zaman ve her yerde üstün olacağını söylemek gerçekçi olmaz. Ne var ki, günlük yaşamda çoğu kez karşılıklı dayanışma içinde olduğumuzu unutmamalıyız. Karşılıklı ilişki ve dayanışma durumuna en uygun, hiç kuşkusuz, kazan/kazan modelidir. Kişinin nasıl bir ortamda olduğunu anlaması ve en uygun tutumu seçmesi önemlidir."

Yakup Bey ıhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra, "Yine tekrar edeyim: Yaşamda çoğu kez dayanışma durumları vardır. Karşılıklı dayanışma durumunda, kısa sürede bizim kazancımız gibi görünen kazan/kaybet tutumu, uzun süreli ilişkilerde kaybet/kaybet tutumuna eşit sonuç verecektir" dedi.

"İsterseniz bir süre ara verelim ve öğle yemeği yiyelim. Daha sonra buraya döner kazan/kazan tutumunun boyutlarını konuşuruz" teklifinde bulundu.

Karnım acıkmıştı, memnuniyetle kabul ettim. Yakup Bey'in Kumkapı'da bildiği bir balıkçı lokantası varmış. "Restaurant Talip, şurada biraz ileride Çapari Sokak üzerinde. Fatih'teki Hünkar Lokantası'nın sahibi Ferudun Bey'in kardeşi bu lokantayı işletiyor; ona gidelim" dedi. Öğle yemeğimizi Restaurant Talip'te yedik.

Göz odur ki dağın arkasını göre,
akıl odur ki başa geleceği bile.
TÜRK ATASÖZÜ⁽³⁹⁾

26

KAZAN/KAZAN TUTUMUNUN BEŞ BOYUTU

Yemekten sonra yürüyerek yine çayevine geldik. Balıktan sonra benim canım çay içmek istedi. Yakup Bey ıhlamur, ben çay ısmarladım. Gökyüzünde hafif bulutlanma vardı ve güneş sabahki şiddetini kaybetmişti. Sabahki kadar ılık olmamakla beraber, dışarda oturmak hâlâ hoştu. Yakup Bey konuşmasına kaldığı yerden devam etti:

"Kazan/kazan tutumunun uzun süreli kişiler arası ilişkilerde kullanılması öngörülen temel tutum olduğunu sabahki buluşmamızda belirtmiştik. Kazan/kaybet tutumuyla yetişmiş kişilerle ilişki kurarken karşılıklı yararlar üzerinde durmak hem büyük cesaret hem de karşdakini düşünmeyi gerektirir.

"Niçin daha büyük cesaret ister? sorusunu sordum Yakup Bey'e. Aramızda şu konuşma yer aldı:

Yakup Bey: "Büyük cesaret ister, çünkü kazan/kaybet paradigmasına alışmış biriyle karşı karşıya olduğunuzu bile bile kendi çıkarınız kadar, karşınızdakinin de çıkarını düşünme durumundasınız. Yani karşınızdaki adam sizin en ufak açığınızı bulduğunda bundan tam anlamıyla yararlanarak kazanç sağlamaya çalışacak. Bu tür kişilere bizim günlük dilde halk «çok saf,» «torbada keklik» gibi lafları uygun görür. Aptal görünmeyi göze alarak pazarlığa oturmak her yiğidin altından kalkabileceği bir iş değildir."

Timur: "Kazan/kazan modelini uygulayabilmek için cesaretin ve karşdakini düşünmenin ötesinde başka nelere gerek var?"

Yakup Bey: "Bu modeli uygulayabilmek için beş temel faktörün tam farkında olmak ve bunların birbirini nasıl etkilediğini iyi bilmek gerekir."

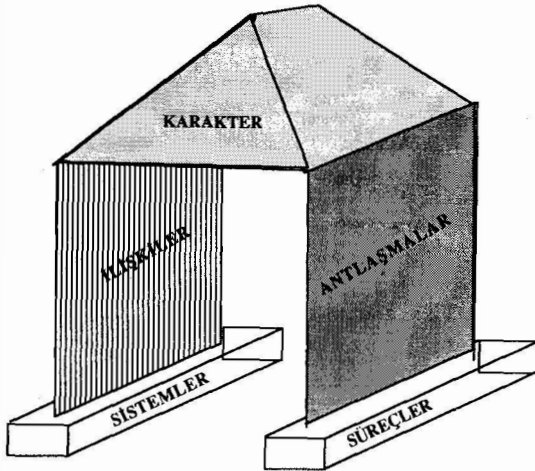
Timur: "Hangi beş temelden söz ediyorsunuz?"

(39) Bu atasözünü Şerif Akbulut'un taksisinde müşteri iken İstanbul'da öğrendim. (Tabii memleketini söyledi: Erzincan, Refahiye'nin Alt Köyü'nden)

Yakup Bey: "Kazan/kazan modelini uygulayabilmek için gerekli beş temel faktörden söz ediyorum. Bunlar (1) karakter, (2) ilişkiler, (3) antlaşmalar, (4) sistemler ve (5) süreçlerdir. Bu faktörlerden ilk üçü sırayla birbirini etkilerken, son ikisi ilişkilere bir zemin ve bağlam yaratmada işe yarar.

"İlk faktör karakterdir. Karakter ilişkileri geliştirerek, üçüncü faktör olan temel antlaşmalara götürür. Bu üç faktör kendilerini destekleyen temel yapı ve sistemler içinde en etkili olur. Doğal olarak kullanılacak süreçler, bu modele uygun olan süreçler olmalıdır."

KAZAN/KAZAN PARADİGMASININ BEŞ BOYUTU

Kazan/kazan modeli beş temel faktörün oluşturduğu bir bütündür.

Timur: "Bu faktörleri biraz daha ayrıntılı anlatır mısınız?"

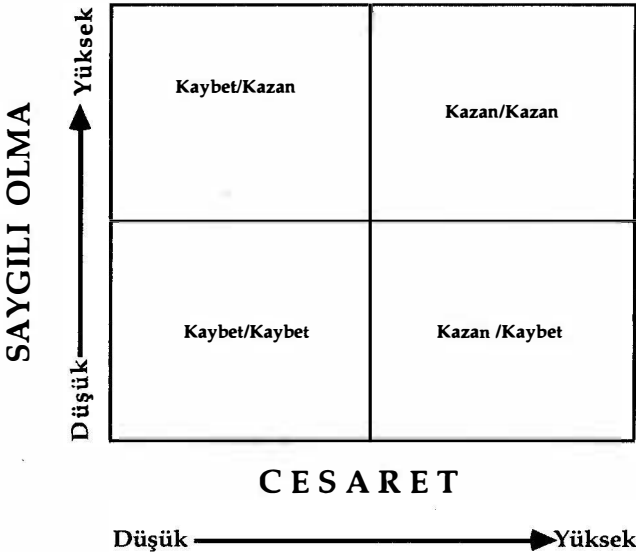
Yakup Bey: "Peki. Şimdi her faktörü teker teker ele alalım" diyerek konuşmasına devam etti:

"1. Karakter. Üç karakter özelliği kazan/kazan tutumuyla yakından ilişkilidir:"

"a) Kişisel bütünlük: Kişisel bütünlük kendi değerlerimizin farkına vararak, düşünce, istek ve davranışlarımızı bu temel değerler çerçevesinde bütünleştirmeye verilen addır. Bu temel değerler neyin «kazanç» olup olmadığını belirler.

"b) Olgunluk: Kişinin olgunluğu onun cesareti ile onun karşıdakini düşünmesi arasındaki dengeye işaret eder. Kendince önemli olan konuyu başkalarının düşüncelerini ve görüşünü hesaba katarak ortaya getirebilen kişi olgun kişidir. Cesaret, istediğini elde etmede kişinin atılım gücünü gösterirken, karşıdakini düşünme sadece kendinin değil, öbürünün de beklentilerini hesaba kattığına işaret eder. Cesaret ve karşıdakini düşünme arasındaki bu denge, olgunluk olarak tanımlanır.

"Birçokları kazan/kazan tutumunu takip edenlerin esasında pek güçlü olmadıklarını ve bu nedenle kolayca başkasının isteklerine rıza gösterdiklerini düşünürler. Bu algılama kazan/kaybet modelinin sonucudur. Gerçekte, kazan/kazan anlayışıyla çalışan kişi hem kendi hem de karşıdakinin kazancıyla ilgilenme durumunda olduğundan, daha kuvvetli ve daha olgun olmak durumundadır; bu özelliklerinden dolayı önderlik özellikleri gelişmiştir."

Kişinin olgunluğu onun cesareti ile onun karşıdakini düşünmesi arasındaki dengeye işaret eder.

Yakup Bey bir kağıt üzerine yukarıdaki şekli çizerek açıklamasına devam etti:

"Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi «Karşıdakini Düşünme» ve «Cesaret» boyutlarını dört gözlü bir pencere halinde gösterebiliriz. Her boyutu «Yüksek» ve «Düşük» diye iki kutba ayırdığımızı düşünelim. Ancak hem «cesaret» hem de «karşıdakini düşünme» olma yüksek olduğu zaman kazan/kazan tutumunu uygulama olanağı doğar. Hem karşıdakini dinleyebilme, hem de kendi düşüncelerini güvenli biçimde söyleme cesaretini gösterebilme, gerçek olgunluğa işaret eder."

Yakup Bey bir süre şekle baktı; şekli kopye etmeye başladım; çizimi bitirinceye kadar bekledi. Sonra devam etti:

"c) *Bolluk zihniyeti*: Herkese yetecek miktarda her şey bol olarak vardır anlayışı, yani bolluk zihniyeti, kazan/kazan paradigmasının altında yatar. Öbür paradigmaların altında yokluk zihniyeti yatar. Yokluk zihniyetine göre verilecek miktar belirlidir, eğer biri büyük miktar alırsa, geriye az kalır.

"Bu düşünce sadece para ve eşya konusunda değil, şöhret, tanınma ve itibar konusunda da geçerlidir. Bu zihniyetteki kişiler, başkalarının başarılarını kıskanmadan edemezler. Hatta içten içe onların bir dereceye kadar başarısız olmasını isterler. Karşıdakilerin başarısızlığı ile kendilerinin daha başarılı görüleceğine inanırlar. Yokluk zihniyeti taşıyanlar, ilişkide oldukları kişilerin kuvvetlenmesini pek istemezler; çünkü kuvvetlenen kişi önüne geçerek kendinden daha çok fırsat, kuvvet, şöhret ele geçirebilir diye düşünürler. Bu nedenle çevrelerini daha zayıf olan ve kendilerine dalkavukluk yapacak kişilerle donatırlar.

"Bolluk zihniyeti ise her yönden her şeyin bol olduğuna inanır ve herkese bol bol yetecek şöhretin, itibarın, paranın, karar verme yetkisinin, gücün bulunduğunu kabul eder. Kendi değer ve ilkeleri çerçevesinde kişisel yaşam felsefesini ifade ettiğinden, bu misyonun başarılması yönünde kimseyle çatışmaya girmeye gerek olmadığını bilir. Esas dikkat edilmesi gereken yönün bu olduğunun bilincindedir. Bu kişinin karakteri, kişisel bütünlüğü, olgunluğu, bolluk zihniyeti ile oluştuğundan, insan ilişkilerinde ahenk ve uzlaşmayı kolaylıkla sağlayarak lider durumuna geçer."

Konunun bir bölümünü bitirmiş öğretmenin ikinci konuya geçiş hazırlığı içinde bir süre sustu. İhlamurdan birkaç yudum aldı. Göz ucuyla benim notlarıma baktı ve "Beş faktörün ilkinden söz ettik. Şimdi kazan/kazan yaklaşımının temelindeki ikinci faktör olan ilişkileri inceleyeceğiz" diyerek konuyu açmaya devam etti:

"2. **İlişkiler.** Karakter bizi kazan/kazan türünden ilişkilerin gelişmesine götürür. Bu ilişkiler bizim duygusal banka hesabımızı zengin tutar. Duygusal banka hesabımızı zengin tutunca, kişiler arasında güven ve inanç süratle oluşur ve gelişir. Duygusal hesaptaki mevduatları yüksek olanlarla, düşük olanların ilişkileri birbirinden farklı olacaktır.

«A» ve «B» kişileri arasındaki ilişkide güven derecesine bağlı olarak takınacakları tutumları gösteren şekil.

"İlişkilerde iki tür liderlikten söz edilebilir. Bunlardan biri işe dönük liderlik, diğeri ise kişiye dönük liderliktir. Kişiye dönük lider, işten çok ilişkide bulunduğu kişiye önem verdiğinden ilişkide bulunduğu kişinin dünya görüşünü etkilemeye başlar ve onu yavaş yavaş kazan/kazan düşünce sistemine doğru geliştirir. Bu değişikliğe paralel olarak ilişkinin duygusal banka hesabının mevduatı kabarmaya başlar.

"3. **Antlaşmalar.** İlişkilerden antlaşmalar doğar. Bu antlaşmalara «uygulama antlaşmaları» ya da «ortaklık antlaşmaları» adı verilir. Böylece kişiler birbirlerini denetleme yerine, yavaş yavaş kendilerini denetlemeye yönelirler; yani bir anlamda başarıya yönelik ortaklık kurmaya başlarlar. Aşağıdaki beş unsur kazan/kazan antlaşması için gereklidir ve mutlaka yerine getirilmelidir:

"a- *İstenen sonuçlar*: Ne yapılacak ve ne zaman bitecek?

"b- *Temel ilke ve sınırlar*: Hangi ilkeler, hangi sınırlar içinde hareket edilecek?

"c- *Kaynaklar*: İnsan, para, teknik, organizasyonla ilgili destekler nelerdir?

"d- *Sorumluluk* : Uygulama, yani performans kriterleri nelerdir ve ne zaman değerlendirilme yapılacak?

"e. *Elde edilen sonuçlar*: Değerlendirme sonunda saptanan sonuçlar iyi olduğu zaman ne yapılacak, kötü olduğu zaman ne yapılacak?

"Bu beş unsurun yöneticinin seçeceği davranışın türü ile de ilgisi vardır. Geleneksel otoriter zihniyette «kalıplanmış» yönetici, kimseye güvenemeyeceğinden, ilişkilerinde duygusal banka hesabı sürekli negatifte bulunacak, bu nedenle hiçbir zaman kazan/kazan modeli çerçevesinde düşünemeyecek ve her şeyi kendi yapmaya ya da denetlemeye çalışacaktır. Bu kişinin yönetim tarzı otoriter kalıp içinde kalma zorundadır.

"Yöneticinin kendine ve çalıştığı kimselere güven duygusu yüksek ise kişilere yetki ve sorumluluk vererek onların kendi kendilerini yönlendirmesine fırsat verebilecektir. Bu tür «gelişmiş» yönetici, kendi kendini değerlendirebilen kişinin, hiçbir dış etkinin başaramayacağı mükemmeliyete ulaşmaya çalışacağını bilir.

"*Kazan/kazan uygulama (performans) antlaşmaları*. Kazan/kazanda kişiler kendi kendilerine hesap verirler ve durumu değerlendirirler. Bu değerlendirmede kendilerinin yarattığı ölçütleri kullanırlar. Burada önemli olan, bu ölçütler tesbit edilirken, beklenenin ne olduğunun bütün ayrıntılarıyla her iki tarafça, yani hem yönetici hem de yöneticinin iş havale ettiği kişi tarafından açık seçik belirtilmesidir. Verilen ödüller icraatın doğal sonucudur; başkasının verdiği keyfi bir ödül değildir.

"Kazan/kazan antlaşmaları kişilere özgürlük verir ve bu özgürlük kişiyi içten güdüler. İçten güdülenen kişi elinden gelenin en iyisini yapmaya çabalar."

Yakup Bey, önemli bir noktayı hemen belirtmek ister bir tavırla, "Hatırdı tutulması gereken önemli nokta şudur: Kazan/kazan ancak kişisel bütünlüğü olan ve birbirine güvenen insanlar arasında gerçekleşebilir. Bir teknik olarak herkese her zaman uygulanamaz. Yüksek olumlu duygusal banka hesabı olan kişiler arasında en iyi sonucu verir" dedi.

Bu uyarısı yerindeydi; çünkü kazan/kazan yaklaşımını her yerde ve her zaman geçerli bir tutum olarak algılamaya başlıyordum. Düşündüğümü kendisine söylediğim zaman, "Öyle anlayan doğal. Uzun süreli ilişkilerde kullanılması gereken tutum bu. Ne var ki, bazı kısa süreli ilişkilerde, bir kez görüp bir daha görmeyeceğin durumlarda, kazan/kazan sisteminin uygulanması zordur ve içinde bulunulan çevre çoğu kez buna uygun olmayabilir" dedi.

Örnek vermesini rica ettim.

"Sizden arsa almak isteyen bir emlakçı düşünün" diye örneğine başladı. "Bir tek arsanız var, sürekli arsa satan bir adam değilsiniz. Emlakçı sizden alabileceğinin en ucuzuna almaya çalışacaktır. Bu nedenle değişik oyunlara, dalaverelere dahi baş vurabilir. Oynadığı bir oyunun sonucu arsayı değerinden on kat daha ucuz satın almışsa, siz «kaybeden o, artık ileride ona arsa satmam» diyecek durumda değilsiniz. Bu nedenle, bir kereye mahsus çıkar ilişkileri ile, uzun süreli çıkar ilişkilerini kesinlikle ayırt etmek gerekir."

Birkaç kez ihlamurundan yudumladıktan sonra, açıklamasını kaldığı yerden sürdürdü.

"4. Sistemler. Kazan/kazan paradigması, bu temel anlayışı uygulayan sistemde geçerlidir. Sistem olarak kuruluşun neyi ödüllendirdiği önemlidir. Kazan/kazan'dan bahseden fakat gerçekte kazan/kaybet tutumunu ödüllendiren sistem hiçbir zaman başarıyla kazan/kazan tutumunu uygulayamaz. Sistem neyi ödüllendiriyorsa, o davranış ortaya çıkar. Bir kuruluşun temel amaç ve anlayışını açık seçik ifade etmesi bu nedenle önemlidir; bu ifade neyin ödüllendirileceğini, hangi değerlerin önceliği olduğunu belirtir. Uygulamada temel amaç ve anlayışın ifadesinde yer alan anlayış, ilke ve değerler ölçüt olarak kullanılır.

"Kazan/kazan'ın başarılı olabilmesi için sistemlerin bu tutumu desteklemesi gerekir: Kuruluş ya da toplumun işleyişinde yer alan eğitim sistemi, planlama sistemi, iletişim sistemi, bütçe sistemi, araştırma geliştirme sistemi, ücret sistemi hep bu tutumla ahenk içinde olmalıdır. Çoğu kez bozukluk insanlarda değil, sistemdedir. Kötü sistem içinde iyi insanlar kötü sonuçlar alırlar. Kazan/kazan tutumunu destekleyecek sağlıklı sistemler kurmak mümkündür ve ailede, eğitimde, iş yaşamında ve yönetimde bu tür sistemler gerçekleştirilebilir."

Sistemlerle ilgili açıklamasını pek iyi anlayamamıştım. Yakup Bey'e bu konuda örnek vermesini istedim. Yakup Bey, daha önce bu konuyu konuştuğumuzu söyledi. Ne zaman konuşmuştuk; hatırlayamadım.

Bana hatırlattı:

"Yönetimde dikkat edilmesi gereken yönlerden birinin, söylenenle yapılanın birbirine uyup uymaması olduğunu belirtmiştik. «Söylenenle yapılan aynı olmadığı zaman sözünü tutmama durumu ortaya çıkacağından güven sarsılır ve kuşku yükselir,» demiştik. Örnek olarak ekip halinde çalışmayı öven fakat yöneticinin yakınlarını ödüllendiren bir düzeni dile getirmiştik. Ayrıca, «öyle bir toplum ve kültür düşün ki, tüm eğitimleri boyunca öğrencilere dürüst ve çok çalışanın ödüllendirileceği söylensin; ne var ki onlar mezun olunca, ancak yüksek makamlarda «tanındığı», yani «torpili» olanlar iyi iş bulabilsin; tanındığı olmayanlar ya hiç iş bulamasınlar, ya da ancak değersiz mevkilere geçsinler» örneğini vermiştik."

Yakup Bey anlatınca hatırladım. Daha geçen buluşmamızda bu konuları işlemişti. Yakup Bey hatırlatmaya devam etti: "«Ben iyi mısır yetiştirmek istiyorum» diyen bir çiftçinin su ve gübreyi yoncaya verdiğini örnek olarak vermiştik."

Yakup Bey'e şimdi hatırladığımı söyledim. Beni karıştıran sanırım «sistem» kelimesi olmuştu.

Yakup Bey konuyu kavradığımı görerek, kaldığı yerden açıklamasına devam etti:

"5. Süreçler. Kazan/kazan tutumunu oluşturmada atılacak dört adım vardır:

"1. Sorunu diğerinin gözüyle gör. Karşı tarafın sorunlarını, onların dile getireceklerinden daha iyi dile getirebilecek hale gel.

"2. Anahtar sorunları ve kaygılarını teşhis et. Karşı taraf için önemli olan temel sorunlar ne ve hangi konularda kaygı duyuyorlar.

"3. Neleri kabul edilebilecek sonuçlar olarak görüyorlar, bul. Karşı tarafın kabul edilebilir ve kabul edilemez gördüğü sınırları bilmekte yarar vardır; bu sınırların bir an önce keşfedilmesi gerekir.

"4. Bu sonuçlara götürecek yeni seçenekler, yollar neler olabilir teşhis et. Girişimci tutumla yeni olanakları, her iki tarafın kabul edebileceği çözüm yollarını aramak gerekiyor.

"Kazan/kazan tutumunda süreç ve sonuç birbirine kenetlidir. Kazan/kaybet gibi başka bir tutumdan kaynaklanan süreç üzerine kazan/kazan tutumu kurulamaz. Kazan/kazan kişisel bir teknik değildir, insan ilişkilerini kapsayan bir felsefe, dünyaya bakış biçimi, bir paradigmadır."

Yakup Bey konuyu bitirdiğini belirten bir tonla son cümleyi söylemişti. Kalktık, Beyazıt'a doğru yürümeye başladık. Yürürken konuşmamıza devam ettik. Kendisine, ilişkilerinde kazan/kazan kavramını kullanıp kullanmadığını sordum. Önceleri her türlü uzun ve kısa süreli ilişkisinde kazan/kazan yaklaşımını kullanmaya kalkıştığını, ama şimdi sadece uzun süreli ilişkilerinde kullandığını söyledi. "Uzun süreli ilişkimde bilinçli olarak ne zaman kazan/kazan tutumunu uygulamışsam, o ilişkim daha gelişmiş ve sağlamlaşmıştır" diye elde ettiği sonucu bana söyledi.

Bu tutumu kendi yaşamıma nasıl uygulayacağımı gözden geçirmeye karar verdim. Zihinsel bir not olarak belleğimin bir yerine bu kararımı yerleştirdim.

Beyazıt'ta tekrar buluşmak vaadiyle birbirimizden ayrıldık.

Büyük insan,
dinlemesini bilendir.
SIR ARTHUR HELPI

27

İNSAN İLİŞKİLERİNDE DİNLEMEK KONUŞMAKTAN DAHA ÖNEMLİDİR

Yakup Bey'le Beyazıt Camii'nin yanındaki çayevine gittik. İhlamurlarımızı ısmarladıktan sonra Yakup Bey konuşmaya başladı.

"İnsan ilişkilerinde etkili olabilmesi için kişinin önce, ilişkide olduğu insanın hangi paradigmalar aracılığıyla iç ve dış dünyasını anlamlandırdığını öğrenmesi, keşfetmesi gerekir. Kişinin paradigmalarını keşfedebilmek için o kişiyi iyi dinlemelidir; bir anlamda dünyayı o kişinin gözüyle görüp, kulaklarıyla duyabilecek hale gelinmelidir. Bu tür görme ve dinlemeyi temel alan iletişime, «empatik iletişim» adı verilir."

Yakup Bey sözüne devam etmek üzereyken onun sözünü kestim. Aramızda şöyle bir etkileşim yer aldı:

Timur: "Konuşmanıza başlarken, «insanın ilişkilerinde etkili olabilmesi için» önce karşıdakini dinlemesini bilmesi gerekir dediniz. Karşımdaki ile etkili olmayı niçin isteyeyim? Belki de sırf zaman öldürmek için o kişiyle beraberimdir ve ikimiz de zaman öldürüyoruzdur!"

Yakup Bey: "Sırf zaman öldürmek için beraber oluyorsan ne iyi dinlemene ne de iyi konuşmana gerek var. Söz konusu ettiğimiz kişi «etkili yaşam» oluşturma gayreti içinde olan, kendini geliştiren, yaşamının temeline inandığı ilkeleri koymaya önem veren biri. Böyle bir kişi zaman öldürmeye çalışamaz; çünkü öldürdüğünün zaman değil, kendi hayatı olduğunu bilir."

Timur: "Demek oluyor ki, kişi kendine ve karşıdaki ile kurduğu ilişkiye önem veriyorsa dinleme davranışı önem kazanmaya başlıyor."

Yakup Bey: "Evet! Yaşamlarını rüzgarın önünde savrulan bir yaprak gibi yaşayan insanlar için karşındakinin paradigmasını anlama, iyi dinleme gibi kavramlar pek anlam taşımaz."

Timur: "Yani dinlemenin önemi «gelişmiş» insan için belirginleşiyor."

Yakup Bey: "Evet. İnsan ilişkilerinde çoğu kez teşhis koymadan reçete yazan doktorun durumuna düşeriz; karşımızdakinin esas sorununun, vermek istediği mesajının ne olduğunu anlamadan, hemen konuşmaya başlar, kendi paradigmalarımız içinde yarattığımız dünyadan, onun sorunlarını anladığımızı zannederiz. Kendi gözüne uygun gözlük kullanan adamın, aynı gözlüğü başkasına vererek, «Bak bu gözlüğü tak, her şeyi açık seçik görürsün,» demesi gibi, başkalarının kendi dünyalarını bizim paradigmalarımızla görmesini isteriz. Etkili iletişimin sırrı, kendi paradigmalarımızı karşımızdakine empoze etmek değil, karşımızdakinin paradigmalarını keşfederek, o paradigmalar aracılığıyla kişinin dünyasına bakabilmektir.

"Bu nedenle, iletişim alanında en önemli ilkelerden biri, «önce dinle ve anla, daha sonra anlaşılmayı bekle» dir. Bu ilke etkili iletişimin en önemli anahtarıdır."

Sorum olup olmadığını anlamak istercesine yüzüme baktı. Konuyla ilgilendiğimi görerek sözüne devam etti:

Karakter ve İletişim

"Okuma, yazma, konuşma ve dinleme arasında üzerinde en az durulan ve eğitim konusu olan dinleme yeteneğidir."⁽⁴⁰⁾

Sözsüz iletişim konusuyla da pek ilgilenilmediğini ve bu konuda öğretim yapılmadığını duymuştum. Yakup Bey, "Evet, doğru; beden dili konusunda da pek eğitim verilmez" dedi ve devam etti:

"Dinlemenin temelinde karakter yatar."

Bu cümleyi duyunca elimde olmadan yazmakta olduğum kağıttan kafamı kaldırarak Yakup Bey'e baktım. Bu pek alışık olmadığım türden bir cümleydi. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

(40) Dinleme konusu *Yeniden İnsan İnsana* (s.167-195) kitabımda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Yakup Bey: "Şimdi siz, «Herkes dinler, kişinin dinleyebilmesi için karakterli mi olması gerekir?» şeklinde düşünebilirsiniz."

Timur: "O kadar basit düşünmüyorum; ne var ki, dinleme ile karakter arasındaki ilişkiyi göremiyorum."

Yakup Bey: "İşitmek ile dinlemek arasında büyük farklar olduğunu unutmayın. Bugün konuştuğumuz konu, «dinlemek.» Olgunluk yönünden gelişmiş ve kişisel bütünlüğünü kazanmış birey, karşıdakini yargılamadan dinlemesini bilir."

Timur: "Kişi dinlerken nasıl yargılayabilir ki?"

Yakup Bey: "Yargılama sadece sözle olmaz; yüz ifadeleri, beden duruşları, sesin tonu, söylenmeyen düşünceler ile de insanlar birbirlerini sürekli yargırlar. Ancak gelişmiş olgun insan karşıdakini olduğu gibi, yargılamadan duyabilir. Bu beceri ve tutumun altında kişinin olgunluğu, gelişmişlik derecesi yatar."

Timur: "Karakterden kastınız bu mu? Yani, kişinin olgunluk derecesi onun karakterini oluşturuyor."

Yakup Bey: "Evet. Karakter zayıflığı olan kişi insanı kullanmak amacıyla değişik dinleme teknikleri uygular; karşıdaki bu tekniklerin farkına varır ve onun art niyetini sezinler, ondan şüphe eder; ona kolay kolay güven duyamaz. Karakter zemini sağlam olan olgun kişi, insana önem verdiğini belirten davranışlarıyla zaman içinde tutarlı davranır; tutarlı davranış kişiler arası güvenin temellerinden biri olduğundan, karşıdaki gösterilen ilgiye güvenir ve kendini açar."

Timur: "Şimdi daha iyi görebiliyorum. Burada karakter kelimesiyle siz kişinin olgunluk ve gelişmişlik derecesini ifade ediyorsunuz. Bu anlamda karakter kişinin en kuvvetli iletişim kaynağı oluyor. Eğer insan karşıdakine inanamaz, kişisel bütünlüğü göremezse, ona kendini açamaz; sevgisine ihtiyacı olsa dahi, güvenemediğinden ondan çekinir."

Yakup Bey: "Evet. Konuşmadığı, gerçek algı ve düşüncelerini söylemediği biri onu iyi anlayamayacak ve bu nedenle ona yardım edemeyecektir. İnsanı gerçekten anlamak isteyen kişinin ona özgü olan paradigmasını, dünyaya bakarken kullandığı gözlükleri, tanımaları ve bilmesi gerekir."

Timur: "Karşıdakinin paradigmasını anlamak niçin önemli?"

Yakup Bey: "Bireyi tek ve emsalsiz yapan, kendine özgü paradigmalardır. Kişiyi tek ve emsalsiz görmedikçe, onu anlamak için gerekli dikkat ve ilgi gösterilmez. Demek oluyor ki, bireyi anlamadan önce ona yardım edilemez; kişiyi anlayabilmek, onun iç dünyasını karşıdakiyle paylaşabilmesinden geçer. Bireyin karşısındakine güven duyabilmesi için kendini dinleyenin karakter sahibi bir kimse olduğuna inanması gerekir."

Yakup Bey konuşurken kendi kendime düşünmeye başladım; «Beni bu tür dinleyen oldu mu?», diye kendime sordum. Ne benim başkalarını, ne de başkasının beni gerçekten anlayarak dinlemediğini keşfetmem, beni etkileyen bir gözlem oldu; «Gözümdeki perde aralandı» derler ya, işte öyle bir duyguya kapıldım.

Yakup Bey'le konuşurken ara sıra ona soru sorduğum anları düşündüm. Beni bütün dikkatiyle nasıl dinlediğini hatırladım. Hiç küşümsemeden, yargılamadan tüm dikkatini bana verdiğini görmüştüm.

Bu tür sorularla kafam meşgul iken Yakup Bey konuşmasına başladı, fakat birkaç kelime sonra, "Sanki soracağınız bir soru varmış gibi bir duruşunuz var" diyerek bana baktı.

"Nereden anladınız?" diye sordum.

"Kişi sadece karşısındakinin sözünü değil, yüz ifadelerini ve beden duruşunu da dinlemeli" diyerek gülümsedi.

"Evet Yakup Bey, aklıma gelen soru şuydu: Çevrenizde sizi gerçekten dinleyen insanlar var mı? Sizin dediğiniz anlamda beni dinleyen insan hatırlamıyorum. Sanki gözümünden perde kalktı; ilişkide bulunduğum insanları şimdi bir başka açıdan değerlendirmeye başladım."

"Timur Bey, çevremde bugün tanımladığım türden beni dinleyen insan yok. Ama, ben bunu uzun süredir biliyordum. İşin ilginç yanı, çevremdeki insanların çoğu kendilerinin iyi dinleyici olduklarını sanırlar. İyi dinleyici olabilmek için kişinin «empatik dinleme» yeteneğini geliştirmiş olması gerekir" diyerek konuyu açmaya devam etti:

Empatik Dinleme

"İnsanların çoğu anlamaktan ziyade, anlaşılma ister. Başkası konuşurken onları anlamaya çalışmaktan ziyade, onun söylediklerine nasıl cevap vereceğini düşünür. Bu kimseler ya konuşuyor, ya da konuşmaya hazırlanırlardır.

"Bir baba düşün; oğlunun sözünü dinlemediğinden şikayetçi olsun. Çocuğundan şikayet ederken şöyle diyor: «Oğlumu hiç anlamıyorum; hiç sözümü dinlemiyor.» Burada anlamak isteyen baba olduğuna göre, oğlunu dinleyecek olanın da baba olması gerekmez mi? Oysa baba, oğluna ne olup bittiğini iyi bildiği kanısında, bu nedenle, onu dinlemeye gerek duymuyor. Oğlunun ne yapması gerektiğini ona defalarca söylediği halde, oğlunun onun sözünü dinlemediğinden şikayet ediyor.

"Bu tutumdaki baba, oğlunu dinlemediğinin farkında bile değildir. Bu bilinç düzeyinde oğlula ilişkilerini sürdürdüğü zaman aralarında belirmeye başlayan sorunu çözemeyecektir.

"İnsanlar dinlerken genellikle şu dört düzeyden birini kullanırlar:

"1. *Önemsememe*. Kişinin söylediğini dinler gibi görünebilir, fakat dinlemiyordur.

"2. *Seçici dinleme*. Söylenenin ancak bazı kısımlarını duyar, diğerlerine ilgi göstermez.

"3. *Dikkatle dinleme*. Söylenen sözlere dikkat eder, hangi kelimelerin kullanıldığını iyi bilir.

"4. *Empatik dinleme*. Empatik dinleme, kişiyi anlamak amacıyla kullanılan aktif dinlemedir. Aktif dinleme, kişiyi kullanma amacıyla kullanılırsa sadece bir teknik olur ve olumlu sonuç alınamaz. Empatik dinleme kişiyi anlamayı birinci plana koyar. Kişinin söylediği sözler hangi deneyimleri, öğrenimleri dile getiriyor, kişi nasıl hissediyor, dünyayı ve kendini nasıl görüyor? Karşıdakinin yaşantısı ve gözüyle dünyayı görmek; işte empati budur.

"Sempati ve empati aynı şeyler değildir. Sempati, anlayış gösterme, kişinin hangi durumda olduğunu anlama gibi bir durumdur. Bir tür yargılama, olumlu bir değerlendirmedir. Empatide ise hemfikir olma ya da olmama diye bir şey yoktur, yaşantı olarak, hem entelektüel hem de duygusal ve yaşantısal yönden sanki bir anlamda o kişi olursunuz.

"Empatik dinleme kişinin duygusal banka hesabında olumlu yatırımlara yol açar. O kişiyle iyi ilişkiler geliştirebilmek için en sağlam temeli atar. Empatik dinlemenin kendi dışında bir amacı yoktur; psikolojik anlamda o kişi olursunuz; böylece onun geçerliğini kanıtlamış olursunuz. Bu nedenle psikolojik bakımdan son derece iyileştirici, terapik bir etkisi vardır.

"Bedensel olarak var olmanın yanı sıra, kişiler psikolojik olarak da var olmaya çabalarlar. Psikolojik anlamda var olma, anlaşılma, olduğu gibi kabul edilip tasvip edilme, onanma, geçerli kılınma ve değerinin bilinmesiyle gerçekleşir.⁽⁴¹⁾ Ancak bu zemin sağlandıktan sonra, sorunlar üzerinde beraber çalışma olanağı doğar.

"Karşımızdakini anlamadan kendi gözlüklerimizle onun dünyasını görmek ve ona hemen tavsiyelerde bulunmaya başlamak kolaydır. Kişiyi anlayarak, dünyayı onun gözüyle görmek ise oldukça zordur. Ama bu zor iş, insan ilişkileri için esas temeldir. İşte duygusal yatırım bu noktada başlar."

Empati duyarak iletişim yapmanın niçin o kadar zor olduğunu sordum. Yakup Bey bunun yerinde ve anlamlı bir soru olduğunu belirterek açıklamasına başladı.

"Kişilerin empatik dinlemeyi kolaylıkla gerçekleştirememelerinin temelinde yatan esas nedenlerden biri şudur: Empatik dinleyen kişi, öbür kişinin dünyasına girdikçe, ister istemez kendi dünyasını hem o kişiye hem de kendine açmaktadır. Eğer kişinin kendi dünyasında hoşlanmadığı, bilmediği, korktuğu yönleri varsa, bunu yapmak istemeyecektir. Bu nedenle, «kalıplanmış» insanların empatik dinleyici olmaları olanaksız denecek derecede zordur. «Kalıplanmış» insan paradigması içinde yaşayan kişilerin empatik dinleyici olmaları çok zor ya da olanaksızdır.

Dört «Kalıp» Tepki

"Karşıdakini anlamadan dinleme, «kalıplanmış» bir dinleme türüdür. Kişi kendi yaşamından getirdiklerini birinci plana çıkararak dinler, konuşanın yaşamından getirdikleri arka planda kahr. «Kalıplanmış» dinlemenin dört türü vardır:

(41) Bu anlamda var olma yazarın *Yeniden İnsan İnsana* kitabının 2. Bölüm'ünde ayrıntılarıyla incelenmiştir.

"(1) *Değerlendirme*: Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «E, ne olmuş gelmediyse; dünya yerinden mi oynadı? Bırak bu tür ufak şeylere canını sıkmayı allahaşkına» diye cevap verilir.

"(2) *Araştırma, deşme*: Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Kimden bekliyordun mektubu, ne yazacaktı ki böylesine merak ediyorsun?» diye cevap verilir.

"(3) *Akıl verme*: Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «O yazmadı ise, sen de yazmazsın olur biter, ne üzüyorsun tatlı canını» diye cevap verilir.

"(4) *Yorumlama*: Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Belki de sana küsmüş tür; mutlaka onu kıracak bir şey yaptın ki sana kırıldı» diye cevap verilir.

"Bu dinleme tarzlarını, çevremizde sürekli görürüz; küçüklükten beri içimize işlemiş olduğundan bunları uygularken farkına bile varmayız. Ne var ki, bu dinleme tarzları sağlıklı değildir.

"*Aktif dinleme* bu kalıpların ötesinde bir dinleme türüdür ve birkaç türü vardır. Bunlardan ilki «içeriği yansıtmadır»; dinleyen duyduğunu kendi kelimeleriyle tekrar söyler. Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Postacı bugün de mektup getirmedi» biçiminde cevap verilir.

"İkinci aşamayı kullanan dinleyici, «duyduğu anlamı kendi sözleriyle ifade» eder. Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Uzun süredir beklemekte olduğun mektup hâlâ eline geçmedi» biçiminde cevap verilir.

"Üçüncü aşama sadece anlam düzeyinde kalmayarak duyguları da kapsar; bu aşamada dinleyici konuşanın «sözlerinin arkasında yatan duyguları yansıtır». Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Uzun süredir beklemekte olduğun mektup eline geçmediğinden düş kırıklığına uğradın» biçiminde cevap verilir.

"Aktif dinlemenin dördüncü aşaması «dinleyicinin kendi ifadesiyle hem içeriği hem de duyguları yansıtmadır». Örnek olarak, «Bugün de mektup gelmedi» diyen birine, «Önem verdiğin ve gelmesini dört gözle beklediğin mektup hâlâ gelmediğinden düş kırıklığına uğradın ve ne yapacağınızı henüz bilemiyorsunuz» biçiminde cevap verilir.

"Dördüncü aşamayı belirten aktif dinleme türünde içeriği anlamada sol beyin, duyguları yansıtmada sağ beyin kullanılarak tüm beyin işin içine girer.

"Dördüncü aşamada, konuşan aktif dinleyici olan kimseye rahatlıkla kendini açar; kendini karşıdaki tarafından anlaşılmış hisseder ve ona karşı güven duygusu geliştirir.

"Kendi kalıplarımız içinde kaldığımız sürece, karşıdakini anlayamayız ve vereceğimiz nasihatlar, öğütler (reçeteler) tanımiyle etkisiz kalacaktır.

"Dördüncü düzeyde aktif dinleme tutumunu uygulayabilen biri, bir sorun nedeniyle biriyle arasında ortaya çıkaran etkileşim fırsatını hem kendi hem de karşıdaki için bir değişim ve gelişim fırsatı haline dönüştürebilir. Karşılıklı güvene dayanan sağlam ilişki kurulduktan sonra savunuculuk ortadan kalkar ve o insanı anlayabilmek kolaylaşır.

"Dördüncü düzeyde aktif dinleme kullanan kişinin samimi olması gerekir; eğer kişi samimi değilse, kullanacağı «teknik» faydadan ziyade zarar getirir."

Yakup Bey dinleme konusunda açıklama yaptıkça, çevremde bu tür dinleyici olmadığının daha farkına varıyordum. Kendi kendime, «Demek ki çevremde kalıplanmış insanlarla kuşatılmışım» diye düşündüm."

Yakup Bey, "Anlama ve algılama birbiriyle yakından ilgili iki kavramdır" diyerek açıklamasına devam etti:

Anlama ve Algılama

"İnsanları dördüncü düzeyde ve empatik olarak dinleyen kişi, karşısındakinin algılamalarının temelinde yatan paradigmaları, merkezleri görmeye başlar. Karşıdaki para merkezli olarak konuşmaya başlayınca, dinleyen kendinin eş merkezli olduğunun farkına varabilecektir. Konuşan bolluk zihniyetinde, dinleyen ise yokluk, kıtlık zihniyetinde yetiştirilmiş olabilir. Siz sorunlara sağ beyinle yaklaşırsınız, ben sorunlara sol beyinle yaklaşıyorum. Aradaki farkların ortaya çıkması ve kabul edilmesi «önce dinle sonra konuş tutumu» ile mümkündür."

Etkili İnsan Olma Yolunda Atılacak Adımlardan Biri

"Önce dinle sonra konuş tutumu kişinin etki çemberi içindedir. Problemler, anlaşmazlıklar, olayların içinde oluştuğu koşullar, diğer kişilerin davranışlarının hepsi kişinin ilgi alanına girer; ne var ki, insan bu olayları denetleyemez.

"Fakat bir kimseyi anlamak isteme ya da istememe kişiye bağlıdır; isteğine göre davranışını değiştirebilir. Eğer önce anla ilkesini uygularsa, sorunların temelini önem verir, doğru bilgi edinir ve bu bilgiler çerçevesinde doğru kararlar alır. Bu davranışlarının sonucu o kişiyle arasındaki duygusal banka hesabı olumlu yönde yükselir ve konuştuğu kişilere soluk alacak bir mekan verir.

"İnsan aktif olarak gerçekten dinleyince kendini etkilenir hale getirir; karşıdakinden etkilenen kişi karşısındakini de etkiler. Karşısındakini etkilemeye başladığı anda, kişinin etki çemberi genişlemeye başlar.

"Diğer insanları derinden anlamaya başlayan kişi, o insanları daha çok takdir eder ve onlara daha saygılı olur. Anlayış yoluyla diğer insanların özüne dokunurken, kendi özüne ve bir anlamda insanlığın özüne dokunur. Kişilerin özüne yaklaşan onların «can»ına ve «onur»una yaklaşmış olur, bu yaklaşımın kutsallığı vardır."

Yakup Bey bugünkü konuyu tamamladığını belirten bir ifade ile ıhlamuruna yöneldi. Defterimi kapattım; beraber ıhlamur içtik ve biraz havadan sudan konuştuk. Bir süre sonra tekrar buluşmak üzere ayrıldık.

Gelenler korkmayanlardır;
korkanlar gelmediler.
ÇİN ATASÖZÜ

28

BİR ELİN NESİ VAR, İKİ ELİN SESİ VAR

Yakup Bey'le buluştuk ve yine İstanbul Üniversitesi'nin bahçesine yürüyerek daha önce oturduğumuz kanepelere yöneldik. Orada başkaları oturuyormuş, biraz ileride başka bir açıklıkta boş bir kanepede vardı, oraya oturduk. Güzel bir gündü. Yakup Bey sırtını yasladı ayak ayak üstüne attı ve konuşmaya başladı.

"Bundan önceki buluşmalarımızda «kalıplanmış» ve «gelişmiş» insanı önemli yönlerden karşılaştırarak birbirlerinden nasıl farklı olduklarını gördük. Kısaca özetleyecek olursak «kalıplanmış» insan tepkici tutumla, gücünün neye yetip yetmediğinin bilincinde olmadan bir yaşam sürdürürken, «gelişmiş» insan girişimci tutum içinde, etki ve ilgi alanlarının sınırlarının bilincinde bir yaşam sürdürür."

Durdu; bana baktı. "Belki de sen özetlemek istersin" diye gülümseyerek beni konuları hatırlamaya davet etti.

Bir süre düşündüm. Hatırladığımı kadarıyla özetlemeye başladım:

"«Kalıplanmış» insan kendi yaşamının anlamını, davranışlarının temelinde yatan temel ilke ve değerlerin ne olduğunu düşünmez; çünkü kendine empoze edilen kalıpların dışına çıkamamıştır. Öte yandan «gelişmiş» insan kalıplarının farkına varıp onların ötesine geçmiş ve yaşamına yön veren temel ilke ve değerleri keşfetmeye çabalamış biridir.

"«Kalıplanmış» insan kendi paradigmasının bilincinde olmadığından eleştirel düşünmeye açık değildir. «Gelişmiş» insan kendi düşünce biçimine dışardan bakabilecek bilince ulaşmış olduğundan eleştirel düşünmeyi yaşamında uygulayabilir.

"«Kalıplanmış» insan neyin önemli, neyin önemsiz olduğunu ancak kendine verilen kalıplar çerçevesinde ayırt eder; kendine özgü öncelikler listesi yoktur. «Gelişmiş» insan kendi temel ilke ve değerleri çerçevesinde anlamlı bir yaşam oluşturmak üzere önceliklerini seçer."

Aklıma başka bir şey gelmedi, bir ara durakladım ve Yakup Bey'den yardım istercesine baktım. Yakup Bey, "«Kalıplanmış» insan çoğunlukla kazan/kaybet tutumu içinde davranırken, «gelişmiş» insan kazan/kazan tutumunu benimser ve kişiler arası ilişkilerini bu tutumla sürdürmeye çabalar" diyerek bana hatırlatma yaptı.

Daha sonra ben devam ettim: "«Kalıplanmış» insan kendi kalıplarının dışına çıkan düşünce ve davranışlara ilgi duymadığından insan ilişkilerinde yüzeysel kalır ve özellikle iyi bir dinleyici olamaz. «Gelişmiş» insan, kendi paradigmalarının bilincinde biri olarak, diğer insanların paradigmalarını aktif bir dinleyici olarak anlamaya yönelmiştir. Bu yönelim onu iyi bir empatik dinleyici yapar."

Yakup Bey özetlememden memnun olmuştu; yüz ifadesinden anladım. Bir süre sonra bugün konuşmak istediği konuya girdi.

Sinerji Nedir?

"Bu buluşmamızda kişiler arası işbirliğinin nasıl yaratıcı işbirliğine, sinerjiye dönüşebildiğini inceleyeceğiz. Bundan önce sözünü ettiğimiz tutumların hepsi bizi sinerji tutumuna hazırlamış bulunuyor. Sinerji, diğer bütün olumlu tutumları kendinde içeren en üstün tutumdur.

"Sinerji nedir? Sinerji, bütünü parçaların toplamından daha büyük olduğunun ifadesidir. Bütünü oluşturan parçalar arasındaki ilişkiler, parçalardan bağımsız olarak bir anlam taşırlar ve bütüne anlam katarlar. Parçalar bu ilişkiler sayesinde anlamını kazanır ve diğer parçalarla bütünleşir."

Konu ilgimi çekiyordu; ne var ki şu anda benim için pek soyuttu. Bu nedenle Yakup Bey'den örnek vermesini istedim.

Yakup Bey, "Doğada sinerjiyi her yerde görürüz. Biyolojide herkesin tanıyacağı sinerji örneği olarak benim aklıma bir arı kovana geliyor. Bir kovanda 1000 arı var diyelim, bir arıdan elde edilebilecek bal miktarı bir kovandan elde edilebilecek bal miktarının 1/1000'inin daha altında olsa gerek. Çünkü kovanda belli bir iş bölümü vardır, bazı arılar

petekleri yapar, diğerleri yavrulara bakar, diğerleri ortalığı temizler, sonra iyi bir yiyecek kaynağını keşfeden arı diğerlerine onun yerini tarif eder, vs.vs. Tek bir arının üretimindeki verimlilik bununla karşılaştırılmaz dahi.

"İnsanlardan da bir örnek verebiliriz" diyerek sözüne devam etti:

"Ahmet ve Behçet adında iki işadamı olsun. Ahmet tek başına «A,» Behçet de «B» miktarı yıllık kazanç sağlıyor olsunlar. Eğer bu iki işadamı sinerjik bir ilişki içine girerek iş kurarlarsa, kazançlarının «A+B» miktarının üstünde olması gerekir. Sinerji yaklaşımı sadece iş alanına değil, eğitim, aile, siyaset alanı gibi akla gelebilecek bütün konulara uygulanabilir."

Yakup Bey "Farklı birimlerin bir araya gelerek, o birimlerin tek başına ulaşamayacağı güçte yeni bir senteze ulaşmasına sinerji dediğimize göre, kadın ve erkek ilişkisinde sinerjiyi örnek almak ilginç olabilir" diyerek konuyu açmaya devam etti:

Kadın Erkek İlişkisinde Sinerji Örneği

"Sinerjinin temelinde ilişki içine giren insanların benzer olmayan, birbirinden farklı olan yönlerinin değer kazanması ve işlerlik kazanması yatar.

"Sinerji yaratıcılığı içerir; yaratıcılıkta önemli ölçüde risk bulunur. Bu nedenle birçok kişi sinerjiyi riskli bulur. Risk altına girebilmek için kişinin iç dünyasının sağlam temeller üzerine oturmuş olması gerekir. Bu iç güven olmadan kişi riskli girişimlere atılmaya cesaret edemez. Farklılıklara kendini açamaz, çekinir.

"Örneğin, kadın ve erkeklerin sadece bedence değil, genelde duygu, düşünce ve sosyal farklılıkları olduğunu gösteren bulgular var.⁽⁴²⁾ Kadının ve erkeğin gözlenen bu farklı özellikleriyle ilgili olarak insanlar birbirinden değişik tutumlar takınabilirler.

"Örneğin, bir kimse (1), «Bu farklar önemlidir ve erkeklerin özellikleri daha üstündür» tavrını alabilir. Böyle bir tavır takınan kişi ilişkide olduğu kadının kadınca özelliklerini küçümser, hesaba almaz, aşağılar ve ona tahakküm etmeyi doğal bir hak olarak görür."

(42) İlgilenen okuyucu kadın ve erkeklerin psikolojik farklılıklarıyla ilgili ayrıntılı bilgiyi *İnsan ve Davranışı* (s.387-395) kitabında bulabilir.

Gültekin Dağ, koca dayığına karşı çaresizliği yüzüne de yansıtmış...

'Ya beni de kocam döverse...'

Yer İzmir Bornova. Belediye Kadın Danışma Merkezi kadınlarla civil civil. Genç, güzel, yeni evli, çocuklu, çocuksuz kadınlar... Ortak noktaları koca dayığı. İki çocuk annesi Özeng Keskinbalkıcı konuşuyor: "Evliliğimin ilk beş yılında hep dayak yedim kocamdan. Sonra bu kompleksi aştım. Eşim bana vurunca, ben de ona vurmaya başladım. Bu ne menem bir evlilik." Bir kol kalkıyor ürkek ve yarım. Gültekin Dağ'ın kolu bu. Sesi ağlamaklı. "Ne yapalım, kendimizi mi yakalım" diyor. Objektif kalabalığı tararken çok genç bir kuza züm yapıyor. Bekar, yalnız, mahzun ve evilerin ortasında... O bakışı ile konuşuyor: "Evlence ya beni de kocam döverse..." İZMİR, (hha)

(Hürriyet, 27 Kasım 1992)

Yakup Bey 29 Aralık 1991 tarihli NOKTA dergisinde Duygu Asena'nın bir yazısını önüme koydu. «Tribünlerdeki erkek milleti» başlıklı yazının altı çizili yerlerini okuyorum.

Tribünlerdeki erkek milleti

Linç ettiler 30 yaşındaki Oktay Akdemir'i, linç. Boynuna siyah beyaz kaşkolunu taktığı ve o gün Beşiktaş, Galatasaray'ı yendiği için 30 kişi tarafından dövülerek öldürüldü. Maymun beyinli, goril suratlı o erkekler, vura vura öldürdüler Oktay'ı.

...futbol maçlarını anarşiye, savaşa, ölüm alanına çeviren bir grup "erkek milleti"ni görmezlikten mi gelelim şimdi? Hiç böyle vahşi bir kadın hareketi gördünüz mü siz?

... Marş temposuyla, "ananınna kafam girsin" diye bağı-
rıyorlarmış. Sonra o ünlü hoppa ninna nakaratlı türküyü de şöyle
söylüyorlarmış: "Bahçelerde kereviz Biz kereviz yemeyiz Bize
Fener'li derler Biz adamı s.....rız Gel gel çüküme, gel çüküme..."

Şimdi bu erkekleri küçümsüyoruz diye, "erkek düşmanı"yız
değil mi biz? Hınçlarını ve zaferlerini analarının oralarıyla, onu
bunu bilmem ne yapımlarıyla dile getiren bu erkekler çok şirin,
çok eğlenceli ve yaratıcı oluyorlar değil mi?

Çok büyük marifet sanki bir "çük"e sahip olmak. Bütün
"olmayan güç"ü orada görmek, yaşamın en kaliteli, en duygusal,
en keyifli ve saygın hareketi olan sevişmeyi bu boyutlara, bu
bayalığa indirgemek. Sonra o çük işe yaramayınca önce evdeki
karılarını döverek işe başlayıp, sonra da karşı takımın adamlarını
dövüp öldürerek "güç" gösterisinde bulunmak? Bu mu erkeklik?

Bunlar insanlığın ve de erkekliğin (çünkü kadınlarda bu tür
şiddet eğilimleri görünmüyor) yüz karaları. Bizlere erkek düş-
manlığı yaftasını yapıştıranlar da yine bu kesim. Yapıştırsınlar,
biz yine de bunlarla savaşmayı sürdüreceğiz.

Tribünlerde "gel gel çüküme" diye bağıran bu erkek milleti,
herhalde çükleri bir işe yaramadığından, bunun acısını bilek
gücüsü, vurarak, yıkarak, öldürerek çıkarmaya çalışıyorlar.

Oysa biraz adam olmak için uğraşıp da bilselerdi ki o çükler
bir matkap değil ve o kadar önemli de değil. Sevgiyi tanısalılar
yeter.

Okday'ı öldürdünüz. Şimdi yine tribünlerinize koşun, "çük"lü
haykırırlarınızla erkekliğinizi kanıtlamaya çalışın. Böylece erkek
olduğunuzu sanın. Zavallılar.

"Görüyorsunuz yazar toplumumuzda «erkek davranışı» olarak
adlandırılan bazı davranışların iğrençliğini gayet güzel sergilemiş.

"Kadın ve erkeğin farklı olduğunu kabul eden bazı kimseler (2),
«Evet bu farklar önemlidir; ne var ki, kadınların özellikleri daha
üstündür,» diyebilir. Böyle bir tutumu benimseyen kişi ilişkide olduğu
kadının özelliklerini gözünde büyütür, onun kendinden daha üstün
olduğunu düşünerek, kadının yaşamına yön vermesini ve ona tahak-
küm etmesini doğal kabul eder.

"Bir başkası (3), «Bu farklar önemlidir ve bu nedenle kadınlar
kendi özelliklerini kaybetmeli ve erkekler gibi olmalıdır,» tutumu
içine girebilir. Böyle düşünen biri kadınca özellikleri aşağılayacak ve
ilişki kurduğu kadının erkekçe davranmasını isteyecektir. Bu kişi kız

çocuğunun geliştireceği «kadınca» davranışları, özellikleri küçümseyecek, elinden geldiğince onu «erkek» gibi yetiştirmeye çalışacaktır."

Gülerek cebinden bir kağıt çıkardı. Üzerinde «WANTED! DİKKAT!! DİKKAT!! BİR KOCA ARANIYOR» yazılı kağıdı okumam için önüme koydu. Mektup kağıdı büyüklüğündeki bir kağıt üzerine şunlar yazılıydı:

WANTED! DİKKAT!! DİKKAT!! BİR KOCA ARANIYOR

Gece ya da gündüz nerede ve kimlerle olduğumla ilgilenmeyecek, hatta randevularımı ayarlayacak;

Ben felsefe, sinema ve dünyada varolan tüm şeyleri inceleyen banyomu hazırlayacak, ben küvette iken sütlü kahvemi (ben söylemeden ve sessizce) yapacak;

En sevdiğim müziklerin organizasyonunu, dolabımdaki tüm kıyafetlerin temizliğini, dağıttığım kitap, kaset, slayt' mlayt ne varsa hepsinin derlenip toparlanmasını zevkle ama bilhassa sessizce yapacak;

Araştırılması zor konuları kütüphaneler, şahıslar ve yerler bazında yapacak, rapor haline getirecek, benden önce evimize gelecek ve yukarıda saydığım ufak tefek hazırlıkları yapacak;

Benimle havada, karada ya da su altında, istediğim pozisyonda, istediğim saatte sevişerek naz yapmayacak;

Küçük tiyatrolarımda kaprissiz başrolü oynayacak;

On beş dakikalık kısa metrajlı filimlerimde hem kısa hem uzun atlayabilecek;

Geceleri Beyoğlu'nda içip içip sızdıktan sonra kollarımdan tutup evimize götürecekt;

Bazı yerlerde ise aynı sokaklarda pezevenkliğimi yapıp, oturup ağlayacak bir yürek istiyorum.

Gören ya da ilgilenenlerin kadınlık adına bana haber vermelerini çok rica ederim.

(Eline kız eli değmemişler tercih sebebidir.)

EYLEM PAMUK⁽⁴³⁾

Bir süre güleştük, daha sonra Yakup Bey konuşmasına devam etti:

(43) Bu parçayı İstanbul'dan Fikriye Kavalcı adında bir okurum şöyle bir notla göndermiş: "Size komedi-karikatür dergileriden birinde bulduğum bir yazı gönderiyorum. «Eline kız eli değmemiş» notunu ben ekledim."

"Daha başka biri (4), «Bu farklar önemlidir ve bu nedenle erkekler kendi özelliklerin kaybetmeli ve kadınlar gibi olmalıdır» diye düşünebilir. Böyle düşünen biri «erkekçe» özellikleri aşağılayacak ve ilişki içine girdiği erkeğin «kadınca» davranmasını isteyecektir. Eğer bu kişinin erkek çocuğu varsa, onun «erkekçe» davranışlarını, özelliklerini küçümseyecek, elinden geldiğince onu «kadın gibi» yetiştirmeye çalışacaktır.

"Sinerjiye önem veren biri ise (5), «Bu farklar önemlidir; bu farkları içeren ve hem erkeği hem de kadını, kendi başlarına ulaşamayacakları daha doyumlu ve zengin yaşantıya götüren bir ilişki kurulmalıdır,» görüşünü destekler. Kadın erkek ilişkilerinde sinerji yaklaşımını kabul eden bir erkek kadının bazı işleri kendinden daha iyi yapabileceğini rahatlıkla kabul eder. İlişkide bulunduğu kadının «kadınca özelliklerine» değer verir ve bu özelliklerin kendi yaşamını zenginleştirdiğini düşünür. Aynı düşünce kadın için de geçerlidir: Kadın da ilişki kurduğu erkeğin, «erkekçe özelliklerine» değer verir ve bu özelliklerin kendi yaşamını zenginleştirdiğini hisseder. Her ikisi de, beraber oldukları zaman kendi başlarına mutlu olabileceklerinden daha mutlu, daha doyumlu olabileceklerini hissederler.

“Feminizme inanmam”

İSTANBUL'un ilk kadın Emniyet Amiri İnci Aksoy'da mangal kadar yürek var. Aksoy, tehditlerin kendisini yıldıramayacağını belirterek, "Bize polis okulunda, meslekte kadın erkek ayrımı olmadığı öğretildi. Kanunsuzların, kanunlar çerçevesinde karşında olacağım. Tehditler beni yıldıramaz. Her şartta görevimi layıkıyla yerine getireceğim" diye konuştu. Gece gündüz demeden görevinin başında olacağını belirten Aksoy, sözlerini şöyle tamamladı: "Polis olan eşimin özel hayatımızda bana verdiği desteğin sürekli olacağına inanıyorum. Feminizme inanmıyorum. Türkiye'de kadınlar erkekler gibi her işi yapıyor."

(Hürriyet, 28 Ağustos 1992)

"Nihayet başka biri (6), «Bu farklar önemsizdir, yeni bir senteze gerek yoktur» görüşünde olanlarda bulunabilir. Bu görüşteki kişiler, ilişkide bulunduğu kişinin «kadınca» ya da «erkekçe» özelliklerinin farkında dahi değildir; yaşamlarının o yönü bir anlam ifade etmez.

Olumsuz Sinerji

"Herkesin işine yarayan üçüncü bir seçenek bulabilmek için, dikotomik, yani iki uçlu düşüncenin bırakılıp, onun yerine bambaşka bir düşünce paradigmasının kabul edilmesi gerekir. Dikotomik düşünce «ya benim dediğim ya senin dediğin,» daha da özetlersek «ben,» «sen» temeline dayanır. Sinerjik düşünce ise kazan/kazan yaklaşımı içinde biçimlenir ve «hem ben, hem sen» temeline dayanır.

"Gerçek yaşamda insanlar birbirleriyle karşılıklı dayanışma halindedirler; ne var ki, izledikleri iki uçlu kazan/kaybet ya da kaybet/kazan tutumları sanki bu karşılıklı bağımlılık yokmuş, herkes birbirinin hasını imiş gibi bir gerçek öngörmektedir.

"İnsanlar «kazanmak» için karşıdakilerini küçültmeye, onların hatalarını ortaya koymaya, onları geçersiz ve güvenilmez kılmaya çalışırlar. Bu tür stratejilerle kazanacaklarını zannederler. Gerçek yaşam karşılıklı dayanışma ortamı olduğundan, başkalarını kötüleyen kişi bu arada kendini de kötülemektedir; ne var ki, kullanageldiği kalıplar nedeniyle bunun farkına varamamaktadır.

"Daha önce belirttiğimiz gibi, kişiler kendi değerlerinden ve iç dünyalarından kopuk olup, güvensizlik duygusu içinde oldukları zaman, kendilerini açmaktan korkar ve savunucu iletişime daha sıkı yapışırlar. Bu nedenle kendi görüşlerinde ısrar ederler, herkesin kendi görüşlerini aynen kabul etmesini isterler, bu görüşlerden farklı görüşlerin mutlaka yanlış olması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle açık iletişim kuramazlar; açık iletişim kurulamayınca kişilerin gerçek düşüncelerini belirten farklılıklar ortaya çıkamaz; farklılıklar ortaya çıkıp her iki taraf bu farklılıklar üzerinde konuşamayınca sinerji oluşamaz."

Yakup Bey'e bu noktada bir soru yönelttim. Sorum pek açık seçik değildi. Sinerji sadece toplumsal yaşamın belirli yönlerinde mi kendini gösterir türünden bir soruydu. Bu soruyu kendim de beğenmemiştim. Yakup Bey, "Evet, toplumsal yaşamın her yönünde sinerji ilkesi görülebilir" diye kısa bir açıklama yaptı ve sözüne şöyle devam etti:

Birey İçi Sinerji

"Sinerji sadece kişiler arası ilişkide söz konusu olmaz; kişinin iç yaşamında gerçekleştirilen bir tür iç sinerji de vardır. Kişinin içindeki sinerji, kişiler arası sinerjinin temelini oluşturur. Kalıplarının içine sıkışıp kalmış ve onların ötesinde hiçbir seçenek göremeyen insanlarda

kişilerarası sinerji beklemek boşunadır. Kendi kendini yeniden inşa edememiş kişi ancak öğretildiği tek boyut içinde yaşamaya çalışacak ve onun ötesindeki bütün alternatifleri itecektir. Kendi kişiliği içinde bütünleşmiş, sinerjisini kurmuş kişi sağ ve sol beyin faaliyetlerini birleştirmiş ve böylece hem analitik hem de yaratıcı ve bütünsel, sezgisel düşünceye ulaşmıştır. Her ikisini de yapabilir. Yaşam sadece mantıksal değil, sadece duygusal değil, her ikisinin bir bütünü olduğundan, sadece sağ ya da sol beyin işlevleri, sorunları kendi başlarına tam çözemez.

Sinerjik İletişim

"Kişiler zihinsel, duygusal ve diğer psikolojik yönlerden farklıdır. Bu doğanın kaçınılmaz kuralıdır. Bu farkları önemseyip anlayarak, onları gözden kaçırmadan iletişim kurma sinerjik iletişimin temelini oluşturur.

"Kişi kendi düşünce ve algılamalarının sınırlarını öğrenince, başkalarının farklı düşüncelerini daha iyi anlamaya çalışır. Yani sinerjik iletişim kurabilmek için kişinin alçak gönüllü olması, kendinin her şeyi yapabilen kudretli kişi olmadığını bilmesi gerekmektedir. Bu tür alçakgönüllülük, diğerlerinin düşünce ve algılamalarına ilgi duyup öğrenmeye olanak sağlar. Böyle bir açılış ve ilgi, sinerjik iletişimin temelidir.

"Özellikle eğitim sürecinde sinerjik iletişime ağırlık verilmelidir. Farklı yetenek ve gelişim süreçlerini hesaba katmadan bütün sınıftaki öğrencilere aynı şekilde davranan ve aynı ölçütlerle değerlendiren öğretmen, farkına varmadan öğrencilerine zarar vermektedir. Öğretmenin bu zararlı psikolojik davranışının temelinde koşullu ilgi, koşullu sevgi yatar: «Sen, şu anda olduğun gibi dikkate alınmaya, ilişki kurulmaya layık değilsin. Eğer «x,» «y,» «z» gibi özellikleri olan diğer öğrencilere benzersen o zaman seni takdir eder, ilgi gösteririm,» mesajı utanca boğucu, onur kırıcıdır. Söylenmediği halde var olan, davranışların altında yatan meta düzeydeki⁽⁴⁴⁾ bu mesajlar maalesef çok etkilidir. Ve yine maalesef, anaokulundan üniversiteye kadar bütün eğitim düzenimiz, bu düzende yer alan öğretmen ve profesörler bu tür zararlı mesajların ocağı durumundadır.

(44) Meta düzeydeki mesajların türü ve etkisi *Yeniden İnsan İnsana*'nın 2.Bölüm'ünde ayrıntılı olarak tartışıldı.

"İnsanlar sinerjiyi yaşamlarında kullanabilecek hale geldikleri zaman daha etkili ve daha mutlu olurlar. «Gelişmiş» insan her türlü koşullar altında sinerjik iletişimi uygulama olanağını arar."

Bu sözlerinden sonra Yakup Bey acıktığını Laleli'deki lokantaya kendisine katılıp katılmayacağını sordu. Memnuniyetle kabul ettim. Lokantada planladığı konuların sonlarına yaklaştığımızı, önümüzdeki birkaç buluşmada ilk düşündüğü programın sonuna varacağını belirtti.

Birden bire içimi hüznü kapladı. Sanki Yakup Bey'i bir daha göremeyeceğim gibi geldi. İçimden geçenleri bilen bir insan tavrıyla Yakup Bey, "Biz istersek yine buluşmamıza devam eder ve dostluğumuzu sürdürürüz; ama konuştuğumuz konular farklı olur" dedi.

Son sözleri içimdeki hüznü bir derece yok etti. Yemekten sonra ondan ayrıldım.

**Başarıyı hedef alın; mükemmel olmayı değil.
Yanlış yapma hakkınızdan vazgeçmeyin;
vazgeçerseniz yeni şeyler öğrenme ve
gelişme olanağınızı kaybedersiniz.
Unutmayın;
mükemmelliyetçiliğin arkasında korku yatar.
İnsan olduğunuzu hatırlayarak
korkularınızı göğüsleyin.
Daha mutlu
ve
daha etkili
bir insan olursunuz.
DAVID M. BURNS**

29

KENDİNİ GELİŞTİRME

Yakup Bey'le Beyazıt Camii'nin yakınındaki çayevinde buluştuk. İhlamurlarımızı ısmarladıktan sonra Yakup Bey, "Sizinle ilk buluştuğumuz zaman «gelişmiş» insan kavramını baştan sona inceleyen bir program düşünmüştüm. Kafamdaki bu program çerçevesinde konuları seçerek tartıştık. Bugünkü buluşmamız programın son buluşması olacak" diyerek söze başladı. Yüzümdeki ifadeyi görünce, "Tabii, biz yine biraraya gelip, dostluğumuzu sürdürebiliriz" diyerek beni teselli etti. Bir süre sonra konuya girdi:

"Kendini geliştirmenin iki düzeyi vardır: (1) Kalıplarının bilincine vararak onların etkisinden kurtulup, kişinin kendi temel ilke ve değerlerini keşfetmesi, (2) kendi temel ilke ve değerlerini keşfetmiş insanın bu değerleri günlük yaşama etkili biçimde uygulayabilmesi için kendini yenilemesi."

Bu iki noktayı birbirinden ayırt edebildiğimden emin olmak istercesine bir süre sustu ve "Bu iki adım da önemli ve önemli olduğu kadar da zordur" dedi.

"«Kalıplanmış» insan olmaktan çıkarak «gelişmiş» insan haline geçebilmek, her şeyden önce kişinin kendi kalıplarının farkına varmayı, bu kalıpların dışında da anlamlı dünyalar olduğunu görebilmeyi gerektirir. Bu aşamaya «uyanış» aşaması adını verebiliriz." Yakup Bey *İçimizdeki Çocuk* adlı kitabı göstererek, "Bu kitabın altıncı kısmında kişinin içindeki çocuğu keşfetmesi ve yeniden eğitmesi ile ilgili oldukça etkili egzersizler var. Bu egzersizleri ciddiyetle yapan kişi «uyanarak» kendi çocukluğundan getirdiği kalıpları keşfedebilir. «Uyanan» kişi hayal ve irade gücünü, bilinç ve vicdanını kullanarak keşfetmiş olduğu kalıplardan kurtulup kendine özgü temel ilke ve değerleri bulmaya yönelebilir."

"Bu zor işi başaran ve kalıplardan kurtulan insanın gelişmeye devam edebilmesi, günlük yaşamına kendi ilke ve değerlerini yansıtabilmesi ikinci basamağı oluşturur. Şimdi bu ikinci basamaktan söz edeceğim."

Yakup Bey ihlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra konuşmaya devam etti:

Kendini Yenilemenin Dört Boyutu

"Kişinin sahip olduğu yetenekleri koruma ve geliştirmeye kendini yenileme diyoruz. Kendi gelişmesine yatırım yapan insan yapılacak en akıllıca işi yapmaktadır. Daha önce gözden geçirmiş olduğumuz etki ve ilgi çemberleri çerçevesinde düşünüldüğünde görülür ki, kişinin kendi yaşamına yatırım yapma davranışı onun etki çemberi içine girer. Kendini geliştirme davranışı, kişiyi zamanla daha etkili yapar. Bu nedenle kendini yenileyen kişinin etki alanı büyür."

Etki alanının büyüdüğünü göstermek için Yakup Bey kağıt üzerine içiçe biri büyük, diğeri küçük iki daire çizdi ve konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Kendini yenilemenin dört temel boyutu vardır: (1) Bedensel, (2) zihinsel, (3) sosyal ve (4) manevi.

"1. Bedensel boyut. Bedensel boyut yeme-içme, dinlenme ve stresle başa çıkma, egzersiz gibi yönleri kapsar.

"a) Yeme içme, yani beslenme ayrı bir bilim dalıdır ve bu alanda önemli bulguları ortaya çıkaran incelemeler sürdürülmektedir.

"b) Dinlenme ve stresle başa çıkma konusu da fizyolojik psikolojinin ayrı bir çalışma alanıdır ve önemi gittikçe endüstrileşen toplumumuzda daha iyi kavranmaktadır.

"c) Egzersiz, üç yönü içerir: i) kalple ilgili dayanıklılık, ii) gerilme ve gevşeme ile ilgili esneklik, iii) ağırlık kaldırma ve kasları kuvvetlendirmeyle ilgili güçlülük.

"2. Zihinsel boyut. Okumak, düşünmek, kendini ifade etmesini iyice öğrenmek için yazmak, bilim sanat ve teknolojiye yeni gelişmeleri öğrenmek bu boyuta girer.

"Sürekli TV seyretmek kişinin seçim yapmadığının işaretidir ve zihni körleştirir. Seçerek TV seyretmek ve seçerek okumak gerekir.

Bu noktada biraz durdu, yüzüme baktı, ıhlamurundan bir yudum aldı ve söylediği şeyin önemli olduğunu ifade eden bir insanın yüz ifadesiyle üzerine basa basa, **"Okumayan insan ile okuyamayan insan arasında bilgi bakımından pek fark yoktur"** dedi.

"Günde bir saatini kendini zihnen geliştirmeye veren insanın yaşamı daha zengin ve çok yönlü olur. Okumak kişinin kalıplarından kurtulup kendini geliştirmesi yönünde atacağı ilk adımlardan en etkilisi olabilir. Kendi temel ilke ve değerlerini keşfetmek isteyen kişinin zihnini uyanık ve akıcı tutması kaçınılmaz bir gerektir.

"3. Sosyal ve duygusal boyut. Sosyal yaşam eninde sonunda kişinin iç dünyasını yansıtır. Kişi sosyal yaşamında, «ne ekerse, onu biçer». Kendi ilke ve değerleri çerçevesinde dürüstlük, hizmet ve kişisel bütünlükle diğerleriyle empatik iletişim kuran kişinin sosyal yaşamı, yani arkadaş ve dost çevresi, kendi kalıplarını merkez edinmiş savunucu kişinin sosyal yaşamından daha farklı olur. Bu nedenle, bütün ağırlığı sosyal yaşama verecek yerde, önce kendi temel ilke ve değerlerinin keşfedilip geliştirilmesine önem vermek gerekir."

Yakup Bey bu noktada bir süre sustu, yüzüme baktı ve kendisini rahatlıkla izleyip izleyemediğini denetlercesine beni süzdü. Söylediklerini rahatlıkla izleyebiliyordum. Söyledikleriyle benim gerçek yaşamda gözlediklerim arasında farklar vardı. Aklımdan geçenleri duymayı beklercesine bana bakıyordu; konuştum:

"Yakup Bey, ben küçükken ve hâlâ şimdi çevremde sık sık, «Şöyle yapma ayıp, böyle yaptığını başkası görmesin, başkaları ne der,» gibi sözleri duydum ve duyuyorum. Ama, «Önce kendi değerlerini keşfet,

başkasının ne diyeceğinden ziyade bu değerlerle ahenkli yaşamın önemli» gibi sözleri hiç duymuyorum. Bu nedenle sizin burada söylediklerinizi anlıyorum; ne var ki, sanki bir hayal âleminde imişim gibi, bu söyledikleriniz gerçekte uygulanamazmış gibi bir duyguyla dinliyorum" dedim.

Yakup Bey gülümseyerek, "Böyle olması hiç tuhafıma gitmiyor. «Kalıplanmış» insan paradigmasının gözlüğünden, «gelişmiş» insan paradigmasının hikayesini seyre diyorsun; doğal olarak sana aşına gelmeyecek" dedi.

Bu söz üzerine ikimiz de gülümsedik. Yakup Bey ıhlamurundan birkaç yudum aldıktan sonra konuşmasına devam etti:

"4. *Manevi yaşam boyutu*. Manevi yaşam kişinin özünü ifade eder; son derece kişiye özgüdür ve kişinin yaşamının diğer bütün yönlerine renk verir ve yönlendirir. Kişinin değerleri ve ilkeleri çoğu kez kaynaklarını burada bulur. İnsanın manevi yaşamı evrensel ilkeler üzerine kurulmuşsa, bu kişinin yaşamının her yönü bu temel ilkeleri yansıtır.⁽⁴⁵⁾

"Manevi yaşamı zengin kişi günlük yaşamın güçlüklerini ezilmeden, yorulmadan, strese boğulmadan yapar. Bu nedenle manevi yaşamı zenginleştirmek yönünde yapılan zaman yatırımı kayıp değil, önemli bir katkıdır."

Yenilenmede Denge

"Kişilerin bu dört boyutta dengeli olarak gelişmesi gerekir. Sadece bedensel boyuta önem veren yenilenme kişinin dış görünümünü, bedensel sağlığını artırır; ne var ki, o kişinin zihinsel, sosyal ve manevi yaşamında gelişme olmazsa, bu kişinin yaşamında dengesizlik oluşacaktır. Dengesiz gelişme sağlıksızdır. Bu söz, kişiler için olduğu kadar, kuruluş ve şirketler için de geçerlidir."

Yakup Bey, "Şirketle ilgili paralel bir örnek verebilirim, ilgilenir misin?" diye sordu. İlgilendiğimi söyledim. Konuşmasına şöyle devam etti:

"Şirkette bedensel boyut, para ve kazançtır. Zihinsel boyut şirketin işleyiş biçimini ayarlayan kurallardır; bu kurallar kimlerin ne zaman takdir edileceğini, gelişme süreçlerinin nasıl ve ne zaman yönlendirileceğini ve çalışanların yeteneklerini nasıl keşfedilip kullanılacağını belirler. Sosyal boyut insan ilişkilerinin kalitesini, kişiler arası sürtüşme

(45) Manevi yaşamın niteliği, bireyin yaşamındaki önemi, din kurumuna benzer ve farklılığı *İçimizdeki Çocuk*'ta (s.235-244) ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

ve çatışmaların niteliği ve niceliğini ve bunların çözümünde gerekli ortamın oluşumunu ifade eder. Şirketin dayandığı temel ilke ve değerler, müşterilerine ve genel olarak topluma yaptığı katkının türü onun manevi yaşamının temelini oluşturur.

"Bireyin yaşamında olduğu gibi, bir şirkette de bu alanlardan herhangi biri geliştirilmez ve denge bozulursa, ihmal edilen alan negatif güç kazanır. Bu tür negatif güç, büyüme ve etkililiği engeller. Bu dört boyutu sürekli yenileyen ve kuvvetlendiren organizasyonlar dengeli gelişmeyi sürdürürler. Japonların Tam Kalite Hareketi (Total Quality Movement) dedikleri durum bu dengeden kaynaklanmaktadır."

Kişisel yaşamla şirketin yönetilişi arasındaki paralellik kurusu hoşuma gitmişti. Yakup Bey bu tür bir örnek vermekle, kullandığı kavramların geniş bir kullanım alanı olduğunu göstermiş oluyordu.

İhlamurunu yudumlarken bir süre düşündü ve sonra konuşmaya başladı:

Kendini Yenilemede Sinerji

"Dört boyuttan herhangi birinde kendini geliştiren kişi, ister istemez diğer boyutlarda da kendini geliştirme gereksinimi duyar. Boyutlar kendi aralarında ilişkili olduğundan bu kaçınılmazdır."

"Aynı şekilde kalıplarının birinden kurtulan ve gelişme yönünde adım atan biri, kendini kısıtlayan diğer kalıpları da zayıflatacak adımlar atmaya hazır hale gelir. Daha önce sözünü ettiğimiz girişimci tutum, iç dünyasını temel ilke ve değerler üzerine kurarak lider olma tutumu ve yaşamındaki önemli olanları önemsiz olanlardan ayırt etmeye olanak veren öncelikleri belirleme tutumundan birinde yapılan ilerleme, diğer tutumlarda ilerlemeye yol açacaktır.

"Örneğin girişimci olmak bireyi doğal olarak lider durumuna getirir; lider durumundaki kişi önceliklerinin bilincinde olmak zorundadır. Lider olarak yaşamını daha etkili biçimde yönetmeye başlayınca insanın kendini yenilemeye daha çok zamanı olur. Bu gelişim süreci insan ilişkilerinin değerini ve gerçeğini anlamaya yol açar. Bu anlayış kişiyi kazan/kazan tutumuna götürür. İnsan ilişkilerinin değerini ve gerçeğini anlayan kişi iyi dinler, önce anlar daha sonra konuşur. Bu tür insan ilişkileri ise kişiyi sinerjiye götürür."

"Bedensel yenilenme, egzersiz yapma, gıda ve istirahat, bireyin kendine verdiği değerlerin bir ifadesidir. Bu egzersizler bireyi kendinden daha haberdar eder; kendi iradesiyle hareket edebileceğini, davranışlarını başkalarının değil, kendinin oluşturabileceğini kendisine kanıtlar. Bu yöndeki gelişmesini gördükçe, bireyin günlük başarıları, onun kendine olan güvenini artırır.

"Bireyin zihinsel gelişmesi, bilgi ve becerilerinin artması, ona daha zengin ve çok boyutlu algılayma ve karar verme olanağı verir. Daha önce sınırlı görünen çevrenin boyutları değişir ve karşısına yeni yaşam seçenekleri çıkmaya başlar.

"Manevi yaşam boyutunda gelişme, bireyin evrenle, toplumla, doğayla ve kendiyi, kısacası yaşamının her yönüyle nasıl ilişki içinde olduğunu ona gösterir ve en derin ilke ve değerlerini keşfetmesine yol açar. Kişinin iç dünyasının zenginliği, onun kendine duyduğu güvenin kaynağı olur."

Yakup Bey, "Vicdanı geliştirmek en zordur" dedi ve bana bakarak bir an sustu. İhlamurundan bir yudum aldı ve konuşmasına devam etti:

"Vicdanın sesi çok yumuşaktır, fakat açık seçik ve berraktır. Bu ses insanı evrensel ilkelere, kişisel bütünlüğe doğru yöneltir. Bütün tutumları tam anlamıyla gerçekleştirebilmek için kişinin vicdanının sesini dinlemesi gerekir. Vicdanın gelişimi için iyi çevreye, kaliteli kitaplar okumaya, zengin manevi yaşama gerek vardır. Uzun dönemde ne ekersen onu biçeriz, ne eksiğiyle, ne de fazlasıyla. Temel değerler ne kadar doğru ve geçerli ise, yaşam paradigmaları ne kadar bu temel değerler üzerine kurulursa, kişinin yaşamdan alacağı sonuçlar o kadar geçerli ve anlamlı olacaktır."

Yakup Bey konuşmasını bitirince daha önce sormak istediğim fakat ertelenmiş olan bir konuyu düşündüm. Kendisine sormak istediğim bir sorum olduğunu belirttiğim zaman, "Sorularını sormanın zamanı geldi; istediğin soruyu sorabilirsin" diye olumlu cevap verdi.

Sorularımın Cevabı

Bana bu kadar zaman ayırmasının altında yatan nedeni sormak istiyordum. Kendisinin bana karşılıksız böylesine zaman vermesini ve beni kendi eşiti kabul ederek etkileşimde bulunmasını anlamakta zorluk çektiğimi söyledim. Kendisine etkili zaman kullanımı uygulayıp uygulamadığını sorduğum zaman, "Evet, uyguluyorum" diye cevap verdiğini hatırlattım.

"Kimsenin bana ayırmadığı kadar zaman ayırarak benim için önemli kavramları, bilgileri ve becerileri benimle paylaştınız. Benimle buluşmanızdan kuşkusuz yararlanıyorum; ne var ki, bunun size ne gibi yararı var, onu göremiyorum" dedim.

Yakup Bey, "Evet, sorunuzu hatırlıyorum; şimdi cevaplamanın zamanı geldi" diyerek tazelenen ıhlamurundan bir yudum aldı ve konuşmasına devam etti:

"Bu sorunun cevabı benim manevi yaşam anlayışımda yatıyor. Bilirsiniz manevi yaşam son derece kişiye özgü, öznel ve derin duygusal tonu olan bir konudur. Bu nedenle benim kendi manevi yaşam anlayışım ile sizin anlayışınız büyük olasılıkla birbirine uymayacaktır.

"Sorduğunuz sorunun cevabını vermeden önce ben size bir soru sorayım: Şimdiye kadarki konuşmalarımız süresince, kendi manevi yaşam anlayışımı size empoze ediyordumşum hissine kapıldığınız oldu mu?"

Hiç düşünmeden, "Hayır, sizin manevi hayatınızla ilgili herhangi bir belirti, bir yükleme ya da empoze edilmiş hissetmedim; böyle bir duyguya kapılmadım" diye cevap verdim.

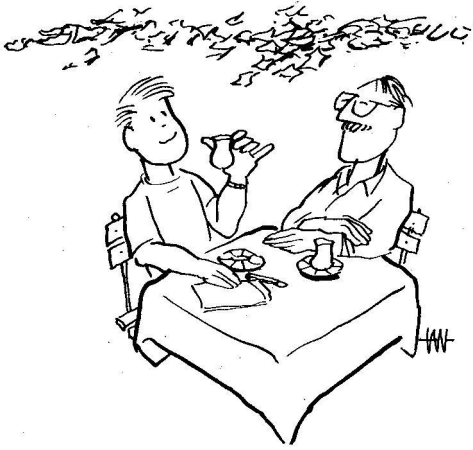
Yakup Bey memnuniyetini ifade eden bir gülümseyişle, "Güzel, buna memnun oldum; çünkü benim böyle bir niyetim yoktu zaten. Şimdi de yok" dedi ve konuşmasını şöyle sürdürdü: "Sorunuza cevap verebilmek için kendime özgü manevi hayat anlayışımı anlatmak durumundayım. Böyle bir anlayışı kabul etmeni beklemem; ne var ki, saygı duymanı beklerim."

Bir süre sustu, ıhlamurundan birkaç yudum aldı. Neleri, nasıl söyleyeceğini düşünen bir hali vardı. Konuşmaya başladı:

"Ben evrenin anlamlı bir bütün olduğuna inanıyorum. Size niçin böyle bir inancım olduğunu anlatmayacağım. Şu 65 yıllık ömrümdeki yaşantılarım, sezgilerim, gözlemlerim beni böyle bir inanca getirdi."

Burada bir süre sustu, ıhlamurundan bir yudum aldı ve açıklamasına devam etti:

"Benim için «anlam» ilişki demektir. Herhangi bir şeyi «anlamsız» buluyorum demek, o kavram, nesne ya da şeyle, benim farkında olduğum yaşantılarımı, deneyimlerim arasında bir ilişki kuramıyorum demektir. Diğer taraftan, herhangi bir şeyi «anlamlı» buluyorum demek, o kavram, nesne ya da şeyle, benim farkında olduğum yaşantılarım, deneyimlerim arasında bir ilişki kurabiliyorum demektir."

Yakup Bey yüzüme baktı, gülümsedi, sanki söylemekten utanıyor gibi bir hali vardı. Konuşmasına bu mahcup gülümseyişle devam etti:

"İlk gün sizinle karşılaştığımız anı hatırlıyor musunuz?" diye bana sordu. Evet anlamında başımı salladım. Yakup Bey, "Sizinle tanışmamızın tesadüfi olmadığı duygusu uyandı bende" dedi.

Yüzüne hayretle bakakalmıştım. O konuşmasına devam etti:

"Bu sadece bir his, bir sezgi. Tabii tamamıyla yanılabilirim. Ama bu duygu beni düşündürdü.

"Yalnız, kaybolmuş, acı çeken genç bir insanın yüzü gözümün önünden gitmiyordu.

"Siz evrenin, hiç olmazsa benim evrenimin parçası olarak karşıma çıktınız; o andan itibaren benim için var oldunuz. Ya sizi tanıyacaktım; yani bu olaya bir anlam verecektim, ya da tanımayacak, kendi yaşamımı eskisi gibi sürdürmeye devam edecektim. Sizi tanıma ya da tanımama konusunda tereddüdüm oldu. Sahaflar Çarşısında beni bulabileceğinizi söylemeden önce, tereddüt ettim. Ama bu tereddüt uzun sürmedi; sezgi düzeyinde verilmiş kararı söze vurdum, kendimi tanıttım ve beni nerede bulabileceğinizi söyledim.

"Bu kararımın altında sadece size yardım etme duygusu yatmıyordu. Sizi o anda tanımazsam, kendimle ilgili önemli bir yönümü yok edeceğimi fark ettim."

Yakup Bey'in ne demek istediğini anlayamamıştım. Kendisine, "Kendinizle ilgili önemli bir yönünüzü nasıl kaybedecektiniz, biraz açıklar mısınız?" diye sordum.

Sustu; alnı kırıştı; ifade etmesi zor bir düşünceyle uğraştığı belli oluyordu. İhlamurundan bir yudum aldı. Açıklamasını şöyle sürdürdü:

"Bende yılların getirdiği deneyimlerin birikimi var. 65 yaşında, sizin o gün içinde bulunduğunuz yalnızlığın, bunalımın, zihinsel keşmekeşin ne olduğunu bilen bir insandım. Bende ki bütün bu birikimin «anamlı» olabilmesi için o gün sizi kendi evrenim içinde tanımam ve size ulaşmam gerekiyordu. Aksi halde 65 yıllık birikimin «anlam-sız» olduğuna önce kendimi inandırmış olacaktım."

Yakup Bey'e bakakalmıştım. Ne söyleyeceğimi bilemiyordum. Hiç tanıdık olmadığım bir düşünceyle karşıma çıkmıştı.

Ama söyledikleri bana anlamlı geliyordu. O anda bu kitabı yazma fikri içimde doğdu. Yakup Bey'le geçen günlerimin, ondan öğrendiklerimin «anamlı» olabilmesi için, diğer insanlara ulaşması, onlarla ilişki kurması gerekiyordu. İçimde bir mutluluk duygusu kabarmaya başladı. Mutluluğumun farkına varınca, «Bu duygu evren içinde «anamlı» bir karar almamdan kaynaklanıyor herhalde,» diye düşündüm.

Yakup Bey, "Sorunuzun cevabını alabildiniz mi?" dercesine yüzüme bakıyordu. Evet anlamıştım. Sadece kendine değil, gittikçe anlam kazanan yaşamımın temelinde yatan süreci de bana göstermişti. İçimden kalkıp ellerini öpmek, sonra da doyasıya kucaklamak geçti. Ama bunları yapmadım. Yapmak istediğimi gözlerim söylemişti ve onun anlayan gözleri görmüştü. Gerçek ve güvenilir olan bir sevgi denizinde hissettim kendimi. Şu anda benim de evrenim anlamlı bir bütündü ve bu duyguyu hiç kaybetmek istemiyordum.

KÜÇÜK SÖZLÜK

Temel Kavramların Tanımı

Algı Düzeneği bkz. Paradigma

Algı Göz, kulak gibi değişik duyu organlarından gelen duysal verilerin, daha önceki deneyimlerin, öğrenilen bilgi ve beklentilerin etkileşimi ile anlamlı bir bütün oluşturduğunu zihinsel süreç,

Algıda organizasyon Birbirinden farklı duysal verilerin beyinde bir araya gelerek örgütlenmesi, bir organizasyon oluşturması.

Aydın kişi Eğitilmiş, toplumda sorumlu mevkilerde bulunan, yüksek eğitime dayalı meslek icra eden, bu nedenle eğitilmemiş insanlara göre toplumu yönlendirmede daha etkili kimse.

Benlik paradigması Benliğimizi oluşturan beden, duygu, düşünce ve davranış gibi yapı birimlerini bizim için anlamlı biçimde yapılaştıran algılama düzeneği. Benlik paradigmamız kendimizi nasıl gördüğümüzle kalmaz, dünyayı nasıl gördüğümüzü de etkiler. Kendi benlik paradigmasını iyice anlamayan kişi, dış dünyayı benliğinin yansıması olarak algıladığının farkına varamaz. Kendini bilmeyen kişinin, dünyayı kendi yansımalarının dışında görmesi zordur.

Bilgelik boyutu Bireyin yaşama bakış tarzını, denge duygusunu, yaşamındaki birçok parçanın birbiriyle nasıl ilişki içine girerek bir bütün oluşturduğunu gösterir. Bilgi, anlayış, karar verme, yaşamdaki herşeyi ilişki içine geçirerek bütüne ulaşma bilgelik sayesinde mümkündür.

Çevresel determinizm Bireyin şu anda çevresinde yer alan, nesne, kişi ve olayların onun davranışını belirlemede önemli etkisi olduğunu kabul eder. Çevrede yer alan, nesne, kişi ve olaylara örnek olarak iş yerindeki patron, evdeki eş, yada haşarı çocuk, ekonomik ya da siyasi durum verilebilir.

Çıkar paradigmaları Aralarında çıkar ilişkisi olan bir birey, grup ya da toplumun bu çıkar ilişkisini düzenleyen temel anlayış. «Gelişmiş» insan kişiler arası çıkar ilişkilerine kazan/kazan tutumu ile yaklaşır. «Kalıplanmış» insan ise kişiler arası çıkar ilişkilerinde çoğu kez kazan/kaybet, kaybet/kazan, kaybet/kaybet, yada sadece kazan tutumlarını kullanır.

Çiftçi İlkesi Doğanın kurallarını istediği gibi değiştiremeyeceğinin bilincinde olarak ve doğa kurallarını öğrenip o kurallar içinde çalışması gerektiğine inanmaya çiftçi ilkesi denir. Çiftçinin uyması gereken doğa kuralları olduğu gibi insanın duygu, düşünce ve davranışına ilişkin psikolojik yönleriyle ilgili uyulması gereken doğa kuralları vardır.

Davranışın iki adımda yaratıldığı ilkesi İnsan davranışı önce zihinde, daha sonra faaliyette kendi gösterir. Girişimci tutum içinde olan zihindeki planlamaya, tepkici tutum içinde olan faaliyet yönünde daha çok önem verir.

Değer Birey için neyin iyi neyin kötü, nelerin önemli ya da önemsiz olduğunu belirler; başka bir deyişle birey inandığı değerlere göre önceliklerini saptar.

Destek olma ilkesi Normal koşullarda destek olmanın destek olmamadan daha üstün olduğuna inanma.

Dış başarı Başkaları tarafından gözlenebilen, ölçülebilen nesnel ve sosyal kazançları gösterir. Parasal yünden zengin olma, şöhrete kavuşma, mevki ve kudret sahibi olma hemen akla geliveren örneklerdir.

Dil ve düşünce arasındaki etkileşim Dil ve düşünce arasında bir bağ, karşılıklı bir etkileşme vardır. Temiz, açık, iyi tanımlanmış kelimeler net bir düşünceye götürdüğü gibi, açık seçik kavramlardan oluşmuş düşünce açık seçik bir dile götürür. İki süreç birbirini etkiler. İyi düşünebilmek için kelime dağarcığımızın geniş olması, her bir farklı anlam, duygu ve yaşantıyı birbirinden fark ettirecek ayrı ayrı kelimeleri bulundurması gerekir.

Dört yaşam boyutu Kişinin yaşamını yönlendirmede sık sık kullandığı emniyet, rehberlik, bilgelik ve güç boyutu. Bu dört boyut birbiriyle ilişkilidir ve birbirlerini etkilerler. Emniyet ve rehberlik bilgeliğe götürür. Bilgelik gücü yöneltir ve destekler. Bu dört boyut bir arada sağlıklı bir biçimde kişinin yaşamını yönleltmeye başlayınca etkili, dengeli karakter ve bütünleşmiş bir insan ortaya çıkar.

Dürüstlük ilkesi Hakkaniyet, bütünlük ve tutarlılık ilkelerini yaşamında içrikleştiren insan karakterinin niteliğidir ve insanlar arasındaki güvenin temelini oluşturur.

Düşünme İçinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik organize zihinsel süreç.

Eleştirel düşünme Kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç.

Eleştirel düşünme Kişinin kendi düşünce süreçlerinin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerini bilinçli bir biçimde uygulayarak kendini ve çevresinde yer alan olayları anlayabilmek için kullandığı aktif, amacı olan, organize zihinsel sürece verilen ad.

Emniyet boyutu Bireyin kendi gözündeki değerini, özdeşimini, duygusal temelini, kişi olarak kuvvetli ya da kuvvetsiz oluşunu özetler.

Empatik dinleme Empatik dinleme, kişiyi anlamak, onun temel yaşam paradigmalarına ulaşmak amacıyla kullanılan aktif dinlemedir. Kişinin söylediği sözler hangi deneyimleri, öğrenimleri dile getiriyor, kişi nasıl hissediyor, dünyayı ve kendini nasıl görüyor? Karşıdakinin yaşantısı ve gözüyle dünyayı görmek; işte empati budur.

Etki çemberi Kişi isterse doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebileceği olayların jümü. Kendini adama ve söz vermeler kişinin etki çemberinin iki önemli ögesidir. Bireyin kendi kendine ya da başkalarına verdiği sözlerin niteliği ve niceliği, onun girişimci tutumu ne kadar benimseyip benimsemediğinin belirtileridir.

Etkili kişisel yaşam yönetimi Kişisel amaç ve değerlerin günlük yaşama etkili zaman kullanımı ile aktararak gerçekleştirilmesi.

Etkili yaşam ilkesi Üretim sadece kısa vadeye bakarken, üretim kapasitesi uzun vadeyi ve yaşamın her yönünü hesaba katar. Bu nedenle etkililik, kısa vadeli olanla, uzun vadeli olanı dengeler. Bu ilke yaşamın değişik yönlerini yüksek düzeyde bir üretim kapasitesi içinde dengelemeyi ifade eder.

Etkili zaman kullanımı Kişinin temel ilke ve değerleri çerçevesinde zihinde oluşan planlamanın günlük yaşama dökülerek, gün be gün gerçekleşmesine dönük zaman planlaması. Etkili zaman kullanımında en önemli rolü irade üstlenir.

Farklı ağırlıklar yükleme Algılamada yer alan duyuşal ve deneyimsel faktörlerin, algılamının tümünü oluşturmadaki payı, önem derecesi.

Gelişim ilkesi İnsan doğasıyla ilgili biyolojik ve psikolojik süreçlerin gelişim aşamalarından oluştuğuna, her aşamanın kendine özgü özellikleri bulunduğu inanma.

Gelişmiş insan Yaşamına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincinde olan ve bu bilinçle duygu, düşünce ve davranışını süreçleyen kişi.

Geliştirici ortam Kişinin yaşamına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincine varmasına olanak sağlayan, bu yönde gelişmesini teşvik eden ortam.

Genetik determinizm Kişinin temel özelliklerinin, DNA yapısıyla kuşaktan kuşağa geçtiğini kabul eder. Bu model, bireyin bugünkü davranış ve karakter özelliğinin temelinde, onun atalarının payının büyük olduğunu vurgular.

Girişimci tutum Kişi davranışını, içinde bulunduğu koşulların ötesinde kendi istediği amaçları gerçekleştirme yönünde kullanma gücüne sahiptir anlayışını belirten tutum. Bu anlayışa göre, istersek çevresel koşulların ve onların uyardığı duygu ve heyecanların ötesine geçer, inandığımız ilkeleri davranışlarımızda yaşatabiliriz.

Güç boyutu Kişinin davranabilme, iş yapabilme kuvvet ve potansiyelini gösterir. Güç sayesinde kişi birinci zihinsel realiteden davranışa geçer. Seçimlerini yaptıktan sonra verdiği kararları uygulayacak kuvveti birey burada bulur.

Hakkaniyet ilkesi Haklının haksızdan ayırt edilerek kişilere suçu oranında cezalandırılması. Bu ilkedен eşitlik ve adalet kavramları doğar.

Hizmet ilkesi Yapabileceğinin en iyisini yaparak kendine ve topluma yararlı olmaya inanma.

İç Başarı Kişinin sağlıklı duygu, düşünüş ve davranışlar ortaya koymasını, iletmesini ve paylaşmasını kolaylaştıran psikolojik gelişmeler iç başarıya örnektir. Birdenbire hiddetlenme huyu nedeniyle çoğu kere istemeden çocuklarının ve eşinin gönlünü kıran birinin, daha sakin ve sevecen olma yolunda gösterdiği psikolojik gelişme iç başarıya örnektir.

İç özgürlük Kişinin düşünce, duygu ve davranışlarında kendi için anlamlı ilke ve değerleri, eski tutum ve alışkanlıklarına, kendi sosyal ortamının beklentilerine ters dahi düşse, bilinçli olarak koruyabilmesi.

İlgi çemberi İnsanın ilgilendiği olayların tümü.

İlke merkezli birey Yaşamını kendi özgür iradesiyle seçtiği ilkeler içinde yöneten, dört yaşam boyutunun temeline bu ilkeleri koyan kişi.

İrade Temel ilkeleri çerçevesinde bilinçli olarak ve vicdanını kullanarak bireyin verdiği kararları davranışına aktarabilmesi için gerekli güce irade denir.

Kalıplanmış insan Yaşamına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincinde olmayan, dışardan empoze edilmiş duygu, düşünce ve davranış kalıplarını eleştirel düşünce süzgecinden geçirmeden uygulayan kişi.

Kalıplı ortam Aileyi ve toplumu etkileyen mevcut sosyal ve kültürel rolleri ve kalıpları eleştirel düşünce sürecinden geçirerek kişinin yaşamına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincine varmasına olanak sağlamayan, bu yönde gelişmesini teşvik etmeyen ortam.

Kaybet/kaybet paradigması Kazan/kaybet anlayışı içinde mücadeleye girince her iki taraf da diğerinin kazanmasına tahammül edemez, mutlaka öbüründen hıncını almak ister. Boşanan kişilerin birbirlerine kötülük etmek amacıyla büyük çaba harcamaları buna örnek gösterilebilir.

Kaybet/kazan paradigması Bu tutumu kabul edenler, kendilerinin başarılı olacaklarını beklemezler, ancak başkalarını memnun ederek yaşayabileceklerine inanırlar. Tamamen, «benim beklediğim birşey yok, senin istediğin gibi olsun, yeter ki bana düşman kesilme,» anlayışını benimserler. Sürekli «iyi insan» olma çabası içindedirler.

Kazan paradigması Bu tutum kendini diğerleriyle ilişki içinde görmeyen kişinin yaklaşımıdır. «ben kendi kazancımı bilirim, sen de kendi kazancını bil. ben istediğimi alınca memnun olurum, sen de istediğini alacak şekilde hareket et, senin kazanma ya da kaybetmen beni ilgilendirmez,» şeklinde düşünür. Yarışma ve rekabet söz konusu değildir.

Kazan/kaybet paradigması Bu otoriter yaklaşımı temel alan bir tutumdur. «Ben kazanacağım, sen kaybedeceksin, ikimizin de kazanması mümkün değildir,» der. Bu anlayış kişiler arasındaki çıkar ilişkisinde bir koşu yarışı, ya da futbol maçında olduğu gibi ancak bir tarafın kazanabileceğini kabul eder.

Kazan/kazan paradigması Çıkar ilişkilerinde her iki tarafın da kazancını düşünen tutumun adıdır. Her antlaşma, kontrat, ilişki, etkileşme «her iki tarafa yararlı olmalıdır» anlayışı bütün iletişimi yönlendirir. Kazan/kazan tutumu yaşamı rekabet olarak değil, işbirliği olarak görür.

Kazan/kazan ya da pazarlık yok paradigması Çıkar ilişkileri içinde bulunan kişiler, «eğer ikimizin de işine yarayacak çözüm bulamazsak, pazarlığa son veririz, karar almak zorunda değiliz,» gibi bir ön antlaşmayla işe başlarlar. Böylece ön beklentiler yaratmadan bunu bir seçenek olarak ortaya kor ve umut kırıklığına uğramayı önlemiş olurlar.

Kendini adama Kendinin bilincinde olan kişi, vicdan yeteneklerini kullanarak kendi zayıf taraflarını, gelişmesi gereken yönlerini, ya da yaşamından atılması gereken tutum ve davranışları belirleyerek daha iyi bir insan olmaya söz vermesi.

Kişinin kendiyile ilişki içinde olması Yaşamının bilincinde olarak kendi ilke ve değerleri çerçevesinde düşünce, duygu ve davranışlarını kişinin anlamlandırması.

Kişisel bütünlük Kişinin kendi kendini aldatmaması, inandığı değer ve ilkeler çerçevesinde yaşamını oluşturmaması.

Kişisel ifade Etkili yaşam kurmak isteyen bilinçli kişinin, ilke ve değerlerini, yaşamı boyunca gerçekleştirmek istediği amaçlarını yazılı olarak belirtilmesi.

Kişisel merkez Bireyin duygu, düşünce ve davranışını en çok etkileyen, ona yön veren ana paradigma, algılama sistemi, dünyayı görürken kullandığı mercektir. Bu merkez bireyin dünya görüşünün, en temel değerlerinin bulunduğu yeri belirtir.

Koşulsuz sevgi ilkesi Kişinin davranışı ile onun özünü ayırt etmenin gerekli olduğuna inanarak, hatalı davranışlarını cezalandırırken bile kişinin özünü sevmeyi sürdürme. Koşulsuz sevginin amacı bireyin tüm potansiyelini tam anlamıyla geliştirmek ve onu güçlü kılmaktır.

Liderlik Liderlik neyin yapılması gerektiği üzerinde durur; Lider, zihinde yaratılan ilk adımla, planla, amaçla, anlamla ilgilenir.

Onur ilkesi Din, ırk, cinsiyet gözetmeden, hangi koşullar ve bağlam içinde olursa olsun her insanın özünün saygıya değer olduğunu kabul etme

Paradigma (Algı düzeneği) Bireyin iç ve dış dünyasını algılama, yorumlama ve bilme süreçleriyle ilgili tüm etkenlerin yarattığı örgütlü ve dinamik düşünsel sistem. Algı düzeneği

Pareto ilkesi Sonuçların yüzde sekseninin, faaliyetlerimizin yüzde yirmisinden kaynaklandığını ifade eden ilke.

Potansiyel ilkesi Gelişim ilkesinin bir uzantısıdır. Her insanın bir potansiyeli olduğunu ve gelişerek bu potansiyele ulaşabileceğini ifade eder.

Psikolojik determinizm Ailedeki etkileşimin, ana-babanın çocukla olan ilişkilerinin, tutumlarının, yakın çevrenin etkilerinin bireyin bugünkü davranış ve karakter özelliğinin oluşmasında büyük payı olduğunu kabul eden model.

Rehberlik boyutu Yaşamın hangi yöne gittiğini gösterir. Bu boyut, bireyin yaşam haritası üzerinde, değer ve ilkeleri pusula gibi kullanarak olan bitenleri yorumlamaya ve ona yol göstermeye yarar.

Sabır ilkesi Anlık olumsuz duyguların etkisi altında hemen karar verip davranışa geçme yerine, uzun zaman içinde yer alan süreçleri gözleyerek karara varma ve davranma.

Seçici dikkat Beyine gelen tüm duyuşsal uyarımların içerisinde ancak bir kısmının seçilerek algılanması.

Sinerji Bütünün parçaların toplamından daha büyük olduğunun ifadesidir. Bütünün oluşturan parçalar arasındaki ilişkiler, parçalardan bağımsız olarak bir anlam taşırlar ve bütüne anlam katarlar. Parçalar bu ilişkiler sayesinde anlamını kazanır ve diğer parçalarla bütünleşir. Kişiler arası ilişkiler de söz konusu olduğu kadar, kişinin kendi iç dünyasındaki sinerjiden de söz edilir.

Sosyal roller Bkz. Yaşam rolleri.

Süreç ilkesi Gerekli süreçler yer almadan büyümenin olmayacağına, büyüme olmadan gerekli davranışların ortaya çıkmayacağına inanma.

Şekil-zemin ilişkisi İlk algılanan, belirgin olan, etkili olan öge şekildir; bu ögenin arkasında duran ve hemen dikkati çekmeyen uyarıcılar zemini oluştururlar. Şekil arka yüzeyi oluşturan zemin içinde anlamını kazanır.

Tamamlama Algılanan olay ya da nesnenin tümü görülme de beyin eksik kısımları kendiliğinden tamamlayarak algılama, sanki o nesnenin tümü görülüyormuş gibi tam olur. Kendine gelen bölük pörçük duyuları beyin tümleyerek olarak organize eder.

Temel ilkeler Her yerde ve her zaman gerçek ve geçerli olan bütün insanlara uygulanabilen evrensel inançlar.

Tepkici tutum Kişi davranışını, içinde bulunduğu koşullara tepkide bulunarak oluşturur anlayışını belirten tutum... Bu anlayışa göre, çevresel koşulların bizim gücümüzün çok üstündedirler ve onların uyardığı duygu ve heyecanların ötesine geçerek, inandığımız ilkeleri davranışlarımızda yaşatamayız.

Tutarlılık ilkesi Kişinin düşünce ve duygularını davranışlarına aktarırken bir zamandan diğerine, bir ortamdan diğerine değişmezlik ve süreklilik göstermesi.

Üstün kalite ilkesi Düşünce davranışında, yaptığı her işte yapabileceğinin en iyisini yapmanın en iyi yol olduğuna inanma.

Yardım etme ilkesi Normal koşullarda yardım etme davranışının yardım etmeden daha üstün olduğuna inanma.

Yaşam rolleri Bireyin kendince ve toplum tarafından tanımlanmış önemli fonksiyon ve ilişkilerine verilen adı. Ana-baba olmak, öğretmen olmak, ağabey ya da abla olmak akla geliveren ilk örneklerdir. Bireyin sosyal rolleri olarak da bilinir.

Yönetim Yönetim, liderin amacının nasıl en etkili biçimde gerçekleştirilebileceğini araştırır. Yönetmen ilk adımın, planın, amacın, anlamın en iyi şekilde davranışa nasıl yansıtacağı üzerinde durur.

Yüreklendirme ilkesi Kişileri teşvik edip, onların iyi yönlerine önem vermenin, kötü yönlerine odaklaşarak onları cezalandırmadan daha üstün olduğuna inanma.

KAVRAM BULDURUSU

- acizlik, 16,17,20,22,24,154,184, 203
açık iletişim, 98,318
aile gereksinimleri, 39,40,43
aile içi iletişim, 80
aile kuralları, 42,43
aile merkezli, 188, 193, 197,203
aile rolleri, 259 akıllı olmak, 76-6, 92, 105,270,292,322
aktif dinleme, 131,308-9
alçık gönüllülük, 101,319
algılama, 45-66, 76,97,109,118, 120, 129,130,133,139,154,180, 195,205,222,227,229,230, 232-6,243,246,273,295, 299,309,319,326
amaçları gerçekleştirme, 208
antlaşmalar, 297
aptalık, 70,72-5, 90,92-3, 293
arkadaş ve tanıdık merkezli, 198, 200
arkadaşlık paradigması, 69
bağımsızlık, 19,66,134-7, 1577, 175, 202,210,221,235,285, 289-90,312
bağlam, 72,108,110-1, 118,124, 127-8,132,263,273, 289, 292-3
bağlaşıklık, 291
başarı, 94,96,99-103,107,109,118, 120,137,163,165,168,170, 174,185,222,242,244-6, 252,255,266,267,270,290, 296-7,299,326
bedenin dili, 303
ben merkezli, 134,192
benlik bilinci, 146, 152
benlik değeri, 189,190
benlik paradigması,135-7, 146, 154, 156
bilgelik boyutu,181
bilgi ve olayları anlamlandırma, 212
bilincinde olma/bilincine varma, 27, 39,66,98,129-30,145-6,169, 235,252-4,262,267,270, 311,325
bilinç düzeyi, 232,234,240,267, 282, 306
bilinçaltı, 232
bilinçlenme derecesi, 150
birey içi sinerji, 318
birincil kaynak, 101-2
biz paradigması, 137
bolluk zihniyeti, 296
cana saygı, 115
cesaret,11,101,162,218,244,271, 293, 295,296,313
çekingenlik, 262
çevresel determinizm, 147
çıkarcı ilişkileri, 287,289
çift paradigmatlı insan, 79-80
çiftçi ilkesi, 105
dar kapsamlı paradigma, 70
davranış modelleri, 148-9
davranışa bağımlı sevgi (bkz koşullu sevgi), 279
davranıştan bağımsız sevgi, 279
dayanışma paradigması, 136,289
değer, 8-10, 13,37,49,59,66,86,89, 94-96,98,99,112,113, 115, 121-2,127,135,137,151-2,163, 167-71,174, 188,192,195, 209-10, 235-6,243-5, 248-9,252-6, 260-3,267, 272-3,283, 290,294,296, 299,311-2,318,321-6

değerlendirme, 20, 25, 82, 111, 119,
181, 188, 196, 212-3,
231-5, 246, 248, 263, 298,
305-6, 308

denetim, 40, 42, 77, 135, 150, 155-6,
158, 162, 165-4, 175-7,
180, 188, 250, 270, 272,
297, 298

denge, 96, 98, 100, 108, 110, 127,
141-2, 152, 169, 181-2, 201,
236, 247, 250-1, 255, 263,
266, 267, 281, 295, 324, 325

determinizm modelleri, 147, 150

dış başarı, 96, 97, 98, 100-101,
133, 169, 175, 254-5, 263

dil davranışı, 67

dil ve düşünce, 154

dilde semboller, 154

din merkezli, 76, 191, 198-9

dinleme, 48, 55, 61, 72, 103, 150, 157,
222, 251, 264, 302-6, 326

dinleme düzeyleri, 306

dinleme teknikleri, 304

doğa kuralları, 105, 107

doğaya olan saygı, 115

doğrudan denetim, 161

dolaylı denetim, 161-2

dost/düşman merkezli, 184-5

dört düşünce alanı, 206

duygusal anlam, 111

duygusal banka hesabı, 268-73, 283,
287, 297-8, 307, 310

dürüstlük, 96, 100, 112-3, 194, 203,
214, 264, 273, 288, 300, 323

düşman merkezli, 185, 198, 285

düşünmenin özellikleri, 205

eğitim sorunu, 14

eleştirel düşünme, 79, 205, 216-8,
220-6, 239, 240-3, 311

eleştirel düşünmenin boyutları, 221

emniyet boyutu, 181

empati, 307

empatik dinleme, 305, 306, 307

empatik iletişim, 302, 323

eş merkezli, 185, 197, 309

etki çemberi, 157-64, 171, 272, 310,
322

etkili baba, 139

etkili davranış, 155

etkili düşünme, 213, 217-8

etkili iletişim, 42, 101, 142, 162, 303

etkili insan, 23, 138, 139, 165, 169,
178, 202, 222, 310

etkili kişisel yaşam yönetimi, 243, 244

etkili tutum, 289

etkili yaşam, 20, 98, 123, 130, 142,
169-70, 179, 190, 242-4, 250,
255, 321

etkili yönetim, 138, 174, 243, 251,
255, 259, 261, 325

etkili zaman kullanımı, 243, 260-3, 326

etkililik, 17, 23, 128, 138, 141-2, 152,
247, 251, 252, 256, 262-3,
267, 270, 276, 288-9, 294,
302, 322-5

evlilik paradigma, 68, 69

farkına varma/farkında olma, 21, 56,
97, 129, 137, 149, 169, 170-1,
176-7, 179, 188, 217, 252,
270, 293, 306, 317, 327

farklı iki dünya, 76

geçmiş bilinci, 120

Geleneksel Otoriter Kültür, 76-7,
80-4, 90-93

gelişim aşamaları, 118

gelişim ilkesi, 118

gelişim, 117, 119, 122, 125, 134, 164

gelişmiş insan, 38, 43, 46, 49, 52-3, 59,
60, 62-3, 67, 70, 83, 92-4,
97-101, 107-9, 113, 126,
130, 142-3, 133-7, 140, 42-3,
146, 150-5, 161-2, 164,
168-71, 175-80, 193, 94, 198,
1202, 204-8, 211-3, 215, 217,
221-2, 226, 240, 243, 245,
248, 250, 253-4, 259, 262-3,
266-7, 272, 282-3, 295,
288-9, 295, 298, 301, 303-4,
311-2, 320-4

- geliştirici ortam, 21,23,36-45,116
 genetik determinizm, 147
 geniş kapsamlı paradigma, 70
 gerçek paradigması, 59
 girişimci tutu, 143-4,147,150,152,
 156,159,161,163-4,176,185,
 217, 240,300,311,325
 girişimci tutumun dili, 155
 güç boyutu, 181
 güven duygusu, 19,21,101,112-3,
 118,138,179,182,185,189-90,
 267-8,270,273-4,283,287-8,
 296-8,300,304-5,309,318,329
 güvensizlik, 184,280,287-8,318
 hakkaniyet ilkesi, 77,101,110-13,
 121-2,125-6,140,194,200,203
 hayaletme, 122,146,164,171,322
 hizmet ilkesi, 34,52-91,102-4,112,
 117,121-2,125,157,174,
 176,180,194,203,218,260,323
 hoşgörü, 101
 iç başarı, 94-9, 101,106,114,263,266
 iç özgürlük, 127,132,144,152,166
 içeriği yansıtmak,308
 ikincil kaynak, 101-2
 iletişim becerileri, 131,162,267
 iletişim kaynağı, 304
 iletişim sistemi, 299
 iletişim teknikleri, 102,267
 iletişim, 59,77,139,154,251-2,286,
 292,303
 ilgi çemberi/alanı, 157,158,160,
 161,163,310
 ilişkiler, 297
 ilke merkezli kişi, 193-5,198-203,274
 ilke, 8-10,13,91,99,101
 ilkeleri uygulama, 124,126,127
 inanmak, 12,22,49-50,91-2,112,128,
 150-2,156,164,168-9,171,
 177,179,203,213,244-5,
 267-8,273,290,296-7,302,
 307,327,329
 insan davranışı iki adımda yaratılır,
 170
 insan ilişkileri, 43,80,106,112,114,
 132,140,142,175-6,190,
 222,263,267,278,286,296,
 301-3,307,312,324-5
 insanın değeri, 18-9,22,80,82,95,99,
 100,135,138-9,181,184,
 189,192,263,325,326
 insanlık bilinci, 122
 irade, 40,150,164,166,177-8,243-4,
 252-4, 322,326
 istismar, 114
 iş merkezli, 189,197
 kadın erkek ilişkisi, 313
 kalıplanmış insan, 36-38,43,46,49,
 52-3,59-60,62,67,70,84,91,
 93-4,97-8,101,107,113,128,
 130,132,134-5,140,150,152,
 154,156,164,168,170,175-6,
 179-80,192-3,204-8,211,
 213,215,217-8,221-2,233,
 240,243,245,248,252-4,
 259,263,266,272-3,283,
 285,288-9,298,307,309,
 311-2,322,324
 kalıplanmış dinleme, 308
 kalıpları merkez edinen, 196
 kalıplarının bilincine varma, 135,321
 kalıplayıcı ortam,21-3,36-45,60,83-4,
 170,212
 karakter ve iletişim, 303
 karakter, 86,101-2,106,112,128,147,
 163-4,181,266-7,273,293-4,
 296-7,303-5
 kaybet/kaybet, 288,291-2
 kaybet/kazan,288-91,318
 kazan, 291
 kazan/kaybet, 288,290-3,295,299,
 301,312,318
 Kazan/kazan ya da pazarlık yok, 292
 kazan/kazan, 288-9,290,292-301,
 312,318,325
 kelimeler ve semboller, 154

kendi merkezli, 199,292
kendilik bilinci, 150,176
kendilik değeri, 135,184,189
kendimize olan saygı, 151
kendine güven, 1,96,112,244,
226,273-4,280,326
kendini geliştirmenin iki düzeyi, 321
kendini adama, 164
kendini geliştirme, 163,259,284,
302,321-3,325
kendini geliştirmenin üç adımı, 217
kendini gözlemleme, 146
kendini sevmeyen, 291
kendini yenilemede sinerji, 325
kendini yenilemenin dört boyutu, 322
kendinin bilincinde olma, 146,148,
164,171
kendiyile ilişki, 8-9,12
kırgınlık, 2,187,197,291
kişileri daha iyi tanıma, 214
kişinin kullandığı dili bilmek, 111
kişinin merkezi, 180
kişisel bütünlük, 9,95,101,112-3,
122,125,244,262,269,273,
280,283,294,296,298,304,
323,326
kişisel merkezler, 180
kişisel roller, 259
kişisel yaşam felsefesi, 178-80,250,
255,260,283,296
kitle iletişimi, 62,136
komşuluk paradigması, 69
korku paradigması, 57
korku, 31,52,57,96,120,155,163,
176-7,262,280,286,321
koşullu sevgi, 284-6,290,319
koşulsuz sevgi, 120,203,278-86
koşulsuz sevgi, 140
kültür boyutları, 82
kültür paradigması, 76
kültür ve iletişim, 76

kültür, 8,22,26,32,36,38-9,46-8,
58,69,76,85,87,93,100,102,
108,110-11,115-6,126,136,
145,175,182,188,192,212,218,
270,273,287-8,300
kültürün temel boyutları, 76
lider, 165
lider, 165-6,172,174-5,243-4,
289,297
İke merkezli, 263
Logoterapi, 148
mal varlığı, 141
mal, mülk, şöhret ve itibar merkezli,
189,198
manevi yaşam, 40,198,324-7
mutluluk, 40-1,85,93,95,110-1,
132-3,140,144,148,151-2,
156,166,188-9,192,210,
263,266,271-2,291,317
olumsuz sinerji, 318
onur, 19,24,69,115-7,122,125,140,
148,194,203,280,310,319
organizasyon, 50,53
otantik amaç, 208
öfke, 64,155,199,203
öğrencilik paradigması, 69
öğretmenlik paradigması, 69
ölümün bilincine varma, 166-200
öncelik, 59,175,189,236,244-6,249,
252-5,260,262-3,312,325
öncelikleri belirleyen takvimleme,
246
özgürlükçü çağdaş anlayış, 76-84,
89-91
özünü sevmek, 279
para merkezli, 182,184,197,309
para varlığı, 142
paradigma (bir harita olarak) 58
paradigma tutkunluğu, 59

- paradigma, 35-6,43,53-70,72,7-6,
78,80-85,87,89-9,106-9,125,
127,129,130-42,146,150-2,
155-6,162,164-5,169,
175-7,180-1,193-202,205-6,
213,217,221-2,245,248,
250,253-6,259,262-3,
266-7,272-4,286,289-1,293,
296,299,302-4,307,309,
311-2,318,324,326
- paradigmaların kavgası, 92
- planlama, 119,243,250,254-6,
259,260-3,299
- potansiyel, 37,40,77,111,117-9,122,
125,129,176,181,194,203,
232,273-4,279-80,282,290
- profosyonel yönetilm, 103
- psikolojik determinizm, 147
- rehberlik boyutu, 181
- rol, 259
- sabır, 101,120,194,203
- sadakat, 101,142
- sağlık sorunları,32
- savunucu iletişim, 318
- saygı, 21,98,120-1, 140,194,
202-3,264,310,327
- saygınlık, 6,77
- saygısızlık, 270
- seçici dikkat, 48,49
- seçici dinleme, 306
- sen paradigması, 135
- sevecen olma, 94
- sevgi ortamı, 98,286
- sevgi temeli üzerine kurulmuş ilişkisi,
215
- sevgi, 52,114,120,156-7,176,
276,278,304
- sevgiye dayalı paradigma, 176
- sevme (bir değer olarak), 157
- sevmek fiili, 157
- sigara, 31-6, 56,63,83,84,94,95,244
- sinerji, 311-3,317-8,325
- sinerjik iletişim, 319,320
- sistemler, 299
- sorumluluğunun bilincinde olma, 211
- sorumluluk, 15-6, 22,30,40,95,
136,160-1,164,270,298
- sorun algılama/yorum, 15,23,25,
28-9,31,34,36,38-9,95,97,
101,122,125-7,129-30,135,
137,152,167,172
- sorunların çözümünde düşünme,
206,225
- sorunların türleri, 161
- sosyal roller, 160,255
- söz verme, 164-5,270
- sössüz iletişim, 303
- süreç ilkesi, 118
- şefkat paradigması, 57
- şekil-zemin ilişkisi, 50-3
- takvimleme, 246
- tamamla, 53
- tarih bilinci, 75
- temel ilke, 107-14,120,122,126-7,
142,150-1,160,163,180,
188,192,195-6,199,201-3,
243,248,261,267,278,286,
298,311-2,321-5
- temel özgür, 39,41-3
- tepkici dil, 154,156
- tepkici tutum, 150,152-3,156,159-60,
205-40,248,311
- ticaret paradigması, 69
- toplumsal görünüm bilinci, 101
- trafik kazaları, 13,14,16-35,70,
152,160
- tutarlı olmak, 112,128,194-5,203,
213,244,255,260,268,273,
304
- utanca boğma, 112,118,319
- üç temel varlık, 141
- üretim kapasitesi, 140-2,152,
247,251,267,288
- üretim, 138,140-2, 152,169,
247,251,260,267,313
- ürüne dönük tutum, 140

- üstün kalite ilkesi,
117,122,125,194,203
- verimli insan, 138-9,169
- verimlilik, 77,138,175,220,
246,256,262,287,313
- vicdan, 112,150,164,166,171,
176-7,180,200,263,322,326
- yalan, 95-6,278-80,284
- yapacak listesi, 246
- yaratıcılık, 67,126,142,175,211,
312-3,319
- yaratıcılık, (kural değiştiren),67
- yaratıcılık, (kurala uyumlu),67
- yardım etme, 102,120,194,
197-8,203,328
- yargı,12,19,37-9,76,84,87,92,100,
118,214,276,304-6
- yaşam boyutları, 181
- yaşam korkusu, 96
- yaşam merkezleri, 180-1,193
- yaşam merkezleri, 182
- yaşamını yönetme 22,129
- yaşamının bilincinde olma
- yaşamının bilincine varma,
8,132-3,176
- yetişkin çocuk, 49,112
- yorum, 46,56,58-9,61-3,67,83,
92,109,135,149,181,197,
205-6,232-3,236,308
- yönetici, 30-1,122,138,140,142,160,
165,246,248,250-2,287-8,292,
298,300
- yönetici, 125
- yöneticiyi etkili kılma, 251
- yönetim, 166,172,174-5,
243-4,248,251-2,255,287,
298-300
- zaman kullanımı, 241,243,
245-7,255,259,262
- zaman matrisi, 251,254-5
- zevk merkezli, 189,198
- zihinde yaratma 170,171,172

KAYNAKLAR

- Castaneda, Carlos. *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1968.
- Castaneda, Carlos. *A Separate Reality: Further Conversations with Don Juan*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1971.
- Castaneda, Carlos. *Journey to Ixtlan: The Lessons of Don Juan*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1972.
- Castaneda, Carlos. *Tales of Power*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1974.
- Castaneda, Carlos. *The Second Ring of Power*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1977.
- Castaneda, Carlos. *The Eagle's Gift*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1981.
- Castaneda, Carlos. *The Fire from Within*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1984.
- Castaneda, Carlos. *The Power of Silence: Further Lessons of Don Juan*. New York, N.Y.: Simon and Schuster, 1987.
- Castaneda, Carlos. *The Art of Dreaming*. New York, N.Y.: Harper-Collins, 1993.
- Chafee, John. *Thinking Critically, 2nd Ed.* Boston: Houghton Mifflin Co., 1988.
- Covey, Stephen R. *The 7 Habits of Highly Effective People: Restoring the Character Ethic*. New York, N.Y.: A Fireside Book, Published by Simon and Schuster, 1989.
- Covey, Stephen R. *Principle Centered Leadership*. New York, N.Y.: Summit Books, Published by Simon and Schuster, 1991.
- Cüceloğlu, Doğan. *A Cross-cultural Study of Affective Meaning Systems: Measurement Technique and Development of Scales*. Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Vol. 4, No. 1, 1972.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.
- Cüceloğlu, Doğan. *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991b.

- Cüceloğlu, Doğan. *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992.
- Dass, Ram, Bush Mirabai. *Compassion in Action: Setting Out on the Path of Service*. New York, N.Y.: Bell Tower, 1992.
- Frankl, Victor E. *Man's Search for Meaning*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1959.
- Frankl, Victor E. *The Unheard Cry for Meaning: Psychotherapy and Humanism*. New York, N.Y.: Pocket Books, 1978.
- Frankl, Victor E. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York, N.Y.: A Meridan Book, 1988.
- Glass, Arnold Lewis, Holyoak, Keith James. *Cognition; 2nd ed.* New York, N.Y.: Random House, 1986.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Grinols, Anne Bradstreet. *Critical Thinking: Reading and Writing Across the Curriculum*. Belmont, CA.: Wadworth Publishing Co., 1988.
- Halpern, Diane F. *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking; 2nd Ed.* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1989.
- Keyes, Ken. *The Power of Unconditional Love*. Caos Bay, Oregon: Love Line Books, 1990.
- Kuşuradi, Ioanna (Ed.). *The Philosophical Foundation of Human Rights*. Ankara: Hacettepe University, 1982.
- Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions; 2nd Ed. Enlarged*. Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 1970.
- Lyons, John. *Noam Chomsky, Revised Edition*. New York, N.Y.: Penguin Books, 1970.
- Osgood. Charles E., May, H. William, Miron, Murray S. *Cross-Cultural Universals of Affective Meaning*. Urbana, IL.: University of Illinois Press, 1975.
- Schopenhauer, Arthur. *Yaşam Bilgeliği Üstüne Aforizmalar (Seçmeler)*. [Türkçesi: Güven Savaş Kızıltan] İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990.
- Şengör, A.M.C. *Bilim Felsefesinde Paradigma Sorunu*. Cumhuriyet Bilim Teknik, 6 Mart, 1993. İstanbul, 1993.